

Garda Dezső

Gyergyószentmiklós története

II. kötet

STÁTUS

Garda Dezső

Gyergyószentmiklós

2.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Garda Dezső

Gyergyószentmiklós

2. kötet

Státus Kiadó
Csíkszereda, 2007

Szerkesztette Birtók József

A borítót Orbán Ferenc készítette.
A borítófényképen Burján Gál Emil Szent Miklós szobra.
A hátsó borítón az 1331-es pápai tizedjegyzék,
Gyergyószentmiklós első írásos említésével.

ISBN 978-973-1764-23-8

ISBN 978-973-1764-25-2

© Becsek-Garda Dezső, 2007

Státus Kiadó, Csíkszereda
Felelős kiadó: Birtók József

Készült a Státus Nyomdában, 2007-ben
Tf/fax: 004/0266/310-486, Tel: 0744/593-324
www.status.com.ro
office@status.com.ro

Tiparul executat sub comanda 40/2007
la Imprimeria Status M-Ciuc

Gyergyószentmiklós a XIX. század második felében és a XX. század elején

A céhrendszer hanyatlása

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc leverése után a céhrendszer Gyergyószentmiklóson is válságba került. A válságot a gyergyószentmiklósi és a székelyudvarhelyi céhekbe társult kézművesek közötti ellentét váltotta ki, amihez még hozzájárult a céhen kívüli ún. „kontárok” megjelenése is. Egy 1863-as évi panaszlevélből ezzel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „Egyletünkre nézve nagyon sérelmes, hogy mialatt egyletünk tagjai minden más helység vásárjaiból visszautasítatnak, idegen helységek iparosai, különösen az udvarhelyi csizmadiák igen gyakran látogatják heti vásárjainkat kézi készítményeikkel.”¹ A panaszosok kérik Gyergyószentmiklós elöljáróságát, hogy az idegen iparosokat ne engedjék a vásár területére. Cserében felvállalják a jó minőségű áruk készítését. A gyergyószentmiklósi elöljáróság Walter József rendőrbiztost nevezte ki az udvarhelyi céhmesterek és a kontárkodó céhen kívüli kézművesek tagjainak kitiltását szolgáló bizottság élére a céhmesterek, illetve egyik esküdt mellé. Az általuk vezetett bizottság ellenőrizte az áruba bocsátott iparcikkek minőségét, és a rossz minőségű kézműves termékeket áruló iparosokat az ipartörvény értelmében megbüntette. Büntetéseket róttak ki az ún. kontárkodó iparosokra is, akiket a mesterségtől való eltiltással is fenyegettek.

¹ Kolozsvár. Állami Levéltár. Szám 132/1863.

1863-ban érdekes arány alakult ki a céhekben dolgozók, valamint a céhen kívüli kézművesek között, ami tulajdonképpen a sajátos székelyföldi rendi társadalom válságát jelzi. A következőkben ezért e két csoport foglalkozás szerinti bemutatására törekszünk:

	Céhbeli kézművesek (mesterek)	Céhen kívüli kézművesek (mesterek)
- csizmadiák	31	11
- szűcmesterek	9	2
- szabók	22	2
- talpasok	-	4
- cipészek	-	4
- asztalosok	6	1
- munt-lisztes molnár	1	2
- kerégyártók	4	1
- pléhesek	-	2
- lakatos és kovács	6	-
- fűsüsök	-	1
- borbélyok	1	3
- mészáros	-	-
- pintérek	1	-
- szíjgyártó	1	-
- suszter	4	-
- tímár	3	-
- pék	1	-
- szappanos	1	-
- fazakas	1	-
- kalapos	2	-
	<hr/>	<hr/>
	94	38

A fenti felsorolás igen hű képet nyújt a '60-as évek kézművességének szintjéről. A kimutatásból ugyanis láthatjuk, hogy a helybéli iparosréteg 71,21%-át a céhtagok alkották, míg a fennmaradt 28,79%-ot a céhen kívüli kézművesek.

A kézművesek nemzetisége szempontjából igen sokatmondó mind a céhen belüli, mind pedig a céhen kívüli mesteremberek névsora, amely 1863-ban a következőképpen mutatott:

CÉHBELI KÉZMŰVESEK:

Csizmadiák: Szekula János, Szekula Zakariás, Szekula Cserge, Musulin Kristóf, Sáska Cserge, Drótos József kömjes, Sziládi István, Nagy Péter, Szekula Jani, Péter Márton, Simonovits István, Dobribán Jakabnő, Lengyel Mihály, Azbé Antal, Pál István, Márton István, Jakab János, László Elek, Merza János, Karátson József, Sáska Antalnő, Drótos János – kömjes is, Hantz Jakab, Musulin Márton, Sáska János, Durák Todor, Péter Mihály, Tarisznyás Antal, Bege János – kömjes is, Baritz Alajos, Lengyel Gerge(ly) – kömjes is.

Tímárok: Trahán Mihály, Ghinger Ferentz, Bíró Antal

Asztalosok: Zöld Ferentz, Csergő Lajos, Domokos István, Pais András, András Antal, Laczkó Mihály

Kerekesek: Szabó Antalnő, Szabó Alojzi, Baki István, Betze Lajos

Pintér: Roth Mihály

Szűgyártó: Pintér András

Suszterek: Rátz Miklós, Kölner Károly, Lukáts József, Barabás Károly

Szabók: Pfájfel Antal, Herman József, Lusztig János, Szekula Antal, Sáska Antal, Gentzi Gergelynő, László Ignácz, Bede Antal, Gentzi Imre, Benedeg(k) Antal, Hentz János

Lakatos és kovács: László Ferentz, Vizoli István, Varga János, Dániel Pál, Polgár Antal, Darvas Ignácznő

Pék: Melles Ferentz

Szappanos: Síp(os) József

Borbé(ly): Kotsis Ferencz

Fazakas: Miskoltzi József

Szűcsök: Asztalos János, Búzasi János, Lukáts József, Kováts Sámuel, Kassai Imre, Kassai György, Kassai József, Orbán Ferencznő, Kassai Gerge(ly)

Kalapos: Kampf Antal, Strasszer Józsefnő

Muntlisztes molnár: Szenner Józsefnő

CÉHEN KÍVÜLI KÉZMŰVESEK:

Szűcsmesterek: Bálint Lajos, Böjte József

Szabók: Pais József, Roth Mihály, Sebestyén Imre, Ferencz István

Talpasok: Trohán József, Vezér János

Asztalosok: Montortzki Bertalan, Koszorus Antal, Pál Ferentz, Kercsó István

Mundlisztes molnár: Kacsóf Tamás

Csizmadiák: Várterész Bogdán, Dobribán Antal, Sáska János, Sáska Antal, Domokos János, Bernád Mihály, Jámetzki Márton, Kiss Mihály, Jónás József, László János

Cipészek: Dániel István, Katona János, Novák István, Lukáts Ádám

Pléhes: Kovács Áron

Kerékgyártók: Tamás József, Szabó Antal

Esztergárius: Riedmiller Károly

Lakatosok: László József, Liszkai István

Fűsűs: Lengyel Ignác

Borbély: Balázs József

Mészárosok: Sáska István, Azbé Antal, Zárug János

A hatvanas években építették újra a mészárszékeket és a bocskorszíneket. 1863. január 25-én határozták el a mészárszékek korszerűsítését. A 12 ¹/₂ hosszú és 1 ²/₃ széles bécsi ölben számított épületnek öt része volt. Mindegyik rész egy húsvágó szobából állt, mely záros ajtóval, táblával, polccal, a falon végignyúló hústartó fogással és a húspiac felé nyíló kisdedvas rostélyos ablakkal rendelkezett.²

Ekkor épült a bocskorszín is, amely 10 bécsi öl hosszúságú és ¹/₂ bécsi öl szélességű épület volt.³

A Vegyes kézműipari társulattól az Ipartestületig

A céhrendszernek 1872-ben történt felszámolása után Gyergyószentmiklóson létrejött a „Vegyes kézműipari társulat”, 1885-ben pedig az „Ipartestület”. Az Ipartestület tehát folytonosságot képezett a céheken belül megvalósított kisipari társulással.

A „Vegyes kézműipari társulat” fő feladatának tekintette a tanoncképzést. A tanoncok esetében igen nagy figyelmet fordítottak az írás-olvasás és a számolás elsajátítására. Legalábbis ezt bizonyítja „A vegyes ipartársulat elnökség”-éhez címzett levél is az inasok oktatására vonatkozóan, melynek tartalma a

² Kolozsvár. Állami Levéltár. Szám 114/1863.

³ Kolozsvár. Állami Levéltár. Szám 173/1863.

következő: „Az 1874/5-iki tanévben az oktatás itt helyt a népiskolában jövő hó 1-én a vasárnapi iskolában pedig ugyan azon hó 4-én veendi kezdetét miről a tisztelt elnökség oly felhívás mellett értesítettik, hogy azt saját hatáskörében azon megjegyzés mellett szíveskedjék közhírré tenni, hogy az 1872-ik évi ipartörvény 40 dik §-a értelmében minden önálló iparos köteles azon tanonczeit kik életük 12. évét még be nem töltötték kiket azonban tanoncokul csak az ipar-hatóság engedelmével lehet felvenni 12 éves koruk betöltéséig a népiskolába járatni, s ugyan azon törvény 42 §-a szerint a 12 évesnél idősebb tanoncot, ha írni, olvasni és számolni nem tud, ezeknek megtanulására: különben pedig az ismétlési, esti, vasárnapi, illetőleg ipariskolába járásra szorítani.”⁴

Az említett tanévben a következő tanoncokat jegyezték fel:

⁴ Romai Katolikus Parókia 1253. szám.

Neve		A tanonc				
tanoncnak	Tanonc gazdája	Születési éve	Tud írni	Tud olvasni	Tud számolni	Melyik iskolába jár
Baczádi József	Sáska Gergely	1860	tud	tud	Nem	Alfalvi fő elemi iskola
Szász Albert	Gyöngyösi Imre asztalos	1859	Nem	Nem	Nem	Alfalvi fő elemi iskola
Balás József	Roth Miklós	1858	Tud	tud	tud	
Csergő Mihály	Zöld Ferencz asztalos	1860	tud	tud	tud	Szárhegyen
Angi István	Gál Mihály lakatos	1860	tud	tud	tud	
Anton Hosszú	Gencsi Imrénő	1857	tud	tud	tud	Szebeni
Siller József	Antal	1868	tud	tud	tud	III. elemi
Erszény János	Lukács József	1859	tud	tud	tud	
Pop István	Roth Mihály	1861	tud	tud	tud	II. oszt.
Zsigmond Mor	Lampi János	1858	tud	tud	tud	

Az Ipartestület tevékenységének jobb megértése érdekében idéznék az alapszabályzatból:

„a). Az Ipartestület célja: az iparosok érdekeit előmozdítani, s őket haladásra serkenteni.

b). Az iparosok és segédek között rendezett viszonyok álljanak fenn

c). Az iparosok és tanoncok vagy segédek közt felmerülő súrlódások, vitás kérdések elintézésére békéltető működés biztosításák

d). Segély-pénztárak létesüljenek

e). Az iparosok anyagi érdekeit szövetkezetek alakítása által előmozdítottassák

f). A tanoncok ügye rendeztessék...”⁵

1886. április 14-én az Ipartestület tagjai közül 26 családot tűzvész sújtott. A kisiparosok szervezetének vezetősége a károsultakat az elszenvedett kár arányában segítette: 26 családot 800 forint segélyben, a többi, kisebb károkra szenvedőket 40-50 forinttal támogatták. Az Ipartestület nemzetközi hírnevét mutatja az a tény, hogy ez a XIX. század végén, meghívást kapott a párizsi ipari kiállításra is.

Az Ipartestület a tanoncképzést is felvállalta. A 4701 végzett tanonc a következő szakmákat sajátította el: cipész, bádogos, szűcs, szabó, kerekas, asztalos, kovács, kereskedő, borbély, fodrász, lakatos, kőműves, kalapos, kéményseprő, órás, mészáros, ács, pék, tímár, szobafestő, esztergályos, nyomdász, cukrász, pincér, kárpitós, könyv-kötő, erdész, fogász, fényképész, villany-

⁵ Gyergyószentmiklós város Levéltára. R (1853-1903) ügycsomó

szerelő. Az oktatás időtartama 2-4 év között mozgott, elméleti és gyakorlati ismereteket nyújtott. Ennek a szakoktatásnak köszönhetően sikerült Gyergyószentmiklóst a legerősebb kisipari központtá fejleszteni a XIX. század végén és a XX. század elején.

A Gyergyószentmiklósi Ipartestületnek 1893-ban 220, 1895-ben pedig 230 tagja volt.⁶

A gyergyószentmiklósi Ipartestület elismertsége ellenére a XX. század első éveiben pénzügyi nehézségekkel küszködött. A Székely Kamarához küldött jelentésében minderről a gyergyószentmiklósi kisiparosok szervezetének a vezetője a következőképpen vallott: „Ha visszapillantok a múltba, az anyagiakra, pár évvel ezelőtt testületünk nagy anyagi gondokkal küzdött a megszorodott terhek alatt majdnem roskadozott: s ha szemlélem a jelent, látom az anyagi gondokat leküzdve, helyét a jólét váltotta fel, vagyis a terhek jelentékenyen lepadtak és a testület ma már készpénzzel is rendelkezik.”⁷

A marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamarához küldött jelentésben az Ipartestület 1906-os évi állapotával is megismerkedhetünk: ez koronában kifejezve a következőképpen mutatott: „...Vagyon állapot: 1. kötvény és részvényekben 1948.72 K. 2. Épület és beltelekben 17575 - K. 3. Ingóságokban 1212 - K. Összesen 24685.72 K.

Teherállapot: 1 folyó évi kiadás 1941.62 K. Brassói ált. tak. b. t. 6669.27 K. Összesen 8611.45 K. Tehát tisztán vagyon 16074.27 K.

⁶ Vitos Mózes: Csíkmegyei füzetek. Csíkszereda 1894-1901

⁷ A Gyergyószentmiklósi Ipartestület. In Gyergyó 1907 február 17

Összehasonlítva az 1905. évi tiszta vagyónállapottal, mely volt 15052.77 K., 1021.50 k, vagyonszaporulat van.

Az ipartestület tagjainak száma 152, meghalt 1, iparát megszüntette és elköltözött 12, újonnan belépett 13 tag. A rendes évi közgyűlésen kívül előljárásági ülés tartatott 9, melyen 39 ügy tárgyalatott.

Testületünkhez hatóságoktól és magánosoktól az iktatóra 145 ügydarab érkezett, melynek mindenike külön elintézészt nyert.

A segédek nyilvántartási jegyzéke 251 be- és ki-jelentést tüntet fel s jelenleg a nyilvántartásban van 78 segéd.

Tanoncszerződés kötöttetett 35, megszűnt 3-nál, meghalt 1 tanoncz, a tanonczlajstrom szerint van 6 tanoncz.

Tanonczbizonyítványt nyert, illetve felszabadult 24, a munkakönyv-jegyzék szerint kiadatott 27 munkakönyv.

Békéltető-bizottsági ülés tartatott 3, mindenike békés úton nyert elintézészt.”⁸

A következőkben az Ipartestület jegyzője az általános helyzet érintésével közelítette meg a gyergyószentmiklósi kisiparosok lehetetlen élet- és munkakörülményeit. Mint írja: „Az érvényben lévő ipartörvényünk rendeleteivel és döntvényeivel vak homályt áraszt s így az alkalmazásánál a Péter-Pálra illeszthető papucs csinálása meglepetései a képesített iparostól elvette az ambíciót a képesítés jóságától és szükségérzetétől. A kontáripár burján magvát hintette el.

A feldolgozandó anyagoknak mesterséges csavarjai meglepetésszerűleg idéznek elő tetemes árkülönbözeteket. Az élelmi

⁸ A Gyergyószentmiklósi Ipartestület. In Gyergyó 1907. február 17.

czikkek ugyanily vágáson járnak. Itt Gyergyóban a legkisebb kurta paraszt kész bürziáner: ha a szomszédjának leég egy kicsi asztaja, ő már 15-20-30 (%-al) emeli vékánként terményét.”

Az Ipartestület jegyzője a kisiparosok nehéz helyzetének a bemutatása után a politikumhoz fordult e társadalmi réteg sorsának a megváltoztatásáért. Mint írja: „Körülfogta a kisiparost az áradat, mentésre vár! Ki tudja meddig vár? Csak addig, míg arra a tudatra jön, hogy kezet nyújtva a munkásságnak, érdekéért egy táborba lép.

A kisiparos általában ébredezni kezd, hogy erejének megfeszítésével megváltoztatott törvényhozási szellembe nagyot csalódott. A magyar iparosok termékeire a saját piacza, a magyar belfogyasztás sem az övé.

Önálló vámterületet sürgetett? Szószólói le akarják tolni a napirendről. A tulipánra a statisztika gyönyörűen felel meg.

Progresszív adózást követelt? Zászlóvivői lerakták a zászlót, hogy lepje be a por.

A választási jog kiterjesztését várta, sőt nagy része általános érvényűt kívánt? S altatóra alkalmas tanulmányozás lett.

A hazafiság vagy a honhoz való ragaszkodás érzülete a kisiparosnál évszázadokon át a mai napig kétségbevonhatatlan sajátja s ezt bebizonyította minden időkben. Ha kívánták, áldozott javaiból, ha méltányosságot hoztak fel várt, túrt és lemondott megvalósítható kívánalmairól: javait, életét vérezt kész volt áldozni minden időben, hogy történelmileg bizonyítsa be hazafiságát.”⁹

⁹ U.o.

Írásának befejező részében a kisiparosok lehetetlen helyzetét a következőképpen érzékelteti:

„Szégyen bevallani, de az eltakart seb még nagyobb bajt rejt magában. Ebben a kicsiny eldugott vasút nélküli városkában is a munkáshiány miatt a közérzület és közgazdaság megrontására a kisiparos áruüzlete nagy része idegen termék lévén, a kontár ipar emellett melegegvedve, így oda jutottunk, hogy idegen iparnak ügynöke lett maga az iparos. Kis tőkét, akinek van, ez nyeli el. Akinek nincs – pedig a nagy többségnek nincs – az hallgat, pusztul és vándorol ki egyenkint a nyomorúság birodalmából.

Elszomorító látni a vagyoni romlás és nélkülözés ide-oda szaladgáló és megalázott, csüggedt alakjait. E sivár élet, vagy inkább haldoklás az egyénre rá nyomja riasztó bélyegét, s mint tömeg pedig a társadalmi és testületi életére is.

A munkáshiány, s az ebből származó munkabér hullámlás a vállalkozás bizonytalanságát eredményezi. A több év óta rendszeresített tanoncközvetítés elvonta a helyi iparosok tanonctartását és ezzel befolyásolta a munkáshiány fellépését, s a munkaerő értéktelenségét.”¹⁰

A gyergyószentmiklósi kisiparosok 1907-es évi panaszainak bemutatása után ismerkedjünk meg a település iparával. A Békény menti város gazdasági képe 1910-ben a következőképpen mutatott:

– segéd nélküli vállalatok száma	200
– 1 segéddel dolgozó vállalatok száma	66
– 2 segéddel dolgozó vállalatok száma	42

¹⁰ U.o.

- 3-5 segéddel dolgozó vállalatok száma	36
- 6-10 segéddel dolgozó vállalatok száma	13
- 11-20 segéddel dolgozó vállalatok száma	4
- 20-nál több segéddel dolgozó vállalatok száma	3
Összesen a vállalatok száma:	364

A fenti adatokból is láthatjuk, hogy csupán 7 vállalatot lehet a korabeli ipar szintjéhez képest gyárként nyilvántartani. Ha ezeket a kisipari és ipari egységeket iparágak szerint osztályozzuk a bennük dolgozó emberanyaggal, akkor a következő megoszlást kapjuk:¹¹

Iparág	Az iparágban dolgozó személyek száma
1. Kovács	32
2. Lakatos	21
3. Vasfeldolgozás egyéb ágai	17
4. Gépgyártás	30
5. Téglagyártás	2
6. Kőfaragás	1
7. Fűrészgyártás	383
8. Asztalosipar	66
9. Famegmunkálás egyéb ágai	11
10. Bőrgyártás és tímáripár	9
11. Textilipar	4
12. Fonó- és szövőipar	12
13. Szabó	100
14. Cipész és csizmadia	114

¹¹ Gyergyószentmiklós város Levéltára. R (1853-1903) ügycsomó

15. Ruházati ipar egyéb ágai	43
16. Papiros ipar	1
17. Malomipar	51
18. Sütőipar	13
19. Hentes és mészáros	27
20. Szeszgyártás	4
21. Élelmezési ipar egyéb ágai	8
22. Vegyészeti ipar	5
23. Kőműves	17
24. Ács	12
25. Építőipar egyéb ágai	28
26. Sokszorosító és műipar (nyomda)	21
27. Szállodás, vendéglős és kávéipar	99
28. Ippal mellékesen foglalkozó	42" 12

Kereskedelmi élet

Gyergyószentmiklós kereskedelmi életéről Benkő Károly 1853-ban megjelent könyvében a következőképpen ír: „Gyergyószentmiklósnak 40-nél több singes s más árukkal rakott boltjai léteznek, – kereskedését nagyobbára örmények folytatják ... minden héten szombatonként vásárai, sokadalma pedig eszten-dőnként 4, – 1.) December 13-án, 2.) Virágvasárnap előtti szombaton, 3.)-dik június 13-án, 4.) szeptember 13-án”.¹²

¹² Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 48. kötet, 1910-es évi népszámlálás 772-775 és 42. kötet 386-387.

¹³ Benkő Károly: *Csík, Gyergyó és Kászton múltja és jelene*. Kolozsvár, 1853. 145
18

Orbán Balázs másfél évtizeddel később megállapítja, hogy Gyergyószentmiklóson a kereskedés „csaknem kizárólag az örmények kezében van.”¹⁴ Mint írja „ma már közel 40 boltjuk van Szent-Miklóson, úgy idevaló örmény témáról készítek – titokban tartott mód szerint – azon veres kordoványt, mely országszerte híres. Hanem az itteni örmények nem annyira ipar és helyi üzérkedés, mint inkább a kiviteli kereskedés által gazdagodtak fel: ennek egyik fő tényezője a marhakereskedés volt: mert a Szent-Miklósi örmények felszedték Csikban és Moldovában hizott marhát, s azt hajtsáraikkal Bécsig, sőt távolabb is elszállították, mégpedig oly nagy mérvben, hogy az évi kivitel 300000 juh 40000 ökör és 10000 ló volt. A marhakereskedés azonban napjainkban csökkent, főleg azért mivel örményeink közül sokan tutajkereskedésre adták magokat, melyet az azelőtti időkben csaknem egészen egyedáruságok alá vettek, mert télen át – mikor a kevés gabonát termő gyergyói nép szükségét szenved – előlegesen kiosztott pénzzel, vagy

¹⁴ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi, s néprajzi szempontból*. Pest, 1869. II kötet 104.

gabonával megvásárolták jó olcsón a tutajokat, s azokat Arad és Lippára szállítva nagy nyereséggel adták el”.¹⁵

A településközpontról írva a legnagyobb székely megállapítja, hogy „Szentmiklós piacza egyike szebb vásártereinknek...”, majd korabeli „képpel” érzékelteti a vásártér kinézetét, melyet valószínűleg gyergyószentmiklósi adatgyűjtése idején készített.¹⁶

1863-ban Gyergyószentmiklós piacon a következő árusítókat és kereskedőket írták össze:

- gabonaárusok
- bor- és pálinkaárusok
- szén- és káposztaárusok
- gyümölcsárusok
- kádárok, kalaposok
- pléhesek, talpasok
- szücsök és kötélverők
- ruhaárusok
- vas- és rézművesek
- üvegesek és könyvárusok
- kufárok
- fazekasok, kádárok, tekenyösök
- kascsinálók, rostások, szítások
- csizmások, suszterek, kesztyűsök
- szappanos és gyertyaárusok

¹⁵ Uo.

¹⁶ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi, s néprajzi szempontból*. Pest, 1869. II kötet 105.

- sóshalas, zsír- és szalonnaárusok
- túróárusok
- fűsüsök
- arany- és ezüstárusok¹⁷

A Merkantile Fórum megszűnése után az örmény kereskedők az ún. kereskedői körbe szerveződtek. Az 1902-es évi közgyűlésükről a Gyergyó című lapban a következőket olvashatjuk: „Kereskedői kör évi rendes közgyűlését folyó hó 2-án a kör helységében Cziffra Mihály elnöklete alatt tartotta meg. Az elnöki megnyitó és a titkári jelentés után a választásokat ejtették meg. Megválasztattak elnökké: Cziffra Mihály, titkárnak: Deér Kálmán, pénztárnoknak Lázár J. István, gazdának: Cziffra József, választmányi tagoknak: Krisztián Antal, Sáska Kajetán, Vákár Lukács, Kritsa Zoltán, Giacamuzzi Báptist, Lázár János, Bogdán István, Botsánczy István, id. Karácsony János, dr. Fejér Dávid, Lázár Péter, Cziffra János, Páll Venczel, Merza Vilmos, Drotos János és Lázár Antal.”¹⁸ A kor sajtó-hirdetéseiben főleg Cziffra Mihály vállalkozói szellemét érzékelhetjük. 1905. március 12-én eladásra hirdetett egy öt lóerejű benzínmotort, egy három lóerejű cséplőrostával.¹⁹ 1905. június 25-én ugyanaz a Cziffra Mihály a következő hirdetést tette közzé: „Tudomására hozom tisztelt vevőimnek és a tisztelt közönségnek, hogy a mai naptól kezdve 2 fillérrel olcsóbban adom szeszemnek fokját, dacára annak, hogy szeszem a finomított szeszt felülmúlja, mert szeszem a legkitűnőbb gabonaneműből van elő állítva,

¹⁷ Kolozsvár. Állami Levéltár sz. 324/1863

¹⁸ Gyergyó 1902. február 9.

¹⁹ Gyergyó 1905. március 12.

azon kívül főzésénél kitűnő kútvíz használtatik fel. A legjobb fajta sertésállományomból eladok féléves, egy éves, 2 éves sertéseket.”²⁰ 1905. szeptemberében lakáskiadást hirdet, illetve szöveget árul. A hirdetés szövege a következő: „Saját lakásomnál az emeleten 1906. évi Szent György naptól kezdve egy terjedelmes lakás és egy szoba külön a fronton, a földszinten pedig egy harmadik lakás kiadó: esetleg még több lakást is tudok kiadni szeszgyáram körül és a piacon. Igen finom szőlőnk érkezik naponta, mely annyira megtetszett vevőinknek, hogy ahány kosárral érkezik, naponta mind elkel.”²¹

Cziffra Mihályt nemcsak gyárosként és nagykereskedőként tartották számon, hanem ő volt Gyergyószentmiklós egyik legnagyobb földbirtokosa is. Előrehaladott kora miatt lemondott a Kereskedői kör elnökségéről, de ezután ezen kör tiszteletbeli elnökévé választották. A pénzügyi intézetek keretében is jelentős tisztségeket vállalt: igazgatósági tagja volt a Hitelintézetnek és a Ditrói Takarékpénztárnak. Vállalkozásai mellett a közeletben is jelentős szerepet vállalt. Tagja volt Gyergyószentmiklós város képviselőtestületének, Csík vármegye törvényhatósági bizottságának, illetve egyháztanácsos volt az örmény katolikus egyházközösségben.²²

Egy másik jelentős kereskedő és nagybirtokos Vákár László volt, aki 10 gyermeket nevelt fel.²³ A kereskedői élet ebben az időszakban sem jelentett mindig biztonságot. Vállalkozásainak

²⁰ Gyergyó 1905. június 25.

²¹ Gyergyó 1905. szeptember 24.

²² Gyergyó, 1912. november 10.

²³ Gyergyó, 1913. június 29.

megszervezése során gyakran érte kudarc a kalmárokat, ami a gazdag kereskedőt is koldusbotra juttathatta. Ilyen volt Lázár Dezső esete, aki nem tudta elviselni tönkremenését és az öngyilkosságot választotta. Tettével kapcsolatban a Gyergyó című hetilapban a következőket olvashatjuk: „Lázár Dezső gyergyószentmiklósi kereskedő ma reggel az Unió utcában halántékon lőtte magát. A súlyosan megsebesültnek az első segélyt dr. Dobribán Antal járásorvos nyújtotta, azután a gyergyószentmiklósi kórházba szállította. Állapota reménytelen. Az öngyilkosságot az anyagi zavarok által előidézett pillanatnyi elmezavarában követhette el a jobb sorsra érdemes kereskedő.”²⁴

Elismert kereskedő volt Lázár L. Gerő is, aki vállalta az első világháború küzdelmeiben való részvételt. A harctéren azonban gyógyíthatatlan betegség áldozatává vált, ami halálát okozta. Esetéről a Gyergyó című lapban a következőket olvashatjuk: „Lázár L. Gerő gyergyószentmiklósi kereskedő folyó hó 7-én életének 43. évében meghalt. Az elhunyt, mint életerős ember követte a haza hívó szavát: hazája iránti kötelessége teljesítése közben halálos kór támadta meg és hiábavaló volt övéinek önfeláldozó ápolása, a harctérről hozott halálos kór csiráját nem tudták legyőzni. Temetése folyó hó 9-én délután volt.”²⁵

Ez a kereskedőréteg olyan törvényhozók megválasztására törekedett, akik érdekeiket megfelelően fogják képviselni a korabeli Magyarország politikai életében. A gyergyószentmiklósi kalmárok ilyen jellegű elvárásaikat 1910. február 27-én

²⁴ Gyergyó, 1912. július 14.

²⁵ Gyergyó, 1918. március 10.

fogalmazták meg a kerekedők és a parlament című írásban. „A küszöbön álló képviselőválasztások alkalmával – olvashatjuk a Gyergyó című lap vezércikkében – valószínűleg megint forgalomba kerülnek azok a jelszavak, melyek annak a szükségét fogják hirdetni, hogy az egyes foglalkozási ágaknak a parlamentben kellő képviseltetést nyerjenek. Reméljük, hogy az ilyen jelszavak hirdetői közül a kereskedők nagy szervezete, az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés sem fog hiányozni s egyúttal annak a reményünknek is kifejezését adunk, hogy az omke nemcsak hirdetni fogja ezt a jelszavat, hanem minden erejével rajta lesz, hogy a kereskedőknek a parlamentben való országos képvisellete ne csupán jelszó és kívánság maradjon, hanem mint a valóság jelentkezzék.

Annak jogosságát, hogy a kereskedők számarányukhoz és közteher viselésükhöz mért befolyásra törekcszenek a törvényhozásban, talán még akkor sem volna szükséges megokolni, ha most a halálra ítélt parlament felfogása és követett irányzata olyan lenne is, amely a kereskedelem érdekeit érdem szerint megbecsüli és érvényesíteni engedi. Tudjuk, hogy nem így van. Hogy mit és mennyit vétkeztek ezen a téren, azt itt újra elmondani feleslegesnek tartom. A mi halálraítélt parlamentünk és kereskedelem ellenes irányzata egyébiránt nem tegnapi keletű s így nagyon természetes, hogy a kereskedők körében már jó ideje gyökeret vert az a meggyőződés, hogy a kereskedő osztály elnyomatásának csak az vethet véget, ha lehető-

leg a saját kezébe kerítheti sorsának intézését, vagyis ha kellő súllyal maga is bele szólhat a törvényhozás munkájába.”²⁶

A Gyergyó című lap vezércikkírója a következőképpen látta megvalósíthatónak a kereskedők érdekképviselését a XX. század elején a magyarországi Parlamentben: „A kereskedők és iparosok akciójának két irányban kell haladnia. Egyrészt minden erővel arra kell törekedni, hogy kimaradjanak a parlamentből mindazok, akik eddigi szereplésük során kétségtelenül bebizonyították, hogy felfogásuk kereskedelemellenes, akik felszólalásaikban leszólták, lekicsinyelték a kereskedelmet vagy olyan törvényhozási intézkedéseket szorgalmaztak, amelyek a kereskedelem keresetkörének szűkebbre szorítását, boldogulásának megnehezítését, vagy végül a kereskedelemnek általánosságban való stigmatizálását célozzák.

Arra kell még az akciónak törekednie, hogy minél több olyan képviselőt küldjön be a parlamentbe, akik a kereskedelem érdekeinek kellő oltalmazása szempontjából teljesen megbízhatók. Ilyenek első sorban a hivatásos kereskedők és iparosok, továbbá akik állandó foglalkozásuknál fogva a kereskedelemmel és iparral szoros kapcsolatban vannak, mint a minők az ipari s kereskedelmi szervezetek vezetői s szellemi munkásai. Mindenképpen számot tarthatnak a kereskedők és iparos választók szavazatára és bizalmára a képviselőháznak ama tagjai is, akik már eddig is iparkodtak az iparosok és kereskedők igazát a házban teljes erejük szerint megvédeni, nem különben szívesen fogják a kereskedők és iparosok szavazataikkal támogatni

²⁶ Gyergyó. 1910. február 27.

a jelesebb közgazdasági íróink és publicistáink köréből való olyan jelölteket is, akikről tudják, hogy a kereskedelmi és ipari érdekek elbírálásánál kellő tárgyilagosságot tanúsítanak.”²⁷

Nem nehéz felismernünk: az első világháborút megelőző időszakban a gyergyószentmiklósi kereskedők, jelentős gazdasági erővel rendelkeztek, ezért érdekeik jobb érvényesítéséért bele akartak szólni az országos jellegű hatékonyabb döntések meghozatalába.

Bankrendszer Gyergyószentmiklóson

A gyergyóiak, mint kiváló kézművesek és kereskedők, nagyon is értettek a pénz forgatásához. Vállalkozói szellemük elvezetett a bankrendszer kialakításához a Gyergyói medencében. 1880-ban alakult meg a „Gyergyói Első Takarékpénztár Részvénytársaság”. Ennek a pénzintézetnek mind alapítói, mind pedig főrésztulajdonosai örmények voltak. A korabeli sajtóban az átláthatóság kedvéért az örmény bankárok közzétették mind a közgyűlések tárgysorozatait, mind pedig a banki vagyon mérleg-számláját is, amint azt a következő példával próbáljuk bemutatni.

Meghívó

A 'Gyergyói első Takarékpénztár Részvénytársaság'
az 1901. évi üzletévről XXII.-ik évi rendes közgyűlést

Gyergyó-Szentmiklóson, 1902-ik évi február hó 9-én délután 3 órától kezdődőleg a Laurentzi-féle nagyteremben tartja meg, melyre a részvényesek tisztelettel meghívotnak.

²⁷ U.o.

Tárgysorozat:

1. Elnöki megnyitás
2. Háromtagú bizottság kinevezése elnök által, a szavazati jogok igazolásának számbavételére.
3. Ezen bizottság jelentése folytán, ha a közgyűlés határozatképes, a jegyzőkönyv hitelesítésére három tagnak megválasztása.
4. Igazgatósági jelentés az 1901-ik üzletévről, nyeresémfelosztás és javaslatok előterjesztése.
5. Felügyelő-bizottság jelentése
6. A felmentvények megadása
7. Négy felügyelő-bizottsági tag megválasztása.
8. Az alapszabályok módosítása, s azok hitelesítésére a közgyűlés kebeléből 3 tagú bizottság kiküldése.

Az alapszabályok 19. paragrafusa szerint a közgyűlés határozatképességéhez legalább 400 részvény képviselte és 20 részvényes személyes jelenléte kívántatik. A szavazati jog személyesen vagy két tanú által aláírt meghatalmazással ellátott megbízott által gyakorolható, kinek azonban részvényesnek kell lennie. Ily meghatalmazást csak távollevő vagy meg nem jelenhető részvényesek adhatnak.

Nő részvényesek csak meghatalmazott, gondnokság vagy gyámság alattiak gondnokuk vagy gyámjuk, illetőleg ezek meghatalmazottjai, erkölcsi testületek megbízottjuk által gyakorolhatják szavazati jogukat: ez utóbbi esetén nem kívántatik, hogy a megbízott részvényes legyen.

Ennélfogva a tisztelt részvényesek értesítettnek, hogy szavazatuk gyakorolhatása végett 'Igazoló-jegy'-üket a törzskönyv 1901. december 31-iki kivonata szerint – részvénybemutató

nélkül, a közgyűlést megelőző három napon, a délelőtti hivatalos órák alatt, az erre felkért felügyelő-bizottságtól átvehetik.

Gyergyó-Szentmiklóson, 1902. január 13-án.

A 'Gyergyói Első Takarékpénztár Részvénytársaság' igazgatósága:

Görög Joachim s.k.
titkár

Csiky Dénes s.k.
elnök

A meghívóban a bank vagyon-mérleg-számláját is közölték, mely a következőképpen mutatott:

Főkönyv lapja	Vagyon	Korona	fill
216	Pénztárkészlet	36612	49
215	Váltókban	852710	36
225	Kötvényekben	70741	
224	Jelzálogilag biztosított kötvényekben	182137	20
201	Beruházásban	600	
213	Fekvőségekben	15958	45
214	Folyó-számlán társintézeteknél	240	06
190	Folyó-számlán értékpapír-biztosíték mellett	49485	73
146	Értékpapírokban	14260	
232	Giró-számlán az Osztrák-Magyar banknál	6633	50
166	Ügyészi előlegben	400	
		1229778	79

Főkönyv lapja	Teher	Korona	fill
182	Részvénytőke	120000	
200	I-ső tartalékalap	120000	

Főkönyv lapja	Teher	Korona	fill
203	II-ik tartalékalap és kamatai a) Kezelés alatt lévő tartalékalap 17902.16 b) Ennek 1901. évi 4%-a 716.08 c) 1901. évi nyeresémből 4448.45	23066	69
149	Gyergyó-Szentmiklóson építendő közkórházalap és kamatai	6240	
223	Betétek takarékpénztári könyvekre	796885	63
233	Betétek folyó-számlára	2175	50
217	Felvett kölcsön	119660	
184	10%-os tőkekamat és járadékadó	2043	81
220	Fel nem vett osztalék	72	
212	Tisztviselők segélyalapja 1900. évről 1959.72 1901. évi nyeresémből 556.05	2515	77
183	Tiszteletdíj az 1901. évi nyeresémből	5931	26
29	Jótekonyczél	185	35
237	Házalap nyereségy előhozatalból 5053.46 az 1901. évi nyeresémből 749.32	5802	78
168	Osztalékul az 1901. évi nyeresémből (1200 részvény után részvényenkint 21 K) .	25200	
		1229778	79

Gyergyó-Szentmiklóson, 1901. december hó 31-én

Kritsa Zoltán
pénztárnok

Lázár János
vezérigazgató

Bocsánczy István
könyvelő

Az örmények bankja a következő esztendőben, 1903-ban is közzétette vagyon-mérleg-számláját, melyet szintén a meg-hívóhoz csatolt:

Vagyon - mérleg - számla

Főkönyv lap	Vagyon	Korona	fill
249	Pénztárhézeslet	30293	06
248	Váltókban	780798	46
225	Kötvényekben	70144	-
224	Jelzálogilag biztosított kötvényekben	190701	20
201	Beruházásban	600	-
213	Fekvőségekben	15932	88
252	Folyó számla társintézeteknél	619	85
196	Folyó-számla értékpapír - biztosíték mellett	46971	81
255	Folyó számla váltó fedezet mellett	4000	-
146	Értékpapírokban: a) 6200 K névért 4% koronajáradék 5923 b) 80 drb. gyó-alfalvi takarékpénztári részvény ...8320	14243	-
232	Giro-számlán az Osztrák-Magyar banknál	406	68
166	Ügyészi előlegben	400	-
		1155110	94

Főkönyv lapja	Teher	Korona	fill
182	Részvénytőke	120000	-
200	I-ső tartalékalap	120000	-
203	II-ik tartalékalap és kamatai: a) kezelés alatt levő tartalékalap...2306669 b) ennek 1902. évi 4%-a 92267 c) 1902. évi nyere-ményekről...356304	27552	40
223	Betétek és tőkésített kamatai	801891	99
233	Betétek folyó számlára	203	87
217	Felvett kölcsön	47586	-
251	10%-os tőkekamat és járadék adó	1877	93
112	Ügyészi számla	1218	53
212	Tisztviselők segély-alapja: a) kezelés alatt..... 251577 b) ennek 1902. évi 4%-a 10063 c) 1902. évi nyere-ményből 44538	3061	78
237	Házalap: a) kezelés alatt 580278 b) ennek 1902. évi 4%-a 23211 c) 1902. évi nyere-ményből 38438	6419	27
183	Tiszteletdíj	4750	27
29	Jótekonyczél	148	46
108	Osztalékul az 1902. évi nyere-ményből (1200 részvény után részvényenként 17 K)	20400	-
		1155110	94

Gyergyó-Szentmiklós 1902. december hó 31-én

Kritsa Zoltán s.k. Lázár János s.K. ifj. Lázár Gyula s.k.
Pénztárnok vezérigazgató helyettes könyvelő

Ezen vagyommérleg-számlát a kereskedelmi törvény szabályai szerint a fő és segédkönyvekkel összehasonlítottuk és mindenekben helyesnek és megegyezőeknek találtuk.

Csiky Kálmán s.k. Bocsánczi János Csiky Dénes s.k.
igazgatósági tag. igazgatósági tag. elnök

Giacomuzzi Baptist s. k. Lázár Péter Dr.Dobribán Antal s.k.
igazgatósági tag igazgatósági tag felügyelő bizottsági tag

Kopacz Lukács s.k. Lázár Gyula s.k. Dr. Lázár János s.k.
felügyelő bizottsági felügyelő bizottsági felügyelő bizottsági
tag tag tag

A másik, ugyancsak örmények által irányított gyergyó-szentmiklósi bank a Hitelintézet Részvénytársaság volt, melyben már Szász Lajos és Blága Imre személyében nem örmény igazgatósági tagjai is voltak. Ennek a banknak a vagyommérleg számlája az 1901-es és 1903-as első félévi kimutatása a következőképpen jelent meg a helyi hetilapban:²⁸

A „Hitelintézet Részvénytársaság” Gyergyó-Szt.-Miklóson
Vagyon-mérleg-számlája az 1901. évről

Folyó szám	Főkönyv lapja	Vagyon	Korona	fill
1	100	Pénztárszámlának a december 30-iki pénztárkészletért	42999	27
2	87	Leszámított váltó számlának a december 30-iki váltó állományért	712008	-

²⁸ Gyergyó. 1902. január 7-i hirdetés és 1903. július 9-i hirdetés.

3	86	Leszámított kötvény számlának a december 31-iki kötvény állományért	289385	-
4	39	Értékpapír számlának: 10 db. Osztrák-Magyar Bank részvényért és 64.000 névért 4%-os magyar korona járadékért	76188	-
5	39	Bizományi értékpapír számlának: 22.600 névért. 4%-os magyar korona járadékért	20000	-
6	39	Csíkszeredai 40 drb. Takarékpénztári részvényért	6400	-
7	39	Küküllői 60 drb. Takarékpénztári részvényért	6120	-
8	95	Ingatlanok számlájának: vásárolt belső telekért	2100	-
			1155200	27

Folyószám	Főkönyv lapja	Teher	Korona	Fill.
1	1	Részvénytőke számlától: 600 drb törzs részvényért	12000	-
2	1	Elsőbbségi részvénytőke számlától: 600 drb. elsőbbségi részvényért	12000	-
3	70	Tartalékalap számlától	60000	-
4	49	Elsőbbségi részvények biztosítási alap számlától:	79635	77

		Múlt évről 61835.19 Ennek kamatai 3710.11 Ennek gyarapodása 14090.47		
5	99	Visszaeszámitolt váltó számlától: a visszaeszámitolás alatt lévő váltókért	288353	09
6	99	Bank mellékhelyi számlától	20000	-
7	98	Betétszámlától: a betétállományért és tőkésített kamataiért	435211	41
8	39	Bizományi értékpapír számlától	20000	-
9	41	Kifizetendő osztalék az 1901. év második felére	12000	-
			1155200	27

Vagyon - mérleg - számla
a „Hitelintézet - Részvénytársaság”
1903. I-ső félévi üzleti forgalmáról

Fő- könyv lapja	Folyó- szám	Vagyon	Korona	Fill.
94	1	Pénztárkészlet 1903. január 30-án	77331	34
106	2	Be nem fizetett részvénytőkéért	20468	24
105	3	Váltókban	672870	-
121	4	Kötvényekben	267688	-

39	5	Érték papírokban: 10 db. Osztrák-magyar bank részvényben és 10.000 K névértékű 4%-os magyar Korona járadékban	25261	-
39	6	Bizományi értékpapírban: 22600 korona névért. 4%-os magyar korona járadékban	30000	-
39	7	Csíkszeredai 42 db. Takarékpénztári részvényben	6720	-
39	8	Küküllői 60 db. Takarékpénztári részvényben	6120	-
39	9	Gyergyói Első Takarékpénztári 3 db. Részvényben	1119	-
96	10	Ingatlan birtokban	236	-
			1097013	58

Főkönyv lapja	Folyó szám	Teher	Korona	fill
1	1	Alaptőke: 1200 db. törzsrészvényben	240000	-
70	2	Tartalékalap	60000	-
49	3	Részvénybeváltási alap	120000	-
99	4	Visszaleszámított váltótartozásban	222100	68
99	5	Bank mellékhelyi számlán	19672	84
98	6	Betétek és tőkésített kamataiban	401040	06

39	7	Bizományi értékpapírokban	20000	-
124	8	Tiszteletdíjakban	2200	-
103	9	Kifizetendő osztalék az 1903-ik év 1-ső felére	12000	-
69	10	Fel nem vett osztalékban	800	-
			1097013	58

Ennek a banknak igazgatósági tagjai közé tartozott Cziffra Mihály, Vákár Lukáts, Szász Lajos, igazgatói pedig Szentpéteri János és Blága Imre voltak. A felügyelőbizottság tagjait dr. Szentpéteri Kristóf, Cziffra János, Jakabfy B. Miklós és Vákár László képviselték. Ennek a pénzügyintézetnek a vezetői és tagjai döntő többségükben szintén örmények voltak.

Gyergyószentmiklós harmadik bankja, melynek tulajdonosai és vezetői főleg a székelységet képviselték, az ún. Népbank volt. Ennek a részvénytársaságnak a vezetősége a helyi lapban a következőképpen hirdette meg 1903. január 25-ére tervezett közgyűlését:

„A gyergyószentmiklósi „Népbank” részvénytársaság
Gyergyó-Szentmiklóson, saját üzleti helységében 1903. évi
január hó 25-én d. u. 3 órakor tartja

X-ik rendes közgyűlését

Melyre a t. részvényesek meghívottnak.

Tárgysorozat

1. Az 1902. évi zárszámadás és igazgatósági jelentés bemutatása, s az igazgatósági indítványok tárgyalása.
2. A felügyelő bizottságnak jelentése.
3. A felmentvény megadása.

4. Tiszteletdíjak felosztása.

5. Az alapszabályok értelmében beérkező indítványok tárgyalása.

(Szavazati jogok csak személyesen vagy meghatalmazott részvényes által a részvénykönyv szerint, részvény bemutatása nélkül gyakorolhatók)

Gyergyó-Szentmiklós, 1903. január 6-án

Tisztelettel az Igazgatóság.”²⁹

A bankok jelentős támogatást biztosítottak Gyergyó gazdasági-kereskedelmi életének. Ennek ellenére mégis uzsorásoknak tekintették őket. Ezt a nézetet próbálta megcáfolni az egyik gyergyószentmiklósi pénzügyi szakember, aki a következőkkel magyarázta a gyergyószentmiklósi pénzügyi intézetek nyereségét: „A gyergyószentmiklósi három pénzügyi intézetnek alaptőkéje tesz 300.000 koronát, tartalékalapja 345.000 koronát, idegen pénzeket kezel 2.220.000 koronát, melyekből a zárszámadásokból kivehetőleg 1.500.000 korona a mezőgazdaságnak, legnagyobbára székely kisbirtokosok és gazdáknak van kikölcönözve, még pedig ezen összegnek több mint fele apró váltók és kezességelt kötelezvényekre. A fennmaradó összeg pedig az ipar, kereskedelem támogatására van fordítva, melyből szintén a legnagyobb rész a kisgazdáknak adatik ki munkadíjban. Ha ezen és más helyi pénzügyi intézetek által kiadva lévő tőke a mezőgazdaságtól, s kisbirtokosoktól elvonatnék, vagy ha az oda befektetve nem lett volna, vajon hol állana a

²⁹ Gyergyó 1903. január 6.

székelység, s kérdés, hogy egyáltalában lenne-e még Gyergyóban székely vagy pedig csak hírből tudnók, hogy Gyergyóban székelyek is laktak.

A Gyergyószentmiklóson működő három pénzüzetet a fennebb jelzett tőkékkel 98.213 korona tiszta hasznot mutat fel, mely a saját tőkéjének 15%-át teszi, de ez nem onnan származik, hogy uzorás kamatot szed, hanem onnan, hogy nagy forgalmat csinál, s különösen sok idegen pénzt használ fel üzleteinél, mert a zárszámadások szerint a három pénzüzetnek összes forgalma az elmúlt 1901-ik évben 12.235.346 korona volt.

Ha ezen adatokat jól mérlegeljük, bátran elmondhatjuk, hogy az oly bőven kijutó rágalmazásra, ezen pénzüzetek nem szolgáltattak rá.³⁰

A fenti értékelésből rájöhetünk arra, hogy a különböző vállalkozók szívesen tették le pénzüket a gyergyószentmiklósi pénzüzetekhez, mert ott vagyonukat biztonságban érezték. Sőt, a gyergyói pénzüzetek még azt is meg merték engedni maguknak, hogy a részvényesi kamatokat csökkentésék, mert tudták, hogy bankjaikból a betétesek nem fogják visszavonni a pénzüzetbe letett összegeket. Így például a Gyergyó című lapban a kamatok csökkentését 5 százalékról 4 százalékra a következőképpen hirdették meg:

„Hirdetmény: A gyergyói első takarékpénztár részvénytársaság igazgatósága ezennel közhírré teszi, s az érdekeltek tudomására hozza, hogy az alapszabályok 10. paragrafusában biztosított jogánál fogva a gyergyói első takarékpénztárnál az

³⁰ Gyergyó. 1902. január 26.

eddig 5 %-kal kamatozó betétek után folyó év július 1-től további intézkedésig 4 %-ot, a 4 %-ra elfogadott, valamint az ezutáni kamatok után pedig 4 % kamatot fizet.”³¹

A gyergyószentmiklósi bankok gazdasági erejük és gyarapodásuk ellenére, a város közéleti megítélése szerint nem becsületes úton szereztek jövedelmüket. A Gyergyó című lapban például a következő kérdést fogalmazták meg: „Miként lehetséges, hogy iparosaink, kereskedőink, gyárosaink küszködnek, pénzintézeteink meg virágoznak? Azt kellene hinni, hogy ha a pénzintézet üzlete jó, az ügyfeleié sem lehet rossz.”³² A közgazdasági rovat írója az általa felvetett kérdésre a következő magyarázatot adta: „A legtöbb évi jelentésben az ügyvezető igazgatóság szerényen saját körütekintésének és vigyázatosságának tulajdonítja az elért kedvező eredményt, mely megközelíti és csekélységgel túl is haladja az előző évit. Mások az átalakulások kihasználásának köszönhetik a sikert, de vannak olyan őszinték is, akik csűrés csavarás nélkül egyenesen és nyíltan kimondják, hogy csakis az árviszonyok rendezettsége idézte elő a jó eredményt, ami világosabban annyit jelent, hogy kartellt kötöttek, s ennek segélyével értek el – természetesen a fogyasztó terhére – olyan eredményt, mely a múlt évinél jelentékenyen nem kisebb.”³³

³¹ Gyergyó, 1903. május 24.

³² Gyergyó, 1906. január 14.

³³ Gyergyó, 1906. január 14.

Hitelszövetkezet Gyergyószentmiklóson

A bankok mellett Gyergyószentmiklóson gazdasági és ipari hitelszövetkezet is működött. A hitelszövetkezet tevékenységéről Tódor Antal a következőképpen nyilatkozott 1904-ben az intézet öt éves beszámolója alkalmával: „Szövetkezetünk 1899. márcz. 31-én 173 taggal és 657 üzletrésszel alakult. Már maga ezen szám fényes és kézzel fogható bizonyítéka annak, hogy itt, kisiparosok és kisgazdák a szövetkezet hiányát érezték. Igen! mert a szövetkezés minden művelt államban közgazdasági tényező, melyre a kisiparosok és kisgazdák jövőjét alapítani lehet, s ezt tagjaink megértették s így alapíthattuk ezen hitelszövetkezetet, melynek 1903. évi decz. 31-én 509 tagja, 1342 üzletrésszel és 31.092 K 10 fillér befizetett saját tőkével rendelkezik.

Szövetkezetünk tehát alakulása óta évről-évre erősödött, s hogy valóban szépen fejlődött, bizonyítja a már befizetett 31.092 K 10 fillér, mely az egyes tagok tulajdonát képezi, s mely után a tagok évenként 5%-ot kapnak, mi 1%-kal több, mintha ezen összeget betét gyanánt kezeltetnék.

Ma ezen szép összeg, szövetkezet hiányában nem léteznék; de az adósság amúgy is megvolna.

Szövetkezetünk tehát amellet, hogy tagjainak lehetőleg olcsón kölcsönt ad, egy kis kamatozó tőke gyűjtésére is módot nyújt.

A szegény de becsületes ember – mint szövetkezeti tag – boldogulását megalapíthatja. Ugyanis: üzletrészeket jegyez és kölcsönt vesz fel, ezt ha tényleg becsületes és megbízható, a szövetkezetnél kap. Hat havi lejárát mellett, öt-hat év alatt, erős akarat mellett a kölcsönt visszafizeti s megmarad az

üzletrész, mint kamatozó tőke; mely szükség esetén, újabb kölcsön fölvételére is jogot ad.”³⁴

A következőkben Tódor Antal a gazdasági és ipari hitelszövetkezet jövendelműségéről értekezett. „Helyén valónak tartom itt megemlíteni, hogy szövetségünket – a lefolyt öt év alatt – egy fillérnyi veszteség sem érte, mely kedvező körülmény az igazgatóság és felügyelő-bizottság körültekintő eljárásának, kétséget kizáró bizonyítéka.”³⁵ Ugyanakkor arról is tudósította a közvéleményt, hogy a hitelszövetkezet vezetősége munkáját ingyen végezte, és fő célja a székely kisgazdák és kisiparosok gazdasági felemelése volt. Mint vallotta: „Mélyen tisztelt elnökünk mélt. Ferenczi Károly főesperes úr, meggyőződve lévén a szövetségnek, a kisiparosok és kisgazdák erkölcsi és anyagi javát lényegesen előmozdító fontos hivatásáról: öt év óta egy fillérnyi díj nélkül áll szövetségünk élén; s ezzel a székely kisgazdák, kisiparosok és haza iránt való odaadó szeretetéről, újabb bizonyítékát adta.

Igazgatóságunk minden egyes tagja – felfogva a szövetség nemes hivatását – lelkesedéssel munkál a közügy érdekében, s a kölcsönök folyósításánál, úgy az egyesek, mint a szövetség érdekeit szem előtt tartja.”³⁶ Úgy mutatja be a hitelszövetkezet intézményét, mint a kisiparosok és kisgazdák egyedüli támogatóját és fenntartó erejét. „A szövetségnek előnyeit nem fejtegetem, – vallotta érvelésében – elég, ha arra utalok, hogy azok a művelt államokban igen nagy elterjedésnek örvendenek,

³⁴ Gyergyó 1904. április 24.

³⁵ Gyergyó 1904. május 1.

s kisbirtokos gazdaságának és kisiparos üzletének kiegészítő részei; s mint ilyenek a jólét, boldogulás és gazdasági önállóság főtényezői.

Tehát a szövetkezetekből hiányozni senkinek sem volna szabad; mert azok az általános jólét előmozdítói; hazánk felvirágása pedig a polgárainak jólététől függ.

A kisgazda és kisiparos, kinek kölcsönre van szüksége, saját maga és családja iránti kötelességét teljesíti, ha a szövetkezetbe belép; mert itt kevesebb kamatot fizet, mint bárhol, s az általa fizetet kamatnak is bizonyos része a tartalékalapra fordítatik, mely a tagok közös tulajdona, s így aki a szövetkezettől kölcsönt vesz azon kívül, hogy a fizetett kamatok egy részét önmagának és családjának fizeti: befizetett üzletrészei által kamatozó tőkére is szert tesz.³⁷

A kortársak közül azonban igen sokan a hitelintézményekben a székelység gazdasági tönkrevőjét látták. Puskás Jenő szerint: „E hitelintézetek első sorban nyereszkesedésre törekednek, legtöbbször hatalmas pénzüintézetek agenturái... Magán érdek hozta létre, magán érdek kívánja a tiszta üzleti szempontokat érvényre juttatni. Az üzleti életben a pietétikus hangulatok hasztalanok. Az általános közgazdasági romlása a Székelyföldnek szoros összefüggésben van ez apró pénzüintézetekkel.”

A gyergyói közíró véleménye szerint „e pénzüintézetekben egy-két kivétellel 12–16, sőt 20–22%-os kamat és úgynevezett 'kezelési költség' van. Céljuk nem egyéb, mint magas oszta-

³⁶ Gyergyó 1904. május 1.

³⁷ Gyergyó 1904. május 1.

lék, mit ily formán el is érnek. Azonban saját részvénytőkéjük 10–20-szorosát is felhasználván magas kamatú hitelnújtásra, a saját és idegen tőke közötti nagy aránytalanság hirtelen válságba sodorja (Székelyudvarhelyi takarékpénztár csődje), mely egy-egy egész vidék gazdasági csődjét jelenti s számtalan existenciát tesz tönkre.”

Puskás Jenő vitacikkében felteszi a kérdést:

„Vajjon nem tiszta igazak-e e szavak? A cikkező *n* úr maga mondja, gyergyó-szentmiklósi három pénztintézet 645 ezer korona saját pénze mellett 2 millió 220 ezer korona idegen pénzeket kezel. Bizonyos, hogy az idegen pénzeket nem 12%-ra kapják – mint, hogy kiadják – hanem 5%-ra. Vajjon mily természetű missziót teljesítenek tehát e pénztárak? A részvényesek zsebének tömését. Mert, ha volna egy kis keresztényi szeretet ez intézetek kebelében, azt mondanák a rossz gazdasági viszonyok és e nép, e keresztény felebarátaik nyomoruságának látára, hogy megelégedünk kevesebb osztalékkal is, és szállítsuk lennebb a kamatot, szedjük adósainktól ez évben csak 8%-ot, ugyis lesz még az idegen pénzek után 3% hasznunk, és ne tegyük e nép terhét türehetetlenné. Ha ily értelmű határozatokról olvashatnánk, akkor kalapot lehetne pénztáraink intézősége előtt emelni. De így.... Mit is említ fel *n* úr? A három gyergyó-szentmiklósi pénztintézet a múlt évben 98.213 korona hasznot mutat fel. És kik tették e hasznot zsebre? A részvényesek, és nem a kulturális intézmények.”³⁸ Mint írja: „Nem egyéb ez, mint törvényesen szabályozott uzsora, mely lenyűgözve tartja,

³⁸ Gyergyó 1902. február 9.

kiszipolyozza az egész vidékek gazdasági erejét, tevékenységét. Az a székely kisbirtokos, aki a legelső 100 vagy 200 koronás váltót, vagy adóslevelet aláírta, visszamondhatatlanul lemondott arról, hogy ezt földjára lefizesse, vagy törlessze, mert magasabb kamatláb mellett a tőke háromszorosának kifizetésére daczára is kamathátrálékok, perköltségek súlya alatt vergődik tehetetlenül, s a könnyű hitel, melyet igen gyakran birtokszerezés, beruházás, vagy üzleti vállalkozásba kívánt fektetni, polypként fogja körül munkásságának, szorgalmának gyümölcsét.”³⁹ Puskás Jenő felvetésére a helyi pénzügyesek vezetői a következőképpen válaszoltak: „Nem tagadható, hogy pénzt az intézetek keletkezése előtt csakis nagy nehézséggel lehetett kapni, pedig arra akkor is nagy szükség volt, egyedül a Csík-széki, most már Csíkmegyei pénztár volt, ahonnan bekebelezés és kezesek mellett kölcsönt nyújtottak, még mindig ördögi gyorsasággal úgy, hogy ha valakinek tavasszal volt szüksége a pénzre s azért folyamodott, azt nagy költség és utánjárással talán öszre megkapta, mikor már arra szükség nem volt, s ezen tartozások legnagyobb része még ma is teljes összegében fennáll, daczára, hogy a kamatban fizetett összeg jóval a tőkét felülmúlta.

Ezzel ugyan nem igen lehetett boldogulni. Az ezen kívüli pénzforrások pedig csak kiváltságos egyéneknek állottak rendelkezésükre, még pedig a 60-as években 2-2, a 70-es években 1 kamatláb mellet, de nem évenként, hanem havonként számítva, a kisebb kölcsönök pedig rendszeresen minden forint után heti egy krajczáros kamat mellet adattak.

³⁹ Gyergyó 1902. február 9.

De sajnos kellett tapasztalják az akkor pénzért megszorult emberek s különösen a kisebb vagyonnal rendelkező székely gazdák, hogy még ilyen kamat s kellő biztosíték mellett sem voltak képesek az általuk igényelt tőkének egy tizedrészéhez is hozzájutni, s mert a népesség szaporodott s az igények nőttek, hogy a szükséges tőkét előteremthessék, kereskedni kezdettek, még pedig a községek és közbirtokosság rovására, összes vi-zeinkben mindenféle ürüggyel egymásutánban fűrészmalmo-
kat állítottak fel – melyeknek roncsai még ma is több helyen láthatók – még pedig azért, mert tudták, hogy a romániai kereskedők azoknak, kiknek fűrészmalruk van, deszkára elő-
leget adnak s legtöbbször az egész elalkudott deszkának árát is kifizetik, nem törődve a kikötött kötbérrel, hogy több pénzhez juthassanak, olyan mennyiségű deszka eladásokat eszközöl-
tek, melyeknek előállítására képtelenek voltak.

Az erdőket akkor szabadon használták, s így az azokban oly módon tönkretett famennyiség egyedül Gyergyó-Szent-
miklós községnél ma milliókat érte.”⁴⁰

Gyergyóvidéki Gazdasági Egyesület

Gyergyószentmiklós egyik igen fontos szervezete, mely a térség gazdasági, anyagi felemelkedését szolgálta, a Gyergyó-
vidéki Gazdasági Egyesület volt, melynek 1903. március 29-iki közgyűléséről a következőket olvashatjuk: „A tárgysorozat érdekesebb pontja volt elnök, alelnök és igazgatóválasztmány megválasztása. A gyengélkedő elnököt helyettesítő Ferenczi

⁴⁰ Gyergyó 1902. február 16.

Károly főesperes, tiszteletbeli elnök vezetése mellett titkos szavazással megválasztottak elnökül: Orel Máté, alelnökül: Szász Lajos és Jakab József s ezen felül 20 helybeli és vidéki igazgatóválasztmányi tag. A nagygyűlés után megalakult az igazgatóválasztmány, s egyhangú felkiáltással megválasztotta pénztárnokul Berecz Sándor községi pénztárnokot, titkáruul pedig, a lemondáshoz ragaszkodó, eddigi érdemes és az egyesület ügyét lankadatlan munkásságával s szaktudásával támogató titkára Puskás Jenő helyett: Puskás Adolfot.

Nem hagyhatjuk említetlenül azon részvétlenséget, mellyel Gyergyó értelmisége mintegy tüntet ezen egyesület ellen; holott kellene, hogy köréje sorakozzon. A jelen idő a gazdasági változásokat rejti méhében, s mikor volna több alkalmá a gazdaságközönségnek s az értelmiségnek jobban megmutatnia az együttérzést, mint ezen egyesületben; hol minden politika kizárásával a gazdasági bajaink feltárása és azok orvoslására az ír keresése van czélul kitűzve.

Ezért kérjük Gyergyó értelmes gazdaközönségét, a pap-ságot, előljárókat és tanítókat – mint kik a néppel közvetlen érintkezésben vannak –, hogy a közjó érdekében álljanak az egyesület sorába: buzdítsák a népet, hogy ezen egyesület útján tanulva, az erőket egyesítve, könnyebben küzdhessen meg földünk terméketlensége s mostoha éghajlatával. De ez által el lesz az a czél is érve, hogy a gazdasági bajainknak orvoslására kirendelt kormánybizottság a rendelkezésére bocsájtott összegből e vidéken is fektet be valamit, véleményünket kikéri, fel-emelt szavunkat meghallgatja.”⁴¹

⁴¹ Gyergyó 1903. április 5.

A Gyergyóvidéki Gazdasági Egyesület elnöksége Gyergyó vidékének anyagi támogatása céljából Sándor János kormánybiztoshoz fordult. Memóriumuk szövege a következő:

„Méltóságos Kormánybiztos Úr!

Több napi- és hetilapból értesültünk, hogy Méltóságod a Székelyföld gazdasági állapotának felsegélésére vonatkozó akcióját Csíkvármegye területén megindította.

A mily nagy reményeket fűztünk ahhoz, hogy talán Gyergyó vidéke is részesül ezen mozgalom áldásos működésében; épp oly csalódottan és leverőleg olvassuk a Csíkmegyei gazdasági egyesület programját, hol Gyergyónak a felsegélésből még csak morzsákat sem juttatnak.

Csíkvármegye 120 ezer lelkéből 55 ezer Gyergyót lakja, a föld terméketlen volta és a zord időjárás, meg a közlekedési eszközeink hiányos, fejletlen volta miatt gazdaságunk különösen a segélyben részesülő csíki vidékek mögött messze elmarad.

Egyetlen megélhetési forrásunk a marhatenyésztés – mi nagykiterjedésű legelőinknél fogva fejleszthető – de úgy érezzük, hogy Gyergyó itt is mellőzve van.

Nem tudjuk, Méltóságos Urunk, hogy Gyergyó vidékének ezen mellőzése célzatos-e, vagy csak onnan származik, hogy sem Méltóságod, sem pedig a meghallgatott körök vidékünkkel nem ismerősök; de mi kötelességünknek tartjuk ezen vidékünkre oly sérelmes körülményekre Méltóságod becses figyelmét felhívni, tiszteletteljesen kérni, hogy ez elhagyatott és visszamaradt vidéket is a felsegélésben részesíteni méltóztasson.

Nem akarjuk azt a teménytelen sebet, mi vidékünk gazdasági életében rágódik, most felsorolni, azt más alkalomra hagyjuk; de az esetre, ha Méltóságod e vidéket is az akció áldásaiban részesíteni kívánja, úgy készséges szolgálatainkat felajánljuk.

Csík vármegye Gyergyó vidéke gazdasági egyesületének elnöksége.

Gyergyó-Szentmiklóson, 1903. április hó 8.

Orel Máté,
egy. elnök

Puskás Adolf
egy. titkár⁴²

A Gyergyóvidéki Gazdasági Egyletnek a kormánybiztoshoz írt levele nem maradt eredmény nélküli. Gyergyó települései ha nem is nagy, de mégis bizonyos anyagi támogatásban részesültek a magyar kormány részéről. A földművelésügyi minisztérium székelyföldi kirendeltsége két rendbeli leíratásban a következő támogatásokat nyújtotta Gyergyó vidékének. „...a kirendeltség 10.000 korona segélyt bocsát rendelkezésre Szárhegy, Ditró és Remete községekben kiosztandó hasas tehének és üszők, 12.000 koronát pedig Alfalu, Ditró és Gyó-Szentmiklós részére beszerzendő juhok bevásárlására.”⁴³

A továbbiakban a Gyergyóvidéki Gazdasági Egylet választmányi gyűléséről a következőket olvashatjuk: „A választmány mindkét átiratot köszönettel vette tudomásul, s az ezzel járó teendőket magára vállalta. Elhatározta, hogy a teheneket s üszöket a ditrói és szentmiklósi téli vásáron, a juhokat pedig a gyergyó havasi községekben fogja beszerezni, s a bevásárlásra

⁴² Gyergyó 1903. április 12.

⁴³ Gyergyó 1903. október 11.

kiküldötte Puskás Adolf titkárt, Ulreich József állatorvost és Puskás Jenő gazdasági szaktanárt.

A segélyezendő községek elöljáróságait felhívja az egylet, hogy írja össze azon szegénysorsú székely gazdákat, kik segélyben részesülni óhajtanak, s kiknél a részletfizetéseket biztosítva látja.

Az egylet – felelősség terhe nélkül – eszközi a bevásárlást, szétosztást s részletek beszedését, s felkéri az elöljáróságokon kívül a szolgabírói hivatalt is, hogy ezen működésében az egyletet támogassa.

A segélyben részesülők a teheneket és üszöket a beszerzési árban kapják, s ezen árat a teheneknél 5, az üszőknél 3 év alatt kötelesek megtéríteni, 4% kamattal együtt.

A juhok szintén a beszerzési árban osztatnak szét, ez azonban darabonként 12 koronát nem haladhat meg, ha mindjárt az többre rúgna is. A 12 korona vételár 3 év alatt törlesztendő kamat nélkül.”⁴⁴

Nagyipar Gyergyószentmiklóson

A XIX. század második felében, főleg pedig az arányosítási törvény életbelépése után megkezdődött a Gyergyószentmiklós környéki erdők kitermelése. Ekkor alakulnak meg azok a vállalkozások, melyek gőzfűrészek létesítésével próbálták feldolgozni a térség zöld aranyát. Így az Eránosz és társai nevű cég a Kupás patak szádájánál végzett kitermeléseket, a Milkó nevű vállalat a Gyilkostó környékén, a „kis gőzfűrész” nevű

⁴⁴ Gyergyó 1903. október 11.

vállalkozás a Dancurás patakánál hozott létre gőzerővel működő fűrészgyárakat.

A XX. század elején Gyergyószentmiklós lakói mindent elkövettek a helyi ipar fejlesztése érdekében, ezért a hatóságok gyakran kedvezményeket nyújtottak a befektetőknek. A Gyergyó című lapban a következőképpen üdvözölték Stein László nevű üzletember kezdeményezését is. „*Új ipartelep Gyó-Szentmiklóson.* Stein I. jó nevű fakereskedő községünkben új 2 keretes gőzfűrész szándékozik felállítani, mely átlag naponta 30 ipari munkást, 50 napszámot s 60-80 fuvarost foglalkoztatna. A telep engedélyezése iránti tárgyalás 24-re van kitűzve, s miután semmi akadály fenn nem forog, csakis kedvező elintézés remélhető. A székely akció főfeladata abból áll, hogy népünknek itthon szerezzen munkát, mely megélhetését biztosítja, s ezen szempontból örömmel üdvözöljük az új vállalatot, mely hivatva van jelentékeny munkaerőt foglalkoztatni. Annál feltűnőbb és sajnálatosabb ama körülmény, hogy egyes nagyszájú hősök ezen alkalmat is arra használják fel, hogy ellenzéki hajlamaikat kimutassák s a legüdvösebb intézkedéseknek is kontrát mondjanak csak azért, hogy a gyakorlatból ki ne essenek. Szerencsére azonban alaptalan kifogásaik nem fogják a közhasznú telep felállítását megakadályozni, s így jelen esetben az ellenzékiekieskedés ártatlan mulatsággá törpül.”⁴⁵

1908-ban megalakult Gyergyószentmiklóson a Schmerger nevű fafeldolgozó cég, 1912-ben pedig az Erdőipari R.T., amely 1500000 aranykoronáért megvásárolta a gyergyószentmiklósi

⁴⁵ Gyergyó 1903. augusztus 23.

önkormányzattól a lapos-sugó erdejét, mely összeget a város vezetősége a vízvezetékre és a csatornázási munkálatok elvégzésére akart felhasználni.

A fafeldolgozó cégek kitermelési munkálatainak elősegítése céljából körvasutat is építettek.

Ugyanakkor igen nagy ellenállást tanúsítottak a részvénytársaságok megalakulásával szemben. Ennek ellenére 1905. szeptember 17-én a Gyergyó című lapban valósággal üdvözölték a szeptember 14-én létrejött első székely márványbánya részvénytársaságot Gyergyószentmiklóson. „Most már valahára nem az aggasztóan túl szaporodó pénzintézetek mellé még egy Gyergyóban alakulról adunk hírt – olvashatjuk a helyi hetilapban –, hanem örömmel olyan iparvállalatról, mely midőn tudtunkkal első Csíkvármegyében, nem a nép keresményére támaszkodik fennállása céljából, hanem a népnek, s idővel egy vidéknek virágzó keresetforrása s ipari büszkesége lehet.

Ugyanis e héten, f. hó 14-én alakult meg a 'Vasláb Első Székely Márványbánya Részvénytársaság Gyergyó-Szentmiklóson' czéggel a kevés tagokból ugyan, de annál komolyabban gondolkozó s melegebben érző polgárokból, 30.000 korona alaptőkével oly társaság, melynek czélja alapszabályai szerint „az alapítók által Gyergyó-Vasláb községtől 1905. évi január 1-től 20 évre haszonbérbe vett, Vasláb község területén található márvány és mészkőnek kihasználása, feldolgozása és értékesítése; továbbá Csíkvármegyében bárhol levő márvány és más kőzetek és a bányatörvény alá nem tartozó ásványok tulajdon, vagy kihasználási jogának megszerzése, üzembe vétele által a

nagyobb iparnak előmozdítása, s a munkás népnek ilyenmő munkaadással újabb kereset, s ezzel anyagi előmenetel szerzés.

Nagy, nagy ciceró betűkkel kellene kinyomtassuk e kis vidéki lapunkban, kedves szerkesztő úr, ezen örvendetes híradásunkat és azon polgáraink neveit, kik ennek létesítése vagy előmunkálataiban részt vettek, azt megalakították.

De mind az élet delén levő s még azt is túlhaladott férfiak alapítván azt, nem hízelnünk ezzel nekik, nem akarjuk sérteni nemes önérzetüket, kik nem dicsvágyból, nem hírnévért cselekedtek, tettek: mert mind városunk igen tisztos, élénk polgárai, mindnyájunk barátai ők.

Különbön is hírvonatunkban az igazgatóság s felügyelőség neveit elősorolva, nyilvánosságra hozzuk azon névsorban mind derék, érdemes alapítóinkat.”⁴⁶

A Gyergyó című lap szerkesztője külön kiemelte Juhász Károly és Kopacz Antal hozzájárulását nemcsak a Márványbánya részvénytársaság létrehozásához, hanem a gyergyói első takarékpénztár létesítéséhez, illetve a polgári dalegylet megalakításához is. A méltatást a következőképpen fogalmazta meg korabeli tudósítónk:

„De nem vétünk talán a társaság azon egyik szerény, eddig a gyergyói társadalomban csendben, becsületesen dolgozott azon barátunk ellen sem, ha kiemeljük őt: Juhász Károly polgártársunkat, kinek s Kopacz Antal úrnak eszében fogamzott meg Csíkme gyében a legelső részvénytársaság: 'a gyergyói első takarékpénztár' létesítése, s azt meg is alapítván – híven szol-

⁴⁶ Gyergyó 1905. szeptember 17.

gálták, ki 20 évi kaszinói titkársága alatt újra alkotta, törvényekkel ellátta 'kaszinón'-kat; ki a 'Népbank' részvény társaságnak egyik szülője, most szigorú felügyelője; ki az iparosok 'polgári dal-egyletének' létesítésében mint első elnöke, kiváló érdemei vannak: nem vétünk, sőt hírlapírói kötelességet teljesítünk ez úttal is – midőn emlékeinkből ezeket elősorolva, kimondjuk, hogy ez újabb részv.-társaság kezdeményezője ő volt; ő akadályozta meg, miszerint a már budapesti idegen nemzetiségű s nem keresztény vallású embereknek 15 évre eladott márvány s mészkőterület még idegenebb kezekbe nem került, sőt az eladást társaival megsemmisítettén felsőbb helyen: szülőtteink, polgártársaink erős akarata, fáradalmai folytán itt e vidék jövője s tulajdona maradt; hogy a már hírneves márványunkkal s fennebbi vállalatunkkal már a kezdet kezdetén is egy 20-25 embernek munkát, több családnak üzleti forgalmat, néhány tisztviselőnek állást adó ipart teremtett.

Öt polgártársával tömörülve, ma cégüket törvényes erőre emelték, a viszonyokban rejlett hosszú vajúdas után szép reménynek nézhetnek ők s Gyergyó vidéke elébe.

Most pedig honfiui örömmel üdvözöljük őket, s kívánunk ez első nagyobb ipart kultiváló részvénytársaságnak szerencsét, kitartást!

Ne csüggedjenek! Nehéz küzdelmeikben csak „előre”!

Minden becsületes, szorgalmas munkán Isten áldása van és lesz. Úgy legyen!”⁴⁷

⁴⁷ Gyergyó 1905. szeptember 17.

Ugyanebben a lapszámban bemutatják a részvénytársaság vezetőségét, akik a következők voltak: „Juhász Károly elnök, Sáska Kajetán, Drótos János, Vákár Lukács urak; felügyelőbizottságul: Csiky Dénes (elnök), dr. Szentpéteri Kristóf, Bogdán István, Dónya Sándor urak. Jogtanácsossá: dr. Szentpéteri Kristóf. Bányatüzletvezetője: Kolumbán Ferencz szobrász.”⁴⁸

E lelkesítő írás ellenére a gyergyószentmiklósiak köztudatában nem örvendtek nagy népszerűségnek a monopóliumok. A részvénytársaság ellenes hangulat azonban nemcsak a bankok esetében volt érzékelhető. Eránosz Bogdán 1913-ban két írásában is elégedetlenségét fejezte ki az ún. kartellel szemben. Az 1913. október 26-án megjelent újságcikkben a következőképpen írta le a részvénytársaság káros hatását az egyszerű emberek életszínvonalára. „Egy felszínre kerülő olyan gazdasági dologon erőszakosan tett változások hívják fel a fürkésződő figyelmet arra, hogy az ezen észlelt káros hatású s a szegénységet gyarapító szövetkezet (kartel) lesújtó következményei ellen a nép s egyáltalán a fogyasztó közönség érdekében a lapokban figyelmeztetőleg s megakadályozólag kell fellépni s szükség esetén ott, ahol ezen segíteni, orvosolni lehet, ez ellen a kellő lépéseket megtenni jól felfogott érdekeink kívánják, parancsolják.”⁴⁹

Ezt követően megfogalmazta, mit ért kartellen: „Egy és ugyanazon foglalkozást folytató, őrö iparosok, gyárosok szövetkezete, melynek következményei a fogyasztóközönségre előnyösök, jók semmi körülmények között nem lehetnek. Ezen iparosok, gyárosok egyetértve, gyártmányaiknak tetszésök sze-

⁴⁸ Gyergyó 1905. szeptember 17.

rinti emelése a fő cél s ezzel el van érve az, amit a „kartel” magában involvál: a gazdagodás s a könnyű szerzési pénz-szerzés...”⁵⁰

A közérthetőség kedvéért a tímár mesterségen keresztül magyarázta meg a részvénytársaság hátrányait a fogyasztóra nézve. „Az eddig önállóan rendelkező tímár mester, bőrgyáros maga állapította meg a viszonyokhoz mérten gyártmányának, készítményének az árra vonatkozólag mindazt, ami erre irányult, ezentúl a szövetkezetben bentlevő tagnak a központban levő faktorai az irányadók: ezek szabják meg, vagy legalább is lesznek útmutatók arra nézve, hogy miképpen kell fokozatosan a vidéken is a talp, bőryanag árát felemelni, hogy ezen kartelnek vezetői, igazgatói stb. a nép zsírján csak amúgy könnyedén szerzett ezreket zsebre rakhassák.

Hogy a kartelféle szövetkezetek a népszegényesítésére vannak s lesznek, az elvitázhatatlan állítás.

Most már azon kérdés merül fel elsőbben is: mi az oka annak, hogy a kartel életbe léptetése előtt tímárjaink, bőr-árusaink a bőr talpat 30–40%-kal olcsóbban árusították s mégis tisztességesen élhettek s vagyont is szerezhettek polgártársaik kizsákmányolása nélkül?

Ma a már ágensek által ijesztgetésekkel összetoborzott vidéki tagokkal megteremtett kartel következménye a bőr és talp anyagáru szerfeletti megdrágítása.

Jó fél éve pedig annak, hogy a szarvasmarha valamint más állatok ára is reménységen felül leszállott, melyeknek nyers

⁴⁹ Gyergyó: 1913. október 26.

bőre: a talp stb. előállítására a legnélkülözhetlenebb kellék: most már ennek elválaszthatatlan következménye pedig az, hogy úgy a nyers bőranyag is 30–35%-kal olcsóbb árban szerezhető be, mint korábban. Az igazságtalanság netovábbja tehát az a magatartás, melyet a megszületett kartel ezidőszert meg-honosítani akar és szándékszik a vidékiek megnyomorítására.”⁵¹

1913. november 2-i írásában Eránosz Bogdán a drágaság és az olcsóság szempontjából a meggazdagodás és az elszegénye-dés közötti összefüggést a következőképpen érzékeltette: „...a kartellek csinálnak magukból többszörös milliomosokat, míg a szegény emberből földönfutó koldust s a kivándorlásra alkal-mas proletárt. Sajnos állapot, ha Magyarországon ezek az irány-eszmék.(?) Ezen szerfelett szomorú állapotnak kimaradhatat-lan következménye: a szabad verseny tönkretétele s iparosaink megsemmisítése.

Most, midőn a legszorongatottabb pénzvizonyok között élünk, most, midőn a megélhetést kellene könnyebbé tenni, az iparosságnak ipara fejlesztésére lendületet nyújtani, a sze-gényeknek alkalmas módon kenyeret adni: hogy ilyenkor az efféle kartellekkel nyomoríttassunk meg, ez tőrhetetlen állapot.”⁵²

Az örmény cikkíró a talpféléken és bőrarákon keresztül mutatta be a mesterséges árképzést a részvénytársaságok részéről:

⁵⁰ U.o.

⁵¹ U.o.

⁵² Gyergyó, 1913. november 2.

„Talpfélék

	Korábban	Most
1. Wachett krupontalp első min.	5. – K	7. – K
2. Wachett bivalyaltalp első min.	3.40 – K	5. – K
3. Talpbélés Wachett hasszél	2.40 – K	4. – K

Bórárak

	Korábban	Most
1. Fekete borjú pitling	7. – K	9. – K
2. Bagaria fekete	10. – K	14. – K

Ezen számadatokból tehát egész világosan tűnik ki az, hogy a kartellnek mi a célja...”⁵³

Eránosz Bogdán írásának befejező részéből világossá válik, hogy őt főleg a humánus szempontok irányították. Mint írja: „...nekünk, kik a nyomorúságos helyzeteket is ismerjük s bennünket, kiket minden téren az igazság s méltányosság vezetett, a tisztességes megélhetést kellőleg biztosító haszon ellen, mely minden munkája után élő iparost megillet, soha ellentétbe nem jöttünk s ezt nem is fogjuk tenni soha, de ott, ahol 70–80%-os nyeresémet a nép zsírján igazságtalanul zsebre rakni látjuk, pláne akkor, amikor a kartell életbeléptetése előtt azon árucikkeket ezen %-ok nélkül megszerezhettük: már ez ellen szavunkat felemelni s ez ellen tömörülni erkölcsi s emberbaráti kötelességünk.”⁵⁴

Eránosz Bogdán hangneme a XX. század elején elég furcsának tűnik, hisz az örmények gyergyószentmiklósi letelepedésüktől kezdve a céhrendszeren és a Kereskedői Széken keresztül

⁵³ U.o.

mesterségesen szabták meg a nyersanyagok és a késztermékek árait. Az árszabályozás jelen volt az Ipartestület esetében is, de az örmények által a XIX. század vége felé létrehozott bankok esetében is érzékelhető. Valószínűleg azonban, az örmény vállalkozó számára is soknak tűnt a monopóliumok által megállapított árszabályozások és az önköltségi árak közötti különbség.

A fakitermelés és feldolgozás terén az örményeket a zsidó vállalkozók kiszorították a termelésből. Ennek ellenére az arányosítás utáni időszakban az örmények is foglalkoztak fakitermeléssel. Így például a Kupás patak szádájánál az erdőt a fent említett Eránosz Bogdán és társai termelték ki.

A XIX. század végén, mint ipari létesítményt feljegyezték Cziffra Mihály sörgyárát is. Ez a vállalkozás rövid időre leállt és 1902. december 1-től indult újra. A Gyergyó című lap november 16-i hirdetésében ezzel kapcsolatban megtudjuk, hogy az örmény vállalkozó „moslékra befogad 40 darab szarvasmarhát, 60 darab sertést”.⁵⁵

Változások a birtokviszonyokban

Az 1848-49-es évi forradalom és szabadságharc leverése után a termőföld fokozatosan felszabadul a XIX. század közepéig érvényesülő jogi megszorítások határőrkatonai kötöttségeitől. A föld fokozatosan áruvá vált, adás-vétel tárgyát képezte. A székelység az évszázadok során megszokta, hogy termőföldje katonai státusából kifolyólag védve volt a katonai

⁵⁴ U.o.

⁵⁵ Gyergyó 1902. november 16.

hatóságok által, emiatt nehezen alkalmazkodott az új gazdasági-jogi körülményekhez. A szabad földforgalom biztosításával, a székely örökség felszabadulásával Gyergyószentmiklóson is érezhetőkké váltak a tőkés társadalmi viszonyok. A gyergyószentmiklósi gazdákat felkészületlenül érte a kapitalista szabadverseny, amely sok családi gazdaság tönkremenésének volt az oka. Más családok azonban felismerték a tőkés gazdálkodás előnyeit, és a mezőgazdaság modernizálásához szükséges pénzzel is rendelkeztek, így számot tevőbb birtokokat hoztak létre. A birtokviszonyokban bekövetkezett változásokat a korabeli sajtó is érzékelt. Az így kialakult helyzetet „egy székely” aláírásával így mutatták be a Gyergyói Hírlap oldalain: „A régi erdélyi törvények: Verböczy hármaskönyve, az Aprobata és Compilata constitutiók és Novellaris ártikulusok, valamint az agyagfalvi székely országgyűléseken meghozott törvényekből eléggé kitűnik, hogy a székely nemzet minden tagja szabad és független volt, és mint ilyen nemesi jogokat élvezett. Mindezek dacára azonban, századok lefolyása alatt, különösen a haza védelmére eszközölt lustralis könyvek (összeírások) felvétele alkalmával, hol a haza védelme szempontjából minden élő székely ember anyagi erejéhez képest ‘Primor’-nak, Primipilusnak és Pixidáriusnak összeíratott... sikerült a jobbágyságot és zsellérséget a Székelyföldre is becsempészni. Elősegítette ezen áramlatot a nagyobb, és módosabb uraknak azon hiúsága és kapzsisága, hogy tiszta székely örökségű birtokokra a fejedelmektől donatiót kértek, hogy a vármegyei nemesekkel egyrangúak lehessenek: és a gyengébb birtokokba jobbágyságot, vagy zselléreket telepítettek, vagy a

gyengébb birtokosokat jobbágyakká lenni kényszerítették.”⁵⁶ A cikk írója a múlt bemutatása után a XX. század eleji helyzetet így láttatta: „Alig telt el azonban egy félszázad az 1848. évi dicső korszaktól, és a történelem esélyei ismétlik magukat.

A kivívott jogegyenlőség, szabadság és testvériség küzdelmei nem szüntették meg az erősebb nyomását a gyengébbel szemben.

A közvagyonnak, a nagy terjedelmű erdőségeknek és legelőknek szabályozása alkalmából is igaznak bizonyul az a régi közmondás, hogy a nagy hal elnyeli a kis halat, az erősebb elnyomja a gyengét. Ez a küzdelem hivatva van a székely nép nagy tömegének megélhetési feltételeit lehetetlenné tenni, és függetlenségét megdönteni. Ez a közeljövő látképe, mely a székely népesség nagy tömegét fenyegeti, ha a kormány és esetleg a törvényhozás nem gondoskodik sürgősen ennek a veszélynek megakadályozásáról.”⁵⁷

A fenti sorok írója szomorúsággal tapasztalta a székelység vagyonának elvesztegetését: „A viszonyok, és abban a székely nép modern utódai azonban megváltoztak. A gőzerővel való megélhetésnek feltételei, a nevelésnek átalakító hatása, és a közlekedés könnyűségének esélyei: észrevétlenül kivetkőztették a székely népet őseinek fajfenntartó erényeiből. Szomorú és megdöbbentő jele ennek az a könnyelmű felfogás, mellyel a székely nép nagy tömege őseitől örökölt erdőségekben és legelőkben való arányrészét potomáron elvesztegeti, jött-ment

⁵⁶ Gyergyói Hírlap 1900. november 11.

⁵⁷ Gyergyói Hírlap 1900. november 11.

embereknek eladja, hogy azután koldusbotra támaszkodva, elvándoroljon egy képzelt, de nem létező jobb hazába.”⁵⁸

Kalmár Ignác a Gyergyói Hírlap főszerkesztője a székely emberek gondolkodásmódját is bírálta. Ezek tömegei konzervatív gondolkodásmódjukkal valósággal vonakodtak az új módszerek alkalmazásától, a közösség számára oly fontos arányosítási és tagosítási munkák megvalósításától. „Gyergyó visszazökkent rendes életmódjába – írja vezércikkében a Gyergyói hírlap főszerkesztője a gyergyói birtokviszonyok rendezetlenségével és a gyergyói ember konzervatív gondolkodásmódjával kapcsolatban – elcsendesedett minden, a kedélyeket már egyéb, mint hogy lesz-e eső, vagy sem, nem izgatja, a székely kérdés legkevésbé, hiszen azok, akiket legjobban érdeklik a székely kérdésben nap-nap után megjelenő röpiratok, nem is sejtik, hogy érdekükben ádáz elkeseredett küzdelem folyik és hogy vannak emberek, akik fáradságot nem kímélve az ő boldogításukat tűzték ki életcéljokul.

Ez a föld, amely századokon keresztül el volt zárva a világtól, fájdalom, ma is kínai fallal van körülvéve, népe elmaradt, intézményei elárvultak, gazdasági rendszere ósdi, s annyira konzervatív, hogy minden újítástól irtózik.

Egy ország gazdasági jóléte bizonyítja, hogy a tagosítás nyomán nyert értéket a föld: tudósok, államférfiak módokat keresnek a birtok szétforgácsolásának meggátlására, de azért nálunk nem kívánja a nép a tagosítást és művelésre alig alkalmas keskeny földszalagon vesztegeti a drága időt.

⁵⁸ Gyergyói Hírlap 1900. november 11

Egy-egy intézmény végre keresztülvitetik abban a reményben, hogy azzal a nép sorsára segítve lesz. Lassú a proceszszus nagyon s csak nagy időközökben létesül valami előnyös dolog, de hát avval sem tud népünk élni és eldobja magától a nyert anyagi előnyöket, mert nem ismeri értéküket. A legelők arányosítását értjük. Az arányosítás több községben már keresztülment, néhányban most folyik. De hát mit látunk? A népnek nincs arányjoga, nincs vagyoni gyarapodás. Miért? Talán nem jutott neki? Papírosan jutott, de félrevezetve pár forintért elvesztegette ősi jussát és most nincs legelő, de birtoka sem gyarapodott. A sajtó felemelte tiltakozó szavát, de a nép – miután nem olvas – nem vesz arról tudomást, aki pedig elolvasta, az vállat vont, és csak tovább vásárolta az arányjogokat. Az arányjog vásár pedig tovább folyik és a köznép hivatott vezéreiben van annyi indolencia, hogy behunyt szemmel nézi a vásárt és engedi pusztulni a gondjaira bízott kis birtokost.

Egészséges hegyi levegőnk van, hegyeink, völgyeink kristály tiszta vizekben bővelkednek, de népünk a községeken átvonuló patakok szennyvizét használja. Vidékünk klimatikus gyógyhelyként van javalva, de azért nálunk állandó vendégként szerepelnek a legkülönbélebb ragályos gyermekbetegségek, s annyi apró fakereszt talán sehol a föld kerekén nem dísztíti a temetőket, mint községeinken.

A székely ember munkára termett, meg is fogja a fejsze nyelét keményen, állandóan munkában van és még sincs látatja. Egyedül a fejsze a kedvelt szerszáma és legszívesebben üdvözölt munkája a famunka. Beszántja, beveti pár darab földjét, megkaszálja kaszálóját és aztán ha akad famunka, dol-

gozik, ha nem, akkor a községháza tornácán politikát csinál, pipázik, köpköd és tereferével tölti az időt s az esztendő 1/3-ad részét megünnepeli. Divattá vált hangoztatni, hogy nálunk nincs munka és a nép munkakeresés céljából tolong Románia felé! Hát ez csak részben igaz s nem mindig áll, mert a mezei munka idején valóságos munkáshiány dühöng s jól megfizetnék a munkást, csak kapható lenne. Nem tartozik a meglepetések közé, hogy kaszálás idején a korcsmák tájékán hangos az élet és némely gazdának keservesen föl a feje, míg munkást kap. Az itteni napszámosnak már vérében van a csavargás, vállára veti fejszójét s megindul az Eldorádó felé, s sokszor toloncz úton kerül vissza, de itthon nem kap munkást a gazda, s ma-holnap már becsületes cselédet sem.

Ha az ember elgondolkodik, népünk helyzete, gondolkodás módja és más viszonyairól, önkéntelen is feltűnhetik, hogy az ember ellentmondásokba keveredik.

Midőn sötét színekkel ecseteli a nyomort, midőn segílyt, megváltást követel e népnek és tetemre hívja az elemeket, a hatalmasokat, akkor úgy tűnik fel, mintha itt egy áldozatul dobott nép nyomorogna és végpusztulása küszöbén esengne segílyért. S midőn a nyomor tanyáján megfordul a szemlélő, midőn végig megy a községekben, az indolencia sánczai között elrebbennek a népboldogító eszmék és szívesen venné kezébe a korbácsot, hogy az indolencia meleg ágyaiban dőzsölő parazitákat kiverje, és megtisztítsa a levegőt a fertőző anyagoktól, melyek között nem utolsó helyen állnak a nexus, a sógorság, komaság.

Midőn hazánk újraeledése után a kötött birtok mobillá lett és a rendiség utolsó láncza e földön is összeomlott, itt is más világ következett be, de az átalakulásra e nép megérve nem volt és a vagyoni szabadsággal élni nem tudott, de nem tudott élni az alkotmány által nyújtott szabadságokkal sem. Óriási nemzeti vagyon pusztult el, s jutott idegen kézre, a közvagyon zsákmány és nyitott zabos zsáknak tekintetett és számos kétes ekzisztencia vetette le a harisnyát, hogy felvegye a bugyogót...

Divat a kazárokat szidni (igaz, megérdemlik), divat minden bajért a kormányt felelőssé tenni, de rossz szokás saját házunk tájkát szennyesen hagyni, és mindig csak más portája előtt seperni.

Igaz, most már késő. A válság oly mélyre ható, hogy azt társadalmi úton szanálni lehetetlen, és a nép erkölcsi, testi-lelki, vagyoni züllése oly stádiumába jutott, hogy azt csupa jóakarattal gyógyítani nem lehet. Gyergyó földén oly mélyreható társadalmi bajok vannak, a becsület fogalma annyira alászállott, hogy azokat pusztán anyagi előnyök nyújtásával orvosolni lehetetlen.”⁵⁹

Bár Kalmár Ignác kissé hosszasan ecsetelte a konzervatív gondolkodásmód hátrányos befolyását Gyergyószentmiklós gazdasági fejlődésében, mégis tárgyyszerűen mutatta be azt a válságos helyzetet, melyhez a kis- és középgazdaságok tönkremenése is hozzájárult.

A XIX. század végi és a XX. század eleji székelyföldi mezőgazdaság számára a legnagyobb hátrányt a tagosított gazdaságok hiánya jelentette.

⁵⁹ Gyergyói Hírlap 1901. június 2.

Székelyföldön az első tagosítások a XIX. század hatvanas éveiben kezdődtek, és először Székelyföldváron, valamint Szentmihályfalván fejeződtek be 1864-ben. Ettől kezdve 1879-ig alig néhány község kapcsolódott be a birtokrendezési munkálatokba: Torda-Aranyos megyében három, Háromszéken hat, Maros-Torda megyében hat, Udvarhely megyében négy, míg a minket érdeklő Csík megyében tizenkettő.⁶⁰

Mivel a tagosítás a kis- és törpebirtokosok egy részének tönkremenetelét idézte elő, ezeknek az ellenállása a legtöbb faluban megakadályozta a birtokviszonyok rendezését. Így például T. Nagy Imre, mint a tagosítás híve, kénytelen volt bevallani, hogy „a régi birtokrendezési törvény közel 40 esztendeig állott fenn, míg annak alapján egy tagosítás sem kéretett.”⁶¹ Másrészt azonban ugyanennek a szerzőnek a beismerése szerint a kis- és törpebirtokosok szembenálltak a tagosítás végrehajtóival: „Csíkban ez idő szerint folyamatban és bevégzés stádiumában lévő néhány tagosítás befejezésével még csak példát sem lehet statuálni, mert azokat már mind megtámadta a rendszeresen ellenálló tömeg, a bevégzett egy-két tagosítás pedig a bírálaton aluli eredmények miatt csak elrettentő példákat mutat.”⁶²

A tagosítással való szembenállás másik okát a felelőtlen, megbízhatatlan végrehajtásban kell keresnünk, amiről Beier Sándor közigazdász a következőképpen vélekedett: „A tagosít-

⁶⁰ Kozma Ferenc: *Székelyföld gazdasági és közművelődési állapota*. Budapest, 1879. 157-158

⁶¹ T. Nagy Imre: *Csík vármegye közigazdászai állapotairól*. Csíkszereda, 1911. II. k. 81

⁶² T. Nagy Imre. i.m. 80-81

tás végrehajtása is rengeteg panasznak lett a forrása. A Székelyföldön ugyanis egyesek érdekeinek megsértése nélkül, csak a legnagyobb lelkiismeretességgel és odaadással lehet tagosítást végezni, mert a hegyes vidéken a szántó és a rétek kis határokra belül is egymástól lényegesen elütöttek, az itteni tagosítási munkálatokat a mérnökök nem maguk végezték, hanem segédeknek alvállalatban adták ki. A felelőtlen és megbízhatatlan munka végül is anyagi leromláshoz és a telekkönyvi adatok kuszáltságához vezetett.”⁶³

Akadályozta a birtokviszonyok rendezését az is, hogy a tagosítás tetemes költségeit magának a tagosított helység lakosságának kellett fedeznie. Ezért követelték a gyergyóiak a csíktusnádi kongresszushoz küldött memorandumukban: „A birtokrendezést, a telekkönyvek javítását országos költségen minél előbb keresztül kell vinni, hogy végre- valahára szűnjék meg azon abnormális állapot, amely által a szegény ember mások rosszlelkű adósságcsinálása miatt rendre veszítse el birtokát csalfa megterhelések következtében.”⁶⁴

Amint azt az előző írásokban is érzékeltettük, a Gyergyóért tenni akaró személyek az előrehaladást csakis a mezőgazdasági területek tagosításában látták. Puskás Jenő a következő észrevételeket tette a földművelésügyi miniszternek 1901. december 22-én leérkezett kérdőpontjaival kapcsolatban, a Gyergyói Gazdasági Egyesület 1902. évi március 21-i választmányi gyű-

⁶³ Beier Sándor: *A gyergyói medence gazdasági fejlesztésének kérdései*. Kolozsvár, 1943. 13

⁶⁴ A székelység bajai. *A gyergyói katolikus papság memoranduma a székely kongresszushoz*. 1902. 7

lésén: „1. Minthogy a fennálló rendelkezések érdekében a tagosítás csak egy község területére és pedig rendszerint a község egész határára terjed ki, (csak kivételes esetekben és főleg az országnak erdélyi és némely szomszédos részeiben lehet a községi határok egy részét tagosítani) megengedtéssék-e a tagosítás a község határát meghaladó területre vagy a községi határnak csak egy részére is?

Válasz: Engedtéssék meg a községi határnak csak egy részére is, mert, különösen Erdélyben, a falu körül elterülő földek szolgálnak főként szemtermelésre, a többiek inkább erdő, legelő, vagy kaszáló területek és részint nincsenek nagyon elaprózva, részint oly különböző fekvésűek és minőségűek, hogy illuzórikus s megbecsülésük és a költségeket szaporítja, melyek értékükkel nem állanak arányban.

2. Ha a tagosításnak egy község határát meghaladó területre is helyet adunk, mik legyenek az ilyen tagosítás megengedésének előfeltételei? A tagosítandó határ által körülzárt idegen községi területek (enclavék), s a tagosítandó határba benyúló idegen határbeli beszögelések a tagosításba okvetlenül bevonassanak-e és az új községi határok a tagosítás eredményéhez képest kikerekítenek-e?

Válasz: Igen a birtokosok kívánságának tekintetbe vételével.

3. A községi határ egy részén szorítókozó tagosítás megengedésének, főleg az illető terület határvonalainak biztos és szabatos kijelölése szempontjából, de egyébként is mik legyenek az előfeltételek?

Válasz: Első tagosításkor megjelent és érdekelt birtokosok birtokarány szerinti $\frac{1}{4}$ részének kívánságára elrendelhető, másodszor $\frac{1}{2}$ részének kérésére.

4. Mely területeket lehet a tagosításból kivonni vagy kizárni? Mily feltételek mellett kívánhatja a tulajdonos a kizárt területek bevonását a tagosításba? Mely területek bevonásához szükséges a tulajdonosok beleegyezése?

Válasz: Ha valamely birtokosnak egy tagban minimum 10 kat. holdja van: az kívánhatja e területének kivonását, ha természetes határok között van. A közös legelők és erdők bizonyos része a községi háztartás terheinek hordozása céljából kivonható legyen, ha a birtokosok $\frac{1}{2}$ része – személy szerint számítva – kívánja.

5. Az érdekelt tulajdonosokon kívül a községi vagy más hatóság, avagy valamely mezőgazdasági szakközeg is legyen-e jogosult tagosítás iránt indítványt tenni? Szükséges-e, hogy ezen indítványhoz oly előmunkálat is csatoltassék, melyből a tervezett birtokrendezés gazdasági szükségessége megítélhető?

Válasz: Tehessen bárki indítványt, de az előmunkálat csatolása csak az esetben kívánandó be, ha más községbeli lakos birtokos az indítványt tevő.

6. A terület tulajdonosai mekkora hányadának kérelmére legyen helye a tagosításnak, és helyes-e ezt a hányadot a földrészletek térmértéke vagy kataszteri tiszta jövedelme vagy a tulajdonosok száma szerint, avagy e számítási alapok egybevetése útján meghatározni? Indokolt-e, hogy a szavazástól tartózkodó tulajdonosok úgy tekintessenek, mintha a tagosítás megindítására szavaztak volna?

Válasz: A tulajdonosok $\frac{1}{4}$ részének kérelmére kataszt. tiszta jövedelmet véve alapul. A szavazástól tartózkodó, illetőleg távol maradó birtokosok hagyassanak figyelmen kívül.

7. Vajjon az érdekelt tulajdonosok előírt hányadának szavazatán felül szükséges legyen-e még a tagosítás elrendeléséhez az is, hogy azt valamely mezőgazdasági szakközeg a tagosításból várható általános haszonnak s a tagosítási költségnek egybevetése alapján adott véleményében ajánlja, vagy e részben legalább meghallgattassék?

Válasz: A mezőgazdasági szakközegnek meghallgatása okvetlenül szükséges, de ez egymagára döntő hatással ne bírjon.⁶⁵

„8. Helye legyen-e valamely gazdasági terület általános rendezésének akkor is, ha az csupán a dűlő-utak hálózatának javítására, vagy a földrészletek gazdaságilag hátrányos alakjának megfelelő kiigazítására irányul, s a terület új felosztása a földrészletek számának csökkentésével nem jár?

Válasz: Legyen helye, de a kéréshez vagy indítványhoz az előmunkálat tervezete csatoltassék és e felett döntsön a birtokosok abszolút többsége.

9. Czélszerű-e törvényben biztosítani, hogy ott, ahol közös legelő nincs, a tagosítás alkalmával az állattenyésztés érdekeinek megfelelő közös legelő hasítassék ki?

Válasz: Czélszerű.

10. Kötelezővé teendő-e a tagosítás alkalmával tűzbiztonsági szempontból a szérűskertekről való gondoskodás és miként?

⁶⁵ Gyergyó 1902. május 18.

Válasz: Ha a birtokos kívánja, csak akkor hasítandó ki a község mellett a szérűskert neki.

11. A tagosítási tömegben bevont ingatlanokat csak ingatlannal vagy pedig pénzzel is kilehessen-e egyenlíteni és utóbbi esetben ki tartozik a pénzt fizetni?

Válasz: Ingatlant csak neki megfelelő értékű ingatlannal lehessen kiegyenlíteni.

12. A tagosítás végrehajtása és az új illetőségek átadása mely évszakban történjék? Miképp alakuljanak a jogviszonyok a már teljesített mezőgazdasági munka és egyéb beruházások tekintetében az illetőség eddigi és új tulajdonosa között?

Válasz: Nyár utolján különben a birtokosok személy szerinti többsége határozza meg. A teljesített munkák és beruházások értékét az új tulajdonos a mezőgazdasági szakértő becslése alapján fizesse meg a réginek.

13. Miféle befolyás engedessék a tulajdonosoknak a művelet egyes részeire és miként jöjjenek létre határozataik? Czélszerű-e a tulajdonosok köréből választmányt szervezni a tagosítási ügyek vezetésére és indokolt-e, hogy ezen választmány elnökét gazdasági szakértők sorából a hatóság rendelje ki?

Válasz: Választmány szervezendő, melynek elnökévé mezőgazdasági szakértőt a hatóság rendeljen ki, a mely a szavazattöbbséggel hozza határozatait, az elnök dönt egyenlőség esetén.

14. A hatósági eljárás a bíróságnál maradjon-e, vagy más és milyen hatóságokra és közegekre bízassék?

Válasz: Úgy szerveztessék, miként Bádenben van, külön hatósággal.

15. A már tagosított területen mily körülmények beálltával és mily időköz után lehessen újból kényszer útján tagosítani?

Válasz: Csak 50 év eltelte után. A 3. pont alatti módon.⁶⁶

Puskás Jenő a tagosítás megvalósításának a szükségességét a következőképpen magyarázta: „A jelenlegi tagosítási eljárás, éppen mert a bíróságok kezében van, oly hosszadalmas és annyira költséges, hogy ezek miatt tartja népünk a tagosítást rossznak, nem nekünk valónak. Mindenki belátja, hogy művelés alatti földjét másként nem szaporíthatja, s hogy a jelenlegi elaprózott földecskék hova-tovább mind jobban és jobban felarabolódnak, míg végre meg sem tud fordulni rajtuk gazdájuk, ám de az óriási költségeket fizetni nem bírja és munkálatának végét várni nem győzi, különösen a székely gazda.

Ha ehhez hozzá adjuk a népnek a már megszokotthoz való ragaszkodását és azon felfogását, hogy őt bizonyosan rászedik az eljáráskor – a mi némely helyen meg is történt – nem lehet csodálni a tagosítás iránti ellenszenvet.”⁶⁷

A tagosított gazdaságok létrejötte lehetővé tette a váltógazdálkodás, és a vetésforgó bevezetését. Bár a vetésforgó gazdaságokként változott és főleg a föld minőségétől függött, nagyjából a következő menetet követte:

1. a föld pihentetése, lucernával, vagy herével való bevetése,
2. első év: zab, vagy len termesztése,
3. második év: a földet megtrágyázták istállótrágyával, majd árpát vetettek bele, vagy pityókát ültettek,
4. harmadik év: rozs, vagy búza,

⁶⁶ Gyergyó 1902. május 25.

⁶⁷ Gyergyó 1902. június 1.

5. negyedik év: a földet újra trágyázták és búzát, vagy árpát vetettek bele; ha nem jutott trágya, akkor a földben zabot termesztettek vagy kaszálónak hagyták,

6. a föld pihentetése: a negyedik termés betakarítása után a gazda ismét lucerna, vagy herevirággal vetette be a földet két évig: a pihent földet kaszálónak hagyta, vagy pedig felszántotta.⁶⁸

A Gyergyói Hírlap általunk már ismert munkatársa, Puskás Jenő szintén javaslatokat tett a gyergyószentmiklósi székelység tömegeit alkotó törpe- kis- és középbirtokosai számára a nyomásos gazdálkodásról a vetésforgóra való áttérésre is. Mivel tanulmányát konkrét példákkal illusztrálta, a váltógazdálkodásra vonatkozó útmutatásainak közlését fontosnak tartjuk. „Midőn az 1891-ik évi XII. törvényczikk értelmében annak idején 6 évre megalakult birtokosságok vidékünkön a nyomásos gazdálkodás fenntartását kimondották volt: a közszükség és a változtatástól való félelem vezette őket.

Most, midőn ama törvény 4. paragrafusá értelmében a nyomásos gazdálkodás megszüntetését a birtokosok birtokarány szerint tized része kérheti és e kérés teljesülését a törvény elrendeli, ha a birtokarány szerint számított kétharmad többség azt kimondja: szükséges, hogy vidékünk értelmes gazdái e tárgy felett gondolkozzanak. Mert, ha ama többség a szabad gazdálkodást mondja ki: az többé meg nem változtatható. Ellenkező esetben a nyomásos rendszer újabb 6 évre fenntartatik.

⁶⁸ Garda Dezső: Székely hadszervezet és faluközösség. Gyergyószentmiklós 1994. 133

Miben áll a szabad gazdálkodás, mik az előnyei és melyek azon körülmények, melyek miatt káros lehet az?

Szabad gazdálkodás, az midőn mindenki a határban lévő összes földjeit művelés alá veheti, senki a más földjén nem legeltethet, tehát a tarló legeltetés megszűnik, nyomás sehol se lesz. Ily módon szaporíttatik a termőterület és akinek birtoka van, több állatot tarthat és jobban táplálhatja őket, mint jelenleg. Több trágya gyűl és jobban gondozhatók a földek.

A vetések válogatása által az ugar nélkülözhető lesz anélkül, hogy a föld termelőerejéből kifogyaszthatnák, mert a jól alkalmazott vetésváltoztatások mellett a föld vidékünkön is képes minden évben teremni.

E rendszer látszólagos hátrányai: belső csordák nem lehetnek, vagyis a fejős teheneket istállón kell tartani és a földeken vetett takarmányokat kell termelni (lóhere, bükköny, csalamádé stb.), hogy ezekkel tápláljuk a fejős teheneket. A sertések és más kisebb majorságokat, mint jelenleg a többi állatot, a közlegelőkön kell tartani.

Ama sok előny és eme csak látszólagos hátrányok daczára magam se tudom nálunk még most ajánlani a szabad gazdálkodási rendszerre való átmenetet, mert gazdáinkra nagy meg rázkódtatással járna a hirtelen rendszerváltás, és nem tudná népünk jó nagy része, hogy mihez fogjon, mit kezdjen az új helyzetben. Attól is félnek némelyek, hogy fejős teheneket istállón kellvén tartani, nem képesek azoknak elegendő zöld takarmányt termelni azon földeken, melyek előbb nyomásban voltak. A gazdák egy része máig is azon téves nézetet vallja, hogy vidékünk földje nem képes minden évben termelni. Úgy

ennek, mint a fentebbinek, valamint sok más kifogásoknak az ellenkezőjéről meg kell győződjék népünk a saját tapasztalata útján, mert a szó és írás arról meg nem győzhetik. Hogy miként, elmondom a következőkben: kérem azoknak az illetékes hatóságok részéről való megfontolását.

Mit kell tennünk? Ezt: mondja ki a birtokosság a nyomásos rendszernek újabb 6 évre való fenntartását, de azon megszorítással, hogy a belső határt három részre felosztván, egyik részről a legeltetést mindenkorra tiltja. A más két részen az eddigi kétnyomásos rendszert, folytatja ezután is, de a letiltott rész gazdáí szigorú betartására kötelezzék magukat az általuk választott gazdatanács pl. az elöljáróság mindennemű e területen való gazdálkodásra vonatkozó rendeleteinek.

Ha ez megvan: első teendő lesz a határ ezen harmadik részét jelző pőznák által lehetőleg egyenlő négy táblára felosztani. Ezután:

1. szakasz: kihirdetetik, hogy az első táblának földtulajdonosai lehetőleg 1901. év őszén ezen táblában lévő földjeiket trágyázzák meg, szántsák fel. (Ha ősszel nem volna elegendő trágya, a télen gyűlt trágyát tavasszal is ki lehet ama földekre hordani, de az őszi szántást teljesíteni kell.) Lehet esetleg olyanoknak is földje ezen táblán, akik általában nem trágyáztathatnak. Ezek földjei nem szántandók fel, hanem parlagul hagyandók, hogy gyepesedjenek be, a mi vidékünkön hamar megy és mint kaszálók használandók mindig.

Az 1902. év tavaszán ezen első táblára tetszés szerinti kapás növények (burgonya, törökbúza, répa) vagy kender, vagy zabos-bükköny, vagy csalamádé vetendők, mely növények az

új trágyás földeket szeretik, de más növények vetése e táblába meg nem engedhető. A többi táblák, bármivel bevethetők, amíg az új kezelés alá nem kerülnek.

2. szakasz: az 1902. év őszén ez új rendszer szerinti művelés alá kerül a második tábla is, úgy mint az első szakaszban elmondottam az első táblára vonatkozólag. Az első tábla földjei 1902. év őszén felszántandók és 1903. év tavaszán a tavaszi szántás után lóherével vetendők be árpa, vagy zab védő-növényvel. A védőnövényt tetszés szerint vagy sarló alá hagyják, vagy augusztus hó folyamán zöldtakarmánynak lekaszálják. A második táblában 1903 év tavaszán ugyanazon növények vetendők, mint az első táblára nézve az első szakaszban elmondottam volt.

3. szakasz: 1903. év őszén ez új rendszer szerinti művelés alá kerül a harmadik tábla is, 1904. év tavaszán azon növényekkel vetendő be, melyeket az első szakaszban elmondottam az első táblára vonatkozólag. Ekkor, vagyis 1904. évben lesz az első táblákon tavalyi lóhere, a második táblába lóhere lesz vetve zab vagy árpa védőnövényekkel, úgy miként azt a második szakaszban elmondottam az első táblára nézve.

4. szakasz: 1904. év őszén az új rendszer szerinti művelés alá kerülnek a negyedik táblában lévő földek is. Ekkor az első tábla földjei őszi gabonával vettetnek be, minthogy a lóhere a második kaszálás után kiszántatik. Az 1905. év tavaszán bevettetnek a negyedik tábla földjei is azon növényekkel, melyeket az első táblára nézve az első szakaszban elmondottam. A harmadik táblába új lóhere vettetik árpa vagy zabbal.

Tehát 1905. év nyarán a négy tábla ilyen képet fog mutatni: 1 tábla őszi gabona, 2 tábla tavalyi lóhere, 3 tábla új lóhere árpa vagy zabbal, 4 tábla trágyázott kapás növények, vagy kender, zabos-bükköny, vagy csalamádé.

Már 1905. év őszén a forgó előről kezdetik, vagyis 1906. év tavaszán az első táblába ugyanazon növények kerülnek vissza, melyek 1902. év tavaszán voltak benne.

Hogy könnyebb áttekintést vehessenek gazdáink e rendszerre, ide írom folytatólagosan a forgót 1906 évről kezdve is:

	Első táblázatban van	Második táblázatban van	Harmadik táblázatban van	Negyedik táblázatban van
1906	Trágyázott kapás v. kender v. zabos-bükköny	Őszi gabona	Tavalyi lóhere kasza alá	Új lóhere árpa v. zab védő-növényvel
1907	Új lóhere árpa v. zab védő-növényvel	Trágyázott kapás v. kender v. zabos bükköny	Őszi gabona	Tavalyi lóhere kasza alá
1908	Tavalyi lóhere kasza alá	Új lóhere árpa v. zab védő-növényvel	Trágyázott kapás v. kender stb.	Őszi gabona
1909	Őszi gabona	Tavalyi lóhere kasza alá	Új lóhere árpa v. Zab védő-növényvel	Trágyázott kapás v. kender stb.
1910	Ekkor azok vetteknek, mint 1906-ban			
1911	Ekkor azok vetteknek, mint 1907-ben			
1912	Ekkor azok vetteknek, amelyeket az 1908. évi feltüntet			

Hogy ezen vetésforgó mellett földjeink minden évben teremnek, azt saját tapasztalatomból állítom, és ha mindig következetesen járunk el, úgy miként fentebb kifejtettem: kezeskedem arról, hogy az eredmény nem fog elmaradni. Természetes, hogy a rendkívüli időjárásban nem lehet azt remélni, amit rendes időjárás mellett.

Ha gazdáink ezen rendszer mellett tapasztalni fogják, hogy jobb így, mint ahogy régebben folytatták, akkor az ezen évvel beálló hat év eltelte után kimondhatják a szabad gazdálkodásra való átmenetet, lesz fogalmuk, hogy mit, hogyan kell végezni. Ekkor az egész belső határt és nemcsak annak harmadik részét, ily művelés alá foghatják, négy egyenlő részre osztván fel azt.

A mely községek a fentebbi módon akarnak berendezkedni, azoknak minden felvilágosítást ott a helyszínen megadok minden fizetés vagy díjazás nélkül, mert engem csakis népünk helyzetének javítása iránti vágy vezérel.”⁶⁹

Puskás Jerő javaslatait a váltógazdálkodás bevezetésére vonatkozóan Gyergyószentmiklós gazdaközössége a tagosítási munkálatok elvégzése után kénytelen volt felvállalni. A váltógazdálkodás bevezetése megváltoztatta a talajjavító munkálatokat is. A hagyományos kétfordulós gazdálkodás idején a föld termőképességét ganéztatással javították. Ez abban állt, hogy a juhnyájak, szarvasmarha-csordák, ménesek vagy disznó-csordák a szántóföldeken háltak, ahol „lészából karámot készítettek” számukra. A ganéztatási jogot az állatok, főleg pedig a juhok száma után kapta mindenki. Akinek kevés juha

⁶⁹ Gyergyói Hírlap 1901. április 28.

volt, az vette a ganéztatási jogot. Létezett heti ganéztatási jog, de kétheti is.

A vetésforgó bevezetése után a földet minden harmadik, vagy negyedik évben megtrágyázták. Minden gazda évente más-más földterületét ganézta meg. Az istállótrágyát ősszel vagy télen kihordták a földekre, ott kupacba rakták, s a hó belepte. Tavasszal, ahogy a hó olvadni kezdett, a trágyát megérlelte a víz. Ezt követően elterítették, majd beszántották. Őszi vetésnél szántás előtt szórták el a trágyát.⁷⁰

A termőföldek hatékony trágyáztatása és egyes mezőgazdasági gépek használata Gyergyószentmiklóson is kialakította a piacra termelő gazdaságot. A kis- és középgazdák többsége azonban a továbbiakban is önellátó volt.

Változások Gyergyószentmiklós társadalmi rétegződésében

Mivel Puskás Jenőt, T. Nagy Imrét és Székelyföld más, közösségért aggódo szakembereit nem nagyon hallgatták meg a termelés modernizálása, az új módszerek alkalmazása tekintében, a székely gazdák tömegei a továbbiakban is ki voltak szolgáltatva a törvénytelen vagyonszerzésre specializálódott polgártársaiknak. Az ilyenszerű magatartást igazolja ugyancsak a Gyergyói Hírlap főszerkesztő újságírója, Kálmán Igánc írása is. „Társadalmunk egyik szembeötlő nyavalyája az a lázas törekvés, – írta a kiváló újságíró vezércikkében – mellyel az egyén vagyonát, anyagi javait növelni igyekszik. A vagyon

⁷⁰ Garda Dezső: *Székely hadszervezet és faluközösség*. Gyergyószentmiklós, 1994. 133

biztosítja a jólétet, és sokan élnek abban a téves hiszemben, hogy ezzel megvásárolhatják a boldogságot is. A boldogságot, melynek a gondtalan; nyugalmas élet és a megelégedettség legfőbb kellékei. Kiáltó ellentét. Két olyan fogalom, mely egymást kizárja. Kinek reményei megvalósulnak vagy számítása beüt s így könnyedén vagyonna tett szert, az többé nyugodni nem fog, belékóstolt a vagyonszerzés legkönnyebb módjába és miközben meglévő tőkét folyvást hatványozni igyekszik, elfecsérli boldogságát. De aki verejtékes munkája révén a megélhetést biztosította magának, sorsával megelégedett, életét nyugodtan tölti: tehát megelégedett, az fittyet hány az anyagi javaknak.

Sajnos, hogy igen csekély azok száma, kik e meggyőződésre bukkantak. Akik elérték becsületes testi vagy szellemi munkájukkal azt a fokot, melyről nem kívánkoznak többé emelkedni. Akik felfogják a boldogság erkölcsi értékét és nem áhítoznak nagy vagyon után. Szerinte hangzik az üres közhely, hogy a tőke gyarapszik a kis emberek rovására. Üres azért, mert akik hangoztatják, azok hisznek benne legkevésbé. Pattognak és kárhoztatnak másokat azért, mert nekik nem sikerült vagyont szerezni. Mert nem volt elég eszük, hogy megtalálják vagy másoktól ellessék a módot: hogyan kell vagyont gyűjteni? Hogy alaptalan e vád, azt leginkább megerősíti az a körülmény, hogy a nagy tőke sorra bukik, nyomában ismeretlen nagyságok támadnak, kik azelőtt buzgón verték a kaptafát, vagy a mérleg két serpenyőjét igyekeztek egyensúlyba hozni. És helyüket átadják leszegényedett előkelőségeknek. Az egyik ép oly kevésbé méltó szánalomra, mint a másik becsülésre. Az egyiktől

elfordult, a másikra rámosolygott a szerencse. És nincs kizárva, hogy rövid időn belül ismét szerepet cserélnek. A beütött számítás tőkéjéből megtollasodott kisiparos, ki leleményesen belétalálta magát új helyzetébe és beretvált képű inast ültetett fogatjára, egy napon csak arra ébred, hogy szegényebb, mint palotájának portása. És lemondóan ragadja meg újból a kaptafát. Míg az ismét vagyonhoz jutott nagyiparos, kit vagyona miatt napjainkban a pénz arisztokratája jelzővel illetnek, derült ábrázattal foglalja el helyét a megszokott tarokkasztalnál.

Rengeteg lelki szegénységre vall ez a jelenség és a szerencse forgatagában kavargó egyén szellemileg nem elég érett ahhoz, hogy felfogja, családja, övéi mennyit szenvednek e szerepváltozás alatt. A szellemi szegénység valóban elszomorító árnyokat ölt. A lelki szegénység az erkölcsi foglalkozás volt már akkora, mint napjainkban, sőt nagyobb is. Példa rá a római császárok kora, a perverz hajlamú Néró, vagy a léha erkölcsű francia udvar kicsapongásai. De milyen költők fogamzottak a zilált erkölcsű Rómában és elménket hizlalja Pompadour marquise és környezetének szellemi gazdagsága. Azokban az időkben a vagyon pazarlására, korunkban a vagyon öregbítésére fektették a fősúlyt. És ha gyűjtöttek is vagyont, ezt csak azért tették, hogy furfangosan kieszelt élvezeteiket megvásárolhasák rajta. Társadalmunk tartózkodik ettől, ha ugyan van még benne annyi szellemi erő, hogy belátja a bomlást, mely az ily élet következménye, vagy természetében gyökeredzik a kicsapongó élettől való ösztönszerű irtózás. A családi kötelék sehol sem volt szilárdabb, mint a magyar fajnál. De fájdalom ez a

kötélék meglazult, szárnyait elernyesztette a vagyon után áhító mérhetetlen vágy.

Láthatjuk ebből, hogy a vagyonszerzés fokozott igyekezete merőben czéltalan. Ép ellenkezőjét szüli annak, mi után sóvárgunk: a boldogság helyett boldogtalanságot. Vagy képzelhető-e boldogság kedvező családi élet és szellemi tőke nélkül is? Legalább a helyesen felfogott társadalmi életet élő egyén életében nem. A kik kivonják magukat a következetes szabályok alól, azok oly kivételek, akikre csak részben lehet a társadalomnak szüksége. Ha pl. kelleténél nagyobb értékben találna követésre az agglagények félszeg hajlama, akkor nemcsak felbomlana, de megsemmisülne a társadalom. De vesélytől ebben az irányban nincs mit tartani: e derék örökifjak száma, ha nem is csökken, nem szaporodik. Annál is inkább növekszik a társadalom proletárjainak száma, kik a vagyonszerzés gyakorlati kivitelének áldozatai. S a míg a szomj nem csillapul, a míg a vagyonszerzés derék lovagjai nem tágítanak és csak anyagi javak megszerzésére törekszenek, addig a boldogság csak ábránd marad. Álomkép, melyet hiába űznek.”⁷¹

Ilyen körülmények között nem csodálkozhatunk azon, ha a XX. század első éveiben alapvető módosulások következtek be Gyergyószentmiklós és vidéke lakosságának vagyoni helyzetében. Ha összehasonlítjuk Benkő Károlynak Gyergyó előkelőségéről szóló névsorát és a XX. század eleji virilisek neveit, akkor rájöhethünk arra, hogy Gyergyóban is, főleg pedig Gyergyószentmiklóson megváltozott a vagyonosok csoportja: Benkő

⁷¹ Gyergyói Hírlap 1901. február 17.

Károly az 1850-es évi állapotokat ismertette a következő 22 vagyonosabb családfőt emelte ki a településen: Kézdi Antal, Beretz Imre, Kolumbán Mártun, Burlyán Balázs, Madaras István, Balázs József, Szász István, Pungrátz István, Gál István, Bíró János, Benedek András, Benedek vagy György Ferencz András, Benedek vagy György Lőrintz, Benedek vagy György Mihály János, Angi Antal, Lázár Péter, Botsántzi János, Szarokán Márton, Lázár János, Meskó Márton, György József és Czárán András.⁷²

1911. november 26-án a következő „viriliseket” tartották számon Gyergyószentmiklóson: „id. Márton Lajos, 2568 K 17 f., Lázár János, 1988 K 39 f., Cziffra Mihály, 1628 K 14 f., Vákár P. Arthur, 1196 K 66 f., Dr. Miklósy Viktor, 1060 K 48 f., Dr. Balázs Elek, 1023 K., Dr. Tiltscher Ede, 1005 K 96 f., Vákár László, 889 K 22 f., Dr. Fejér Mihály, 840 K 90 f., Kiss Sándor, 783 K., Merza Vilmos, 40 f., Dr. Dobreán Mihály, 776 K 56 f., Bogdán István, 751 K 67 f., Páll Sándor, 712 K 53 f., Korbuly Miklós, 689 K 80 f., Görög Joachim, 676 K 16 f., Kopacz Lukács, 667 K 41 f, Romfeld János, 633 K 22 f., Petrárscics Emil, 613 K 66 f., Sándory Mihály, 595 K 55 f., Dr. Vámos Nándor, 578 K 98 f., Szilágyi József, 577 K 82 f., Dr. Novák Albert, 557 K 90 f., Csíky Dénes, 552 K., Dr. Dobribán Antal, 548 K 40 f., Dr. László Dezső, 540 K., Dr. Gross Tivadar, 527 K 60 f., Dr Czikó István, 476 K 42 f., Szebeny Gerő, 473 K 42 f., Dr. Márton Vencel, 467 K 60 f., Bocsánczy János, 454 K 54 f., ifj. Márton Lajos, 453 K 19 f., Dr. Tódor Béla 443 K 62 f.

⁷² Benkő Károly: *Csik-Gyergyó és Kászon múltja, jelene*. Kolozsvár, 1853. 144.

Póttagok: id. Száva István, 431 K 72 f., Vákár Lukács, 420 K 02 f.”⁷³

Egy esztendő múlva a helyi lap ismét közölte Gyergyó leg-gazdagabb egyéneinek névsorát, mely az előző évhez képest bizonyos módosulásokat tartalmazott: „Márton Lajos, Gyergyó-szentmiklós 9048 K 52 f. Cziffra Mihály, 1721 K 10 f., Merza Vilmos, 1682 K 30 f., Bogdán István 1157 K 63 f., Vákár P. Arthúr 1103 K 96 f., Dr. Balázs Elek, 1096 K 40 f., Dr. Fejér Mihály, 985 K 66 f., Csiky Dénes, 950 K 62 f., Vákár László, 925 K 28 f., Kopacz Lukács, 909 K 76 f., Vákár Lukács, 804 K 31 f., Lázár János, 789 K 36 f., Dr. Miklóssy Viktor, 760 K 98 f., Korbuly Miklós, 753 K 10 f., Kiss Sándor, 752 K 85 f., Páll Sándor, 726 K 58 f., Szebeny Gerő, 642 K 8 f., Ávéd János, 617 K 38 f., Dr. Tiltscher Ede, 615 K 76 f., Romfeld János, 614 K 77 f., Dr. László Dezső, 612 K 94 f., Szilágyi József, 601 K 80 f., Sándory Mihály, 591 K 90 f., Dr. Vámos Nándor, 575 K 84 f., Dr. Dobribán Antal, 544 K 40 f., Dr. Gross Tivadar, 527 K 60 f., Ifj. Márton Lajos, 526 K 82 f., Dr. Tódor Béla, 426 K, Dr. Márton Vencel, 509 K 60 f., Szabó György, 486 K 44 f., Dr. Czikó István, 465 K 84f, Karácsony János, 433 K 40 f., Dr. Novák Albert, 415 K 42 f.”⁷⁴

A fent említett virilisek hitelezés révén történő birtokszerzé-seikkel, illetve területvásárlásaikkal, mind az arányosítási, mind pedig a tagosítási törvény fő haszonélvezőjeivé váltak. Tago-sított gazdaságaikban mintagazdaságokat hoztak létre, a mező-gazdasági termelést gépesítették, az állattartás terén pedig kiváló minőségű tenyészállatok létrehozására törekedtek.

⁷³ Gyergyó, 1911. november 26.

⁷⁴ Gyergyó, 1912. november 3.

Villanyvilágítás

A XX. század első éveiben Gyergyószentmiklóson Erdély szinten az elsők között vezették be a villanyvilágítást. A villanyvilágítás kiépítéséhez hozzájárult a gyergyószentmiklósi faipar hulladék anyaga, illetve a fafeldolgozáshoz szükséges keretfűrészek léte. A gyergyószentmiklósiak Simon Balázs községi főbíró révén 1901-ben megkeresték a budapesti Ganz gyár vezetőségét, akinek segítségével megkezdődhetett a világítást szolgáltató vállalat kiépítése. Ezekről az előmunkálatokról a Gyergyói Hírlapban a következőket olvashatjuk: „A községi bíró az előjáróság és több községi képviselő előtt felvetette az eszmét: vajon nem lehetne-e a község által berendezendő villanyvilágítás által oly jövedelemre szert tenni, mely idővel a községi kiadások fedezésére elegendő volna. Az eszme felett sokat gondolkodtak, sokat értekeztek s a végeredmény az lett, hogy a községi bíró, a kellő tájékozás és utasítás végett a budapesti Ganz-gyár igazgatóságához fordult. A gyár igazgatósága még a kora tavasszal leküldötte egyik mérnökét, aki aztán a szükséges felvilágosítást meg nem adta. A mérnök egy bizonyos mértékű fogyasztás (600 normál láng) mellett a vállalatot jövedelmezőnek tartja, minthogy az a befektetett tőkének már az első évben is nemcsak 5-6% kamatát jövedelmezi ki, hanem ezen felül, minden dologi kiadás fedezése mellett is, a gép árát 12-15 év alatt teljesen törlesztheti, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy a beruházás csak az első évben történik s ugyan ezen beruházás mellett a fogyasztás s így a jövedelem is évről-évre fokozódik, a károsodást kizártnak látja s a vállalatnak a község által való létesítését a legmelegebben ajánlja.

Hasonló körülmények között a Ganz-gyár által alig egy pár év alatt 12 község és különböző vállalat rendeztetett be villanyvilágítást, melyből az illető községnek ma már igen szép jövedelme van.

A napokban Márk Attila, nyug. m. kir. Posta- és távírdai tisztviselő, aki szakember és több romániai faüzletet (köztük a péntekpataki híres telepet is) rendezett be villanyvilágítással, felajánlotta szolgálatait a községi vállalat sikere érdekében. Először is alkalmas helyiség után láttak, hová a telep czélszerűen berendezhető, felmérték az utcákat s jelenleg a megrendelő lángok összeírásán fáradoztak. Mint értesültünk, már a 37-ik sorszámossal mintegy 500 lángot jegyeztek elő. Az összeírás még csak kezdetén van, s így valószínű, hogy a község által megrendelendő számmal 900-1000 lángot előjegyeznek, s így jó reménnyel lehet a vállalatba bocsátkozni. Egy-egy normál láng 16 gyertyafénynek felel meg, s ennek folytonos éjjeli használata évenként 20 korona. Tíz gyertyafényű 14 korona, 20 gyertyafényű 24 korona. Oly megrendelők, kik legalább 12 normál lángot rendelnek meg, óraszerkezetet kapnak, mely esetben a fogyasztott mennyiségért óránként 4 fillért fizetnek.

Az árak tehát, amint látjuk, elég mérsékeltek. Nyomorúságos petróleum világításunk is egy-egy szobában évenként 25-30 koronába kerül, a petróleum árak pedig egyre emelkednek. A petróleum lámpával való vigyázatlan eljárás következtében hány emberélet esett áldozatul, hány családnak hamvadt el minden vagyona? De a szoba levegőjét is annyira kihatározza egy lámpa, mint 5 felnőtt ember, mi által az egészségre nagyon kártékony. De mily idővesztéség a lámpák minden-

napi tisztogatása, megtöltése, egy család naponként egy-két órát eltölt ezzel, különösen ha több lámpát használnak egy-egy családban. Mindezen veszedelmek, károk a villanyvilágításnál ki vannak zárva. Ezen körülmények tehát kívánatossá teszik, hogy a villanyvilágítás, még némi áldozatok árán is községünkbe bevezetessék.

A tervezet szerint az erő az éjjeli világításra fordítatik, nappal pedig egy fűrész-gatter hajtásához használtatnék fel, melynek hulladék anyaga a gép fűtésére szolgálna. Ezzel kapcsolatban egy asztalos és lakatos műhely is rendeztetik be, mely a telep berendezéséhez, kezeléséhez s később a gépek javításához szükséges munkálatokat, eszközöket előre elkészíti.

Az összes berendezés két rend géppel – az előirányzat szerint 120000 koronába kerül. A gépek részletfizetésre is kaphatók.

Mihelyt a megrendelések összeírása befejeztetik, a községi bíróság az ügyet a képviselőtestület elé terjeszti, a képviselő testület döntése révén valósággá válik-e, vagy álom gyanánt szétfoszlik. Ily nagy befektetés minden esetre komoly megfontolást, anyagi s egyéb viszonyaink helyes mérlegelését, a község és lakosság érdekeinek szem előtt tartását kívánja. Nem kell tehát elhamarkodni a dolgot, legyünk körültekintők, óvatosak. De indokolatlanul akadékoskodni, túlságos aggodalmakat támasztani, honmentőt adni, vagy éppen a hasznosnak mutató újítást csupa maradiságból ellenezni nem lenne helyes.”⁷⁵

A következő esztendőben igen ellentmondásosak a Gyergyó című hetilap tudósításai a villamos világítás ügyével kap-

⁷⁵ Gyergyói Hírlap 1901. július 7.

csolatban. Ennek ellenére a különböző előjelű hírek mégiscsak az előrehaladásról tanúskodnak. Ezért a következőkben ezen tudósítások bemutatására törekszünk:

Gyergyó, 1902. február 2. „A gyergyó-szentmiklósi villamos világítás ügye, úgy látszik, valamely hatóságnál megakadt, mert a még múlt évi november 19-én megtartott községi képviselőtestületi ülésben elfogadott és megerősítés végett felterjesztett szerződések mai napig még nem érkeztek vissza. Hogy azonban a munkálatok ezen időszak alatt se szüneteljenek, a végrehajtó-bizottság utasította Márk Etele urat, hogy a jelentkezett magánfogyasztók lakásainak tervrajzait vegye fel és a berendezésekre vonatkozó költségvetéseket készítse el. Értesülésünk szerint Márk úr a felvételi munkálatokat már a jövő hét folyamán megkezdi. A villamos világításra vonatkozó községi szabályrendelet terve is elkészült és a kiküldött bizottság már a legközelebbi időben tárgyalni fogja, hogy véglegesen megállapított szövegében a képviselőtestület elé terjeszthesse.”⁷⁶

Gyergyó, 1902. május 4. „Villanyvilágításunk ügyében az előmunkálatok befejeződtek, s a folyó hónapban az építést biztos forrásból vett értesülésünk szerint már megkezdik. Hír szerint a vállalat finanszírozása körül merültek fel ugyan kisebb akadályok, ezek azonban remélhetőleg rövid időn el lesznek háritva.”⁷⁷

Gyergyó, 1902. június 8. „A gyó-szentmiklósi villamos világítás, hosszas vajúadás után, végül mégis a létesülés fele közeledik. A végrehajtó-bizottság sok jóakarattal és odaadó ügybuzgó-

⁷⁶ Gyergyó 1902. február 2.

⁷⁷ Gyergyó 1902. május 4.

sággal iparkodott a felmerült akadályokat elhárítani, és ez a legnagyobb részben sikerült is neki. Az alapszabály-tervezetet letárgyalta, az építkezési terveket és költségvetéseket elfogadta, egyéb felmerült kérdéseket elintézett stb. Végzett munkálatairól a legközelebb megtartandó községi képviselőtestületi ülésen fog beszámolni. Ezek után csakugyan reméljük, hogy még a tél beállta előtt az összes munkálatok be is lesznek fejezve!

Miután legközelebbi napokban a közigazgatási bejárás meg lesz tartva és e hó közepe táján a hálózat szerelési munkálatai is megkezdődnek, időszerűnek tartjuk a létesítendő villamos telep *üzemköltség és jövedelmezőségi számítását* a következőkben megismertetni:

A Gyergyó-Szentmiklós nagyközségben felépítendő központi áramfejlesztő telep üzemköltség és hozzávetőleges jövedelem számítása, a közvilágítás számára való 100 drb 16 normálgyertyafényű izzólámpának és 4 drb 20 amperes ívlámpának, melyek átlag évi 2000 órát égnek, továbbá körülbelül 1000 drb, magánosoknál berendezendő 16 nygf. izzólámpák alapul vétele mellett a következő...⁷⁸

Gyergyó, 1902. július 27. „Amint lapunk hátlapján levő árlejtési hirdetményből is látható, a villamos-világítás berendezéséhez szükséges építkezések terveit és költségvetéseit a kir. államépítészeti hivatal jóváhagyván, az építkezések is közelebből megkezdődnek. Igen nagy a reményünk, hogy a tél beállta előtt mégis csak villamos-világítás mellett fogunk dolgozni.”⁷⁹

⁷⁸ Gyergyó 1902. június 8.

⁷⁹ Gyergyó 1902. július 27.

Gyergyó, 1902. augusztus 17. „A gyergyó-szentmiklósi villamos-világítás ügy egy újabb hatalmas lépéssel haladt előre, úgy annyira, hogy már csak néhány hét van hátra a felszerelés, illetve a végleges üzembe helyezésig.

A község előljárósága ugyanis a képviselőtestület határozata és Csíkvármegye alispánjának utasítása folytán, a gép- és kazánház, műhely- és fűrészcsernok, valamint a transzformátor- és ivfényszlopalapzatoknak vállalati úton leendő felépítését a f. hó 10-én délután 2 órakor megtartott árlejtésen adta ki, mely alkalommal a versenyzők közül, mint legkedvezőbb ajánlattevők Lukács István és Madaras Albert társvállalkozók kerültek ki győztesen, a 18008 K 44 f kikiáltási ár 11. 5 (tizenegy és fél) százalékanak leengedésével. A vállalkozók, a már megkötött szerződés szerint, kötelesek 6 hét alatt az épületeket fedél alá helyezni, illetve annyira felépíteni, hogy azokban a belső szerelési munkálatok folytathatók legyenek.

A kereskedelemügyi minisztérium pedig, miután a villamos mű terveit az 1888. évi XXXI. t.-cz. utasításai szerint felülbírált, azokat f. évi július 19-én 45229. sz. alatt kelt leiratával, mint helyeseket és a célnak teljesen megfelelőket, véglegesen megerősítette és azok keresztülvitelét engedélyezte: tudomásul vette és véglegesen jóváhagyta a vállalkozó czégeknek a berendezési tárgyak származási helyeire vonatkozó kimutatását is, és ezen elhatározását vármegyénk főispánja útján tudatta a villamos művek előkészítő bizottságával...”⁸⁰

⁸⁰ Gyergyó 1902. augusztus 17.

Gyergyó, 1902. október 12. „Villany-világításunk ellenzői előterjesztéseinek daczára a megoldás, illetve befejezés stádiumába jutott. A gépek nagyobb része már megérkezett, az épületek földél alatt állnak, s a szállító cégnek megbízásából a szerelő ma hozzánk érkezett és hétfőn megkezdte a külső munkát. Így tehát valószínűleg már a folyó hó végével remélhetjük a világosság megérkezését.”⁸¹

Gyergyó, 1902. november 30. „Köztudomású dolog, hogy a létesítendő villanyvilágítás lakosaink egy részénél ellenkezésre talált, kik közül a mérsékeltőbbek a villanyvilágítás előnyeit elismerve csakis azt nem helyeselték, hogy a vállalat finansziális oldala nem lett előzetesen kellőleg előkészítve. Mások újból ellenségei az újításnak elvből, mert hát nekik a mesterségük az ellenzékieskedés, s abból engedni már csak a becsület fenntartásáért sem lehet. Némelyek pedig ellenzik a villanyvilágítást, mert az sok veszéllyel jár; a robbanások, a drótleszakadásnak esetében a villanyütés s a délczeg lovak elkapásánál a vezető oszlopok olyan veszedelmeket tesznek ki, melyeket a boldog emlékéü faggyúgyertya idején nem ismertünk, s ha őseink ére nyeik teljes birtokában megélhettek ama szerényebb világítás mellett, úgy mi is annál maradhatunk bátran.

Akár mint álljon a dolog, tény az, hogy az ördögös talál mány a sok nyomós ellenvetések daczára mihamarább létesül s a felépített gépház, a megérkezett gépek a felállított oszlopok határozottan hirdetik, hogy Gyergyó-Szentmiklós községe a villanyvilágítást felállítja, illetve nagyobb részt már felállította.

⁸¹ Gyergyó 1902. október 12.

Sokkal helytelenebb azonban az, hogy a vállalat ellenségei mérgeket a felállított oszlopokon akarják kitölteni s azt éjjelenként rongálják. Felhívjuk rendőrségünk figyelmét a bűnös üzemekre, ha kellő éberséggel figyelnek a rendre, úgy könnyen megcsíphetik az ellenzékeskedő gonosztevőket. A t. közönséget pedig ez úton is figyelmeztetjük, hogy a villanyvilágítás berendezésének rongálásával maga magának okoz kárt, mert itt nem egy magánvállalatról van szó, hanem a közösség vagyónáról, melynek csorbítása saját érdekeinknek csorbításával azonos.

Végül figyelembe veendő az is, hogy az oszlopok rongálása büntetendő cselekményt képez, s rajtakapás esetén a vitézkedő hős a büntető törvénykönyv 419. szakasza szerint egytől három évig terjedhető fogházzal s 2000 koronáig terjedhető pénzbírsággal büntetendő. Ez is valami, a mi érett megfontolást érdemel.”⁸²

Dr. Fejér Dávid az egészségügy szempontjából közelítette meg a gyergyószentmiklósi elektromos világítás ügyét, esszé-szerű írása nemcsak irodalmi értéket is képez, de egyben bemutatja a petróleumlámpával való világítás és a villanyvilágítás közötti különbséget. Ezért tartom közlését szükségesnek: „Mint üzleti vállalat dolgában valamilyen hangulatot csinálni sem hivatásom, sem szándékom, de azt most, midőn működését megkezdeni készül, czélszerűségi és kivált egészségi szempontból kissé szemügyre venni nemcsak éppen alkalmoszerű, hanem – úgy látszik – határozottan szükséges is.

Igen, mert csak azóta látszik, mennyire elharapózott köztünk a bölcs elővigyázat és a takarékoság erénye, a mióta

⁸² Gyergyó 1902. november 30.

az új világításról beszélgetünk. Mindenki másnál akarja előbb látni, milyen lesz a 'villamos' világítás. Pedig hát ezen a téren nem éppen mi vagyunk az úttörők s a nálunk működő elektrotechnikai vállalat sem itt készíti az első ilyenmű berendezését. Nem leszünk tehát túlságosan hiszékenyek, ha elhisszük, hogy ez a világítás valóban világít. Ha annyi bizalmat nem előlegezünk, úgy a dolog csakugyan nem fog prosperálni. Reméljük azonban, hogy elég nagy lesz a próbálkozók száma, a kiknek példája teljességgel nem fogja az óvatosokat visszariasztani.

A takarékosok rovatában pedig nem azért hozom fel az egyik barátomat, mintha ő különösen takarékos volna (nem erről nevezetes), hanem mert neki nagyon szép petroleumlámpája van, a melyet ő - azt mondja - ki nem dob ...

Zengjed én gitárom ezen dicső lámpának, a többiek tükrének virtusait! - Ő fényes. Ernyőjén ragyogó kristályok koszorúja pompázik. Azt hinnéd merő gyémánt. Nem csoda, ha ő nagyságának (igazán nagy) a saját előkelősége a fejébe megy, mert olykor igézően nevetlenkedik: prüszköl, füstöl, s a csövén kimászik, a kis pajkos még a háziasszonynak is bajuszt pingál és - pardon - még bűzlik is. Szóval: elragadó szeszélyekben valóban leleményes. De ha végre sikerült a környezetnek őt tökéletesen áttéríteni, úgy elégszűn fénylik s a saját ügkörét messze túllépve, még a kályha dolgát is végzi.

Tény, hogy ilyen lámpa a szobát kifűti. De mi lett ott a jógyergyói levegőből! ...

Ez már nem tréfa. Hiszen kisebb lámpák is 2-3 ember helyett szennyeznek a levegőt, azok a nagy körégek pedig olyan mértékben rontják azt, mintha kívülünk ott még 7-8 ember

laknék. (Helyesebb lenne vagy három lovat mondani, mert a gyönyörű lámpák bűdössek is.)

A romlott levegő ártalmait felett itt igen kiterjeszkednem felesleges, ámbár talán a felnőttek sem tudják, mitől van sokszor a reggeli levertség, fejnem, munkára való kedvetlenség stb. Reggel úgy húzza az embert az ágy: alig bír felkelni, mert a romlott levegőben való alvás nyugtalan, nem üdít.

Jó levegő dolgában még nagyobb igényűek a fejlődésben levő gyermekek, a kik a nélkül még jó táplálkozás mellett sem bírnak a szervezetük felépítéséhez megkívántatott egészséges vérré szert tenni. Az orvosok igen jól tudják, hogy a rossz szobalevegő a gyermekekre nézve mindig komoly veszedelem *s mivelhogy általában igen ritka dolog, hogy a szobai levegő gyermeknek elég jó legyen, nem kell azt még lámpával rontani.*

A petróleum-világítással járó veszélyt nem szükséges részleteznem. De a veszedelem ...!

- Ejh, hiszen éven át alig fordul elő egy-két eset. Az illető meghal, vagy nyomorék lesz... Nem nagy kárus, a míg az másokat ér ... Gondoljuk meg azonban, hogy mi magunk egy nap sem vagyunk ilyen szerencsétlenség ellen biztosítva.

Hát az bizonyos, hogy semmi okunk sincs a petróleumhoz nagyon ragaszkodni. Azért a lámpákat nem dobjuk el, mert az még nagy városok elektromos világításával is olykor megesik, hogy abban egy kis zavar áll be.

Mégis ennek a világításnak előnyei:

semmi veszély

semmi szenny és bűz

semmi egészségi ártalom és

semmi veszedelem – olyan kézzel foghatók, hogy az elektr. világítás minden község lakosságára nézve igazi jótétemény, a melytől soha senki a petróleum-világításhoz vissza nem kívánkozott.

Feltétlenül meg kell kívánnunk azonban, hogy a vezetékek lerakása és egyéb berendezés pedáns gonddal és szigorú lelkiismeretességgel eszközöltessék s a jó világításhoz megkívántató áramerősség mindenkor híven kiszolgáltassék, mert különben az ügy barátai meg nem sokasodnak.

A pénzkérdésnek amúgy is elsőrendű fontossága van. A dolog pedig úgy áll, hogy minél többen élünk az új világítással, annál kevesebbe kerül az. Innen van, hogy a mi községünknel népességre kisebb Dicső-Szentmártonban minden kis iparos elektromos lámpával világít. Eleinte bizonyára valamivel több lesz a költségünk, a minek azonban az elektr. világítás számos és lényeges előnyeivel szemben jelentősége nincs.

Ezeket pedig még hosszasan fejtegetni éppen olyan felesleges, mint agyonütni a kimúlt szamarat. (Erről a cikelyről is – remélem – így vélekednek a belátó emberek.)⁸³

Másfél hónap múlva – ugyancsak a Gyergyó című lapban – arról a sok akadályról olvashatunk, mely a villanytelep üzembe helyezését megelőzte, de a sok akadékoskodásról is fogalmat nyerhetünk: „A már ma-holnap üzembe veendő villanyvilágításunkról írásban és szóban annyi rosszat beszélnek – olvashatjuk a Gyergyó című lap 1903. március 8-iki vezércikkében –, az ellen oly sok panasz lett megírva s felterjesztve, hogy végre

⁸³ Gyergyó 1903. január 25.

szükségesnek tartjuk a nagy közönséget a dolog igazi állásáról is felvilágosítani.

A község a villamvilágítás berendezésének céljából szerződött a Siemens és Halske céggel s ettől megvette – a Langfeldertől beszerzett félstabil 2 gőzgépen kívül – az ahhoz szükséges gépeket. Az összes gépek vételára 104.000 koronára ment, s a megkötött szerződés szerint eladó cég köteles a teljes felszerelést a község meghatározott anyagi hozzájárulása mellett, saját költségén és saját felelősségére keresztül vinni.

Ugyan a szerződés értelmében a szerelés befejezte után Csíkvármegye építészeti hivatalának főnöke s a minisztériumtól kért egy-egy szakértő az egész felszerelést s gépeket megvizsgálja, s csak ha ezen bizottság a berendezést jónak s szerződés szerintinek találja, akkor veszi azt a község át. Azonban 30 napig még maga a berendező cég tartja fenn az üzemet saját emberei által s az átvételtől számítandó további egy évig felelős az összes berendezésért.

Ezek szerint nekünk a gépek megvétele után a szereléshez annak befejeztéig semmi közünk, azt a gyár maga végzi, s ha nem jól végezte, az átvevő s ahhoz értő bizottságnak módjában lesz a hiányokat kifogásolni; a községnek s nagy közönségnek alkalmja van a 30 napi üzem alatt a világítás minőségéről s egy év alatt a gépek működéséről személyes tapasztalatokat szerezni, s ha ez idő alatt bármily tekintetben hiányok mutatkoznak, azért a gyár felelős.

Midőn most a nagyközönségnek egy része a dynamo-gépeket bírálgatja, azoknak munkaképességéről mesél s soha nem hallott műszavakkal dobálózik, önkénytelenül elmosolyodik

az érdektelen szemlélő; mert mi ezekhez a dolgokhoz vajmi keveset értünk, azonban a vállalkozó cég, mely jelenleg egy 8 milliós villamos vállalatot szerel s Európában 18 gyárban dolgozik, bizonyosan tudja, hogy kit bízott meg az ő felelőssége alatt végzett munkával.

A mint fennebb említettük, az összes berendezés 104.000 koronába kerül. A kiküldött bizottságnak egyik fő feladata az volt, hogy minél kevesebb költséggel létesítsen teljesen megfelelő villamos világítást. Ezek szerint senki sem állítja, hogy nagyobb költséggel nem lehetett volna jobb s talán szebb gépeket vásárolni, azonban a különbség jelentékeny összegbe került volna.

A kazánvizsgálatot teljesített szakértő megjegyezte, hogy 60.000 korona különbséggel stabil gépeket lehetett volna venni, melyek aránylag kevesebb anyaggal fűthetők s így 20-25 év alatt a költségkülönbözetet a fűtőanyagon képesek lettek volna megtakarítani. Ezt nem tagadja senki; tudjuk azonban, hogy az előírányzott 120 ezer koronát is mily nehezen tudtuk előteremteni s így a bizottság 120.000 koronás előírányzat mellett csak a gépek vételárát 60.000 korona túlkiadást nem tehetett. Hatáskörét akkor lépte volna át, ha ilyen túlköltekezésekbe ment volna bele. Különben ezzel nem az van mondva, hogy a jelenlegi gépek nem jók, csak az, hogy eme gépeknél jobbak is vannak.

Ugyanezen szakértő megjegyezte, hogy a község saját világításának árát csekélyre szabta, mert a tervezett utcai közvilágítás valószínűleg nem 3000 koronába, de 3000 forintba fog kerülni évenként. Ezen kijelentés azonban még nem azt jelenti, hogy maga a vállalat fog deficizzel jární, hanem csak azt, hogy

a tulajdonos saját fogyasztását a valódi árban, t.i. 5-6000 koronában kellene megfizesse, hogy az évi mérleg reális legyen. Azaz, ha ugyanazon árban számítaná az áramot a saját szükségletére, mint az idegen fogyasztóknak számítja.

Ugyancsak a szakértő jegyezte meg, hogy a község a berendezéshez négy szakértőt kellett volna beállítson, tudniillik egy építészt, egy gépészmérnököt, egy elektrotechnikust és egy fűrészmestert. Ha azonban ezeknek teendőit nálunk egy egyén végezte s a vizsgálat kimondja, hogy feladatát meg is oldotta, úgy az ránk nézve csak előnyös, mert e szerint szakértőnk négy embert helyettesített. Ha pedig a pártatlan bizottság a munkát rossznak találja – ezért a teljesen hitelképes eladó cég felelős, mert hiszen a szerződés a felszerelés teljesítésére ezt kötelezi.

Költségvetésünk szerint 1000 magánlánggal a vállalat már magamagát fedezi, azonban a nem túlságos optimisztikus számítás szerint 2500 lángra van kilátásunk, s ehhez számítandó még az áramnak ipari célokra leendő felhasználása, mely szintén megfelelő jövedelemmel fog járni. Egyelőre természetesen a magánbevezetések lassan fognak menni, de ha látjuk, hogy a világítás jó és olcsó, akkor minden számító ember azt igénybe veszi s félretéve mostani indokolatlan ellenszenvét, nyugodt kedéllyel bevezeteti maga is a sokat gyalázott villamost.

Magát a villamost dicsérni – ízléstelen dolog; az a nyomorúságos petróleum-világításunkkal szemben védőre nem szorul s óriási előnyeit e lap hasábjain dr. Fejér Dávid kézzel-foghatólag illusztrálta.

Ezek után várjuk a vásárt napjára; e hó 14-én az üzem rendszeresen megindul s akkor majd kiderül, hogy a gáncsos-

kodók-e a híres elektrotechnikusok, vagy pedig az, ki képesítő bizonyítványát a magy. kir. kereskedelmi minisztérium útján nyerte, s ilyen minőségben már működött. Előre megjegyezzük, hogy a 14-én meginduló világítást megelőző 3 első nap nem mérvadó, mert ekkor a hálózat kipróbálása céljából csak gyöngé árammal dolgoznak, hogy az esetleges hibákat kijavíthassák.”⁸⁴

A próbavilágítás azonban nem sikerült, melyről a Gyergyó című lap tudósítója a következőképpen értesít: „Múlt számunkban a villanyvilágítás berendezésének kipróbálását az úgynevezett próbavilágítást a lefolyt hét 3 napjára, 12-14-re jeleztük, s egyúttal kilátásba helyeztük, hogy az üzemet f. hó 15-én kezdik meg rendesen. – Az ezen ügyben felvilágosító adatokkal szolgálók megfeledeztek azonban arról, hogy az egész próbavilágítás s az azután következő üzemmegkezdés is egy 'ha' szócskától van feltételezve, ha t. i. márczius 12-éig leérkezik a posta és távíróigazgatóságnak idevonatkozó engedélye, a mi kilátásba volt helyezve s ha a berendezéssel megbízott cég szakértő közege az üzem megindítása végett szintén leérkezik. E két körülmény oka annak, hogy közönségünk türelme még továbbra is próbára lesz téve, reméljük azonban, hogy már nem sokáig.”⁸⁵

Márczius 15-én azonban ugyanazon hetilap tudósítója már a villanyvilágítás beindulásáról a következőképpen számolt be: „Villamvilágításunk e hó 15-én megkezdette működését, s első felléptével ellenzőinek aggodalmait legnagyobb részben szétoszlatta.

⁸⁴ Gyergyó, 1903. márczius 8.

⁸⁵ Gyergyó, 1903. márczius 15.

Mind ama vádak, melyek azt hangoztatták, hogy gépeink nem megfelelőek, elavult régi rendszer szerint készültek, a szerelés pedig szakértő hiányában gyalázatos: fényesen meg lettek czáfolva.

Balog Ignác mérnök, mint a felelős Siemens és Halske cég igazolt képviselője 14-én ide érkezett s a gépek és hálózat rövid megvizsgálása után 15-én az üzemet megindította. A bemutatás a legnagyobb mértékben sikerült; a gépek működése kifogástalan, villanyvilágításunk pedig olyan – melynél szebbet sehol se láttunk.

Két napi itt időzése után a vezetést Márk Etele elektrotechnikusra bízta s elutazott Petrozsénba, hol ugyanazon cég egy nagyobb üzemet indított meg. Azóta az utcai világítás üzemben van, a magánlakok szerelése pedig serényen folyik. Értesülésünk szerint a szerelés gyorsításáért a jelentkezésekhez mérten a cég újabb szerelőket bocsát rendelkezésünkre.

A mi a tüzelési anyagot illeti, eddig naponta 11 órai világítás mellett 1 ½ öl puha fa fogyott el, a mi a helyi árak szerint 9-12 korona értéknek felel meg. E szerint tehát ama vád is alaptalannak bizonyult, hogy gépeink aránytalanul sok tüzelő anyagot igényelnek.

A mi a berendezés általánosan elismert kifogástalan volta mellett, még vádként fennmaradt, hogy a világítás anyagi erőnknek nem megfelelő deficizzel fog járni, s községünket a tönk szélére juttatja: papiroson ugyan meg van ma is czáfolva, azonban remélhetőleg tényleg is túl pesszimista nézetnek fog bizonyulni, és akkor a villamos ellenzőinek más argumentuma

nem marad, mint az, hogy 'nekünk semmi sem kell, ha mindjárt jó is, a mi nem általunk lesz megteremtve'.

Maga az utca megvilágításához volna pár szavunk, bárha tudjuk, hogy a tulajdonos község a lámpák elosztását még ezután készül az észlelt tapasztalatok nyomán szabályozni.

Piaczunkra még legalább 2 ívlámpa volna szükséges, az egész vonalon pedig körülbelül 30-40 izzó lámpa, míg a temp-lom előtti ívlámpa szerintünk felesleges az amúgy is szűk utcában. Itt egy kisebb izzó lámpa is megtenné a kellő szolgálatot. Olyan bajok ezek, melyeken a tulajdonos tetszés szerint bármikor segíthet."⁸⁶

Két hónap múlva Gyergyószentmiklós lakossága meggyőződhetett a villanytelep életképességéről. „Csaknem két hónapja már - olvashatjuk a Gyergyó című hetilap vezércikkében -, hogy községünkben a villanyvilágítás létesült. Nem sok idő ugyan, de mégis elegendő arra, hogy ide vonatkozó észrevételeinket e helyen is megtegyük.

Ami magát az izzólámpák fényét illeti, bátran elmondhatjuk, hogy a legkényelmesebb igényeket is teljesen kielégíti. A kiknek alkalmuk volt több város villanyvilágítását láthatni, azt állítják, hogy lámpáink fénye nem csak hogy nem áll amazok mögött, de azokat felül is múlja. Tudnunk kell természetesen, hogy lámpáink 16 gyertyafényűek s nem 25, mint ez a legtöbb városban szokott lenni. Ívlámpáink szintén igen szépen megfelelnek a várakozásnak. Értesülésünk szerint eddig 270 láng vezetett be a magánlakásokba s ez az utcai vilá-

⁸⁶ Gyergyó, 1903. március 21.

gítással is csekély munkát ad a 2400 lángra berendezett gépeknek. Innen van aztán – bár nagyon ritkán –, hogy néha a villany fénye erősebb, fényesebb s mikor ismét a rendes fényre visszaáll, úgy tűnik fel, mitha a fény el-elhomályosulna, mert a gépeknek elegendő megterheltetésök nem lévén, azok a leg gondosabb szabályozás mellett is időnkint meggyorsulnak és így nagyobb áramot fejlesztenek. A fogyasztás növekedtével tehát a világítás is egyenletesebb és tökéletesebb lesz. Eddig magánfogyasztóink a legteljesebben meg vannak elégedve a világítással s örvendenek, hogy elég korán hozzájutottak.

Bár az ív- és izzólámpák igen szép fényt adnak, mégis utcai világításunk sok kívánni valót hagy fenn. Ívlámpáink rosszul vannak elrendezve, izzólámpáink pedig nem csak a község tovább eső részén, de még a főbb utcákon is nagyon gyéren vannak elosztva s innen van, hogy piacunk és néhány főutcánk nem elég világos, vagy éppen sötét. Ezen baj tehát sürgős orvoslást kíván. Nehogy a dolog sokáig elodázódjék s esetleg ismét alkalmatlan időben, vagy fagyos földbe állíttassanak fel a megkívántató oszlopok, a mi a kiadásokat tetemesen emelné.

Bár a magánlakások berendezése is megszakítás nélkül történik, az még nem megy elegendő erővel és oly gyorsan, a mint azt a megrendelők kívánnák. Erre pedig különös tekintettel kell lenni. Akkor kellene a magánlakásokat berendezni, a mikor azt a megrendelő kívánja s nem akkor, midőn majd rá is elkerül a sor, mert mindenki maga fudja legjobban anyagi helyzetének erre a célra legkedvezőbb voltát; akárhányan a várakozás alatt el is kedvetlenednek, leunatkoznak, soknál meg a sértett hiúság is okozhat kedvetlenséget, a mi aztán a vállá-

latra lesz kártékony befolyással. Több szerelőt kell felvenni tehát, hogy a megrendelések gyorsan és ügyesen legyenek teljesítve.

Az árak t.i. egy tizenhatos gyertyafény erejű 24 K, egy 10 gyertyafényű 20 K magasak. Míután a községnek nem az a célja, hogy a fogyasztóközönségen nyereszkedjék s annyi nyereséggel is beéri, a mennyi az üzlet összes kiadásait fedezi, reméljük, hogy a fogyasztás növekedtével ezen bajon is segítve lesz.

A szerelés és bevezetési költségek a kiosztott költségvetés szerint, szintén túl magasak. E miatt sokan visszariadnak a bevezetéstől, a minek aztán az üzlet vallja kárát. Kívánatos volna tehát, hogy azon díjak 25-30%-kal alább vétessenek.

De jogos a közönség azon kívánsága is, hogy oly szobák, mint pl. a szalon, színház, táncstermek stb., hol évenként alig 5-6-szor van a világításra szükség s nincs óraszerkezet, valamely egységes, de mégis sokkal jutányosabb árak mellett legyenek világíthatóak, mint az olyan helyiségek, hol a fogyasztás mindennapi és huzamosabb ideig tart. Ha a közönség ezen kívánalmát sikerülne egy méltányos egységes árral kielégíteni, úgy sokkal többen és gyorsabban vezetnék be a villanyt, de így igen sokan tartózkodnak tőle.

Kívánatos volna az is, hogy raktáron nagy választékban legyen mindennemű lámpa és egyéb szükséges berendezési tárgy, s különösen tekintettel kell lenni az egyszerűbb székelő házakra, hol jobbra csak egyes lámpatestekre van nagyobb szükség. A legelső gyárak is készséggel adnak a községnek bizományi raktárt s az eladott cikkek után – mérsékelt százalék mellett is – tisztességes haszon érhető el.

Értesülésünk szerint a gatter és körfűrész bérbeadásának feltételeit négy tekintélyes fakereskedőczég is kérte, hogy esetleg ajánlatot tegyen rá; a gatter azonban nemcsak, hogy nincs meg, de még nem is dolgoznak berendezésén. Mi a késedelem oka? Nézetünk szerint gazdaságosabb volna minél előbb bérbe adni, s így hamarabb húzni belőle hasznot, mint halogatni s a beruházási költségek kamatait hordozni.

Az itt elmondottakat az intéző-bizottság szíves figyelmébe ajánljuk s reméljük, hogy a bizottság meg fogja találni mindazon módokat, melyekkel a közönség érdekei a vállalat érdekeivel összeegyeztethetők s melyek a közönség tartózkodását, kételyét, aggodalmát teljes mértékben el fogják oszlatni.

Végül örömmel említjük fel azon körülményt, hogy úgy a gépek kezelésénél, valamint a magánlakások berendezésénél is, több székely ember nyert állandó alkalmazást, kenyérkeresetet, s hogy azok – értesülésünk szerint – kitűnően be is válnak.

Tekintve a naponkint jelentkező megrendelők nagy számát, s ismerve községünk minden szép és nemes dolog iránt lelkesedni tudó közönségét, meg vagyunk győződve, hogy a tél beálltaig annyi láng lesz megrendelve, a mennyi a községet legalább a további nagyobb anyagi áldozattól mint a gyakori fellebbezések következményétől felmenthetné.”⁸⁷

Egy hónap múlva a villanytelep elkészítésének az ellenzői már nem a létesítmény ellen emelték fel szavukat, hanem azokat a hibákat emelték ki, melyek a költségek és a fogyasztás ellenőrzését szolgálják. Ők a következő kérdésekre kértek

⁸⁷ Gyergyó, 1903. május 10.

választ: „Bárha nem vagyunk olyan pesszimisták, hogy a villamtelepben városunk szerencsétlenségét lássuk s minden haladást teljes erőnkkel pártolni, és nem akadályozni szoktuk: villamtelepünk mai állapota arra késztet, hogy a végrehajtó-bizottságtól egyes kérdésekben felvilágosítást kérjünk.

1. Miért nincs a gatter elkészítve, miután annak bérbeadása van hivatva a költségek jelentékeny részének fedezésére s az ahhoz szükséges anyag hónapok óta a telepen hever?

2. Mi az oka annak, hogy gyakran hiányzik valamely felszerelési tárgy, melynek utólagos beszerzése sok idővesztéssel jár?

3. Honnan származik az, hogy a magán berendezéseknél elkészített költségvetés nem válik be s gyakran annak majdnem kétszeresére rúg a végleges számla?

4. S végül honnan van az, hogy márczius 15. és következő napjain bevezetett több magánvilágítás még ma sincs órával felszerelve s így ezen fogyasztók ma is ingyen élvezik a világlítást, a mi körülbelül 1000 korona veszteségnek felel meg?”⁸⁸

Kérdésfelvetésüket a következőképpen indokolták meg: „Kérjük a bizottságot, nézzen a dolognak utána s orvosolja a bajokat, mert a közérdek megkívánja, hogy az oly sokat s ok nélkül megrágalmazott telep kifogástalan rendben vezettség.

Az ilyen aprólékos mulasztások alkalmasok magának az intézménynek diszkreditálására s gáncsolóinak kezébe fegyvert adnak, holott most már tapasztalatból tudjuk, hogy villamtelepünk működése s berendezése mintaszerű.”⁸⁹

⁸⁸ Gyergyó, 1903. június 7.

⁸⁹ Gyergyó, 1903. június 7.

Július hónap közepén a villanytelep ellenzői ismét kritikai hangnemben közelítették meg Gyergyószentmiklós világítását. Mint írják: „Legnagyobb sajnálatunkra újból panaszunk van a villamos-világításunk ellen. Egy pár estéli világítás beigazolta, hogy a gyár egyszerre egy árammal világítani s fűrészelni nem képes, mert a fűrészelés a világító lángokat állandó vibrálásban tartja, a mi nem csak szemrontó s kellemetlen, de teljesen alkalmatlan világítási célra. Az utcai világításnál pedig az ívlámpák hattyúdalukat látszanak megkezdeni, mert minden percben készülnek elalváásra. Miután tudjuk, láttuk s tapasztaltuk, hogy gépeink jók, berendezésük kifogástalan, s világításunk kitűnő, azon szerény kérdéssel fordulunk az intézőséghez, hogy mi az oka a rendetlenségnek? A szakértő közeg tudta-e előre a fűrészelés következményét, s ha igen, miért nem vette annak elejét, olyképpen, hogy a munka s a világítás közötti káros összefüggést megszakítsa? Vagy talán drága berendezésünkön a magánfogyasztók költségeire kísérletezéseknek vagyunk kitéve? Kérjük az intézőséget, hogy a bajokon minél előbb segítsen.”⁹⁰

A sok kritika ellenére a villanytelep munkálataiban igen nagy volt az előrehaladás. Korabeli tudósítónk szerint: „A magánházakban nap-nap után serényen folyik a villam bevezetése, s már is 1000 láng körül áll az egész felszerelés. Az észlelt hiányok nagyrésze orvosolva lett s utóbbi időben zavarok nem fordultak elő, bárha még ma is olyan hiányok vannak, melyeket csakis mulasztás idézhet elő. Így például a

⁹⁰ Gyergyó, 1903. július 12.

fogyasztók egy részénél még ma sincs óra berendezve s annak megérkezéig ők annyit égetnek s annyit fizetnek, a mennyi jól esik. Ilyen jelentékeny beruházásnál a jövedelem biztosítására sokkal több gond lenne fordítandó s ilyen kézzelfogható gondatlanságnak nem lenne szabad előfordulnia.”⁹¹

1903. szeptemberében már az utcai világításról tárgyaltak Gyergyószentmiklóson. Korabeli tudósítónk szerint: „Villamos vállalatunk felügyelő bizottsága folyó hó 4-én gyűlést tartott, s többek között elhatározta, hogy az utczai világítást 5 izzó- és 1 ivlámpával megszaportítja. El lett fogadva az első évi számadás is, mely szerint a vállalat az első évben 7000 korona ráfizetést igényel. Ezen számadás igen kedvező adatokat tüntet fel, a mennyiben most – a bevezetés idejében – a község igen csekély jövedelemre számíthatott, s az eszme népszerűvé tétele bizonyos időt feltételez, míg a bevezetés általánossá válik. Az ezzel kapcsolatos fűrészfűrés kiadása iránt is intézkedett a gyűlés s ki-mondotta, hogy bérbe adja.”⁹² Ugyanakkor arról is értesülünk, hogy Gyergyószentmiklósról igen sok fellebbezést nyújtottak be a belügyminisztériumhoz a villanyvilágítás ellen, melyeket azonban elutasítottak. „E hírünkkel egyidejűleg megemlítjük, hogy a belügyminiszter a villamvilágítás ellen beadott felebbe-zéseket s panaszokat múlt hó végén elutasította. Így tehát a sok kárt okozott s nagyrészt tárgyaltan panaszok is eljutottak végre-valahára az őket megillető helyre, tudniillik a lomtárba.”⁹³

⁹¹ Gyergyó, 1903. augusztus 2.

⁹² Gyergyó, 1903. szeptember 6.

⁹³ Uo.

A Gyergyó című lap öt nagy cikkből álló tanulmányban foglalkozott a villamosság ügyével és értékelte a villany bevezetését mind a lakóházakban, mind pedig az utcákon. Ugyanakkor a villany bevezetésének kapcsán a következőképpen fordították ki az egykori zsidó anekdotát: „Három zsidó kaláberezik. Egyik a partner keze alá nem jó hívást tesz, mire az ipse flegmájából kijöve felkiált: 'A ménkü csapja a vhillamusba belé!' – 'Nú, mi khúze neked a vhillamos haz?' kérdi tőle a mit sem sejtő jámbor. – 'Mi khüzem nekem a vhillamos haz? Hát, hát... semmi; de mióta a vhillamos megindolta mogát, azúta minden lúvasóti lú kholábert jáczodja!'"

Ez így történt; csakhogy Szentmiklóson megváltoztatták ám! ...hogy mióta a villamos megindult, azóta a pardon, ne szólj szám, nem fáj fejem! ... azóta nem kalábert játszanak, hanem villamossal foglalkoznak. Nem is lehet mostanában Szilágyinál egy valamire való alsóst összehozni, mintha Szentmiklóson elfelejtették volna, hogy valaha 'vannak', 'kontra1, 'trul-ulti', 'uhú' stb. is léteztek; mert mostanában sosem halljuk őket emlegetni; de bezzeg annál többet a villamos műkifejezéseket! Hogy repülnek esténként egyik törzszakaltól a másikig a 'Volt', 'Amper', 'Watt', 'Hektó- és Kiló watt' stb. kifejezések! Egyik asztalnál a periódusokat emlegetik, a másikon az órákat (értsd áramszámláló) tárgyalják. Egyik dicséri, másik gyalázza; különösen M. bátyánk utazik reájuk keményen, hogy 'a menykő csapott volna abba is, a ki kitalálta a gyalázatost, hogy nekem minden estére egy pengőt mutat,' ő.m.f."⁹⁴

⁹⁴ Gyergyó, 1903. október 11.

A villanytelep tehát Gyergyószentmiklós életképes vállalattá vált. 1905-ben azonban a településnek mégis nehézséget okozott. Kiderült ugyanis, hogy gépháza az építendő vasút vonalába esik és szükség van a telep kisajátítására is e célból. Minderről a Gyergyó című lapban a következőket olvashatjuk: „Tudvalevő dolog, hogy a villamtelepünk s annak gépháza az építendő vasút vonalába esik, minek következtében a telep kisajátítása s a gépház eltávolítása vált szükségessé. A magyar államvasutak igazgatósága értesítette a községi elöljáróságot, hogy a telepből elfoglalandó területért a kisajátítást szenvedő községnek 2746 K 59 fillért, a villamtelepen levő gépháznak lebontása és áthelyezéséért pedig 13.000 K kézpénzt fizet. Egyúttal az igazgatóság megküldötte a kisajátításra vonatkozó szerződést, s kérte az elöljáróságot, hogy a szerződés elfogadás és aláírás, valamint a törvényhatóság által történt megerősítés után, hozzá haladéktalanul terjessze fel.”⁹⁵ 1905. októberében újra megfogalmazódtak a panaszok a villanyvilágítás minőségével kapcsolatban. „Villanyos világításunkat nem akarjuk gáncsolni – olvashatjuk a villanyvilágítással elégedetlenkedők panaszát –, mert az estende óránként rendezett kiválóan sikerülni szokott lobogását leszámítva, igazán kényelmes és nagyon is jó világítás. Nem is ez a baj. Hanem az, hogy az ember úgy van vele, hogy még petrolizálni is kell hozzá. Igen, mert a korán sötétülő estéken nincs még villany. Majd lesz! Addig t.i. kedélyeskedjünk a penzióba helyezett petróleum lámpa, avagy egy szál gyertya mellett. Mint például most is, mikor e sorokat

⁹⁵ Gyergyó, 1905. február 12.

egy pislogó gyertya mellett írjuk. A hol esetleg nincs lámpa, avagy pediglen gyertya, ott a villanyra berendezkedett haladó emberiség szál gyufák mellett tartson világosságot. Figyelmébe ajánljuk ezt az érdekelteknek és kérjük, hogy a magánlakásokba vezetett villanyáram idejekorán indíttassék meg. Hiszen ki mennyit fogyaszt, annyit fizet! Nincs miért spórolni.”*

A gépház és a villanytelep költözködésnek köszönhetően igen sok panasz érkezett a lakosság részéről Gyergyószentmiklós villanyvilágítására vonatkozóan. A Gyergyó című lap egyik újságírója 1906-ban igen humorosan közelítette meg a villanyvilágítás hibáit. Mint írja: „Nehéz feladatba fogtam! Villamosunkról akarok néhány komoly szót szólni, bárha tudom, hogy erről a témáról csak tréfa alakjában lehet megemlékezni.

Világításunk nap-nap után megtréfálja a közönséget, nincs az a szeszélyes asszony, ki úgy értene a bosszantáshoz, mind ő kigyelme.

Megcsal, – elhagy – visszatér, – néha-néha haldoklik – újra életre ébred, s midőn helyét ismételten már betöltjük – fenségesebben, mint valaha újból hozzánk jön s minden idegen beavatkozásnak büszkén mutat ajtót.

Születése is már rákigyben történt. Korai megjelenésével tisztességes szülőit szégyenbe ejtette és előkészületlenül találta.

Már lélegzett, midőn szükségleteiről kutyafuttában kellett gondoskodni, s bizony megesett a szégyen, hogy a hitelképes apa helybeli s idegen községbeli magán egyénektől kellett magas kamat mellett pénzt kölcsönözzön pillanatnyi zavarában.

* Gyergyó, 1905. október 29.

Születéséhez méltó egész élete.

Az épületeket véletlenségből éppen oda emelték, hol előzőleg a vasút már papiroson elhelyezkedett s így esett meg az, hogy rövid idő múlva az épületeket el kellett hányni, s pár lépéssel tovább újból felépíteni. Csekélység, talán 20-25 ezer korona az egész, de mégis bosszantó, hogy a vezérférfiak közül senki sem tudta, hogy vasutunk épül s az éppen ott vezet el, a hova az úgynevezett villamvilágítás palotája épült.

Közönségünk végre beleszokott az új világításba, s mert jobbat nem ismert, túrta a mindennapi pillanatnyi zavart.

Ez azonban mint már minden családapá tudja – annyira elbizakodottá tette a vásott fiút, hogy szilaj természetének szabad folyást engedett.

Most már minden háztartás, üzlethelyiség, borbélyműhely visszahozta régi lámpáit a padlásról, s azóta villanygyúttakkor egyúttal petróleumról is gondoskodott.

Elővigyázatának meg volt a jutalma, mert ritka este nem kellett a segítség.

Legutóbb egyik öste kidőlt vagy két tuczat oszlop s a vezeték a földön hevert.

Megjegyzem, hogy nálunk Gyergyóban sem sirokkó, sem taifun nem létezik s az a szél, mely a vezetékeket földre seperte, semmi egyéb Ingó-bingókban kárt nem tett.

Nem vagyok próféta, de mindezek után a vállalatnak semmi jót sem jósolhatok, s jó lesz kissé ügyelni a dolgokra.

Lassan-lassan ez, az üdvös intézmény, mely veszélytelen fényes világítást s iparosainknak munkaerőt ígért, egy fűrésznívójára süllyed!

Nem teszek senkit egyelőre felelőssé, de mégis furcsa, hogy éppen ezen fontos és drága intézménynél annyi 'tévedés' esett s szakértő vezetés mellett sem lehetett tudni azt, hogy gépeink milyenek, az épületeket hová kell helyezni s vezetéink olyan gyarló, hogy azt egy kis szél is halomra dönti, mely éppen csak az oszlopokon próbálja ki erejét.

Több ellenőrzést, több felügyeletet kérünk, szűnjenek meg a mizériák, vagy jelentsék ki illetékes szakértő helyen, hogy berendezésünk egy fakóvát sem ér s jobb lesz, ha a faggyúgyertyához visszatérünk.

Thaly kérte Kossuthot, hogy a párt turbulens elemeit szárítsa meg.

Kossuth kijelentette, hogy őt Angliában igen erélyes embernek ismerték, itt azonban minduntalan gyöngeségét vetik szemére. A függetlenségi párt azonban szélső párt, melyet kantárral megzabolázni nem lehet. Fődolog, hogy a pártvezér befolyással bírjon a párt érzelmeire és ez megvan. Ha vannak is olyanok, kiknek bizonyos kisebb kérdésekben eltér is véleményük, a többséggel végcél tekintetében mégis egyetértenek. Az együttérzés és ez, meg van a pártban."⁹⁷

A nehézségek ellenére végül is sikerült elköltöztetni a villanytelepet egy olyan helyre, mely nem állt a vasútépítés útjában. A Gyergyó című lap a következőképpen mutatta be a költözködés befejezését és az új villanytelep beindulását: „Villamtelepünk a napokban fejezi bé költözködését s megállapíthatjuk, hogy igazgatónk szakavatott vezetése mellett a nagy munka

⁹⁷ Gyergyó, 1906. november 18.

igen simán folyt le. Kisebb zavarok állottak be több ízben, de midőn egy-két heti teljes szünetelésre kellett volna számítsunk, meglepő eredmény számba megy az, hogy nagyobb szünetelés csakis egy napon történt. Az új telep befejezéséhez közel áll ugyan, a gépek azonban még véglegesen elhelyezve nincsenek, s még pár napig el lehetünk készülve rá, hogy hosszabb-rövidebb ideig az áram megtagadja a szolgáltatást. Szünetelés nélkül költöztették át ilyenformán villamstelepünket, s ha a kevésbé szakértő is fáradságot vesz magának a munka megtekintésére, meggyőződhetnek arról, hogy igazgatónk derék munkát végzett.”⁹⁸

Gyergyószentmiklós bekapcsolódása a vasúthálózatba

A villanyvilágítás mellett Gyergyószentmiklós modernizálásában a vasútépítésnek is igen fontos szerepe volt. A székely körvasút kiépítésének a gondolata már a XIX. század utolsó éveiben megfogalmazódott. A magyar kormány, bár kezdetben húzódozott az igen nagy befektetést kívánó székelyföldi vasútépítés megvalósításától, mégis kénytelen volt eleget tenni a székelyföldi képviselők és a székely értelmiségi réteg egyre erősödő követeléshullámának. 1899-ben már egyre több jel arra mutatott, hogy a dualizmus kori magyar kormány elszánta magát a székely körvasút kiépítésére. 1899-ben megtörtént a Mádéfalva és Szászrégen közötti vonalszakasz közigazgatási bejárása. A helyszíni tanulmányozást 50 oldalas jegyzőkönyv

⁹⁸ Gyergyó, 1905. szeptember 23.

megírása követte, amely szerint Gyergyószentmiklós határát a vasútvonal a 448/450 szelvénytől a 488/490 szelvényig szelte volna át. A korabeli elképzelés szerint a jelzett szakaszban Gyergyószentmiklóson 5 átereszt készült volna el, melynek nyílásai 1 m-től 10 m-ig terjedtek. A jegyzőkönyv megírásakor a gyergyószentmiklósiak fedett állomást és a peron kiépítését kérelmezték. A magyar államvasutak jelenlévő képviselői azonban írásban utasították el a gyergyószentmiklósi előljárók kérelmét.⁹⁹

Bár az említett jegyzőkönyvnek az aláírása a gyergyószentmiklósiak által is jelzés volt a vasút kiépítésére vonatkozóan, a gyergyószentmiklósiak mégsem reménykedtek a települést átszelő sínpárok letételében. Ilyen szempontból tekintve igen nagy feltűnést keltett 1901. nyarán Keller Arnold vasúti osztálymérnöknek a megjelenése Gyergyószentmiklóson.¹⁰⁰

Korabeli tudósítóink „búvázkodásának” köszönhetően meg tudhatjuk, hogy a székely körvasút kiharcolója a magyar kormány részéről Hegedűs Sándor pénzügyminiszter volt. Magtartásáról a Gyergyó című lapban a következőket olvashatjuk: *„A székely vasutak 'most már' akadály nélkül megépíthetők, a pénzügyminiszter egyik részének megépítésére már most bocsátja rendelkezésére a szükséges anyagi eszközöket.”*¹⁰¹

Az említett írásból arról is tudomást szerzünk, hogy „Hegedűs Sándor Csík-Szeredában, a tisztelgő küldöttségének azt mondta, hogy: a székelyek a vasutat ne csak kérik, hanem követelik.”

⁹⁹ Vofkori György: *Gyergyószentmiklós*. Kolozsvár, 2004. 138-139

¹⁰⁰ Garda Dezső: *Gyergyó a történeti idő vonzásában*. Székelyudvarhely. 1992. 62

¹⁰¹ Gyergyó, 1902. március 16.

Sőt, a Gyergyó című lap írásából azt is megtudjuk, hogy „Hegedűs Sándor miniszter akkor szorította ki a vasútépítéshez szükséges pénzt a költségvetésből, amikor a legrosszabb gazdasági viszonyok léteztek Magyarországon.”¹⁰²

A pénzügyminisztérium által kiutalt összeg nem volt elég a munkálatok elvégzéséhez, ezért Urmánczy János bányaaigazgató a részvényesekkel együtt felajánlották a társulat tulajdonát képező borszéki köszénbányáknak és a bélbóri „zárt kutatmányoknak” egy részét a vasútépítés további munkálatainak a folytatására. A fenti felajánlásról a Gyergyó című lap a következőképpen tudósított: „Rendkívüli fontos és örvendetes az az eredmény, melyet a gyergyói első bányatársulatnak, Dr. *Thiltscher* Ede ügyészének eszméje és kezdeményezése folytán kivívnia sikerült.

Ugyanis nevezett társult részéről *Urmánczy* János bányaaigazgató, az ügyész, két igazgatósági tag és a bányatiszt folyó hó 25-én *Horánszky* Nándor kereskedelmi miniszter úrnál megjelenvén, felajánlották, hogy a társulat tulajdonát képező borszéki köszénbányának s ezzel kapcsolatos bélbóri zárt-kutatmányoknak egy részét az államnak hajlandók átadni, ha ez a közvasutat egyszerre és azonnal kiépítetté.

A miniszter az ajánlat által rendkívül meglepetve, azonnal és készségesen megígérte, hogy az előterjesztett adatok valódisága esetén az ajánlatot elfogadja, a kérést teljesíti, s utasította a bányaaügyészt, hogy az erre vonatkozó kérést írásban haldéktalanul nyújtsa be, megígérvén, hogy szakközegét azonnal

¹⁰² Uo.

kiküldeni, s ha a helyzet az előadásnak megfelel, azonnal intézkedni fog.

Valahára tehát biztos reményünk lehet, hogy egy életre való eszmének és egy elismerendő áldozatkészségnek sikerül kivívnia azt, a mit évtizedek alatt sem voltunk képesek elérni. A körvasút kiépítése által meg lesz oldva a sokáig vajúdott nemzetgazdasági kérdés, el lesz hártva a székelység nyomasztó helyzete, megnyílik a Székelyföldnek is az ipar és a kereskedelem jótékony hatása és végre alkalom nyílik a Székelyföld kincseinek kiaknázására és értékesítésére.

Részünkről a sikert biztosnak tartjuk, mert biztos tudomásunk van ama rengeteg vagyronról, melyet az említett kőbányák rejtenek magukban, s azért előre meg vagyunk győződve, hogy a kiküldendő szaktekintély olyan kedvező véleményt fog benyújtani, mely az állam részéről való hozzájárulását kétségtelenül kívánatossá és így biztossá teszi.

Így tehát a kérdés megoldása most már napok alatt bekövetkezik, s mi csak gratulálni és elismerést nyilvánítani vagyunk képesek azoknak, kiknek ez eredményt elérni sikerült.”¹⁰³

A gyergyószentmiklósiak igen türelmetlenek voltak a vasútépítés menetével kapcsolatban. 1902 őszén ismét megfogalmazták a székely vasút hiányának a hátrányait, kiemelve a szállítási költségeket a vasút nélküli világban. „Közgazdasági életünkben nincs egy mozzanat, – kommentálta a Gyergyó című lap korabeli tudósítója – melynél ne éreznők a vasút

¹⁰³ Gyergyó, 1902. március 30.

hiányát. Így legutóbbi országos vásárunk is igen tanulságos következtetésekre ad alkalmat.

Tőzsdei jelentések szerint a vágómarha ára jelenleg a rendesnél 15-20 százalékkal magasabb, és köztudomású dolog az is, hogy a havasi legelőn hizott marha az országos piacon elsőrendű helyet foglal el s mindig élénk kereslet tárgyát képezi.

Legutóbbi vásárunk alkalmával szokatlanul sok marhát hajtottak piacra, s különösen hizott marhában volt nagy a kínálat, a mivel szemben alig 20 százalék került eladásra.

A nagy felhajtásnak oka az általános szegénységben kereendő, s ezen kívül még abból magyarázható meg, hogy a száraz időjárás miatt a hegyi kaszálókon kevesebb fű termett s így a téli takarmány valószínűleg szűk lesz.

Ha pedig annak okát keressük, hogy miért nem lehet piacunkon az első minőségű árut is annak teljes értékében eladni, úgy önkénytelenül is újból csak a sokszor elcsépelet siralmas közlekedési viszonyainkra kell rátérjünk s előlről kell kezdjük a panaszt ott, a hol tegnap elhagytuk.

A mint az ó-kor hatalmas politikusa minden beszédét azzal végezte: *Ceterum censeo...* úgy mi is minden óhajunkat, kívánságunkat s kérelmünket a mese országába illő székely vasúttal hozhatjuk kapcsolatba.

Milyen elszomorító már magában az a tudat, hogy hiába van értékesíthető árunk, azzal magunkon nem tudunk segíteni, mert az a silányabb áruval sem bír versenyezni a szállítás nehézségei miatt.

Először is piacunkat idegen vevő alig keresheti fel, mivel az ide- és visszautazás a vasúti úton kívül még két napi

szekérútba s tetemes költségbe kerül: de más oldalról az áru elszállítása is olyan nehéz és drága, hogy annak értékéből jelentékeny százalékot levon.

Jelen esetünkre alkalmazva ez az ár- illetve érték csökkenés annál szembeötlőbb, mert a piacunkon megjelenő néhány vevő önkényesen szabja meg az árakat, s így csakis az bocsátkozik vásárba, a kit körülményei erre kényszerítenek.

Ettől eltekintve épp a marha vásárnak érezzük leginkább a vasút hiányát, mert a megvett hízott marha, - míg a legközelebbi vasúti állomáshoz ér - a két napi gyaloglás által annyit szenved, hogy a vevő jogosan von le annak árából 15-20 százalékot. Ezt a különbséget bátran megtakaríthatnók, ha végrevalahára vasutunkat kiépítenék, de úgy látszik, az illetékes körök az ígéretekkel, nagyrebecsült „megmentőink” pedig a jó tanácsokkal s ártatlan tervezgetésekkel maradnak - nálunk pedig minden marad a régiben.

Éppen a napokban jelent meg egy elsőrendű publicistánk tollából a 'Magyarország' hasábjain egy cikk, mely helyzetünkkel foglalkozik, e közben egy igen érdekes esetet említ fel.

Felhozza, hogy a görög műemlékek restaurálásához nagyobb mennyiségű márványra lenne szükség, s az intéző körök erre a célra a mi márványunkat szemelték ki, a mely minőség tekintetében is a célznak megfelelő.

A megrendelés igen jelentékeny lett volna, azonban az eszme születése után azonnal szörnyet halt, mihelyt az elszállítás kérdése szóba jött.

Ezen a mizériánkon segítsen a magas kormány, ezt követeljük mi, s azt hisszük, hogy erre jogunk is van, mert a sok

jelentékeny állami építkezés után egy morzsányi nekünk is juthatna, midőn millióinkat számolatlanul építik bele a nekünk idegen Boszniába.

Itt segítsenek „megmentőink” szomorú állapotunkon s ezzel többet tesznek javunkra, mintha még egyszer országos kongresszust rendeznének is.”¹⁰⁴

Szinte két évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy ismét értesítést kapjunk a vasútvonal kiépítésére vonatkozóan. A korabeli tudósításból rájöhettünk arra, hogy két esztendő alatt ebben az ügyben semmi érdemleges nem történt. A Királyi Államvasutak építési osztálya újra meghirdette a Mádéfalva és Gyergyószentmiklós vonalrészének a kiépítésére vonatkozó pályázatot. 1904. december 3-án e célból ismét megjelent Gyergyószentmiklóson Keller Arnold állami főmérnök. A pályázat kiírása közben derült ki, hogy a villanyszolgáltatásra készült gépház a vasútvonal útjában volt, ezért Gyergyószentmiklós képviselőtestülete a gépház elszállítása mellett volt kénytelen dönteni. A Gyergyó című lap egyik szerkesztője ezt a furcsa esetet a következőképpen mutatta be: „A tengeri kígyó otthagya Meseországát s napról-napra közeledik a megtestesüléshez. A szakközegek megérkeztek már, s munkához is fogtak. A vezető főmérnököt már az első nap kellemetlen meglepetés érte, a mennyiben a tervezett vasut-vonal egyik pontjára épült időközben villamosunk gépháza, s ha ez így maradna, a tervezett vonal kellene változást szenvedjen. Gyergyószentmiklós képviselőtestülete ez ügyben különben már határozott oly értelem-

¹⁰⁴ Gyergyó, 1902. szeptember 14.

ben, hogy a gépház az onnan elviszi. Szükség van erre azért is, mert időközben kiderült, hogy ez nem áll jó helyen, a magasabban fekvő Békény vize ellen folyton védekezni kell, s a legszorgosabb védekezés mellett is rongálja az épületet. A kisajátítás kérdésében az első lépés szintén megtörtént már, s a birtokosság a felajánlott egységárat elfogadta. Az egyesekkel a szerződést a kincstár később fogja megkötni, midőn pontosan kimutatható lesz a helyszínén, hogy kinek menni birtokát sajátítja ki a kincstár.”¹⁰⁵

Bár a gyergyószentmiklósiak kénytelenek voltak felvállalni a gépház elköltöztetésével kapcsolatos költségeket, mégis figyelték a Madéfalva Gyergyószentmiklós közötti településeken a sínpárok letételét. A Gyergyó című lap újságírója a munkálatokkal kapcsolatban november 25-én a következőket írta: „A vasútépítés javában foly. Mintegy kétezer ember van állandóan foglalkoztatva az útvonal különböző pontjain. Csík felé utazva több helyen lehet látni 3 kilométer hosszú földtöltést készen. Ha ily serényen halad a munka, könnyen megtörténhetik, hogy a kitűzött időnek előtte már készen lesz a vasút.”¹⁰⁶

1906. májusában úgy tűnt, hiábavaló volt a gyergyószentmiklósiak optimizmusa a vasútépítés befejezésével kapcsolatban. Ekkor ugyanis a vasúti munkások bérkövetelése a vasútépítés leállításához vezetett. A munkálatokat végző vállalkozó, ahelyett, hogy a munkások bérköveteléseit kielégítette volna, Macedóniából hozott munkaerőt. A magyar munkások hely-

¹⁰⁵ Gyergyó, 1904. december 11.

¹⁰⁶ Gyergyó, 1905. november 25.

zetéről, illetve a munkálatok leállításáról a Gyergyó című lapban Orel Dezső felelős szerkesztő a következőképpen tudósított: „Az is lehetett volna a czime: a tengeri kigyó.

Azt hittük, hogy most már tettere vállal az ígért: lesz vasút. Sok-sok évig tartott az utánjárás, kilincselés, bankettírozás, instállás, de hát belefogytak.

Nem kis jelentőségű ez a vonal. Az államnak hadi tekintetben először: székelymentési akcióként, tehát szociális kérdésben fontos másodsor.

Ez utóbbi hozzánk közelebb esik, mert a mi életfeltételünket: iparunkat, kereskedelmünket szolgálja. Nem csodálatos tehát, hogy szinte jajszóra fakadunk most, midőn látjuk, hogy az egyéni, a vállalkozói érdek visszaveti a mi érdekeinket: hogy jajszóra fakadunk, látva a kenyérkereső nép, a vasúti földmunkások elzúllását, kik itt hagyták kenyereket, mert nem kapták meg. Kenyérkeresni jöttek, s mivel a verejtékes munka nem adta meg azt nekik, elmentek.

Kettős jelentőségű ez a tünet. Mert amennyiben a munkahiány a vasút megnyitását a közdorgalomnak, nekünk, bizonytalan időre kitolja, bennünket rövidít meg: s a mennyiben a kenyérkereső nép nem látja kenyérét biztosítva, szőnyegen levő szociális kérdéseket élesíti ki, gyűjti a robbanó anyagot, melynek átmenet nélküli kifejlődése a jövőben az állam rendszeres egészséges fejlődésére káros lehet. Nem sztrájkról van itt szó, hanem a becsületes munkának eredménytelenségéről. Azok a jóra való magyar emberek, kik nehéz kenyerek után az ország szívéből az ország e szélére és nem Amerikába jöttek a kenyér után, földalatti vermekben, egymáshoz zsúfolva gyereket,

120

asszonyt, férfit, laknak: nem követ, de szinte kőtalajt emelnek ki s nem az ásó, de a csákány forog a kezökben: azok nem tudják a szaporátlan munka folytán, méltányos béremelést nélkülözve, nem csupán a ma szükségleteit kielégíteni, de annál kevésbbé keresni a holnap, a tél számára. Nem tudják azért sem, mert szokatlan drágaság uralkodik az élelmiszerekben s e mellett bérilletményeik is levonással jutnak kezeikhez.

A magyar munkások szinte teljesen itt hagyták a munkát: elmentek, ki kényszerű levéllel, ki a nélkül.

Nem lehet szó nélkül túrni a munkaerő e kihasználását, nem lehet közömbösen nézni a munkaérték devalválódását annál kevésbé, mert Wekerle miniszterelnök, szólva temesvári választóihoz, erre, a kivándorlás keretében nagy súlyt fektet.

'... el kell készülnie arra, hogy a munkást még inkább, még jobban kell fokról-fokra díjazni, mert azzal a nagy nemzetközi problémával, a mely a munkát nemzetközi tényezővé és értékévé tette, sikerrel csak úgy küzdhetünk meg, saját népünket csak úgy tarthatjuk itthon és foglalkoztathatjuk méltóan, ha megfelelően díjazzuk, ha anyagi helyzetéről kellőleg gondoskodunk.'

Az építő vállalat a legolcsóbb ajánlatot tette. Volt-e kellőleg tájékozódva, tudta-e, hogy mit csinál: az ő dolga; de hogy esetleges elszámításait a magyar munkásokon hozza be, más szóval, hogy saját érdekét, hasznát szuverénne tegye ezrek rovásai, a munkadíj elégtelensége, a megnyitás kitolása által, az már nem csupán az ő dolga, az már az ezreknek, tehát az állam nagyobb hányadának a dolga, mire felhívjuk a miniszterelnök úr figyelmét.

Mert nem lehet érdeke az országnak, hogy a vállalkozó 10%-ot nyerjen, de az igen is érdeke, hogy a munkásnép tisztességes keresetforrása avval a 10%-al el ne duguljon. Ha pedig a vállalkozó 10%-ot veszít: annak egyesegegyedül ő az oka: módjában állt jobban körültekinteni; számításba kellett volna vennie a méltányos díjazást, s ezekből folyólag nem a legolcsóbb ajánlatot tenni.

Nem az az érdeke a munkásnak, hogy ez a vállalkozó adjon neki kenyeret, hanem hogy kenyerét megkereshesse a munkájával; nem az a mi érdekünk, hogy ez a vállalat építse meg vasutunkat, hanem hogy legyen vasutunk.

Mіндеzekből kifolyólag csakis a vállalat rovására írandó úgy a munkások szétszűllése, mint a vasút idejére való kiépítésének esetleges kitolása.

Terményeinknek értékesítésében óriási tényezőként szerepel a tengelyen való szállítás, mely a mellett, hogy az időjárás esetlegeinek kitéve bizonytalan és drága is, rongáló: s a kevésbé ép termények a szállítási feltételek mellett nagyobb árral juthatnak külső piacra, mi azok értékesítését lehetetleníti, vagy elpocsékolását eredményezi. Eredményezi ez kereskedelmünk alacsony sorsát, iparunk jelentéktelenségét; eredményezi ennél fogva a külső, szerencsésebb piacok igényelését, melyből kifolyólag a fennebbi szállítási módozat szerint általános drágaság, általános létharcz uralkodik ezen a vidéken.

S most újra az országnak nem lehet érdeke, hogy a mizéria itt tovább uralkodjék; nem lehet érdeke ennél fogva a mi érdekeink ellen s mindezekből kifolyólag nem lehet érdeke, hogy a vállalat azért, hogy mondjuk 10%-kal többet nyerjen, a vasút

átadását a közforgalomnak kitolja a megszabott időpontból, sőt minket illetőleg legfőbb érdeke a vasút mielőbb való megnyitása, melyben a vállalkozó haszna alárendelt jelentőségű.

A kormány, mely figyelemmel kísérte a székelymentési akciókat: nemzeti kérdést kellett, hogy csináljon a székelység ide rögzítéséből, mostani nemzeti formájában nem lehet közönyt ez ügy iránt; nem lehet mindegy neki a magyar munkások sorsa; nem e határszél, mely kincseit: márványt, fáját, vizeit nem értékesítheti, hanem mint bizodalommal hisszük, nagyobb figyelemre méltatva ez ügyet, az egyek szuverenitását megszünteti az egész javára.

Ha macedón munkások dolgoznak Magyarország e vasútján, idegenek a magyar földön, hol tulajdonképpen a magyar az idegen.”¹⁰⁷

Számunkra igen sokat mondó az a tény, ahogy Orel Dezső a magyar munkások érdekeit állította a vállalkozó meggazdagodási, alaptalan pénzszerzési törekvéseivel szemben. Nem tudjuk, hogy a magyar munkások elbocsátása mennyire befolyásolta hátrányosan a székelyföldi vasútépítést. Tény azonban, hogy a vasútépítésről szóló tudósításokkal csak 1907. novemberében találkozunk. A Gyergyó című lap november 24-i tudósításában kérdőjelesen fogalmazza meg a vasútállomás átadásának az időpontját. „Vasutunk megnyitása valószínűleg újabb halasztást szenved, – olvashatjuk a hetilapban megjelent rövid írásban – amennyiben a napokban szemlét tartott bizottság az e hónap 28-án megejtendő, újabb szemle eredményétől

¹⁰⁷ Gyergyó, 1906. május 20.

tette függővé a vasút megnyitását. Ha már a bizonytalanság maga is nagy károkat okoz egész vidékünk közgazdaságának, a vasút megnyitásának hosszabb időre való elodázása nemcsak nagyban fokozná a kárt, de a mai pénzsűk viszonyok mellett könnyen végzetes következményekkel is járhatna. Jó lesz, ha az illetékes körök ezt nem tévesztik szem elől.”¹⁰⁸

Szerencsére a munkálatokban nem találtak nagyobb hibát, így 1907. december 5-ére tervezték a vasút megnyitását. Az eseményt a Gyergyó című lapban a következőképpen jelezték előre: „Vasutunk deczember 5-én fog megnyílni. Ezt az emlékezetes dátumot Gyergyószentmiklós község méltó ünnepiességgel akarja megünnepelni. Az előjáróság felkérte a háztulajdonosokat, hogy házaikat lobogózzák fel. Felhívjuk mi is ez úton a lakosságot, hogy e nagy horderejű s messze kiható napon a legnagyobb ünnepélyességet fejtse ki. Adja Isten, hogy Szemiklós boldogulása azzal a nappal megkezdődött legyen. A megnyitáson a kormányt Szerényi József kereskedelemügyi államtitkár fogja képviselni, kinek kíséretében többek között Ludvig h. elnökigazgató és Kotányi igazgató is jelen lesznek. A vendégeinket hozó vonat 5-én délelőtt 11 óra 28 perczkor fog Gyergyószentmiklós állomására beérkezni. — A feldíszített pályaházban a város előjárósága fogadja az államtitkárt, honnan a vasútnak megnyitása és a közforgalomnak átadása után, a hivatalos vendégek sokasága fogja illusztris vendégünket a város által tiszteletére rendezett díszebédre kísérni. Ez ebéden csak a meghívott vendégek vehetnek részt. — Az

¹⁰⁸ Gyergyó, 1907. november 24.

államtitkár úr városunkból délután 4 óra 58 perckor fog visszautazni.”¹⁰⁹

Orel Dezső az esemény megtörténte után a következőképpen értékelte a vasút megnyitását: „Tehát megindult a vasút.

E hó 5-én volt a napja, mely nap nagy, nevezetes dátum Szentmiklós történetében. Hogy miért, azt a múlt számban mi elmondottuk, s hogy igaz, bizonyította Szterényi államtitkár beszéde. Mindenütt kiemelve, nyomatékosan beszélt a kultúráról, e véghelynek megerősítéséről a kultúra által. S hogy nem asztal feletti értékű s jelentőségű e beszéd, nem holmi tósznak borvirányos ömlengéseiben született és múlt el, igazolta azt saját s több más méltóságnak megjelenése.

Adja Isten, kívánjuk szívből, őszintén, hogy a mi után nem ma kezdtünk küzdeni e lap hasábjain, városunk jóléte, ereje, műveltsége nőttön-nőjjön s ha mi részünk volt kiépítésében,

¹⁰⁹ Gyergyó, 1907. december 1.

érdekeinek felvirágoztatásában, ez az egy kő az alapozásban a mi jutalmunk.

Szóltunk múlt számunk vezércikkében arról, hogy mi nekünk a vasút. Hogy helyesen gondolkodtunk, fején ütöttük a szöveget, különb approbálást nem várunk arra Szterényi szavainál. S most nem kérődzük vissza a múltat, nem akarunk tehetetlen körben forogni, megyünk tovább, lássunk előbbre. Berobogott a nagy, hegymászó mozdony, mozsárdurrogás és az ünneplő nép lelkes éljenzése közben. Felvirágozva, pánczélos mellén a magyar czimerrel büszkén, méltóságosan. Hozta a magyar nemzeti kormány egyik legjelesebb s legnagyobb nevű tagjának: Kossuth Ferencznek nagynevű államtitkárját: Szterényi Józsefet.

Mi szükség volt itt kormányképviselőre, mi Szterényire? Semmi, s ha éppen unták volna a fáradságot, egyszerűen nem jönnek el: a szakértő bizottság mint az különben 4-én meg is történt az építőtől átvette s épp úgy át is adhatta volna a vasutat a közfoglalomnak. Szterényire, a ki nem szakértő, semmi szükség. Miért járt itt, mit keresett itt?"¹¹⁰

A kérdésre a választ ugyancsak Orel Dezső fogalmazta meg nemzetpolitikai, a székelyföldi magyarság megmaradásának gazdasági szempontjait követve: „A mint a dolognak anyagi oldalát illetőleg a szakértő bizottság, úgy nemzeti, politikai oldalát illetőleg e kormányképviselő kiváló fontosságú. Ezért járt itt Szterényi.

Láttatok, legelől koszorúsán robogott be a magyar czimer ?!

¹¹⁰ Gyergyó, 1907. december 8.

E föld Magyarország keleti védbástyája, erőssége. Megtartása, erősítése Magyarország vitális érdeke, a mint hogy katonai szempontból is nagyfontosságú e vasút, különösen most, mikor a nagy román törekvés a külső romániai törekvések s a belső oláh szervezkedés, készülődés e bástyán keresztül igyekszik kezét fogni.

E bástyafok pedig erősen megrendült, kiarányosították a földet a székelység lába alól, zúgó rengetegeinkben elosztzkodtak azok, kiknek vérét nem szívta fel e föld, s kik megvédelmezni tudták hosszú évszázadokon át az erősséget, megtartani gyöngének bizonyultak. A gyöngék sorsa pedig a pusztulás, s vájjon elpusztuljon-e az a nép, melynek őrtüzei szemei voltak Magyarországnak kelet felé, vigyázó, éber szemei?! Nagy kérdés, lesújtó valóságában megrendítő, következményekben fatális: ezért járt itt Szterényi..."¹¹¹

A Gyilkostó-Békás-szorosi út megépítése

Gyergyószentmiklós várossá válásához közvetve a Gyilkostói-Békási út kiépítése is hozzájárult. Ennek az útnak a kiépítése az 1903-ban Gyergyószentmiklós község képviselőtestületi gyűlésén fogalmazódott meg Lázár János főszolgabíró indítványára. Az útszakasz kiépítésének jelentőségéről Gyergyószentmiklós fejlődése szempontjából 1904. márciusában a Gyergyó című lapban a következőket olvashatjuk: „Gyó-Szentmiklós község képviselőtestülete dr. Lázár János főszolgabíró

¹¹¹ Gyergyó, 1907. december 8.

indítványára a múlt évben egyhangúlag elhatározta, hogy lépéseket tesz a békási út kiépítése érdekében.

A ki helyzetünket ismeri, jól tudja, hogy milyen fontossága lenne ennek az útvonalnak. Hat-hétezer román lakossal bíró Békás község minden járható út hiányában annyira el van zárva, hogy gyöngébb idegzetű ember nem igen merne az odautazásra vállalkozni. Ennek pedig természetes következménye a békásiak maradisága, a forgalomhiány s azon körülmény, hogy a jelentékeny számú lakosság 10 százaléka sem tud magyarul.

A létesítendő útvonal e szerint kulturális missziót is teljesítene, s arra volna hivatva, hogy az oláh községet Magyarországhoz csatolja tényleg is.

Gyó-Szentmiklós piacának viszont vevőit az út éppen megkétszerezné, s a nagyobb részt marhatenyésztő békásiak csakis itt értékesítenék nyerstermékeiket, a műnek értéke újból csak a mi piacunkat gazdagítaná.

Látható ebből, hogy milyen fontossággal bír a békási út, s így annak sorsa igen közelről érdekel mindnyájunkat.

Kedvező körülmény az, hogy megyei utainkat a miniszter átvette s így jelentékeny útalapunk felszabadult. A községi határozat még tavaly fel lett terjesztve a vármegyéhez azon kéressel, hogy a létesítendő útvonal vétessék fel a megyei utak sorába s államsegélyért kerestessék meg a kereskedelmi miniszter.

Értesülésünk szerint a felterjesztett javaslat a minisztériumban kedvező elintézést nyert, s a napokban azon utasítással lett leadva a megyéhez, hogy adjon ezen ügyben kimerítő szakvéleményt.

Bárha Csíkmegye az országnak – Gyergyó pedig Csíkmegyének csak mostoha gyermeke – meg vagyunk győződve, hogy a felterjesztendő vélemény kedvező lesz és saját vagyónunkból valamicskét ezúttal csak adnak nekünk is. Valószínűleg a tavaszi gyűlésen szóba jön a békási út, s ha Gyergyó érdeklődni fog iránta – úgy az minél hamarabb létesül is.

Felhívjuk ez úton képviselőink figyelmét ezen fontos kérdésre s kérjük őket, hogy felhasználva befolyásukat, tegyenek már egyszer értünk is valamit.”¹¹² A gyergyószentmiklósiak még 1904 áprilisában is bizakodóak voltak a vármegye támogató álláspontjával kapcsolatban. Mint írják: „Értesülésünk szerint vármegyénk tavaszi gyűlésének egyik legfontosabb pontja, a Békás-Gyó-Szentmiklós között építendő út tárgyalása lesz. Úgy kereskedelmi, valamint nemzetiségi szempontból nagy jelentősége lesz az új útvonalnak, s ez lesz hivatva Békás, Domuk és Zsedánpaták összesített községeit Gyó-Szentmiklóshoz s ezzel a székelységhez kapcsolni. Nem csak Gyergyó, de egész Csíkmegye érintve van e tárgyban, s nem kételkedünk, hogy e kérdés a vármegyénél is kedvező elintézésben fog részesülni.”¹¹³

A megyei törvényhatósági gyűlés azonban nem támogatta a gyergyóiak kérelmét, az út kiépítését pedig a pénzügyminisztérium anyagi támogatásától tette függővé. Ezzel kapcsolatban a Gyergyó című lapban a következőket olvashatjuk: „A folyó hó 19-én megtartott megyei törvényhatósági gyűlésen lett a békási út érdekében beadott kérelmünk tárgyalva, mely alkalommal a gyergyóiak 3 szavazattal kisebbségben maradtak s

¹¹² Gyergyó, 1904. március 27.

¹¹³ Gyergyó, 1904. április 17.

kérelmünkkel el lettek utasítva. A miniszter ez ügyben tett leiratára a gyűlés ugyanis szavazattöbbséggel kimondotta, hogy a Békás-Szentmiklós útvonalat felveszi a megyei utak sorába, de csak az államsegélytől feltételezeten. Mindaddig, míg az államsegély meg nem jön, azt viczinális útnak kívánja tekinteni s megújítását Békás- illetve Gyó-Szentmiklós községeitől várja. Így tehát érdekünkben van ránk nézve oly fontos útvonal javára az államsegélyt mielőbb kieszközölni, mikor is a vármegye most hozott határozatának értelmében kötelezve van azt a megyei utak sorába felvenni. Több tárgy között a gyűlés elutasította dr. Fejér Dávid részére megszavazott tiszteletdíj ellen beadott fellebbezést, s helyben hagyta a gyó-szentmiklósi k. jegyző fizetésének felemelését.”¹¹⁴

A gyergyószentmiklósiak tehát kénytelenek voltak megkeresni kérésükkel a korabeli pénzügyminisztert, aki beiktatta az országos költségvetésbe a Gyilkostó-Békás közötti útépités költségeit. A Gyergyó című lap értesülése szerint: „A pénzügyminiszter költségvetési előterjesztésében békási utunk költségei fel vannak véve, s így annak a jövő évtől kezdődő kiépítése biztosítva van.

Törvényhatóságunk akkor, midőn dr. Lázár János ezen út kiépítését indítványozta, határozatilag kimondotta, hogy a javaslatba hozott utat kiépíti, azt a törvényhatósági utak sorába felveszi, de csak akkor, ha a kormány a költségvetéshez hozzájárul. Most a kikötött feltétel teljesítve van, s így e terv megvalósítását semmi sem gátolja.

¹¹⁴ Gyergyó, 1904. május 22.

Kimutattuk már a javaslat rendén, hogy milyen fontossággal bír a kérdés megoldása Gyergyóra, de különösen Gyergyószentmiklóstra vonatkozólag; rámutattunk ama körülményekre, melyek nemzeti és országos tekintetből követelik annak megvalósítását s így jelen esetben azok felsorolásával csakis ismétlésbe esnénk.”¹¹⁵

Ugyanazon írásban az alábbiak szerint értékelik ezen út kiépítésének a fontosságát: „Ha az útvonal kiépül, 35-40 kilométer jó úton jut el hozzánk a békási ember, míg jelenleg a leghosszabb nyári nap sem elég a békási útra s váltott lovak nélkül meg sem tehető. Emelni fogja az útvonal így kereskedelmünket, piacunkat, mert a 7000 békási itt fogja szükségleteit beszerezni, itt adja el terményeit, ha kényelmes úton közlekedhetik velünk.

Az új útvonal jelentékenyen emelni fogja még Gyergyószentmiklós birtokainak értékét, mert az eddig alig hozzáférhető, a békási út mentén fekvő birtokait szeli át s teszi hozzáférhetővé.

A minden tekintetben fontos útvonal kiépítése végre a megvalósítás stadiumába lépett. A megye által kikötött feltétel teljesült s így reméljük, hogy újabb akadály felmerülni nem fog.

Bárha a csalódáshoz már hozzá kezdtünk szokni, reméljük, hogy a jogerős határozat végre is lesz azonnal hajtva s a megye már a legközelebbi jövőben hozzá is fog az előmunkálathoz.”¹¹⁶

¹¹⁵ Gyergyó, 1904. november 13.

¹¹⁶ Gyergyó, 1904. november 13.

Számunkra ismeretlen körülmények miatt szinte öt évig elmaradtak a munkálatok. 1909 júliusában lécfalvi Gyárfás Győző irányította a helyszíni szemlét és az építendő út közigazgatási bejárását. A 44 km hosszúra tervezett út költségeire egy millió aranykoronát vettek előirányzatba. A munkálatok elvégzését öt évre tervezték. Az útépítés 1910-ben kezdődött meg, az útvonal építésszervezője Kőszegy László államépítészeti mérnök volt, aki 200 munkás tevékenységét irányította. A munkálatok befejezését a pénzhiány mellett Kőszegy László betegsége is akadályozta. A fiatal mérnök 1913. június 13-án meghalt, s így tervének megvalósulását nem érthette meg. Időközben a kereskedelemügyi minisztérium a Gyilkostói út munkálatainak az elhúzódásáért egy tíz tagú bizottságot küldött ki Gyergyószentmiklóásra. A bizottságnak tanulmányoznia kellett a lemaradás okait és tervet kellett kidolgoznia a munkálatok felgyorsítására. A minisztériumi bizottság ellenőrzésének köszönhetően 1914-ben az út a Pokol tornácaig megépült. Befejezésére azonban csak 1937-ben került sor.

Ennek az útnak a kiépítése lehetővé tette a Gyilkostó turisztikai értékeinek a későbbi kihasználását.

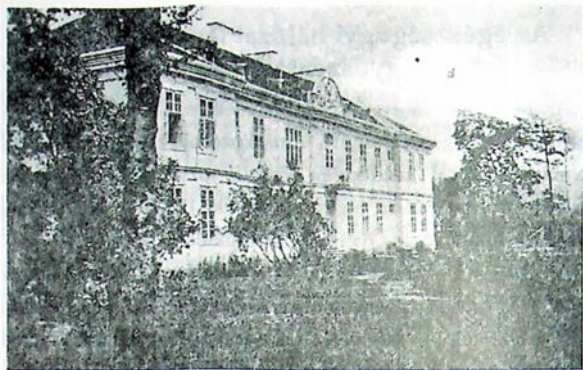
Az egészségügyi hálózat modernizálása. A gyergyószentmiklósi kórház

Az 1848-1849-es évi forradalmi események után a gyergyószentmiklósi egészségügyre vonatkozó adataink is megsokasodnak. 1866-tól kezdődően Vorelli József volt a település orvosa. Őt követte dr. Fejér Dávid, aki 1883-ban kezdte meg orvosi tevékenységét Gyergyószentmiklóson.

A modern egészségügyi követelményeknek megfelelő kórház a XIX. század utolsó éveiben készült el. 1898. január 7-én a kórház felépítése érdekében létrehozott kórházbizottság elhatározta a kórház felépítését a külső piacnak egy arra alkalmas helyén. A döntést tettek is követték. A kezdetben 50000 forintra becsült kórházépületet 36000 forintból sikerült felhúzni a kórházbizottság lelkiismeretes ellenőrző munkájának köszönhetően. Ez a bizottság Ferenczi Károly plébános esperesből, Dr. Fejér Dávid és Dr. Dobribán Antal orvosokból, illetve Csergő Gyula, Márton Lajos, Kopacz Lukács, Eránosz Bogdán és Simon Balázs közéleti személyiségekből állt. Pénzhiány miatt azonban a kórházat 1900-ban még nem adhatták át rendeltetésének. Helyzetéről a Gyergyói Hírlapban a következőket olvashatjuk: „a gyergyói kórház már egy év óta készen áll. Felügylelő nélkül, bekerítettlen e szép, új épület nagy rongálásnak van kitéve, s tényleg több ablak kitördelve, a gittek szándékosan le vannak faragva, a folyosók és szobák be vannak rondítva. Ki ezért a felelős?”¹¹⁷

A gyergyói kórházat 1901. november 1-én adták át rendeltetésének.

¹¹⁷ Gyergyói Hírlap, 1900. szeptember 2.

A gyergyószentmiklósi kórház első esztendei betegforgalmáról az 1901-es évre vonatkozóan a következőket olvashatjuk: „A Gyergyói kórház igazgatóságának kimutatása szerint e lefolyt első negyedévben felvételre a kórházba 103 beteg, elbocsátatott gyógyultan 57, javultan 11, gyógyulatlanul 4, meghalt 1. Maradt kezelés alatt márczius végén 30 beteg. Mily nagy szükséget pótol Gyergyóban ezen kórház, kitűnik már abból is, hogy annak 30 ágya állandóan el van foglalva, s e miatt nap-nap után előfordul, hogy jelentkező beteg nem nyerhet elhelyezést.”¹¹⁸ Ilyen körülmények között már 1902 tavaszán egy miniszteri látogatás alkalmával elhatározták a kórházi ágyak bővítését. Az említett cikkből megtudjuk, hogy: „Már a miniszteri kiküldött által tartott felülvizsgálat alkalmával ki lett mondva, hogy kórházunk férhely tekintetében 30 betegnél jóval többet befogadhat, s tényleg ma 30 beteg kényelmes elhelye-

¹¹⁸ Gyergyó, 1902. április 13.

zése mellett is még 5 szoba áll üresen ágyak hiánya miatt, mely szobákban 15-20 beteg kényelmesen elhelyezhető volna. Az első berendezéskor rendelkezésre állott anyagi eszközök terjedelme csak 30 ágy beállítását tette lehetővé, most már azonban, úgy a kórház, mint kórházi ápolásra lakosság érdekében mulhatatlanul szükséges, hogy még ezen elhelyezhető ágyak mielőbb beállítassanak.”¹¹⁹ A bővítéshez azonban pénzre volt szükség, ezért a gyergyói kórházbizottság ún. ágyalapítványt hozott létre, de egyesek vállalták a pénzbeli adományokat is. A korabeli hetilapból megtudjuk: „A nyilvános jellegű Gyergyói kórház bizottságának folyó hó 5-én tartott gyűlése tárgyalta s vette örvendetes tudomásul a 'Népbank' részvénytársaság átiratát, mely szerint nevezett pénztintézet 'ágyalapítvány' czimen kezelése alatt levő összeget ágyak beszerzésére a kórháznak rendelkezésére bocsátani hajlandó.

Ugyanekkor lett bejelentve remetei özv. Mélik Istvánné és Mélik István azon elhatározása, mely szerint egy-egy kórházi ágy felállítására 100-100 koronát hajlandók adományozni.”¹²⁰

Ugyancsak a július 5-i kórházbizottsági gyűlésen Dr. Dobribán Antal kórházigazgató beszámolt a kórház első félévi tevékenységéről is. A beszámolóról a Gyergyó című lapban a következő tudósítást olvashatjuk:

„A kórház az 1902. év első felében felvétellett 186 beteg, elbocsátatott 148, meghalt 5, ápolásban maradt a félév végén 33 beteg.

¹¹⁹ Gyergyó, 1902. április 13.

¹²⁰ Gyergyó, 1902. július 13.

Ápolási nap volt:

az eltávozott betegek után 4019, a bennmaradtak után június végéig 1126, összesen tehát 5145 nap.

Ezen 5145 napért 1 K 64 fillérrel számítva 8437 K 80 f ápolási díj illeti meg a kórházat. Kiadás volt ugyanezen félévben 6199 K 36 f.”¹²¹

1902. szeptemberében az ágyalapítvánnyal és a Mélik adományokkal kapcsolatban a helyi lap a következőket írja: „A Gyergyói kórház igazgatósága, a 'Népbank részvénytársaság' által rendelkezésre bocsájtott 1340 korona s az özv. Mélik Istvánné s Mélik István által adományozott 200 korona, összesen 1540 K összegből 16 új ágyat szerzett be és szerelt fel a kórházban úgy, hogy most már az eddig üresen levő betegszobák is el vannak ágyakkal látva s jelenleg, 14 szobában elhelyezett 48 ágy áll összesen rendelkezésre.”¹²²

1903. február 17-én a gyergyói kórházbizottság előtt Dr. Dobribán Antal beszámolt az intézmény 1902-es évi működéséről, mely szerint „felvétetett 268 férfi, 127 nő, összesen tehát 395 beteg. Ezek közül elbocsájtott gyógyultan 256, javultan 64, gyógyulatlanul 27. Meghalt 11 és ápolás alatt maradt folyó évre 37. Az ápolási napok száma 10956-ot tesz ki, s így átlag naponta 30 beteg volt ápolás alatt, jövedelme pedig az ápolási napot 1 K 64 fillérrel számolva 17967 K 84 fillérre rúgott, mely összeg azonban ez ideig teljesen még nem folyt be. A lefolyt évet illető összes kiadása 14824 K 18 fillért tesz ki, s e szerint

¹²¹ Gyergyó, 1902. július 13.

¹²² Gyergyó, 1902. szeptember 21.

egy betegnek egy napi ellátása 1 K 36 fillérbe került. A jelen évi ápolási díj 1 K 60 fillérben van belügyminiszteri jóváhagyással előirányozva, míg a múlt évben 1 K 64 fillér volt a napi megállapított ápolási díj. Ezen rövid beszámoló is fényesen igazolja, hogy Gyergyónak a kórházra égető szüksége volt, s az a legáldásosabb jótékonytárgyat gyakorolva önmagát fenntartani is képes.”¹²³

Az 1902-es évben különösen Gyergyószentmiklós és Remete lakosságát sújtotta a tífuszjárvány, ezért Dr. Lázár János főszolgabíró 1903. november 24-én a következő rendeletet bocsátotta ki a két település előljáróságának a betegség elkerülése céljából: „Minthogy a hasi hagymáz (tífusz, forró betegség) a járás több községében szórványosan, Szentmiklós és Remete községekben pedig járványosan uralkodik, az 1876. évi XIV. t. cz 154 §. a) és b) pontjai alapján felhívom czímet, hogy az általános tisztaság fenntartása, a lakások, udvarok tisztaságának előmozdítása, a ragályos megbetegedések bejelentése s elküldötése, általában a fennálló egészségrendőri szabályok pontos végrehajtása által tegyen meg minden lehető, hogy ezen veszedelmes ragályos betegség nagyobb mérvű elterjedése megakadályoztassék. Különösen is figyelmeztetem czímet, miszerint kiváló gondoskodása tárgyát képezzék a kutak s az ivásra használt folyóvizek, mert tudvalevőleg a fertőzött ivóvíz a hasi hagymáz egyik leggyakoribb terjesztője, a miért is felhívandó a lakosság, hogy az ivóvizek bemocskolásától büntetés terhe alatt tartózkodjék, ivásra pedig vagy ásványvizet (borvizet) vagy

¹²³ Gyergyó, 1903. március 1.

megbízható tiszta avagy felforralt s lehűtött vizet használjon. A fertőző anyag a lakás szennyében kitűnő tenyésztalajt talál, a miért is a szobák tisztán, szellősen tartandók. Ételen, italban mindenki a lehető legnagyobb mértékletességet tanúsítsa, s kezeit minden étkezés előtt tiszta szappanos vízzel megmosni el ne mulassza.

Nagy hiány a községekben, hogy nincs mindenütt az udvarokon árnyékszék, úgy ezen okból, valamint az általános tisztaság s az ivóvíz tisztaságának megóvása szempontjából elvárom, hogy az 1894. évi 78.571. számú belügyminiszteri körrendelet 1-8. pontjainak kívánalmait a legpontosabban és haladék nélkül végrehajtsanak.

Az előjárásnak képezi főképpen feladatát a betegek elkülönítése s ez elkülönítésre vonatkozó szabályok betartásának ellenőrzése, a miért is felhívom czimet, hogy ezen teendőjét a legnagyobb éberséggel teljesítse. Akadályozza meg a betegekkel való minden idegen érintkezést, az esetleges halálesetnél való minden torozást és virrasztást, a fertőtlenítést pedig a legpontosabban teljesítse. Különös gondja legyen arra, hogy a megbetegedések eltitkolva ne maradjanak, s hogy a fertőzött házaktól a ragály továbbvitelére alkalmas élelmiszer, különösen pedig tej és tejtermékek semmi szín alatt idegen helyre, illetőleg eladásra ne kerüljenek.

Végül megfelelő eljárás végett figyelmeztetem czimet, hogy a fertőző betegségek bejelentésére nemcsak az előjáróság és az orvosok, de az 1879. XL. T.-cz 99. § értelmében a lelkészek, tanítók, családfők, munkaadók, általában mindazok kötelezettek, kik ily betegülési esetről tudomással bírnak. Szentmiklós

és Remete községek előjáróságait felhívom, hogy a községi egészségügyi bizottság mielőbbi összehívása iránt a szükséges lépéseket tegye meg.”¹²⁴

1904-ben egy igen részletes beszámolót tartott a kórház akkori igazgatója Dr. Dobribán Antal. A kimutatások sokaságát tartalmazó jelentés képet nyújt a XX. század első éveinek kórházi kezeléséről is. A következőkben szintén a Gyergyó című lapban közzétett adatokat közöljük:

„Felvétellett az 1903. évben 316 férfi, 151 nő, s így a múlt évről maradt 24 férfi és 13 nővel együtt ápoltatott 340 férfi, 164 nő, összesen 504 beteg; kik közül gyógyult 351, javult 70, gyógyulatlanul távozott 42, elhalt 12 s a kórházban visszamaradt 29.

Betegségek szerint osztályozva ezen ápoltakat, következő kimutatást nyerjük:

Orrvérzés 1, gégeszűkület 1, tüdőtagulás 8, croupos tüdőgyulladás 5, hurutos tüdőgyulladás 1, tüdővész 15, genymell 1, mellhártyalob 6, hörghurut 6, szívbillentyű elégtelenség 4, vizérlob 1, szájgyulladás 2, heveny gyomorhurut 7, idült gyomorhurut 6, heveny gyomor-bélhurut 2, gyomorfekély 2, gyomorrák 1, gyomortágulás 1, bélhurut 3, hashártyagyulladás 5, szövetközi májgyulladás 2, sárgaság 3, heveny veselob 3, idült veselob 3, hólyaghurut 2, hólyagsipoly 1, dülmirigy túltengés 1, kankó 11, lágý fekély 14, agyvérömleny 1, agydaganat 1, agyburokgyulladás 1, gerinczagygyulladás 1, gerinczagy sorvadás 1, görcsös gerinczagyhűdés 2, idegzsába 2, Vitáncz 1, hyszteria 2, izzag 9, égés 2, sejtszövetlob 9, kelevény 2,

¹²⁴ Gyergyó, 1903. december 13.

pikkelysömör 4, fejkosz 2, rüh 13, bőrkeményedés 1, görvélykóros fekély 2, heveny sokizületi csúz 3, idült izületi csúz 3, izomcsúz 4, bujakór 119, görvélykór 7, pellagra 1.

Sebészi bántalmak; fejen: zúzódás 4, zúzott seb 4, szúrt seb 1, lövési seb 1, koponyatörés 2, csonthártyalob 2, kásadag 1, orrhabarcz 1, arczrák 1, orrrák 3, ajrák 1, békadag 1, nyulajk 1, nagy száj 1; a nyakon: tályog 1, mirigydag 6, golyva 1; a mellen és háton: lövési seb 2, bordatörés 1, csonthártyalob 2, tályog 2, csontelhalás 1 csontszu 4, zsirdag 1; hasfalakon és hasüregben: lágyéki sérv 5, kizárt sérv 5, hasüri daganat 1, lágyéksipoly 1; medenczén: aranyeres csomók 1, végbélelőlésés 1, csontszu 4, makköv 1, hugycső körüli sipoly 1, hugycsőrák 1; végtagokon: zúzott seb 2, lövési seb 5, szakgatott seb 2, vágott seb 4, összezúzatás 3, alkartörés 1, felkartörés 1, alszár-törés 7, czombtörés 3, vállizületi ficzam 1, térdizületi ficzam 1, csipőizületi ficzam 1, bokaizületi ficzam 1, tályog 2, nyáktömlőlob 1, csonthártyalob 3, csontelhalás 2, csontszu 11, térdizületi gyulladás 7, csipőizületi gyulladás 2, hideg tályog 2, üszök 1, fagyás 4, alszárfekély 12, fekély a lábon 3, izületi zsuror 1, idegen test 1.

Kötőhártyagyulladás 10, szaruhártyagyulladás 3, szaruhártyafekély 5, szaruhártyasérülés 1, szivárványhártyagyulladás 1, reczehártya festenyés elfajulás 1, látóideg sorvadás 1, könnytömlőlob 1, kötőhártyaröp 1, szemhéjlob 1, ectropium 1, idegen test a szemben 1.

Méhbelhártyalob 3, méhkörüli izzadmány 5, méhrák 3, méhvérzés 1, szűkmedenczés szülés 1.

Genyes középfüllob 3, genyes csecsnyulványlob 1.

Az ápolási napok száma 15733 volt.

Műtét végeztetett 108 és pedig:

Ajkképlés 2, ajkrák kiirtás 1, arczrák kiirtás 1, alszár csonkítás 3, alszár csonkolás 1, békadag kiirtás 1, bélcsonkolás 1, bemetszés-kanalazás 15, csontzárlat műtét 1, czombcsonkítás 1, ectrepium 1, foghuzás 25, golyva kiirtás 1, hasszurcsapolás 2, hőégetés 3, idegentest eltávolítás 2, kaparás csontokon 5, kiizelés a lábcsontokon 1, kiizelés a kéz ujjain 2, kizárt sérv 4, koponya furás 1, mellkas szurcsapolás 1, nyilttörés visszahelyezés 1, nyulajk 2, orrhabarcz kiirtás 1, orrák kiirtás 3, röphártya műtét 2, szájképlés 1, sebészi varrat 5, sérv műtét 3, tályognyitás 10, zsirgad kiirtás 1, ürmenettágítás 2, ficzam beigazítás 1, kásadag kiirtás 1.

A kórház ezen évre vonatkozó számadását a következőkben közöljük:

Bevétel volt, pénztári maradványból 12 K 43 f, ápolási díjakból 25.934 K 88 f, vegyesekből 43 K, összesen: 25.990 K 31 f.

Kiadás volt, tiszti fizetésekre 3800 K, bérekre 1520 K, irodai szerekre és nyomtatványokra 97 K 17 f, élelmezésre 7898 K 11 f, orvosi műszer és gyógyszerre 1813 K 17 f, felszerelési cikkekre 373 K 76 f, fogyasztási cikkekre 114 K 16 f, fűtésre 1390 K 20 f, mosásra 373 K 44 f, világításra 248 K 66 f, épületfenntartás és tisztogatásra 433 K 26 f, vegyesekre 86 K 55 f, tűzbiztosításra 67 K 9 f, kölcsöntörlesztésre 1001 K, tartalékalapra 550 K, összesen 19766 K 57 f, mit a bevételből levonva, maradt az 1903. év végén pénztári készlet 6223 korona 74 fillér.”¹²⁵

¹²⁵ Gyergyó, 1904. március 6.

A XIX. század végének és a XX. század elejének egyik kiemelkedő orvosegyénisége volt Dr. Fejér Dávid. A kiváló orvost a helyi lapban is munkásságához méltóan értékelték. Legalábbis ezt bizonyítja az *Érdem jutalma* című írás, melynek tartalma a következő: „Mindnyájunk előtt köztudomású tény az az önfeláldozó és páratlanul lelkiismeretes munkásság, melyet községünk orvosa dr. Fejér Dávid úr e község szolgálatában húsz éven át kifejtett. Országosan elismert kiváló képességeit hozta hozzánk, midőn a bécsi egyetemen szerzett ismeretei után a kolozsvári egyetem tankórodai és kórodai osztályán mint egyetemi tanársegéd négy és fél évig, további négy éven át pedig mint községi és fürdő-orvos működvén, Gyergyó-Szentmiklós községi orvosi állása előtt ezelőtt húsz évvel egyhangúlag megválasztott.

E húsz év pedig, melyet Gyergyó-Szentmiklós községének szolgálatában eltöltött, noha ezen idő alatt a községi lakosság tetemesen megszorodott, rá nézve csak a terhekben való szaporodást, de fizetésében semmi változást nem hozott. Sőt, mire teljes joga volt, a szerződésileg megállapított beteglátogatási és országosan érvényben volt műtéti díjakról is önként lemondott, a mennyiben azokat sohasem követelte, nehogy ezen díjak igénybevétele miatt a betegek az orvosi segítséget mellőzzék vagy pedig kevesebbszer vegyék igénybe, mint a mennyiszer arra, gyógyításuk érdekében szükség lett volna. Ezen önként elengedett díjak pedig e húsz év alatt, a legnagyobb számításával, több mint százezer koronára rúgnak. Bizonyára igen tetemes összeg, a mellyel dr. Fejér Dávid úr áldozatkészsége és lelkiismeretessége e községet megajándékozta s cserébe érte, a saját fáradságos munkáját megszorította.

Mi természetesebb, mint hogy e nagy áldozatot és önfeláldozó munkásságot Gyergyó-Szentmiklós község figyelmen kívül nem hagyhatta.

Gyergyó-Szentmiklós múltjához és nemes gondolkodásához teljesen méltatlan lett volna, hogy azt a férfiút, a kit az országos közegészségügyi egyesület kiváló érdemei elismerésül legnagyobb kitüntetésével, díszoklevéllel kitüntet, Csík-vármegye pedig tiszteletbeli főorvosának kinevez, Gyergyó-Szentmiklós, melynek élete java részét és egészségét feláldozta, most, midőn megrongált egészsége miatt községi orvosi állásáról lemondott, elismerés nélkül, üres kézzel elbocsássa.

Ez az elismerés pedig dr. Fejér Dávid urral szemben nem is lehetne más, mint ha visszafizetjük neki legalább csekély részét azon összegnek, melyet az ő jóságos szíve Gyergyó-Szentmiklós községének adott.

Ezért a legnagyobb elismeréssel adózunk Gyergyó-Szentmiklós képviselőtestületének, hogy folyó hó 4-én tartott ülésében egyhangulag kimondotta, miszerint dr. Fejér Dávid községi orvos urat, Gyergyó-Szentmiklós érdekében és javára húsz éven át kifejtett önfeláldozó munkásságáért és áldozatkészségéért megtisztelni és elismerni óhajtván, azon reményében, hogy továbbra is községünkben maradván, kiváló tehetségeit közegészségügyünk érdekében szükség esetén ezután is érvényesíteni fogja, őt az eddig használt lakásban élete végeig meghagyja, és részére a község pénztárából évi ezer korona tiszteletdíjat biztosít.

Mi pedig dr. Fejér Dávid úrnak a jól kiérdemelt nyugalom és tiszteletdíj minél hosszabb élvezetét lelkünk mélyéből

óhajtjuk; Gyergyó-Szentmiklós képviselőtestülete előtt pedig tisztelettel kalapot emelünk, mert meg vagyunk győződve, hogy ezen méltányos és igazságos határozatával valóban Gyergyó-Szentmiklóst képviselte.”¹²⁶

A kórház a gyergyószentmiklósi egészségügy valóságos védőbástyáját jelképezte. 1905-ben már három évre visszamenőleg értékelték a betegápolás szempontjából oly fontos intézményt. A korabeli beszámolóról a következőképpen emlékezett meg a Gyergyó című lap tudósítója: „Hosszas vajúadás után elkészült a gyergyószentmiklósi kórház, s ezelőtt 3 évvel a forgalomnak át lett adva.

Azóta száz meg száz beteg áldja az áldásos intézményt, s igen sokan vannak, kik egészségüket itt nyerték vissza.

Mintaszerű kezelésben részesülnek itt a betegek s a kórház igazgatója, fáradhatatlan járási orvosunk dr. Dobribán Antal, eleinte dr. Nagy Lajos, utóbb dr. Becsági Elemér kórházorvossal a fiatal kórháznak már olyan hírnevet szereztek, mely bármely réginek becsületére válnék.

Mennyire szükség volt a kórházra, igazolja a kimutatás.

A gyergyói kórház harmadik évét zárta le a kórházi bizottság, tárgyalás alá vévén április 29-én tartott ülésében, a kórház betegforgalmi kimutatását s évi számadását.

Ezt megelőzőleg a kórházi bizottság újból megalakult, elnökévé (boldogult Lázár Menyhért helyébe) főtiszt. Ferenczi Károly főesperes urat, jegyzőjévé pedig dr. Fejér Dávid ügyvéd urat választván meg.

¹²⁶ Gyergyó, 1904. január 10.

A kórházigazgató által beterjesztett betegforgalmi kimutató szerint maradt az 1903. évről a kórházban 19 férfi, 10 nő; felvétel az 1904. évben 324 férfi, 181 nő s így ápolatott 343 férfi, 191 nő, összesen 534 beteg, kik közül elbocsátott gyógyultan 376, javultan 93, gyógyulatlanul 27, meghalt 11 s a kórházban visszamaradt az év végén 27. Az ápolási napok száma 15955 volt. Műtét végeztetett ez évben 122.

Az előterjesztett s elfogadott számadás szerint a kórház múlt évi bevétele (6223 K 74 fillér pénztárelőhozattal együtt) 31141 K 12 fillér, kiadása 18958 K 82 fillér s így az év végén 12182 K 30 fillér pénztári maradvány mutatkozott.

A három évi működésre visszatekintve s az adatokat összegezve kitűnik, hogy ez idő alatt felvétel a kórházba 908 férfi, 459 nő, összesen 1367 beteg, kik közül elbocsátott 1306, meghalt 34, kórházban visszamaradt 27.

Műtét végeztetett összesen 345. A műtéti betegek közül elhalt kettő.

Összes bevétele 63.397 K 08 fillér, kiadás pedig 51.214 K 78 fillér volt.

Örömünkre szolgál, hogy kórházunkról s annak kezeléséről csak elismeréssel emlékezhetünk meg. A felsorolt adatok fényesen igazolják üdvös intézményünk létjogosultságát s ama kötelességet rója ránk, hogy minden erőnkkel tartsuk fenn s fejlesszük a Gyergyói kórházat.”¹²⁷

¹²⁷ Gyergyó, 1905. május 5.

A gyergyói iskolák rövid története

Az első okleveles említéstől a gimnázium megalapításáig (1614-1908)

Az iskola a vidék szellemi kisugárzója. Sugarai kihatnak a munkához való hozzáállásunkhoz, kiépítik gondolatvilágunk, eszményekkel töltve fel hétköznapijaink szürke valóságát. A történelem által felsorakoztatott „schola rector”-ok vagy „schola instructor”-ok nemcsak hogy megismertették a Gyergyói-mendence lakosságát a betűvetéssel, de az ésszerű gondolkodásmód kialakításában is szorgalmaskodtak. Ilyen tanító lehetett az 1614-es évi összeírásban emlegetett Imreh Deák „schola mester”, akinek említése a szervezett tanítás létét bizonyítja Gyergyószentmiklóson.¹ 1630. május 25-én a gyergyószentmiklósiak és a tekerőpatakiak már a deák háza, vagyis az iskola újjáépítésének a kötelezettségéről vitáznak.² 1638-ban az ítélőszéki jegyzőkönyvek kapcsán már a szomszédos falvak tanítóit is ismerjük. Így például Újfaluban „Stephanus Litteratus”, Alfaluban „Nicolaus Litteratus”, Szárhegyen pedig „Michael Kozma” rektor schola tanított.³ A csomafalvi schola mesterről, Incze Ferencz Deákról 1643-ban történt említés, akinek öt gyermeke közül kettő, János és István tanulóként volt feljegyezve.⁴ 1664. augusztus 3-án Elekes Ferenc szemé-

¹ Kolozsvár. Állami levéltár. Székely Láda. 56. VIII. 1. sz.

² Ferenczi 1853.

³ Király István: Rector scholae. Hargita Kalendárium 1980. 123-124.

⁴ Csikszereda. Állami levéltár. F. 26. sz. 25.

lyében egy újabb tanítóról emlékeznek meg az oklevelek, aki a gyergyószentmiklósi iskolában tanított.⁵

Az említett oktatási egységek színvonalát jelzi az 1581-es évi gyergyóújfalvi falutörvény vagy Ferenczi György regestrumának a szövegei, legfőképpen pedig az oklevelekben igen gyakran felbukkanó litteratus megnevezés. A gyergyói iskoláknak hangsúlyozottan egyházi jellegük volt, a „schola mester” mellett a kántor is részt vett a tanításban. Legalábbis ezt bizonyítják az 1818-as évi összeírás adatai az egyházi iskolára vonatkozóan.⁶

Helység neve	Tanító	Kántortanító	Tanulók száma
Gyergyószentmiklós	Pál András	Benkes Ignác	155
Tekerőpatak	Portik Ferenc	Székely Tamás	60
Kilyénfalva	Szabó József	Szabó Márton	27
Újfalu	Csató Gáspár	Barabás József	100
Csomafalva	Lakatos István	Kedves László	80
Alfalu	Lakatos András	Török Antal	150
Remete	Laczkó József	Deák Ádám	160
Ditró	Kedves András	Török Ferenc	160
Szárhegy	Benkő József	Csató Ferenc	148
Összesen:			1040

A XVIII. század végén és a XIX. század első felében, mint ahogy azt széki Teleki József is leírja, az örményeknek külön iskolájuk volt, ahol valószínűleg a gyakorlati oktatás is érvényesült.

⁵ Gyergyószentmiklósi Múzeum levéltára. Oktatásra vonatkozó iratok

⁶ Teleki József: Úti jegyzések. Kolozsvár, 1937. 39.

A felszezi iskola

Az egyházi jellegű iskola a reformkorban kisgimnáziummá alakult. A kisgimnáziumnak kiemelkedő hatása volt Gyergyószentmiklós kultúréletére és az 1848-49-es polgári-demokratikus forradalom helyi eseményeinek előkészítésében. Orbán Balázs szerint „Gyergyó a közművelődés terén oly előhaladást tett, hogy alig volt székely, aki írni-olvasni ne tudott volna, sőt az értelmesebb osztályfő járulékait az ezen intézetből kikerültek alkották. Más részről a hazafias szellemnek a kiirtása sem sikerült, mert az 1848-49-es szabadságharcunknak legkiválóbb bajnokai ezen intézet növendékei közül kerültek ki, s a Szent Mártoni-i hadiiskolába áttétettek szolgáltatták azon kiváló tüzéreket, kik Háromszék önvédelmi harcaiban annyi dicsőséggel s oly magasztos önfeláldozással szerepeltek.”⁷

⁷ Orbán 1869. 106.

Az Orbán Balázs által említett színvonalas tanítás lelkes és jól képzett tanári kar létét bizonyítja. Néhány tanár életútja is igazolja, hogy a kisgimnázium oktatói mennyire a lelkükön viselték a nyelvápolási és az önismereti nevelést. Bardoczi János, aki a major elementáris clasis-nak volt a professzora, a forradalom idején mint katona bejárta az országot, és a szabadságharcban való részvételre buzdította honfitársait. A forradalom leverése után száműzetésben élt, s csupán 1868-ban tért haza. A száműzetés szenvedései azonban még ez évben előidéztek halálát. Kiváló tanáregyéniség volt a gyergyóremetei születésű Lakatos Ferenc is, aki nemcsak az iskolában, hanem a forradalom eseményeiben is az elnyomók elleni harcra buzdította az ifjúságot. Forradalmi tevékenységéért az osztrákok letartóztatták, börtönbüntetését pedig Komáromban, nehéz fogságban töltötte le. 1857-ben kiszabadult, de megromlott egészsége már a következő évben előidézte az akkor 36 éves tanár halálát. A reformkor tanár-egyénségei közül kiemelhetjük Csató Ferencet, az infima grammaticae osztály tanárát és Dobalyi Józsefet, aki az 1844-45-ös tanévben az infima és a major osztályokat tanította.⁸ A kisgimnázium szerkezete a következő volt: rendelkezett egy alsó nyelvészeti osztállyal, amelyet még infima grammaticae clasisnak neveztek. Ezen kívül létezett egy media grammaticae, egy supremas és ugyancsak egy major elementaris clasis. Ezek az osztályok 1848-ban egy militaris elementaris clasissal szaporodtak, amely a határőrkatonai oktatást kellett hogy biztosítsa.⁹

⁸ Gyergyószentmiklósi Múzeum levéltára. Oktatásra vonatkozó iratok

⁹ Uo.

Nem csupán ez a két oktatási egység létezett Gyergyószentmiklóson. A XVIII. században a céhrendszer kialakulásával szükségessé vált a világibb jellegű normális iskola létrehozása is, melynek az osztrákok szerint katonaképzés, a gyergyóiak szerint pedig az iskolai képzés lett volna a feladata. Az iskola létrejöttének időpontját Orbán Balázs tévesen az 1764-es évre tette, de a székelység ellenállása a német nyelvű oktatással szemben megakadályozta a normális iskola életre keltését. „Ez az intézet – írja Orbán Balázs – miként tanodáink mindenike régebben alakult, csak lassanként emelkedett és fejlődött ki, sőt a szentmiklósi tanoda létét még nem is a nemzeti szellemnek, hanem éppen ellenkezőleg, az azt elütni szándékolt ellenséges törekvésnek köszöni, mert a véres emlékű Siculicidiummal fűződik egybe, mivel alapítási időszaka körülbelül 1764 tájára, vagyis azon korszakra vihető vissza, midőn a madfalvi vérfürdővel a fegyvert a székelyekre felerőszakolták, mivel ezen iskola a határőri ezredparancsnoki rendeletéből bár székely pénzen alapított, avégett, hogy a székely határőri gyalogság huszárezredei fiaiból engedelmes katonákat, akarat szerint mozgatható gépeket neveljenek, alakítsanak avégett, hogy a fiatal nemzedék lelkületéből már előre kiirtsanak minden hazafiságot, minden szabadság vágyat, hogy azokat, nyelv és szellemben elnémetesítse a haza szívéből elszakítsák.”¹⁰

Az iskola kezdetei valójában 1778-ra tehetők, amikor is Kolonics László erdélyi püspök és Bálinffy Gergely főesperes a helyi előljáróságnak a következőket írják: „Ő felségének tudomására

¹⁰ Orbán 1869. 105.

jutott miszerint néhány egyházi férfiak a normális intézetek metodusai iránt nem a legtiszteleteljesebben nyilatkoztak, s így azoknak létrehozását megnehezítik. Ennél fogva elrendeli, hogy az ilyen eljárásoktól tartózkodjanak a szülőket pedig figyelemztessék a német iskolák hasznos voltára.”¹¹ A katonai szervek által erőltetett normális iskola területét Ronber kapitány, Weibrecht és Kreutz főhadnagyok, a szentmiklósi bíró inspektor és az esküdtek jelölték ki. Ez a bizottság az épület elhelyezése szempontjából a megyés kántor területét találta a legalkalmasabbnak. A tervrajz elkészülte és a költségvetés kidolgozása után meghatározták a községi és a központi hozzájárulás mértékét. Az örménység az iskolaépítésre 200 fr-t ajánlott fel, és vállalta, hogy minden örmény gyermek után az első osztálymesternek 1 tallért, a második osztálymesternek pedig 15 garast fizet. A Régius Consiliorum elképzelése szerint a szülők iskolába járó gyerekeik után egy szekér tűzifával vagy pedig annak árával, 9 fr-tal kellett hogy hozzájáruljanak az iskola fűtéséhez.

Az iskolaépülethez szükséges telket az egyház azonban nem akarta átadni az iskolának, s így az építési munkálatok csak két év múlva kezdődhettek meg. Az 1785 és 1790 között felhúzott emeletes épület a földszinten két tanítói lakással rendelkezett, míg a tantermek főleg az emeleten voltak. A tanítás tehát 1790-ben kezdődhetett meg, amikor elrendelték hogy a világi tantárgyakat német és latin nyelven, a vallást pedig magyar nyelven kell tanítani. A német tanítás igen nagy ellen-

¹¹ Gyergyószentmiklósi Múzeum levéltára. Oktatásra vonatkozó iratok.

szenvet váltott ki a gyergyószentmiklósiakból, ami azzal is fokozódott, hogy a főkormányzók kezdetben nem küldött ide lelkiismeretesen oktató tanítókat. Ezért Bálinffy Gergely javaslatára 1796-ban a német iskolát latin nyelvű iskolává akarták átalakítani. A tervet azonban nem sikerült megvalósítani, mivel az egyik tanár látva, hogy megélhetés nélkül marad, meggyőzte a reformra már hajló katonai hatóságot a német nyelvű tanítás fenntartásáról. Válaszképp számos tanító hagyta ott az iskolát, ami egy tanítási állás megszüntetéséhez vezetett. Az így felszabadult osztályt a katonaság táncháznak használta. A válságot tovább tetézte az 1808-as évi tűz, amikor az iskola is leégett. A korabeli oklevelek a szülők véleményét is feljegyezték, akik az égés hírére a következőképpen kommentálták: „Jól van ez így, Isten akarata!” Az iskolaépület helyreállításáig bérházakban folytatták a tanítást. A XIX. század második évtizedében fokozatosan bevezették a latin-magyar nyelvű oktatást, ami a normális iskolát vonzóbbá tette a határőrkatonai családok számára.¹²

Az 1848 előtti oktatás Gyergyószentmiklóson megközelítette az általános oktatást, hiszen mint ahogy azt Orbán Balázs leírta: „a katonai kényszer útján, botbüntetés terhe alatt volt megparancsolva, hogy minden fegyvert viselő gyergyói székely fiatalembert a tanintézetbe adja”.¹³ Bár ez a módszer nem volt humánus, mégis hozzájárult a gyergyószentmiklósi közművelődés fellendüléséhez.

¹² Uo.

¹³ Orbán 1869. 105.

Az 1848-49-es forradalom leverése után a kisgimnáziumot beszüntették, és csak az egyházi iskolát hagyták meg.¹⁴ Ezzel a gyergyói iskolarendszer is válságba jutott. Egy 1864. december 14-i jelentésből arról értesülünk, hogy „oskolát gyakorlandók száma aránylag véve csekély, mert csak 35 fiú és 45 leány gyermek jár, minek oka az, hogy a gyergyószentmiklósi nemes község vagy inkább előljáróság a fensőbbi rendeletnek még soha sem felelt meg, ahol az parancsoltatik, hogy a fiú és leány gyermekek számára külön oskolák legyenek, de sőt az is egy olyan hogy ha képes is befogadni 100-on felüli gyermeket, ami már magába véve elég az egészségtelenségre, azonkívül is olyannyira romlásnak indult a maga idejében hiányos ki nem igazítása miatt, mint kívül, mint belül, hogy itt a tanítók csakis egészségük feláldozásával képesek eleget tenni tanítói tisztöknek.”¹⁵ Valószínű, hogy ez a jelentés az egyház mellett működő iskolára vonatkozott, hiszen ugyancsak a 60-as években itt járt Orbán Balázs említést tesz az általunk normál iskolának is nevezett, de szakismereteket is biztosító iskoláról, melyet ő ipartanodának nevez. „Alig van Székelyföldnek – írja – szebb hivatású és üdvösebb irányú intézete, mint ezen legelső, s fájdalom, még mindig csak egyedüli ipartanodája.”¹⁶

A kisgimnázium nem tűnt el nyomtalanul, hiszen 1865-ben ennek nyomdokain létrejött a polgári fiúiskola, amely Gyergyószentmiklós egyik legrangosabb oktatási egységének számított.

¹⁴ Orbán 1869. 106.

¹⁵ Csíkszereda. Állami levéltár. F. 1. sz. 154.

¹⁶ Orbán 1869. 106

1874-ben kettős iskolatörténeti eseménynek a helye Gyergyószentmiklós. Ekkor újraszervezik a szakoktatást, ugyanakkor megjön a jóváhagyás egy külön leányiskola megalapítására. „Őszinte örömmel vettem tudomásul – olvashatjuk az erdélyi püspök 1874. január 28-i leveléből – a nemes közönségnek azon minden dicséretre méltó határozatát, melynél fogva a 3500 forintot örökösen megvásárolta a Kabdebő féle telket egy ottan felállítandó rom. kath. leánynövelde céljaira.”¹⁷ A következőkben megígéri, hogy a most megadott jóváhagyás mellett mind anyagilag, mind pedig erkölcsileg támogatni fogja a jelzett iskolaépület felépítését. Az új iskolaépület átadására 1892-93-as tanévben került sor. Ekkor az iskola 36 szobából állt, melyek közül a következő 28 terem volt fűtésre, vagyis használatra alkalmas:

- 4 terem az elemi osztályok számára
- 4 terem a gimnáziumi osztályok számára
- 1 terem a kereskedelmi osztály számára
- 1 gyűlésterem
- 2 menhelyterem
- 1 tornaterem
- 1 díszterem
- 2 zeneterem
- 1 tanulószoba a bentlakó leányok számára
- 6 terem az apácák számára
- az intézmény kápolnája
- 2 terem a kiszolgáló személyzet részére

¹⁷Csíkszereda. Állami levéltár. F. 1. sz. 116.

- 2 konyha¹⁸

1890-ben egy újabb oktatási egységgel bővült Gyergyószentmiklós iskolahálózata. Ekkor ugyanis Bánffyhunyadi ide költöztették a gyermekjáték készítő tanműhelyt. Az intézmény, a diákok csekély száma miatt nem volt életképes. Így például 1891-ben és 1892-ben alig volt tanulója ennek az intézménynek, 1893-ban pedig csupán 12 növendéket jegyeztek fel. Ilyen körülmények között 1896-ban felszámolták az iskolát.¹⁹ Ugyanabban az időben, konkrétan 1894-ben felépítették a mai Vas-
kertes iskola épületét, mely tovább bővítette a korabeli oktatás feltételeit.²⁰

A Fogarasy Mihály leánynevelő intézet

¹⁸ Uo.

¹⁹ Vitos 1894-1901 - Bánffyhunyadi gyermekjáték készítő tanműhely.

²⁰ Gyergyószentmiklósi Múzeum levéltára. Oktatásra vonatkozó iratok.

Ha végigtekintünk a XIX. század második felének oktatási színvonalán, akkor nem nehéz felismernünk, hogy az oktatási szerkezet jelentősen megváltozott. Az egyházi iskola a továbbiakban is fennmaradt, a kisgimnázium helyét átvette a polgári iskola. A leánynevelde megalakulása életképes új iskolaegységet jelentett a XIX. század végén.

A gyergyói iskolák tevékenységét az ún. tanítói egyesületek irányították. Míg a XX. század elejéig az oktatási egységek tevékenységét a „Gyergyói róm. kath. tanítóegyesület” fogta össze, az iskolák egyházi jellegének fokozatos megszűnésével kialakult az ún. „Gyergyói tanítói egyesület”. Mint ahogy a Gyergyó című lap tudósítója 1902. május 25-én írja: „Még ezelőtt 5 évvel e két egyesület egy volt. Munkaképes, kiváló tekintélyű s a vármegye határán kívül is igen jó hírű egyházi egyesület volt.”²¹ A kettéválás kezdetben hátrányosan befolyásolta mindkét közösség tevékenységét. Az említett újságcikk szerint: „A megoszlás által nem csak számban, de erkölcsi súlyban, életerejében is meggyengült mind a két egyesület... A hivatalos „Gyergyói tanítói egyesület” oly kevés taggal rendelkezik, hogy ha két-három tag elmarad, az elnökön és jegyzőn kívül alig van, akiknek a múlt gyűlés jegyzőkönyvét felolvassák. És a „Gyergyói rom. kath. Tanítóegyesület”... valljuk meg őszintén, hogy gyengélkedő beteg. Kevés a munkakedv...”²² Az iskolák államosításának a folyamata a következő években is folytatódott. Így például 1903. május 24-én a helyi

²¹ Gyergyó, 1902. május 25.

²²Uo.

sajtóban arról olvashatunk, hogy: „Folyó hó 15-én tartott képviselőtestületi gyűlésen községünk a központi iskola fenntartásának kötelezettségét átvette...”²³ 1903 és 1906 között tovább folyt az egyházi iskoláknak közösségi iskolákká való átalakítása. Mindez viszonylagos egyensúlyt idézett elő az állami és az egyházi iskolák közössége között, ami kiegyensúlyozottabbá tette e két irányító szerv tevékenységét.

Ezek az egyesületek tulajdonképpen napjaink módszertani köreivel azonosíthatók, ahol nyílt órákat tartottak, melyeket a felhasznált módszerek megbeszélése követett. „Az egyesület tagjai – olvashatjuk az 1908. március 12-én megtartott tanítói gyűlésről – az egyes osztályokban oszlottak fel, hol Berecz Balázs, Gereöffy Csanád, Márton Gábor gyakorlati tanítást tartottak.”²⁴ A nyílt órát a tanításon használt módszerek elemzése követte. Az említett újságcikkben arról olvashatunk, hogy „a mostani tanítások általában teljes megelégedésre sikerültek. Bírálók különösen kiemelték Márton Gábor alszegi tanító fegyelemtartását, s azon módszerét, mellyel a tanulókat a iskolai szokásos hibás beszédmodorok, a sajátságos hanghordozás helyett tiszta kiejtésű, magyar hangsúlyos beszédre szoktatja, s tanítási eredményeivel is dicséretet érdemelt. Nagyobb vitát keltett a Gereöffy Csanád tanítása, aki különben helyes kezeléssel földrajzból tartott gyakorlati tanítást. Az I. osztály tanítója, Berecz Balázs az írva olvasásból ismertetett egy betűt, melynél szintén kevés kifogás volt.”²⁵

²³ Gyergyó, 1903. május 24.

²⁴ Gyergyó, 1908. március 12.

²⁵ Uo.

A korabeli elemi iskolák szakmai színvonalára vonatkozó adataink igen hiányosak. Minőségükre csupán ezekből a gyűlésekből következtethetünk. Valószínű azonban, hogy volt bizonyos különbség köztük, mivel a szülők főleg a központi elemi iskolába szerették volna járattatni gyerekeiket. Az iskolák közötti létszámegyensúly és a megfelelő befogadóképesség biztosítása érdekében a hatóságok kerületek szerint határozták meg azt, ki melyik iskolába írathassa be gyermekét. „Minthogy a központi iskolák rendszeresen túlszűfoltak – olvashatjuk a helyi sajtóban – ennek elkerülése végett az iskolaszék által kijelölt körletek tartandók. A postahivatal és a vágóhidakon alóli rész az alszegi, a Rancz malma és a Kercsók utcáján felüli rész a felszegi, a közbeeső részek pedig a központi iskola kerületébe tartoznak...”²⁶

Iskolatörténeti szempontból a település közművelődési életében jelentősebb volt a helyi polgári fiúiskola szellemi kisugárzása. Ennek az oktatási egységnek a módszertani munkáját a polgári iskolai tanárok gyűlése koordinálta. Ez az egyesület átfogta Brassó, Háromszék és a Csík megyei iskolák tevékenységét. A gyergyószentmiklósi iskola aktív részt vállalt ezekben a módszertani gyűlésekben, így például 1907. június 1-én a Csíkszeredában megtartott rendes évi közgyűlésen Frey Ferenc gyergyószentmiklósi tanár előadása a német nyelvtanításban használt közvetlen módszerekről szólt. Ugyanitt emlékeztek meg az akkor nemrég elhunyt Kálmán István tevékenységéről is, aki hosszú ideig a gyergyószentmiklósi iskola igazgatója volt.²⁷

²⁶ Gyergyó, 1913. augusztus 24.

²⁷ Gyergyó, 1907. május 27.

A polgári fiúiskola színvonalát más adatok is igazolják. 1904. június 26-án arról értesülünk, hogy az év végi iskolai vizsgák alkalmával az iskolába járó 88 növendék közül 70 tanuló jutott a magasabb osztályba, 1 vizsgálatban, 7 javítóvizsgára, 10 pedig ismétlésre maradt.²⁸

Ezek a vizsgák nyilvánosak voltak, melyre bármely helységbeli polgár bemehetett, mint ahogy azt az 1908. június 7-én, a helyi sajtóban közzétett nyilvános meghívó is bizonyítja.²⁹ A tanulmányi eredményeket a tanfelügyelői ellenőrzések is igazolták. 1908. május 3-án a Gyergyó című lapban arról olvashatunk, hogy: „A helybeli polgári iskolát f. hó 1-én és 2-án Kilyéni Endre, a közoktatási minisztertől kiküldött szakfelügyelő látogatta meg. Ez alkalommal észlelt tapasztalatai a legnagyobb meglepetéssel eredményezték. A tanulók tanulmányi előmenetelét a tanári karnak szaktudással és lelkiismerettel hivatásában biztosítva látta.”³⁰

Az oktató-nevelő munkában a tanulmányi kirándulásoknak is jelentős szerepük volt. „Tanügyünk rohamos fejlődése – olvashatjuk a korabeli sajtóban –, mely közvetlen tapasztalatra, szemléletre fekteti az utóbbi időben a fősúlyt, hozta létre a tanulmányi kirándulásokat.”³¹ A kor emberei tehát felismerték, hogy az ilyenszerű kirándulások tulajdonképpen a nevelés és az oktatás szerves részét alkotják. Az első ilyen jellegű útrakelésre 1906-ban került sor.³² A következő esztendőben

²⁸ Gyergyó, 19004. június 26.

²⁹ Gyergyó, 1908. június 7.

³⁰ Gyergyó, 1908. május 3.

³¹ Gyergyó, 1907. október 7.

³² Uo.

Udvarhely, Segesvár és Brassó városokat látogatták meg a polgári fiúiskola tanulói. Ez alkalommal az iskola diákjai szeptember 27-én, hajnali 3 órakor hagyták el Gyergyószentmiklóst, és gyalogtúra révén értek el Székelyudvarhelyre. Itt megtekintették a Székely támadt vár romjain épült reál-, valamint az agyag – és a kőfaragászati iskolát. Udvarhelyről vonattal Segesvárra utaztak, ahol megtekintették az állami iskolákat, a megyeháza dísztermeit, a fehéregyházi emlékművet, Petőfi Sándor szobrát, valamint a szövet-, posztó és bőrgyárakat. Következő állomásuk Brassó volt, ahol megtekintették a városházát, Honterius nyomdáját és a Fekete templomot, majd megmászták a Várhegyet, a Fellegvárat és a Czenk tetőt. Ugyanakkor meglátogatták a petróleumfinomító üzemet, illetve a gáz- és a vasgyárat. Brassóból vonattal Tusnádfürdőre, majd Madéfalvára utaztak. Innen ismét gyalog tértek vissza Szentmiklósrá.³³

A tanulók által bemutatott kultúrműsorokkal is kitűnt a polgári fiúiskola. Így például 1908. április 2-án az iskola az Országos Gyermekvédő Szövetség javára gyermekelőadást szervezett, melynek 123 koronás és 22 filléres jövedelme felért egy színházi előadás nyereségével.³⁴

Az iskola tanárai a felnőtt oktatást is feladatuknak tekintették. Ők azok, akik Gyergyószentmiklóson kidolgozták a mai népi egyetem elődjének tekinthető helyi líceum alaptényezőit, melynek szerintük a következők voltak:

- Egy szervezett társaság létezése
- Egy megfelelő helység

³³ Uo.

³⁴ Gyergyó, 1908. április 6-5.

- Tanszerek, szemléltető eszközök beszerzése
- Megfelelő tantestület létrehozása
- A működő tanerők szakcsoportjának a megállapítása
- Az előadások pontos megtartása
- Az alapszabályzat megszerkesztése
- Tudománykedvelő közönség kialakítása.³⁵

A tanári kar a tanulók szórakoztatását is feladatának tekintette. Így történt ez 1902 májusában is, amikor Gyergyószentmiklós lakossága megismerkedhetett a mozgófilm kezdetével. Ekkor a Gyergyó című lap közleménye szerint: „Valami hollandus vállalkozó a héten községünkben, ki mozgó fényképek bemutatásával két ízben is telt házat csinált magának. Kifogyván az új műsorból a péntek délutánt a helybeli ifúságnak szánta. Mélyen leszállított árak mellett ajánlkozott előadásra a három tanintézet igazgatóinál. De a 10 és 5 krajcáros helyárak dacára is alig egy pár jelentkezett, de elhozta a pénzt. A nagy többség szomorúan hallgatott... mert a mostani időben igen soknál nagy helyt áll az a 10 kr. is. A polgári iskolában például 90% nem tudott pénzt hozni. Az utolsó pillanatban aztán tudomásukra esett, hogy így is jöhetnek, a tantestület 3 tagja kiteszi helyettük a piczulákat. Volt is öröm e felett. Így történt valószínűleg a másik két tanintézetben is, mert a nagyterem szűknek bizonyult a publikum befogadására. A hatalmas gyermekserег jóízű nevetésének, falrengető tapsviharának tanúja lenni, mikkel az egyes képek bemutatását kísérték, ritka

³⁵ Gyergyó, 1907 február 16.

élvezetet nyújtott nemcsak a jelenlévő pár szülőnek, hanem a felügyeletet gyakorló nővéreknek és a tanító uraknak is.”³⁶

Úgy érezzük, ezek a sorok hűen érzékeltetik a tanár és a diák közötti kapcsolatot. A tanulók szórakozását az iskolabálok is elősegítették, melyeknek időpontját a tanulóifjúság összejövetelein határozták meg. „A tanuló ifjúság 29-én tartott gyűlésén – olvashatjuk a többek között 1904, június 31-én a Gyergyó című lapban – elhatározta, hogy nyáron is mindig megtartja a szokásos ifjúsági bált.”³⁷

A korabeli tanári-, tanítói kar az ifjúság nevelésére is igen nagy gondot fordított. Imets János tanár például a szülő-tanító közti kapcsolatot véli meghatározónak. „A szülőkkel való találkozásra – írja – alkalmat nyújt a gyermek esetleges és nem ragályos betegsége, mely alkalmakkor, ha ideje engedi növekedését látogassa meg, s a felgyógyulásra nézve tapasztalati tanácsokat osztogasson. Ha ideje nem engedné, hogy látogatást tegyen, legalább részvétellel tudakozódják tanítványa felől. Ez által a tanító két szívet nyer meg magának: a gyermekét és a szülőét.” Ugyanakkor a tanító viselkedésében kiegyensúlyozottságot követelt: „Igen nyomós ok nélkül ne büntessen, s ha büntet is, ne legyen ez rossz kedvének vagy pillanatnyi felhevülésének kifolyása, mert igazságtalanul cselekednék, ha valami családi kellemetlensége vagy éppen a szülőkre való ellenszenve miatti bosszúját a gyermekeken töltené ki. Pusztá feladásra ne büntessen senkit, sőt egyáltalán ilyeneket ne engedjen meg: a büntetés nemeivel fokonként haladjon. A fiatal, türelmetlen heves

³⁶ Gyergyó, 1902. május 18.

³⁷ Gyergyó, 1904. június 31.

tanító a büntetést halassza a tanóra utáni időre, mert addig haragja lecsillapul és higgadttabban fog eljárni.”³⁸

A fent bemutatott színvonal nemcsak a polgári fiúiskolát, hanem a Leánynöveldet és a Tanonciskolát is jellemezte: „A múlt hét utolsó és a hét első napjaiban – olvashatjuk a Gyergyó című lap 1904. június 26-i számában – tartották meg az évfárad vizsgákat a leánynöveldeben a szétküldött program sorrendjében. Örömmel jelenthetjük, hogy a zárda ismét fényes tanuléletet adta annak, hogy abban a leányok oktatása és nevelése igazán szakavatott kezekben van letéve. A növendékek értelmes és szabatos feleletei meggyőzték a csekély számú érdeklődő szülőket... hogy a növendékek ismereteiket szépen és értelmesen adták elő.”³⁹ Ez a polgári iskolának megfelelő, de kereskedelmi képzettséget is nyújtó iskola kiváló kultúrműsorokat szervezett, s ezért, mint ahogy a Gyergyó című lap 1902. június 22-én írja: „Az eddigi tapasztalat szerint az intézet erre szánt helyisége a vendégek befogadására nem lévén elég nagy, a záróünnepély a Laurentzi féle nagyteremben lesz megtartva.”⁴⁰

Ez alkalommal műsoruk a következő volt:

1. *Bevezető kórusműsor*
2. „*Rusische Schlittenpost*” – zongorajáték 4 kézre
– játszzák Tódor Jolán és Vákár Ilona
3. *Réthy Matild szavalatja*
4. „*Barcarole*” 4 kézre – cimbalmon kíséri Kiss Anna
– játszzák Kalmár Irma és Erzsike,

³⁸ Gyergyó, 1901. október 6.

³⁹ Gyergyó, 1904. június 26.

⁴⁰ Gyergyó, 1902. június 22.

5. *Fórika Iza, Merza Magda és Mühlfoy Juliska közös éneklése*
6. „Maifesta - March” – zongorajáték,
– játsszák 6 kézre Tiltscher Alice, Páll Erzsike és Szász Paula
7. *Vadász dal* – éneklí a kar
8. *Egy kedves ember* – monológ
– előadja Gereöffy Zelma
9. „*Petershirger Schlitteufahrt*” – zongorajáték 4 kézre
– játsszák Jakab Edita és Piroška
10. *Népdalok* – cimbalmon játssza László Ilona
11. *A nagy ravágyás büntetése* – daljáték
12. „*Faust*” – zongorajáték 6 kézre
– játsszák Hozó Polixenia, Sáska Irén és Imets Jolán
13. „*Tündérkirály és a hold*” – éneklí a kar
14. *Népdalok* – zongorán játsszik Karácsony Piroška,
cimbalmon Mühlfoy Juliska
15. „*Élsz-e még ?*” – duett
– éneklík Gaál Mariska és Karolin
16. „*Vén cigány*” – melodráma
– mondja Hozó Polixenia
17. „*Die lustige Tambour*” – zongorajáték 4 kézre
– játsszák Veress Erzsike és Merza Magda
18. „*Cigánykar*” – éneklí a kar
19. „*A fiú sziklája*” – szavalja Jakab Edita
20. „*Chilperich*” – zongorajáték
– játssza Mühlfoy Juliska
21. „*Búcsú*” – éneklí a kar
22. „*A szent szív áldásai*” – drámai költemény⁴¹

⁴¹ Uo.

A város harmadik jelentős oktatási egysége a tanonciskola képezte. Itt is, akárcsak a másik két iskolánál, évváró vizsgákat tartottak. „8-án tanonciskola nyitotta meg a vizsgák sorozatát.”⁴² Írják 1902 júniusában a helyi lapban. Majd így értékelik a vizsgák eredményét: „Szép munkakiállításuk volt, melyen 26 kiállító iparostanonc vett részt.”

Eddig a gyergyószentmiklósi iskolarendszer fejlődéséről és színvonaláról próbáltunk képet mutatni. Ezenkívül még ki kell emelnünk a helyi „scholarendszer” humanizmusát, amely két úton nyilvánul meg: a szegény tanulók segélyezése és a béke nap megtartása révén. A szegény tanulók segélyező egyesülete évente többször is megszervezte az arra szoruló diákok megsegítését. Így történt ez 1914. január 11-én amikor a helyi lapból arról értesülünk, hogy „Ezúttal is 94 gyermek részesült csizma, cipő, részint meleg téli ruhában.”⁴³

Az emberszeretetre, békére való nevelés nemcsak az oktatási órákon valósult meg, hanem a békeanyagok szervezésében is. „Csíkvármegye k. tanfelügyelője – olvashatjuk 1913. április 27-én – felhívást intézett a megye összes igazgatótanítóihoz, hogy a hágai békekonferencia, vagyis minden év május 18-án legalább egy órát a béke nagy eszméjének tartoznak szentelni az iskolák.”⁴⁴

Milyen volt a tanítók társadalmi megbecsülése? Összhangban volt-e a fizetésük az általuk kifejtett oktató-nevelő munkával? Nem! A tanító fizetése ekkor is kisebb volt a jegyzőénél,

⁴² Gyergyó, 1902. június 15.

⁴³ Gyergyó, 1914. január 11.

⁴⁴ Gyergyó, 1913. április 27.

orvosénál és mérnökénél. Az 1913-as évi fizetésemelés fényt derít a XX. század eleji javadalmazásokra, melyek a következők voltak:

III. fizetési osztály III. fokozat	580 korona
III. fizetési osztály II. fokozat	780 korona
II. fizetési osztály III. fokozat	940 korona
II. fizetési osztály II. fokozat	1080 korona ⁴⁵

1913-ban a tanítók mozgalmat indítottak munkabérik növelése érdekében. Követeléseik siker koronázta, mivel a magyar kormány növelte javadalmazásuk értékét. Ezeket az új tanítói fizetéseket a helyi lap személyre szólóan közölte, ami a következőképpen mutatott:

- Berecz Balázs III. fizetési osztály III. fokozat 1400 korona
- Gereöffy Csanád III. fizetési osztály III. fokozat 1600 korona
- Péterfi Lajos
- Sántha Albert II. fizetési osztály III. fokozat 2000 korona
- Márton Gábor

A fizetésemelések összhangban voltak a korabeli áremelkedésekkel is, így tehát részben fizetési igazításnak tekinthetjük őket.

Az olvasó felteheti a kérdést: miért kell nekünk ismernünk a korabeli oktatók javadalmazását? Azért, mert ezek a kiskeresetű, viszonylag nehéz életkörülmények között élő tanárok, tanítók voltak Gyergyószentmiklós kultúréletének fő mozgatóerői. Kálmán István a polgári fiúiskola igazgatója 1901-től egészen 1907-ben bekövetkezett haláláig szerkesztette a város

⁴⁵ Gyergyó, 1913. június 13.

akkori újságját, a Gyergyó című lapot. Gereöffy Csanád, Fodor János, Kölönte Béla, Kémenes Antal, Józsa Sándor versei, elbeszélései, illetve írásai nemcsak színessé, de színvonalassá is tették Gyergyószentmiklós irodalmi életét.

A gyergyószentmiklósi gimnázium megalapítása

A Gimnázium a Homéroszi korban olyan épületet jelentett, amely az ifjak nevelését szolgálta. Később a görög társadalom fejlődésével gyakorló iskolát jelképezett, ahol az itt tanulók a testedzés mellett, a retorikával és a filozófiával is megismerkedhettek. A középkorban a gimnáziumok általában a klastromokhoz tartoztak, és inkább csak papokat képeztek. Az alaptantárgy a latin, görög és a héber nyelv volt, később pedig bevezették a klasszikus irodalmat is. A reformáció és az ellenreformáció korában az iskolák nemcsak számbelileg növekedtek, hanem a gyakori adományok következtében önálló intézményekké alakultak. Egyesek közülük valóságos főiskolákká váltak, mint a gyulafehérvári, enyedi és a kolozsvári kollégiumok, melyek azonban továbbra is szerves egységet alkottak az őket létrehozó iskolákkal. A késő feudalizmus kori gimnáziumokban az előmenetel fokozatait a következőképpen állapították meg: gramatista, szintaxista, rétor, poéta és filozófia. Az említett három nyelven kívül ebben a szervezetbe beleépült a magyar nyelv és irodalom, a történelem, valamint a matematika tanítása is.

1867-től kezdve a magyar állam szabályozta a gimnáziumok szervezetét, megállapította és általánosította tervüket. A latin

nyelv heti 6 órában továbbra is főtantárgy maradt, de korlátozták a görög nyelv tanítását. A XIX. század második felében ugyanis a gimnázium már nem felelt meg az ipari forradalom, vagyis a fejlődő kapitalizmus követelményeinek, mivel megelőzte a kor technikai ismereteit.

1893-ban Csáki Albin reformja a reál érdeklődésű tanulóknak lehetővé tette, hogy a görög nyelv helyett mértant és a szabadkézi rajzot tanulhassanak. 1899-ben Vlaszics Gyula újabb reformmal próbálta közelebb hozni a gimnáziumi oktatást a kor követelményeihez. Megváltoztatta a latin nyelv tanításának jellegét és szellemét, a két alsó osztályba pedig bevezette a természetrajzot. A XX. század elején tehát, a gyakori reformok ellenére, a gimnázium csupán általános műveltséget nyújtott tanulóinak, de nem ruházta fel őket a kor műszaki ismereteinek alapelemeivel.

A gimnáziumhoz képest a kor követelményeinek jobban megfeleltek a reál középiskolák, melyek Erdélyben először az ötvenes években jelentek meg. Ezeket az oktatási egységeket al- és fő reáliskolákra oszthatjuk, az előbbi három, az utóbbi elvégzése pedig hat évet vett igénybe. Az 1875-ben megjelent tanterv az eddigi hat osztályt újabb két osztállyal bővítette, és ennél az iskolatípusnál is kötelezővé tette az érettségi vizsgát. A reáliskolák tanterve főleg a reál tantárgyak és a modern nyelvek (francia, német) elsajátítására helyezte a hangsúlyt.⁴⁶

⁴⁶Laurentzi Vilmos: Gimnázium vagy reáliskola. Gyergyó 1906. aug. 5., dec. 30. 1907. jan. 7., május 15.

Gyergyószentmiklós Csíkszék, 1876-tól pedig Csík megye legjelentősebb gazdasági központja volt. Erre, valamint az általunk már bemutatott helyi iskolarendszer színvonalára alapozva, a központi kormányzat 1865. november 4-én megalapította az első középiskolának számító reáliskolát.⁴⁷ A lakosság konzervativizmusa azonban a hetvenes években megbuktatta a város első líceumát.⁴⁸ A gyergyószentmiklósi szülők ugyanis képtelenek voltak felismerni a reáliskola előnyeit és ezért gyermekeiket más vidékek oktatási egységeibe írták be. A település vezetősége sem támogatta a középiskolát, ilyen körülmények között az új iskola kénytelen volt bezárni kapuit.⁴⁹ Húsz esztendőnek kellett eltelnie, míg a gyergyószentmiklósiak ráébredtek a középiskola megalapításának fontosságára. Ekkor sem a haladó jellegű reáliskolára, hanem a konzervatív oktatási rendszeren alapuló gimnáziumra gondoltak. Mégis figyelemre méltó az elszántság, az akaraterő, mellyel kiharcolták a helyi középiskolát. Az első nagyobb méretű összejövetre 1897. június 27-én került sor a gyergyószentmiklósi községháza nagytermében, amikor is a helyi előjáróság elhatározta, hogy a Közoktatási minisztériumhoz fog fordulni, a polgári fiúiskolának állami fiúgimnáziummá való átalakítása érdekében. „A község anyagi érdeke – olvashatjuk a határozatból... hogy a nevelés terén a fokozatosabb tanítás lehetővé tétessék, továbbá, hogy míg a vagyonos szülők ne legyenek kénytelenek idegen nyelvre vinni gyermekeiket, addig a szegényebb sorsú szülők gyere-

⁴⁷ Orbán 1869. 107.

⁴⁸ Uo... az 1868-1869-es tanévben 141 diák tanult itt.

⁴⁹ Gyergyó, 1907. január 6.

keinek is legyen módjukban a magasabb pályára való kiképzés.”⁵⁰ A döntést több oldalt kitevő aláírások követték, melyek a gyűlés tömegméretét, illetve a közakaratot bizonyították.

A gyergyószentmiklósi nagygyűlést Csíkszeredában is érzékelték, visszhangját a Csíki Lapokban a következőképpen fogalmazták meg: „Gyergyószentmiklósnak, sőt egész Gyergyónak hagyományos törekvését képezte mindig egy gimnázium felállítása. Ezen intézménynek a hiányát Gyergyó közoktatásügye régóta sajnósan érzi. Magát a polgári iskolát is azzal a céllal állították fel, hogy az algimnáziumot helyettesítse. A polgári iskola tanterv szerint a gyakorlati pálya, a helyi viszonyoknál fogva egyszersmind a gimnáziumra is készített, de két úrnak nehéz szolgálni, s az idő megérlelte azt a közkívánalmat, hogy a polgári iskola gimnáziummá alakíttassék át”⁵¹

A júniusi megbeszélést augusztus 1-én egy újabb nagygyűlés követte, amikor ismét megfogalmazták a helyi közösségnek a minisztériumhoz benyújtandó határozatát.⁵² A gyergyószentmiklósiak kérését azonban visszautasították. Az 1901-es évi választás után a helyi lap szerkesztője elpanaszolta, hogy „Gyergyó erősen érzi boldogulása két fontos tényezőjét, a gimnáziumnak és a vasútnak a hiányát. Mindkét ügyben segítséget teremteni, megoldást létrehozni eléggé törekedtünk, meg volt bennünk a lelkesedés magas foka, s nem rettentünk volna vissza még anyagi áldozatoktól sem, természetesen szerény anyagi viszonyainkhoz mérten. Fájdalom, egyiket sem sikerült

⁵⁰ Csíkszereda. Állami levéltár. F. 1. sz. 170.

⁵¹ Csíki Lapok, 1897. július 7.

⁵² Csíkszereda. Állami Levéltár. F. 1. sz. 170.

eddig megnyernünk, noha mindkettőnek szükségességét illetékes helyen belátták.”⁵³

A gyergyószentmiklósiak nem adták fel a harcot. Követelésüket a Székely Kongresszushoz címzett memorandumban is megfogalmazták,⁵⁴ ugyanakkor ismét a minisztériumhoz fordultak kérésükkel. A kormánykörök azonban ismét elutasították a település követéit. „A reál gimnázium, az egyetemes középiskolai oktatás kérdése nálunk még mindig vajdúd félben van – fogalmazódik meg a panaszos szellemben megírt írás – még mindig nem tudnak az intéző körök e kérdésében dűlőre jutni. Pedig minő sok tehetség, kiváló egzisztencia kallódott el az által, hogy míg egy városban csak polgári, másiban csak reál, s csak a legkevesebb gimnázium, esetleg mindhárom tanintézet. A szegény sorsú tanuló kénytelen azt az iskolát látogatni, amely véletlenül szülővárosában van, s ha ez az iskola polgári reáliskola, úgy természetesen már előre el van zárva attól a lehetőségtől, hogy tudását és képességeit a tudományegyetemen tovább képezhesse.”⁵⁵

Nem csodálkozhatunk azon, hogy ennyi visszautasítás után a cikkíró a kor oktatási rendszerében kereste a hibát. Sőt, 1903 szeptemberében amikor a csíksomlyói gimnáziumban a gyergyói diákok egy részét visszautasították, a Gyergyó című újság a szegénység elleni iskolapolitikával vádolta a kormányt. A korabeli írás szerint a „Csíksomlyói gimnázium számos tanuló visszautasított. Ennek oka az intézet túlszűfolttsága, s a tö-

⁵³ Gyergyó, 1901. október 13.

⁵⁴ Gyergyó, 1902. szeptember 7.

⁵⁵ Gyergyó, 1902. szeptember 14.

meges jelentkezők közül csakis a kiválóbbakat fogadták el. Jól tudjuk, hogy Gyergyó tanulóinak nagy része Szebenben, Erzsébetvárosban, Marosvásárhelyt, Brassóban, Kolozsvárt, Fehérvárt és Udvarhelyt tanul, Csíksomlyóra pedig inkább csak azok mennek kiknek anyagi helyzete nem engedi meg a nagyobb város felkeresését, s éppen ezen szegényebb sorsú diákok vannak kitéve annak, hogy a megye egyetlen középiskolája nem fogadhatja be, mert részükre ott nincsen hely.”⁵⁶

Újabb politikai akcióra azonban csak 1905-ben kerül sor, amikor a helyi képviselőtestület ismét megújította kérését a gimnázium létesítésére vonatkozólag. A kormány tagjai azonban csak 300.000 korona helyi hozzájárulással voltak hajlandók tárgyalni. Ezért a helyi képviselő testület Csík vármegye törvényhatóságához fordult anyagi segítségért: „A Képviselőtestület jól lehet ezen közép tanoda létesítésére nemcsak ezen község, de 48.800 m² területű, a Gyergyóban élő 5600 lélek kulturális érdekeit lesz hivatva szolgálni.”⁵⁷ Az 1905. május 5-én tartott közgyűlésen „a 38. szám alatt hozott határozatban a szükséges telken felül kizárólag a gimnázium létesítésére ajánlott 100.000 koronán felül kizárólag a gimnázium létesítésére további 40.000 koronát és így összesen 140.000 koronát felajánl a közoktatási kormánynak az erről kiállított (jegyző által aláírt) kötelező okiratot jóváhagyja. Csík vármegye tekintetes törvényhatóságait pedig tisztelettel és bizalommal felkéri, hogy a közoktatási kormány által kívánt 300.000 korona hoz-

⁵⁶ Gyergyó, 1903. szeptember 6.

⁵⁷ Csíkszereda. Állami levéltár. F. 1. sz 170.

zájárulási összeg kiegészítésére nevelés alapjából, ezen kért 100.000 korona hozzájárulást 160.000 koronára emelje fel.”⁵⁸

Miután elvben sikerült szert tenniük a kormány által követelt 300.000 koronára, a gyergyóiak is magabiztosabbakká váltak. „A gyergyói gimnázium ügye biztos rév fele halad – olvashatjuk a helyi lapban. – Férfiak tartják kezükben a gályát, s biztos lesz annak útja a törekvés termékeny vizén.”⁵⁹

A kormány és a csíki hatóságok ismét reálközépiskolát szeretett volna alapítani Gyergyószentmiklóson, míg a gyergyóiak inkább a gimnázium létrehozásában reménykedtek. „A képviselőtestület a leirat azon ágát, hogy legyen a létesítendő középtanoda reáliskola olvashatjuk az 1905-ös évi jelentésben komoly megfontolás tárgyává tette, s hosszabb tételődés után is azon megdönthetetlen következtetésre jutott, hogy csak a gimnázium lesz az ami a kulturális szükségletet kielégíti.”⁶⁰

A közoktatási minisztérium és a kolozsvári tanfelügyelőség 1906 augusztusában elvben egyetértett a középiskola megalakulásával, de gimnázium helyett inkább reáliskolát akart létrehozni Gyergyószentmiklóson. A gyergyószentmiklósi eljáróság ismét visszautasította a központi szervek ajánlatát, arra hivatkozva, hogy a székelyudvarhelyi reáliskola pang, míg a csíksomlyói gimnázium túl van zsúfolva, ugyanakkor szerintük a reálosztályok egyoldalú műveltséget biztosítanak. Magatartásukkal azonban tovább hátráltatták a középiskola megalakulását. Ilyen körülmények között a gyergyószentmiklósiak

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Gyergyó. 1906. augusztus 12.

⁶⁰ Csíkszereda. Állami levéltár. F. 1. sz 170.

közül is egyre többen kételkedtek a helyi vezetőség cselekedeteinek helyességében.⁶¹ Dr. Laurentzi Vilmos maradisággal és szűklátókörűséggel vádolta polgártársait: „Kulturális igényeinket szem előtt tartva próbáljuk a kérdést ily alakban föltenni – írja – várakozunk továbbra is a drága gimnáziumra, vagy fogadjuk el az ingyen kínált reáliskolát. S ha mi elismerjük amint azt a törvény világosan meghatározza, hogy a reáliskola a gimnáziummal teljesen egyenlő rangú és egyenjogúsított középiskola, akkor mellőzve a nevet, csupán a lényegét megadva így is formálhatjuk a kérdést: Lesz-e középiskolánk vagy nem lesz? Erre a kérdésre kedvező és biztos választ haladéktalanul kaphatunk – ha akarjuk, ha a reáliskolát gimnáziummal egyenjogúsított középiskolának elismerjük és elfogadjuk. S mi akadályozza ezt az illetékes körökben? Beható tanulmányom eredményeképpen talán nem veszélyeztetem az igazságot, ha e kérdésre azzal felelek, hogy elfogultság és előítélet.”⁶²

Laurentzi Vilmos gondolataira a gimnáziumpártiak azzal válaszoltak, „hogy egy speciális székely körben élő népnek mint a mienk semmiképpen sem kell reáliskola, erről dokumentálisan tanúskodnak a már megszűnt gyergyószentmiklósi, s a még létező többi erdélyrészi reáliskolák.” Szerintük „egy népet akarata ellenére nem lehet nem kellő kultúrával boldogítani.”⁶³

Az ilyen és ehhez hasonló vélemények nem kedveztek a középiskola megalapításának. A központi szervek ugyanis lát-

⁶¹ Gyergyó, 1906. augusztus 5.

⁶² Gyergyó, 1906. december 30.

⁶³ Gyergyó, 1907. június 2.

ván a helyi előjáróság maradi magatartását, ismét visszautasították a gyergyószentmiklósiak kérését. Így például 1907 márciusában Molnár Viktor államtitkár „az elébe járult küldöttségnek kijelentette, hogy a terv életbe lépésének két évi halasztást kell szenvednie.”⁶⁴

A gyergyószentmiklósiak most sem adták fel a reményt és kijelentették: „joguk van az államtól kérni, még több joguk van a méltányosságra.”⁶⁵

Az események azonban továbbra sem kedveztek a gimnázium létrejöttének. A középiskola létrehozásának tervét ugyanis kivették az 1907-es évi költségvetésből. Sümegi Vilmos kerületi képviselő azonban optimista volt a gimnáziumalapítással kapcsolatban és az 1907. május 27-i levelében az 1908-as esztendőre ígérte az iskola megalapítását. Mint írja „a pénzügyminiszternek, illetve a minisztertanácsnak hozzá kell ehhez járulni, az Országgyűlésnek meg kell szavazni és a törvény szentesítése után lehet csak pénzeket folyósítani az állampénztárból. Ezek tetejébe került, hogy minden új gimnázium felállításához Ófelsége külön engedelmé is szükséges. Meg vagyok győződve, hogy minden rendes mederben fog lefolyni a legjobb sikerrel. De természetesen ebből az is következik, hogy ebben az esztendőben az állam nem állíthatja fel a gimnáziumot. Ez okból sokat jártam Apponyinál, Tóth Jánosnál és különösen Molnár Viktor államtitkárnál.”⁶⁶

⁶⁴ Gyergyó, 1907. március 15.

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ Gyergyó, 1907. június 2.

1907. december 23-án a gyergyóiak még nem kaptak választ kéréseikre. A helyi lapban megjelent írásban elpanaszolják, hogy „csak a mi községünk csalódott a maga reményében, melynek megvalósulása pedig a legnagyobb áldozattól sem riadt vissza. Ennek az áldozatnak a tudata már csak arra való, hogy reményünk megghiúsulását annál fájdalmasabban érezzük.”⁶⁷

Ha az 1907-es esztendő nem hozta meg a rég óhajtott iskola létrehozását, 1908-ban végül is megvalósult a gyergyószentmiklósiak 11 éves álma, a GIMNÁZIUM. Persze most sem küzdelem nélkül. 1908-ban kiharcolták a gimnáziumnak a költségvetésbe való beinkadrálását. A jelzett év január 19-én a Gyergyó című lapban arról értesülünk, hogy „az országgyűlési képviselőknek tanulmányozás végett beosztott 1908. évi költségvetésbe csatolt indoklásban a Gyergyószentmiklóson felállítandó állami főgimnázium 1-ső osztályának ez év őszén leendő megnyitása is szerepelt.”⁶⁸

A közoktatási minisztérium azonban képtelen volt betenni az 1908-as év költségvetésébe a gimnáziumépítéssel járó költségeket. A szakminisztérium és a kolozsvári tanfelügyelőség az előző esztendőktől eltérően most már támogatta a gimnáziumalapítás tervét és megoldást keresett. Ezért a kolozsvári tanfelügyelő 1908. február 12-i leírásban az iskolaalapításra vonatkozó javaslatot kért a gyergyószentmiklósi előljárástól: „Nagy méltóságú vallás és közoktatásügyi minisztériumnak folyó és 7527-es számú rendeltetése alapján értesítem az esetleges közönséget, hogy az 1908/9 tanében esetleg megnyíló

⁶⁷ Gyergyó, 1907. december 23.

⁶⁸ Gyergyó, 1908. január 19.

első osztálynak és az épület felépültéig megnyílandó osztálynak ideiglenes esetleg a község költségén leendő elhelyezésére nézve javaslatát elvárom.”⁶⁹

Válaszképpen a város képviselő testülete úgy döntött, hogy a létesítendő főgimnázium első osztályának 1908/1909-es szükségéhez képest a gimnáziumi épület elkészítéséig a tulajdonát képező polgári fiúiskola termei bármelyikét, mely a célnak legalkalmasabb, megfelel, átengedi... A város tulajdonát képező polgári fiúiskola bármely tantermének az átengedése azért nem okozhat nehézséget, mert az iskola egyes osztályában azon sorrendben lesznek beszüntetve, mint gimnáziumi osztályok lesznek állva, s így a gimnázium I. osztályának helyreállításával, a polgári iskola I. osztálya megszűnik, s a megürülő helyre rendezett tanterem a szükség véglegesítésével felhasználható.”⁷⁰

A központi szervek magatartásának a megváltozása a gyergyószentmiklósiakat egy újabb kérés megfogalmazására készítette, melyben nemcsak egy, hanem a gimnázium két osztályának a megnyitására kértek engedélyt és egyben eloszlatták a központi szerveknek az iskolaépülettel kapcsolatos kétélyeit, „Indokul bátrak vagyunk felhozni – olvashatjuk a kérelemlevélben –, hogy a gimnázium II-ik osztálya tanulói-
nak képesek vagyunk megfelelő tanteremről gondoskodni és, hogy a tanulók létszáma biztosítva van. Ugyanis a polgári fiú iskoláinak első osztályban a múlt tanévben tekintettel, hogy egy felállítandó gimnáziumra, a latin nyelvet rendes tantárgy-

⁶⁹ Csíkszereda. Állami levéltár. F. 1. sz. 170.

⁷⁰ Uo.

ként, a gimnáziumnál előírt rendben tanítottuk. Ezen 25 tanuló szeretne már most átlépni a gimnázium II-ik osztályába. Ezen kívül városunk és a közel fekvő vidékből a távolabbi gimnázium I-ső osztályában végzett növendékek szülői nap-nap után jelentkeznek, hogy eszközöltessék ki a II-ik osztály megnyitását, hogy gyermekeiket az itteni gimnáziumba írathassák be. Ily tanulókra több mint 10-15-re számíthatunk.”⁷¹

A kérelemlevelet az Orel Dezső polgármester és Puskás Adolf főjegyző által vezetett küldöttség személyesen adta át a miniszternek.⁷² E tárgyalások kimeneteléről a Gyergyó című lap május 17-i közleménye a következőképpen tudósít: „Gimnáziumunk ügyében a múlt héten küldöttség tisztelgett illetékes helyen és annak még a folyó évben leendő felállítását sürgette. A megnyugtató válasz röviden az, hogy még a folyó évben a gimnázium első osztálya fel lesz állítva és ideiglenesen a polgári fiúiskola helyiségében lesz elhelyezve. Már az első évben gimnáziumi igazgatót kapunk, aki a vezetést azonnal átveszi.”⁷³

Úgy érezzük, ez volt az a mozzanat amikor a központi szervek véglegesen a gimnáziumalapítás mellett döntöttek. Az események most már gyorsan váltották egymást. 1908. július 24-én Gyergyószentmiklóásra érkezett dr. Urbánek (Pongrácz) Károly igazgatójelölt, aki azelőtt a zalaegerszegi főgimnáziumnál tanított. Ugyanazon hónap 26-án a helyi lap már azzal nyugtatja meg olvasóit, hogy: „A főgimnázium első osztályát

⁷¹ Uo.

⁷² Uo.

⁷³ Gyergyó, 1908. május 17.

szeptemberre föltétlenül felállítják, sőt ha a második osztályba jelentkező tanulók száma meghaladja legalább a 25-öt, akkor a gimnázium egyszerre két osztállyal nyílik meg.”⁷⁴

A gimnázium felállításáról szóló központi döntésről városunk lakossága augusztus 11-én kapott hírt, melyet a Gyergyó című lap augusztus 16-án tett közzé: „Elosztottak évtizedes kétségeinknek felhői, felderült a valóra vált remények napja: augusztus 11-én lefektették közművelődésünk templomának, a főgimnáziumnak szilárd alapkövét. Rendes örömműnnp volt ez a nap városunkban, egy ünnepi zászló sem jelezte a városháza homlokzatán, hogy illusztris vendégünk, Barkóczy Nándor miniszter osztálytanácsos odabenn arról értesíti a városi tanácsot, hogy a reális fejlődésnek indult székelyföldi város elérte legnemesebb ambíciójának megérdemelt gyümölcsét: szeptember elején megnyílik a gyergyószentmiklósi állami főgimnázium egyszerre két osztállyal. Így az is valóra válik, amibe a legutóbbi napok alatt csak a legnagyobb esetben volt kilátásunk.”⁷⁵

Mivel magyarázható a központi szervek magatartásának a megváltozása? Elsősorban a település gyorsütemű fejlődésével a XX. század első évtizedében. Bár az 1897-es évi Gyergyószentmiklóson jelen voltak az urbanizáció jegyei, mégis községnek volt nyilvánítva, míg az 1908-as évi település mind nevében, mind pedig formájában városias jellegű volt. E gyors ütemű fejlődés néhány mozzanatát jelképezi a kórháznak 1899-ben történt felépítése, a villanyszolgáltatásnak 1903-ban, erdélyi szinten nyolcadiknak való bevezetése, a kapitalista jellegű

⁷⁴ Gyergyó, 1908. július 26.

⁷⁵ Gyergyó, 1908. augusztus 16.

gyárrendszer kiépítése. 1907 decemberében Gyergyószentmiklós is beintegrálódott az országos vasúthálózatba, és ugyanabban az időben kapott városjogot a település. Ezeket a megvalósításokat a kormányzervek sem hagyták figyelmen kívül. Az összefüggéseket a kor emberei is felismerték: „Emlékezünk a kormány egyik legilletékesebb képviselőjének lekötendő ígéretére – olvashatjuk a helyi sajtóban –, mely a vasút megnyitása alkalmával nem régen hangzott el. A vasút még egy éven belül elhozza a város kulturális haladásának legfőbb létesítményét: a gimnáziumot.”⁷⁶

A gimnáziumalapítást a város társadalomszerkezete is megkövetelte.

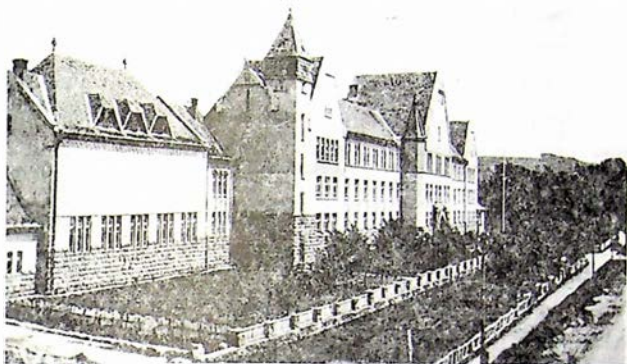
A 208 személyt kitevő közszolgálatban dolgozó és szabad foglalkozásúaknak feljegyzett értelmiség mellett, a városban élő jelentős számú iparos-kereskedő réteg számára is szellemi szükségletet jelentett a gimnázium. Nem feledkezhetünk meg a XX. század eleji Székely Kongresszus hatásától sem, hiszen ez a fórum a gyergyószentmiklósi főgimnázium ügyét országos fontosságúvá emelte.

...És ami legfontosabb, a korabeli polgármester, Orel Dezső, a főjegyző, Puskás Adolf és a város egész lakossága semmilyen áldozattól sem riadt vissza, ha a város kulturális érdeke veszélybe forgott. A gimnázium megalakulása tehát ezeknek az embereknek az akaraterejét is jelképezi.

⁷⁶ Gyergyó, 1908. július 26.

A gimnázium megépítésének körülményei

A középiskola megalakulásának egyik akadályát az iskola-épület hiánya képezte. A szakminisztérium számára ugyanis a gimnázium igen költséges volt, mivel a korabeli elképzelés szerint ez a típusú oktatási egység egy jól felszerelt épületet igényelt.

A gimnázium

A város a helyi erőforrásokból és a megyei törvényhatóságtól viszonylag gyorsan kiereszkolta a kormány által kért 300.000 koronát. A szakminisztérium azonban igen nagy anyagi nehézségekkel küszködött, hiszen az országos költségvetés nem nyújthatott számára megfelelő segítséget. Mikor pedig a miniszteri államtitkárok a gyergyóiak tudtára adták a valós helyzetet, ez utóbbiak az említett tisztségviselőket rosszindulattal vádolták. Így történt ez 1907 márciusában, amikor közölték városunk küldöttségével, hogy anyagi nehézségek miatt

még két évet fog késni a gimnázium megalapítása. Ezt az álláspontot a Gyergyó című lapban a következőképpen értékelték: „Megbízható forrásból értesülünk, hogy gimnáziumunk ügye elé leküzdhetetlennek látszó akadály gördült. Az akadályról Molnár Viktor államtitkár gondoskodik.”

Mint láttuk, a gimnáziumalapításra épület nélkül került sor. A kormány azonban elengedhetetlennek tartotta a gimnázium felépítését. Ezért 1908. augusztus 11-én, a középiskola hivatalos létrehozásának napján Barkóczy államtitkár, Orel Dezső polgármester és Puskás Adolf nem annyira a gimnáziumalapítást ünnepelték, mint inkább az iskolaépület sorsáról tárgyaltak. A megbeszélések során a város képviselői vállalták, hogy: „A főgimnázium épületének részére a régi barompiac helyére 4 kadasztrális hold telket ad át az államnak, és a régebben megállapított és a kormánynak felajánlott 300.000 korona készpénz összeget...” Ezzel szemben arról olvashatunk, hogy a „Vallás és Közoktatási Minisztériuma minden tekintetben modern épület és felszereléseinek költségeit kétmillió koronában irányozza elő. Az állami internátusra vonatkozólag azt az ajánlatot teszi a városnak, hogy ezt a saját költségén építse és szerelje fel, az állam ezután készen átveszi, és fönntartásáról gondoskodik.” A tárgyalások szerint az építést 1909 tavaszán kellett volna megkezdeni. Ezért már 1908. december 7-én a város vezetősége elkészítette az épület helyének telekkönyvi kivonatát, melyet a szerződés megkötése érdekében felküldtek az oktatásügyi miniszterhez: „A főgimnázium céljaira emelendő épülethez a megfelelő telket mi vagyunk kötelesek adni. Ezen kötelezettségünknek most már eleget kívánunk tenni, a

182

rendelkezésre álló 4 hold telek pontos helyszíni rajzát mellékeljük. Folyó év augusztus havában méltóságos Dr. Barkóczy Nándor miniszteri tanácsos úr helyszemlét tartott, s oda nyilatkozott, hogy a 4 hold 886 négyszögöl területű, ún. Barompiacz felel meg a célnak leginkább. Az esetre ha e nézet nem változott meg – ennek telekkönyvi vázrajzát és a szükséges telekkönyvi kivonatát a szerződésnek elkészítése végett alázattal felterjesztjük, s kérjük, hogy a kiállítandó szerződést vagy tulajdonjog átruházási okmányt a törvényhatósággal való jóváhagyás végett, hozzánk visszaküldeni méltóztasson.”

A kérést Puskás Adolf vitte el Budapestre, ahol „személyesen eljár a létrejött megállapodások” törvényesítése érdekében. Miután a szakminisztérium hivatalosan is beleegyezett a város telekadományozásába, Gyergyószentmiklós képviselőtestülete 1909. február 15-én a megyei alispánhoz fordul, azzal a kéréssel, hogy „méltóztasson annak jóváhagyását a törvényhatósági bizottságnál kieszközölni.”

A bürokrácia azonban ebben a korban is áthidalhatatlan akadályt jelentett még a könnyen megoldható esetekben is. A jogintézés bonyolultsága következtében Gyergyószentmiklós város adományozásának jogosságát és hitelességét több mint egy évig vizsgálta a székelyudvarhelyi Pénzügyi Igazgatóság, a csíkszeredai Telekkönyvi hatóság és a budapesti Kincstári Jogügyi Igazgatóság, melyek egymás határozatait felülbírálták, és elutasították. 1910 tavaszán végre valahára mindhárom szerv egyetértett az ajándékozás jogosságával: „Gyergyószentmiklós r-t városa közönségének 4256/16-1908. szám alatt hozott és Csík vármegye törvényhatósági bizottsága által 3069/1909

szám alatt jóváhagyott véghatározata értelmében 5 hold 326 négyszögöl területtel ingatlanokat tehermentesen örökre és visszavonhatatlanul ajándékozza és átbocsajtja a kir. kincstár tulajdonába.”

Az ajándékozási szerződést 1910. május 13-án a jogügyi igazgatóság benyújtotta a budapesti telekkönyvi bizottsághoz, és ezzel úgy tűnt, hogy megkezdődhet az iskolaépítés. A gimnázium ugyanis már 1909-től kezdve játszótérnek használta az épület helyéül szolgáló barompiac egy részét. Mindez Pongrácz Károly igazgató 1910. augusztus 26-i leveléből is kiderül, aki arra kéri a „Tekintetes Városi Képviselő Testületet, szíveskedjék a barompiacnak a múlt évben használt részét, minthogy az intézet közelében alkalmasabb játszótér nincs, minden fenntartás nélkül továbbra is átengedni, hogy így az intézet a kötelezően előírt játékdélutánokat fenntartás nélkül megtarthassa.”

Úgy tűnt, a gimnázium építése elől minden akadály elhárult. Ekkor azonban kiderült, hogy az iskolaépület terve hiányzik az 1911-es évi országos költségvetésből. A főgimnázium igazgatósága a város képviselő testületéhez fordult segítségért, amely határozatban kérte fel Csík vármegye Törvényhatósági Bizottságát, hogy december havi közgyűlésből írjon fel a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumhoz, hogy a gyergyószentmiklósi állami gimnázium építési költségeit vegye fel a költségvetésbe, a tervezetet a tél folyamán készítse el, s a jövő év folyamán hozza az épületet tető alá”.

Közben pedig kiderült, hogy a megyei törvényhatóság még nem fizette ki az általa ígért 160.000 koronát. Ezzel szemben – minthogy a gyergyószentmiklósiak 1911. április 19-én az al-

ispánhoz írt levelükben leírják: „Teljesen megbízható helyről vett értesítés szerint a helyi gimnázium építésének költségei az 1912-es évi állami költségvetésbe pedig csak az esetben lesz felvehető, ha a megajánlott 300.000 korona költség a város és a vármegye által 1911. év június hó 1-ig a gyergyószentmiklósi kir. adóhivatalnak be lesz fizetve.” Mint írják – „A város már gondoskodott arról, hogy az őt terhelő 140.000 korona kellő időben kifizetessék.” Ugyanabban a levélben elpanaszolják, hogy „Városunkban az állami főgimnázium épületének a fel-emelése már égető szükséggé vált, pedig azért, mert az 1912-13. évben megnyíló VI-ik osztálynak már helysége nem lesz, s a városon uralkodó lakás mizériák is kizárják azt, hogy a szükséges tanterem bérlet útján biztosítható.”

1911. május 4-én Csík vármegye Törvényhatósági Bizottsága is lefizette az őt megillető 160.000 koronát. Ezután – pontosabban június 1-én – a város vezetősége újabb levelet írt, amelyben arra kérte a szakminisztert, hogy a gimnáziumépítést tegye be az 1912-es évi költségvetésbe. Úgy látszik, a minisztérium elfogadta a város vezetőségének a kérését, és 1912 januárjában már a tervek elkészítését javasolják a közoktatásügyi miniszternek, hogy még a tavasz folyamán kezdhessék meg az építkezést.

A miniszter 1912. július 15-én írt válaszában a vízvezeték és a csatornázás állapotáról érdeklődik: „Mivel az építendő főgimnázium épületét egészen más berendezéssel kell ellátnom abban az esetben, ha a városi vízvezetéki és csatornahálózatba a főgimnáziumi épület is bekapcsolható lesz, viszont egészen más berendezést kell létesítenem abban az esetben, ha a városban vízvezeték és csatornázás nincs, amely utóbbi berendezés

jóval költségesebb az előbb említettnél, és ezt a költségtöbbletet egy-két évi használat céljából kellene engedélyeznem, de másfelől még ha a főgimnázium oly berendezéssel épül, amely a város vízvezetéki és csatornahálózatra való bekapcsolásra van számítva, a főgimnázium új épülete rendeltetésének addigi semmiesetre sem adható át, amíg a csatorna és a vízvezetéki hálózat üzembe nincs helyezve, illetőleg erre tekintettel a terv sem készíthető el addig helyesen, amíg a városi csatornázási és vízvezetéki végleges tervek nem ismereteseek.”

A fenti levél nagyon elkeserítette a város vezetőségét, akik arra hivatkoztak, hogy mire a gimnáziumot felépítik, addigra „vízvezeték és csatornázásuk is okvetlenül annyira kész lesz, hogy végleges használatba adástól alig választhat el pár hó. Ezen rövid időnek áthidalására pedig hisszük, hogy alig fog gondot okozni Nagyméltóságodnak a város áldozatra készsége mellett.”

A Városi Tanács nyomására a szakminiszter a gimnázium építésével Orth Ambrus és Somló Emil építészeket bízta meg, akik 1912 július 17-én Gyergyószentmiklós vezetőségének tudomására hozták, hogy „a Vallás és Közoktatásügyi m. kir. miniszter úr Őméltósága f. hó 2-án 91691 sz. al. kelt rendeletében gyergyószentmiklói áll. Főgimnázium új épületének általunk készített vázlatteveit elfogadta.”

Az építkezést azonban a csatornázási munkálatoktól és a Csere utcai patak elvezetésétől vagy befedésétől tették függővé. Mint írják „a míg a városi és csatornázás ügye el nem dől, a főgimnázium építése semmi szín alatt sem kezdhető el, s hogy az épület főhomlokzata előtti Csere utcán el folyó patak el-
186

vezethető, vagy beboltozandó legkésőbb addig, míg az épület rendeltetésének átadható lesz.”

A gyergyószentmiklósiak válasza nem késett: „Jövő augusztus hó 10-ke körül – írják – tervező mérnökünk, Kendy Finaly István közreműködésével a kutatások az irányban veszik kezdetüket, hogy a víz ellátás forrás foglalásokkal, esetleg bővizű havasi patakok duzzasztása és ülepesztése után a szükséges vízmennyiség megszerezhető lenne. Vidékünk vízrajzi viszonyainak ismerete mellett reméljük ezen kutatások és vízméréseink pár hó alatt eredményre vezetnek s így a végleges tervek 1913. év tavaszára elkészíthetők és azok 1914 őszére kivihetők lesznek, úgy hogy a gimnázium épülete 1914 őszén a hálózatba bekapcsolható lesz”. A kérdéses patakokkal kapcsolatban pedig, az építészek tudtára adták, hogy: „A Csere utca oldalában lefolyó víz mesterségesen van tűzrendőri szempontból levezetve.”

A csatornázási munkálatok tehát hátrányosan befolyásolták a gimnázium építését. Végül is 1913. április 26-án a kereskedelemügyi minisztériumnál megtörtént a gimnázium építésére vonatkozó árlejtés, ami ismét reményeket ébresztett a gyergyószentmiklósiakban. Szerintük, ahogy azt a helyi lapban is megírták: „Az árlejtés megtörténte után az építkezések fokozott erővel azonnal megkezdettek.” Az árlejtés során az Orth és Somló cég elvesztette az építés jogát, melyhez „a megbízást – a Gyergyó című lap 1913. május 18-i tudósítása szerint – hat pályázó közül a Steiner József és társa cég kapta meg.”

Az árlejtés kimenetele az Orth és Somló céget is kimozdította addigi passzivitásából. A vállalkozók minden befolyásuk igénybe vétették, hogy visszaszerezhessék a gyergyószentmik-

lósi gimnázium építésének a jogát. Ekkor már nem számított sem a csatornázás hiánya, sem a Csere utcai árok. Számunkra a lényeg a 2.300.000 koronás üzlet megtartása volt. Az oktatásügyi minisztérium beleegyezésével kiszorították a pályázatot megnyerő „Steiner és társa” céget, és 1913. július 25-én hivatalos építési engedélyt kértek a városi tanácstól, majd közölték, hogy „a munkálatok anyagi kiviteléért felelős építőmester Koch Károly.”

1913. július 30-án a városi tanács megadta az építési engedélyt, úgy hogy 1913. augusztus 3-án a helyi lap már örömmel közölhette a hírt: „A főgimnázium építése végre-valahára a múlt héten kezdetét vette. Koch vállalkozó megfelelő munkakerővel megkezdette az alapok ásását, és reménykedik, hogy az egész épületet még a folyó évben tető alá helyezi, ha csak az időjárás ebbeli szándékát meg nem semmisíti.”

Most már úgy tűnik, hamarosan felépítik a gimnáziumot. Legalábbis erről tanúskodnak a korabeli sajtóban megjelent tudósítások: „Gimnáziumunk építése – olvashatjuk 1913. november 9-én – rohamosan halad, s amit ezelőtt pár héttel alig hittünk volna, az épület biztosan tető alá jut rövidesen. Az építésnek nagyon kedvezett a szokatlanul kedvező időjárás, mert míg más években ilyenkor az esőzéssel vegyes hó a külmunkát már lehetetlenné tette, az idén ma még a legszebb időjárás mellett, fagymentesen dolgozhatnak.”

A Gyergyó című lap optimizmusa, sajnos, indokolatlan volt. Az épületet nem sikerült 1913-ban tető alá helyezni. A gyergyószentmiklósiak azonban továbbra is bíztak. Mint írják (1914. március 22-én): „Szeptemberben – remélhetőleg – megnyílik

az új állami főgimnázium.” Ugyanakkor felvetik a bentlakás felépítésének szükségességét is: „Tanulóink – olvashatjuk az említett írásban – kevés számmal vannak, aminek egyetlen oka az, hogy a körülöttük lévő gimnáziumok internátusokkal vannak egybekötve, és indokolt is némileg az a fel-fogása, hogy az internátusban vannak a legjobb helyen a fiúk, és ezért viszik a gyergyóvidéki gyermekeket Csíkszeredába vagy Kézdivásárhelyre.”

Az 1914 tavaszán újrakezdett építkezés nyáron ismét megakadt. A vállalkozó arra hivatkozott, hogy a városi tanács az épület telke és a kórház felől elvonuló mellékutca járdának magassági pontjait nem jelölte ki. Levelükben arra hivatkoznak, hogy „a mi telkünket (a gimnáziumét) határoló kerítést a járda magassági pontjainak ismerete nélkül nem készthetjük, mert ha a jelenleg teljesen rendezetlen, sőt meg nem nyitott utca helyén meglevő talajszintekhez alkalmazkodunk, és kerítésünket aszerint készthetjük később válik szükségessé átalakítása, esetleg lebontása és újjáépítése. A város főmérnökének válaszleveléből kiderült, hogy jelentős ellentétek voltak az építészek és Kémenes főmérnök között. Ez utóbbi szerint „a járda nivean magasságának megállapítása az épülő gyergyószentmiklósi-békási út magasági viszonyaitól függ. Ezen körülményeket még az elmúlt évben az építkezés megindulásakor közöltem az építés vezetőségével, s miután az időben az építési ellenőrző mérnök megbízva még nem volt, az építés vezetése megkeresésére ezen tisztet a megbízás eldöntéséig én láttam el... A törvényhatósági útépítés vezetőjével történt megbeszélésem alapján a járda niveákat közöltem az építés vezetőségével, és a

magassági pontokat kitűztem. E közben az építést ellenőrző mérnök, az államépítészeti hivatal kirendelt Szántó Albert kir. mérnök úr személyében neveztetett ki. Ezzel az összes eddigi adataimat ellenőrző mérnök úr rendelkezésére bocsájtottam, s az építkezés belső ügyeiről többé tudomást nem szereztem.” Kémenes szerint „sem az építés vezetőségétől, sem az ellenőrző mérnöktől a megadási pontok tárgyában megkeresés be nem érkezett, a pallér izengetéseire komoly építkezésnél támaszkodni nem lehet, az építésvezetőség ilyenteni, a városi tanáccsal szemben tanúsított nemtörődöm viselkedése, kissé különös módon tünteti fel hivatalomat, jóllehet mindenkor a legnagyobb előzékenységet tanúsították az építéssel szemben, a pallér minden izengetésére még oly kérdésben is, mely az építésvezetőség hatáskörébe tartozik, kissé szerénytelen kérés hivatalom közreműködését kívánni.”

A kerítés és a telekrendezési munkálatok értékelése is fokozta a város, valamint az építők közötti ellentétet. Az építkezési vállalat ugyanis a pöcegödrök kiásásáért és az árnyékszék felállításáért 20.354 korona költség- és tiszteletdíjat követelt. A város vezetősége azonban nem fogadta el a vállalat által megszabott árakat és az oktatásügyi miniszterhez írt levelében elpanaszolja, hogy „a mérnöki szakvélemény szerint felkötött költségvetésben a földmunka túl magas, az egységárak túlnyomó része pedig a helyi egységárakat tetemesen túlhaladta, úgy hogy a felszámított 20.354 korona előirányzat a valóságban sokkal kevesebb lesz. Ezen kívül az építési tiszteletdíj, szerény véleményünk szerint, a szabályozási vonal nem nagyobbodhatott, és ahhoz nem járulhatunk.” Ezért arra kéri

a minisztert, hogy engedélyezze a felsorolt munkálatoknak a város által való elvégzését, mivel ők a munkák során 50%-os megtakarítást fognak elérni.

A levélben a csatornázási munkálatokról is megemlékeztek: „a csatornázási és vízvezetéki terveink jóváhagyása végett már 1914. június 9-től fogva a minisztériumba vannak, s remélhetőleg még e hó folyamán hozzánk visszakerülnek, úgy hogy az elkészítési pályázatot még ebben az évben kiírhatjuk, s a felett dönthetünk, ami a jövő, 1915. évben leendő befejezést biztosíthatná.” Úgy tűnik, minden akadály elhárult az építés befejezése elől. És akkor ... kitört a háború ... „Mikor az új épület már majdnem teljesen elkészült – olvashatjuk a Főgimnázium Értesítőjében – a munkát hirtelen be kellett szüntetni, s még most is csak reméljük, hogy a jövő tanévet talán az új épületben kezdhetjük.”

A város minden anyagi és erkölcsi erőforrását összpontosította az épület befejezése érdekében. 1914. szeptember 6-án a Gyergyó című lap arról értesít, hogy: „Az új főgimnáziumnál a mozgósítás alkalmával félbehagyott építkezéseket a jövő hét folyamán megkezdik és folytatni fogják.” Úgy tervezték, hogy 1915 januárjában beköltözhetnek az épületbe. Elképzelésük nem valósulhatott meg. A Gyergyó című lapban arról olvashatunk, hogy: „az építési vállalkozó kérelme folytán a már január elejére tervezett beköltözése a főgimnáziumnak nem történik meg, mert a munkák lassan haladnak. A kormány és a vállalkozó között egy olyan megállapodás jött létre, mely szerint az épület belső berendezésének és felszerelésének május 15-re, a külső

munkálatoknak pedig augusztus 15-re kell készen lenni, amikor is az átvétel okvetlenül meg fog történni.”

A liceum épületét 1915-ben adták át rendeltetésének. A vállalkozó tehát teljesítette utolsó ígérését. A háború pusztításai és emberveszteségei azonban elhomályosították Gyergyószentmiklós egyik legszebb épülete átadásának a jelentőségét. Az emberek, a sajtó, a város, a kormány a háború eseményeivel voltak elfoglalva. A viláégés nyomora és szenvedései az embereket érzéketlenné tették a kultúra e szimbólumával szemben. Sőt, rendeltetésének átadása után az épület egy részét a katonai parancsnokság is igénybe vette. Mégis az 1915-1916-os tanévben a gyergyószentmiklósi főgimnáziumban már megfelelő körülmények között folytathatták az oktatást.

Dalkörök és műkedvelő előadások

A gyergyószentmiklósi közösség tagjai dalköröket is létrehoztak, melyek közül kiemelkedett a „Hilária” dalegylet. Vezetői Kritsa Péter és Nyers Károly voltak. A dalegylet tagjai úgy a templomi, mint a világi ünnepeken fellépésükkel ápták a dalszeretetet és a művészi szépet. A dalköralapító Kritsa Péter 1889-ben a következő felhívással népszerűsítette dalárdáját: „Mindazon dalkedvelő férfiakat és nőket, kik a szép magyar nemzeti népdalok, valamint templomi, temetési, vallásos és más alkalmi mű-énekek egyöntetű szabatos, lélekemelő éneklését gyönyörrel hallgatni szeretik, – mindazokat kik a szép és nemes irányú intézmények iránt lelkesedni, fölbuzdulni képesek...”⁷⁷ meghívta a „Hilária” dalkörbe. A próbákat az örmény kereskedő könyvesboltjában tartották este záróra után. Az általa létrehozott férfikórus 28 tagból állt és saját szerzeménnyel is rendelkezett, melynek címe „Zengjen a dal lelkesülten” nevű kórusmű volt. A gyergyószentmiklósi dalegylet alapszabályait, mint hivatalosan bejegyzett okmányt Deér Kálmán jegyző és Juhász Károly elnök írták alá. A dalegylet tagjai a Laurentzi Szálló nagytermében zenés estélyeket, táncestélyeket, farsangi és szilveszteri multságokat szerveztek. Ennek a dalegyletnek a második jelentős elnöke Vákár Lukács nagybirtokos kereskedő volt.⁷⁸

⁷⁷ Lázár Mária, i.m. 162-163.

⁷⁸ Lázár Mária, i.m. 163.

A Gyergyószentmiklósi dalegylet valószínűleg 1891-ben jött létre, mivel 10 esztendő múlva 1901. augusztusában a gyergyószentmiklósi dalegylet 10 éves évfordulóját ünnepelte, melyről a Gyergyó című lapban a következőket olvashatjuk: „Munkás, mozgalmas és tartalmas tíz évre tekinthet vissza a gyergyószentmiklósi dalegylet. A halványkék egyesületi zászló kibontásától a mai napig, egy egész füzért kellene összekössek a babérokból, amelyeket a dalegylet estélyeken hangversenyeken szerzett itthon és a vidéken.

De tíz évnek eredményeit részletesen elmondani hosszas volna. Tíz éves múltjához méltóan sikerült legutóbb e hó 18-án a hangverseny, melynek minden száma az életképességről, tudásról és a dicsérendő munkakedvről tesz tanúbizonyságot.

A műsort ének, melodráma, szavalat, élőkép és egy egyfelvonásos vígjáték töltötték be.

Azokat a jó magyar nótákat: 'Sárga csikóm', 'Ha meghalok', és a 'Hunyadi induló' olyan magyar tűzzel és szépen énekelték, hogy az éneklési vágy majd hogy át nem ragadt a közönségre is. Annyi bizonyos, hogy a dalegylet 10 év óta a magyar népdalok éneklésére fekteti a fősúlyt és helyesen, mert a dalegyletnek erre hanganyaga is, lelkesedése is nagy van.

Sántha György a 'Tetemre hívást' szavalta el, elég drámai hévvel, érthetően és sok helyt az érzelmek igaz, visszatükrözhető kidomborításával. Ezt követte az előadott ballada élőképpen való megjelenése, mely úgy az összhang, mint az egyes alakok jelenítésében megkapó volt.

Helyi szerzőtől egy vígjáték került színre, a melynek szereplő személyei, daczára, hogy kivétel nélkül először voltak

színpadon, azért mégis elég jól alakítottak. A szereplőket többször kitapsolták.

Kedves pontja volt a műsornak a Gáspár Anna kisasszony által előadott „Méh románcza”, amely szépen és nagy tetszéssel előadott Arany verset, a kulisszák sötétjében, névtelen, helyi zenevirtuózok kísérték.

Azután a szívet-lelket felmelegítő ‘Fel, fel vitézek a csatára’ dallamai mellett a madéfalvi veszedelem legmegragadóbb jelenetét mutatták be, amelyre a közönség közt valóságos tapsorkán zúgott fel, s ez ismétlődött meg akkor, a midőn a madéfalvi emlékoszlop leleplezésénél, mintegy igazat adtak a költőnek, hogy ‘áll-Buda, él magyar még’ s hogy a vértanúk sírján a székely nemzet Antheuszként új erőt nyerve létjogosultságát bizonyította be és jelesen azt, hogy a független Magyarágért mindig kész csatasorba állni.

A ‘Hunyadi induló’ hangjai mellett gördült le utolszor a függöny, s ezzel egy minden ízében sikerült hangversennyel rendezett többet a dalegylet.”⁷⁹

A 10 éves évforduló tiszteletére az egylet körutat tervezett. „A valóban remek műsorról körutat fog tenni a dalegylet – olvashatjuk a Gyergyói Hírlap tudósításában. Legközelebből e hó 25-én Alfaluban, aztán Ditróban és Tölgyesen tartják meg a hangversenyt.”⁸⁰

A gyergyószentmiklósi dalegyletet az Ipartestület szervezte, mely a következő esztendőkből is igen nagy sikerrel fejtette ki

⁷⁹ Gyergyói Hírlap, 1901. augusztus 25.

⁸⁰ Gyergyói Hírlap, 1901. augusztus 25.

tevékenységét. Legalább is erre következtethetünk a Gyergyó című lap 1903. február 8-iki tudósításából, mely szerint: „A gyergyszentmiklósi Dalegylet folyó hó elsején rendezett táncszétye újból is igazolta, hogy iparos osztályunk olyan tekintélyes testületté nőtte ki magát, melynek az ipartestület helyisége már is szűknek bizonyult. Az estély kitűnően sikerült, a négyeseket 60-66 pár tánczolta s a legszebb rendben folyt a mulatság, a dalegyletnek 60 korona körüli tiszta hasznot jövedelmezett. A teljesített felülfizetésekért a rendezőség ez úton is köszönetet mond.”⁸¹

Egy másik kulturális szerveződés az ún. Testvér Társaság volt, melynek tagjai ápolták a barátság és az összetartozás érzését. A bohémebb természetűek létrehozták az ún. „Ámbolygó” egyletet.⁸²

A Gyergyó című lap 1908-as esztendei tudósításaiból meg tudhatjuk, hogy a gyergyszentmiklósi műkedvelő társulat 1883-ban jött létre E. Deér Kálmán és Vákár Ferencz vezetésével. A XX. század első éveiben a helyi újságokban számos említés történt a gyergyszentmiklósi műkedvelők színtársulatára vonatkozóan. Ilyen előadás beharangozását olvashatjuk a Gyergyó című lap 1903. február 22-iki írásában: „A Gyergyszentmiklósi műkedvelők színtársulata – olvashatjuk az említett hetilap tudósításában - folyó év márczius hó 14-én 'Bukov a székelyek hóhéra vagy a madéfalvi veszedelem' című látványos színdarabot fogja előadni. A fényes új jelmezek már meg vannak rendelve, s az új díszletek festése is a napokban

⁸¹ Gyergyói Hírlap, 1903. február 8.

⁸² Domus Historia.

kezdetét veszi. A próbák e hó huszadikán megkezdődtek ezen helyi érdekű darabhoz, mely megyénkben játszik s a székelyek történetének egy igen szomorú epizódját tárja fel szemeink előtt. Jegyekre már most is előjegyezhetni Cziffra Ferencz és fia cég üzletében. Ajánljuk a közönség figyelmébe.”⁸³ Ugyanazon év nyarán a Gyergyó című lap újságírója a június 14-én előadott Halévi Creaieux és Decourcen francia szerzőknek a Constantin abbé című vígjátékának az előadását kissé kritikai hangnemben, a következőképpen értékelte: „Az előadás az előbbiekhöz képest kevésbé sikerült, a műnek oka részben abban is kereshető, hogy a darab maga már természeténél fogva igen gondos alakítást kíván. A finom árnyalattal megírt, élénk folyású vígjáték nem tűri a vontatottságot, s ha a gyorsan váltakozó szellemes párbeszédet késleltető gondolkozás előzi meg, úgy azok ellaposodnak s hatásukat veszítik. Az ilyen darab hű reprodukálása nem csak becsületes munkát, hanem rátermettséget is kíván.

A szereplők az előadás érdekében mindent elkövettek, s ha nem mindenkinél sikerült, s az talán abban rejlik, hogy a szereposztás nem szerencsés. Ki egyik szerepkörben nem volt megfelelő – az a másikban kitűnő lehet, s ha az utóbbi előadás részben az erők kipróbálására irányult, úgy az a szereposztó bizottságot a jövőre nézve kellőleg tájékoztathatja.

Műkedvelőkről van szó, s így nem feladatunk az esetleges hibák bonczolgatása; ennyit is csak a társulat érdekében tettünk azért, mert eddigi működésükkel elkényeztettek. Hozzá

⁸³ Gyergyó, 1903. február 22.

vagyunk szokva, hogy hivatásos színészeknél is számottevő tehetséggel és ügyességgel oldják meg a feladatukat.

Az egyes szereplőkről külön nem emlékezünk meg, mert kedvezőtlen ítéletet egyikről sem mondhatunk, valakit pedig meg nem érdemelt dicséretben részesíteni ízléstelen eljárásnak tartjuk. Megfelelő szerepkörben mindegyiktől láttunk már igen jó alakítást s reméljük, hogy abban még gyakran gyönyörködhetünk.

Tudósításunkat azzal fejezzük be, hogy a legnagyobb művésszel szemben a legszigorúbb a bíráló, s ha a jó előadásban is a rendelkezésre álló erőkhöz kifogást keresünk: ez a dicséretnek a legbecsületesebb formája.”⁸⁴

Ugyanazon esztendő őszén már kedvezőbb hangnemben értékelte a gyergyószentmiklósi műkedvelők tevékenységét a Gyergyó című lap riportere. Korabeli tudósítónk szerint: „Műkedvelő színtársulatunk október 25-én színre hozta Rákosi és Guthi sikerült bohózatát: 'A képviselő úr'-at.

Maga a darab csak nálunk újdonság, a fővárosi sajtó annak idején majdnem egyhangú vélemény alapján elismerőleg nyilatkozott arról. Bárha a bohózat meséje nagyon csekély valószínűségre van felépítve, a felállított propozíció annyi mulatságos helyzetet teremt, mely a nézőtért állandó derűtségben tartja. A megoldás kissé ellaposul ugyan s nem felel meg a sok ügyességgel szőtt bonyodalomnak, a kedvező hatást azonban nem csökkenti.

A bohózatot műkedvelőink igen jó előadásban mutatták be, noha az egyesek a túlzást nem mindig tudták elkerülni.

⁸⁴ Gyergyó, 1903. június 21.

A női szereplők Boor Hanna, Novák Marcsa és Lázár Mariska jól felfogott szerepeiket érvényre is juttatták és feladatukat helyesen oldották meg. Mindhárman gyorsan otthonossá váltak a színpadon, s a társulat igen használható tagjainak bizonyultak.

A czimszerepet E. Deér Kálmán adta a nála már megszokott ügyességgel. Élénk játéka, hamisítatlan humora a közönséget mindvégig víg hangulatban tartotta.

Méltó partnere volt Vákár Ferencz, ki a német trombitás szerepében valóban remekelt.

Lázár Gerő játékában határozott haladást látunk; mai szereplése azt ígéri, hogy belőle igen jó műkedvelő válik.

Laurentzi Vilmos, Józsa József, Fodor János, Fritz Henrik, Bokor Endre epizód-szerepeiket helyesen oldották meg, s a sikerült képnek méltó keretét képezték.

Meg kell emlékeznünk a darab kiállításáról is, mely a viszonyainkhoz mérten fényesnek mondható s villanyos világítással kiegészítve valóban dicséri a fáradhatatlan díszítőt.⁸⁵

A gyergyószentmiklósi műkedvelők az év utolsó hónapjában is kiváló előadással örvendeztették meg a község lakosait. Erről az előadásról a Gyergyó című lapban a következőket olvashatjuk: „Műkedvelőink folyó hó 12-én színre hozták Karcag Vilmos kitűnő színművét 'A hitves'-t. Az előadás kitűnően sikerült, s a szereplők – mindnyájan régi ismerőseink – a mai estével újabb jelét adták ügyességüknek s színpadi jártaságuknak. A darab maga közönségünk előtt ismeretes, s ná-

⁸⁵ Gyergyó, 1903. november 1.

lunk is többször került színre, de bátran elmondhatjuk, hogy azt itten gondosabb alakításban nem láttuk.

A czimszerepet Kiss Lajosné adta. Nehéz szerepét helyesen fogta fel és igen ügyesen domborította ki. Őszinte melegséggel mutatta be a becsületes hitvest, s a legnehezebb jelenetekben is eltalálta a helyes hangot.

Bokor Endréné (Nyilasné), Boór Hanna (Buzogányné) és Józsa Józsefné (Klára) mindnyájan derekasan megállották helyüket, s az elért siker méltó részesei voltak.

Kiss Lajos Zazay szerepében brillírozott. Minden előadás alkalmával azt juttatja eszünkbe, hogy ugyan bizony miért nem választotta a színi pályát, midőn annak minden kelléke benne meg van. Ilyen rátermettséggel a czéhbbeliek között is előkelő állást biztosíthatna magának.

Liebl Ede a Kátay szerepében bátran az est hőségének nevezhető. Rokonszenves orgánuma fokozta a hatást, mit szabatos és értelmes játékaival elért. – Böszörményi Buzogány Lőrinczet E. Deér Kálmán – közönségünk kedvence – személyesítette, ki elpusztíthatatlan humorával a pityergő nézőtért jelenetről-jelenetre megkaczagtatta. Finom s mindig hatásos komikuma bármely hivatásos színésznek is dicséretére válnék. – Vákár Ferenc (Fetter Náczi) méltó partnere volt társainak, s egyes játékaival számos tapsot aratott. Az epizód szerepeket Bárány Imre és Bokor Ede adták dicséretet érdemlő igyekezettel s eredménnyel.

Végül a legkisebb szereplőt, Sándorka személyesítőjét, Józsa Endrét illeti aránylag talán a legnagyobb dicséret. Minden mozdulata, értelmes beszéde elárulja, hogy egy igen kedves s okos fiúval van dolgunk.

Gratulálunk a sikerhez, s kívánjuk, hogy a mai estnek sok-sok méltó társa akadjon...”⁸⁶

A következő 1904-es esztendő nyarán is a gyergyószentmiklósi műkedvelők sikeréről olvashatunk a Gyergyó című lap oldalain. „Hosszasabb hallgatás után műkedvelőink színre hozták június 26-án Lukácsy Sándor népszínművét: ‘Az Isten keze’.

Maga az előadás igen jól sikerült. A már megszokott pontos összjáték, helyes rendezés, kellő készültség jellemezte az előadást, s ha talán a bírálóknak volnának is apróbb megjegyzései, úgy tekintetbe kell veyük, hogy műkedvelőkkel van dolgunk, kik csak a saját és a közönség szórakoztatására törekszenek.

Ma már a színészet egyike a legelőkelőbb s rendszeren jól dotált pályáknak, mely épp oly hosszas s fáradságos készütséget kíván a rátermettségen kívül, mint bármely más.

Vele szemben a bírálóknak az iskolának egy neme s minél inkább felmutatja a legkisebb hibát is, annál helyesebben tölti be feladatát.

Másképp áll ez jelen esetben, hol a jótékony cél érdekében fáradozó műkedvelők teljesen megfelelnek feladatuknak, ha magukat és a közönséget kellemesen elszórakoztatják.

A főbb szerepek Liliom Klára (Novák M.), Gondosné (Kiss Lajosné), Juliska (Laurentczy M.), Gondos (Kiss L.), Dani (E. Deér K.), Darázs (Pap B.) kipróbált jó kezekben voltak.

Méltó keretét képezték a sikerült képnek az epizód-szerepek, kik közül sikerült alakításáért Boór H. emelendő ki.

⁸⁶ Gyergyó, 1903. december 20.

Benke Antal (Pista szerepében) először mutatta be magát, s rokonszenves megjelenése, jó hangja általános tetszést aratott.

A közönség a szereplőket zajos tapsokkal s számos virágcsokorral jutalmazta meg.

Magára az előadott népszínműre vonatkozólag csak annyit jegyzünk meg, hogy a bíráló-bizottság jól tenné, ha a darabok megválasztására több gondot fordítana, mert ugyanannyi fáradsággal színre hozhatná irodalmunk legjobb termékeit is.

Különös dicsérettel kell megemlékeznünk a zenei kíséret-ről, Jakab Józsefnének tapintatos, nagy zenei tudásra valló vezetése alatt a műkedvelők (Bokor, Márdirosz, Vákár) precíz zenei kíséretükkel általános elismerést arattak.

Ez alkalommal mutatta be Vass Józsefné úrasszony zongorajátékát. Az 'első fonódal' és 'La Marseillaise' előadása nem csak zenei tehetségének, hanem bámulatos technikájának volt bizonyítéka.

Az erkölcsi sikert nyomon követte az anyagi, a mennyiben a sikerült előadás a helybeli örmény szertartású róm. kath. templom villanybevezetési költségének fedezéséhez 200 koronával járult hozzá.⁸⁷

Az 1904-es esztendő végén a gyergyószentmiklósi műkedvelők két előadással örvendeztették meg a település lakosságát. A november 27-iki előadás során 'A vasgyáros' című színdarabot adták elő. A Gyergyó című lap újságírója szerint: „Ennek a színműnek jó előadása még a professzionista színészeknek is fáradságos munkába kerül. Ezen aggályok daczára is azonban

⁸⁷ Gyergyó, 1904. július 3.

szépen megtelt a terem, mert a szegény tanulók felruházása volt humanus célja az előadásnak, s a szentmiklósi közönség ilyen esetben mindig meghozta és meghozza a maga áldozatát.

Nos akik eljöttek, nem bánták meg, s a darab első felvonása eloszlatta a netaláni aggályoskodás utolsó nyomát is, úgy, hogy a játék sikerében leginkább kételkedők is megkönnyeb-bülten lélekzettek fel, hogy 'ni-ni hiszen ez teljesen élvezhető egy előadás'."⁸⁸

Mivel kevés volt a műkedvelő színész, egy-egy szerepvállaló lebetegedése után a betervezett előadást meg kellett változtatni. Ilyen eset volt 1904. december végén, amikor is a Gyergyó-szentmiklósi műkedvelők le kellett mondjanak a Liliomfi című bohózat előadásáról és a Don Caesar de Bazan című színművet adták elő. Minderről a Gyergyó című lap újságírója a következőképpen tudósított: „A szentmiklósi műkedvelő társulat, a legutóbbi siker által felbuzdulva, saját pénztára javára újból előadást rendez. Először a Liliomfi cz. bohózatot akarták adni, a szerepek is ki voltak már osztva, de az összeolvasó próba után egyik szereplő tagjuk váratlan beteg lett, s így a darabot is meg kellett változtatni. Deczember 28-án 'Don Caesar de Bazar'-t adják. Ez a társaságnak mintegy erőpróbája lesz, mert a hatalmas hullámokban gördülő darab mély jelmelei oly alakítást igényelnek, mely nem haladja ugyan meg a társulat erejét, de azt jobban igényelni fogja, mint az eddigi darabok bármelyike. Értesülésünk szerint díszes, korhű jelmezek s új díszletek méltó keretbe foglalják ezt a klasszikus dara-

⁸⁸ Gyergyó, 1904. december 4.

bot, s oly fényes estélyt ígérnek az érdeklődőknek, mint még soha.”⁸⁹

Az említett színmű előadásának színvonaláról a Gyergyó című lap tudósítója a következőképpen értekezett: „A jellemzetes spanyol vígjáték hivatásos színészeket is próbára tesz, s emlékezünk még arra, hogy egyik legnagyobb színészünknek volt Don Caesar force-szerepe s ebben mutatkozott be a Nemzeti Színházban is.

A spanyol koldus, ki hajósokkal iszik s kártyázik – a megtestesült könnyelműség – becsületét a legkényesebb helyzetben is megtudja tartani, adandó alkalommal, a legtermészetesebb grandezzával lép fel s minden mozdulata, nemes szíve, jó lelke igazolja, hogy született nemessége feljogosítja őt a király előtt is feltett kalappal jelenni meg. Maritana, az utcai énekesnő határtalan nagyravágyásának megtestesülése után olyan impozáns alak, melynek megteremtése a drámai hősnőnek is becsületére válik, s egyáltalán a klasszikus darab minden egyes szerepe jellegzetes s tudásával párosult ügyességet, jártasságot kíván megjátszóitól.

Ezek előrebocsátása után őszintén megvalljuk, hogy műkedvelőink feladatukat derekasan oldották meg, s a darabot élvezhető előadásban adták elő.

Maritana szerepében Stein Szerena hűen mutatta be az énekesnőt, ki az utca porában úgy, mint a síkos parketten megóvja női becsületét s minden szépért, jóért lelkesülő szíve legyőzve a számos megpróbáltatást, a szerelem zászlóját viszi

⁸⁹ Gyergyó, 1904. december 11.

diadalra. Drámai jeleneteiben mindannyiszor magával ragadta a közönséget s méltán kiérdemelte a felújuló tapsokat.

A czimzerepben – bárha nem szerepköre – E. Deér Kálmán aratott sikert. Színpadi jártassága, finom ízlése átsegítette szerepének nehézségein, s a lépésről-lépésre váltakozó helyzetekben mindig megtalálta a helyes hangot.

Don Josét sok ügyességgel Guelmino József kreálta, ki rövid műkedvelői pályáján máris szép sikereket jegyezhet fel.

Kiss Lajos a király szerepében kitűnő alakítást mutatott be, s épp oly igaz volt a szerelmes szeladon, mint a nemes főúr szerepében.

Vákár Ferencz és Boór Hanna a Montfior pár szerepében a közönséget állandó derűtségben tartották.

Az előadást spanyol táncbetét nyitotta meg, melyet Kricsa Lencsike mutatott be. Úgy ebben a tánczban, mint a Lasarille rokonszenves szerepében sok ügyességet árult el.

A darab kiállítása körülményeinkhez képest fényesnek mondható, s az új díszletek E. Deér Kálmán ügyességét dicsérik, kinek sokoldalúsága valóban bámulatra méltó.

Az anyagi sikeren kívül az előadást a nagyszámú közönség általános elismerése jutalmazta, melyet a szereplők mind-egyike becsületesen kiérdemelt.⁹⁰

A gyergyószentmiklósi műkedvelők a szórakoztatás mellett a népnevelést is feladatuknak tekintették. 1905. március 14-i előadásukban az 1848-1849-es évi magyar forradalom és szabadságharc eseményeit szerették volna jobban megértetni a

⁹⁰ Gyergyó, 1905. január 8.

település lakosságával. Előadásuk megtartásáról a beharangozott a Gyergyó című lap tudósítója a következőképpen fogalmazott: „Március 14-én a gyergyószentmiklósi műkedvelők színtársulata egy, mündeddigieknél fényesebb előadást rendez és színre hozza az 1848/49-iki szabadságharcunk hősi történetét magában foglaló 'Aranylakodalom' című szindarabot. A próbák serényen folynak, a nagyszámú és fényes jelmezek és teljesen új díszletek készítése munkában van. Valóban el lehet mondani, hogy a műkedvelőszíntársulat semmiféle akadálytól meg nem rettenve, legjobb szellemi és anyagi erejéhez képest fáradozik azon, hogy a közönségnek élvezetes estélyt szerezzen. A közönség bizonyosan méltányolni is fogja ezen érdeknélküli, nemes igyekezetet.”⁹¹

Az előadás színvonaláról ugyanazon lap tudósítója az alábbiak szerint számolt be: „Folyó hó 14-én műkedvelő színtársulatunk az 'Aranylakodalom' című színművet adta elő.

Olyan darab, a mellyel magával is számot kell vetnünk. Nyolcz részből áll, melyek egytől-egyig dramatizált képek. Nagy benne a látványosság: a fényes díszlet, jelmezek, sürgés-forgás. Így tehát elsőrendű a külső hatás. A belső szenvedelmek, tragikus elhatározások, lelki viharok, melyek képesek a színészt magukkal ragadni, sehol sem eléggé kifejezettek. Egy helyütt túl röviden, másutt talán terjengősebb formában szétforgácsolódnak az óriási terjedelmű cselekmény e kiragadott apróbb részletei.

Ebbe a darabba valósággal bele kellett játszani a darabot.

⁹¹ Gyergyó, 1905. március 5.

Általánosságban szólva örömmel ismerjük el, hogy műkedvelőink nehéz feladatukat fényesen oldották meg. Színészeknek is becsületére vált volna. Ez a szokatlanul körülményes, megfeszített színpadi taktikát tartalmazó színmű változatosságaival kemény dió volt, úgy hogy a 3-4 szereppel dolgozó tagoknak alakítási képességük tűzpróbát állott.

Kiss Lajos méltó elismeréssel oldotta meg a fiatal hadnagy, az osztrák tiszt, utóbb magyar férfinak, önfeláldozó, nemeslelkű katonának nehéz szerepét, s épp oly jó volt, mint fiatal kedélyű nagyapó. Ha kissé kevésbé volt is mozgásában katona - szívében annál nagyobb volt a magyar.

Nem kevesebb elismeréssel kell megemlékeznünk menyasszonyáról - illetve nejéről (Kiss Lajosné), ki a csatatereken otthonos, régi magyar hősnők szerepkörében figyelemre méltó alakító képességéről tett bizonyosságot. Csak azt kívánnók, hogy a természetesség rovására a pátosz ne kapjon erőre.

Laurentzi Rudolf rutinját dicséri, hogy a honvéd tábornok fiát - az osztrák hadnagyot s a muszka századost - e három ellentétes szerepet sikerrel játszotta.

Bájos jelenség volt a kis Wollmann Gusztika (Ilonka). Lágyan, gyöngéden csendülő szava, valósággal lebilincselő természetes mozgása már első felléptével sikert aratott.

Kovács Árpád, Székely Zsigmond, Zajzon Lajos, Strasser József kezdő műkedvelők figyelemre méltó tehetséggel bírnak, s szerepeiket tökéletesen érvényesítették.

Barány Imre Howard-ja igen jó volt, s apróbb szerepeiben megállotta helyét.

E. Deér Kálmán – a közönség kedvencze ezúttal is igazolta róla alkotott jó véleményünket. Krausz bácsi hű bemutatása érdemére válik.

Papp Béla olyan kiváló osztrák generális volt, mint a milyen kitűnő Prodin és csárdásgazda. Áttetsző, tiszta alakítása a gyakorolt műkedvelőt dicséri.

Lubomirszky, Kossuth, Donnermark, s a honvédkapitány szerepeiben Guelminó József igen szép alakítást mutatott be. Megnyerő megjelenése, szerepének helyes felfogása biztosították részére a sikert. Meglátszott mozdulatain, hogy katonáéknál közelmúltban volt kosztos.

A csaplórosné szerepében Wollmann Karola a kicsinyeskedő – asszonyos félelmet igen kedvesen mutatta be. Szépen énekelt, s kedvesen alakított Kiss Róza.

A tót cserepárból átvedlett veressapkás vitézt, a hazafias magyar 'zembert' Vákár Ferencz adta, s természetes humorával megérdemelt sikert aratott.

Zakariás István, Kovács István, Lőrincz István, Paál Venczel a sikerből apróbb szerepeikben részüket méltán követelik.

Gyönyörködtünk a remek díszletekben, melyek Bárány Imre ecsetét, Deér Kálmán és Kovács István ügyességét dicsérik.

Daczára a túl hosszú felvonásközöknek – a közönség élénk figyelemmel kísérte a darabot, s sűrű tapssal jutalmazta a művészeket, bárha az előadás éjfélig tartott.

Az előadást vasárnap, e hó 19-én megismételik, mert számosan kiszorultak a túlszűfolt teremből.”⁹²

⁹² Gyergyó, 1905. március 19.

Úgy tűnik a pontosság akkor sem volt a gyergyószentmiklósiaknak erős oldala. A Gyergyó című lap tudósítója ugyanis értékelése után a következő epés megjegyzéssel fejezte be írását: „Végül még csak annyi megjegyzésünk van – nehogy a kritika gánccsmentes legyen –, hogy pont fél 8 még akkor sem lehet fél 9, ha ezt ily kitűnő műkedvelők állítják is.”⁹³

A gyergyószentmiklósi műkedvelők igen nagy elismerésnek örvendtek a település lakossága körében. A gyergyószentmiklósiak valósággal igényelték az általuk előadott színdarabokat. Erre a Gyergyó című lap 1905. november 5-i tudósításából is következtethetünk: „Mint már jeleztük – olvashatjuk a korabeli beharangozó írásban –, Muray Károly 'Huszárszerelme' című vígjátéka fog f. hó 12-én műkedvelői előadásban színre kerülni. A próbák nagy szorgalommal folynak s bizonyos, hogy újabb élvezetes estében lesz részünk. Mivel azonban a darab két felvonásos, hogy az este kitöltessék, játék előtt Incze Zoltán fogja elmonologizálni a tót tánczmester gyötrelmeit, utána pedig gyönyörködni fogunk Lázár Mariska és Fejér Mihály, dr. Vass Józsefné úrhölgy zongora kísérete mellett előadandó duettjében. Várunk már, de alig. Tapsolunk mindenesetre!”⁹⁴

A műkedvelő társaság fontosságát Gyergyószentmiklós kulturális életében jelzi az a tény, hogy a helybeli műkedvelők június 17-én közgyűlést tartottak, melynek során nyilvánossá tették Guelmino József társasági titkárnak a következő jelentését: „Társulatok, egyesületek életében, melyek a jóra való

⁹³ Gyergyó, 1905. március 19.

⁹⁴ Gyergyó, 1905. november 5.

buzgalmon, munkán, az önkényelem feláldozásán alapulnak, hol a kizárt önérdék mellett a magunk művelésén kívül a mások okulását és szórakozását szolgáljuk: gyakori bomlások, érdektelenség, oszlás szokott előfordulni.

A mi társulatunk is olyan társulat, melynél az egyéni tehetőség egész súlyával esik a latba; kipallérozásán ennek próbák idején az éjféλι órákig dolgozunk, s csak egy jutalmát várjuk meglopott éjszakáinknak: amaz erkölcsi jutalmat, mely a jól végzett munka tudatában gyökerezik, mely után az egy-egy darab keretében megtorlott eszméken csiszolódva, okulva; küzdelmek és forgatagok csatáiban közvetlenül gondolkodva és érezve, mindig és mindig közelebb jutottunk egy grádussal a szép, jó és igazi fogalmához, az általános nemeshez.

Tehát, igen tisztelt közgyűlés, a mi egyesületünk célja nemes; utjai eme nemes eszmék magas tetőire tartanak s a verejtek, a mely elhull ezen úton; a fáradság, a munka, minden mi ide tartozik: nemes áldozat s mindenki, a ki hiv lélekkel, őszinte iparkodással és buzgalommal fáradozott az éj óráinak nyugalma helyett: derék és tiszteletre méltó harczos volt az; derék és tiszteletre méltó lélek, mert bizonyosságot tett a maga nemes hajlandóságai felől, mert önmegtágadással emelkedett s emelte azokat, kik a lámpákon túlonan átértették a deszkák igazságát: az élet bölcsességét.

Nem kaptunk sebeket, de zászlóink győzedelmét hirdette minden előadás után az osztatlan elismerés. S nem találkozott közülünk egy is, a ki dicsőséges zászlóinkat oda hagyta volna, nem találkozott, a ki teljesen meg ne értette volna ama magasabb indítékokat, miknek hatása alatt mi fáradtunk: ját-
210

szottunk. Az oszlás, a bomlás az áldozatok miatt a mi társulatunkban ismeretlen fogalom, mert nem az igazságot akarja, szereti és önfeláldozással szolgálja.

Őszinte örömmel, benső meglelégedéssel üdvözlöm a tisztelt közgyűlést; feltétlen elismeréssel adózom, minek utána bátor vagyok érdemben is jelentést tenni.”⁹⁵

1906. őszén ismét a gyergyószentmiklósi műkedvelők tevékenységéről értesülünk a helyi újságból. 1906. november 18-án a Gyergyó című lapban a következőket olvashatjuk e színtársulat tevékenységéről:

„A gyergyószentmiklósi műkedvelők színtársulata múlt vasárnap (nov.11-én) kezdette meg ez évben az őszi előadások sorozatát 'A Sabin nők elrablása' című bohózzal.

Tekintve társas életünk mindennapi egyhangúságát, igazán szükségét pótolnak az előadások, főleg ha műkedvelőink nagyobb körültekintéssel válogatják meg a darabokat, nem lévén ők arra szorulva, hogy mindenáron kasszadarabokat adjanak s céljuk sem lehet a pénztár gyarapítása kizárólag, hanem a finomabb ízlés fejlesztése is nyom bizonyára előttük valamelyest a latba. Arra is figyelemmel lesznek jövőben bizonyára, hogy az előadás alkalmával a hivatásos színészeknél is annyira visszataszító túlzástól tartózkodjanak úgy a játékban, mint a maszkirozásban. Ezek nem mostani keletű hibák ugyan, de meg kellett említenünk, hiszen a jóakarató figyelmeztetéseket bizonyára nem veszik zokon s belátják, hogy a társulat érdekében történik.

⁹⁵ Gyergyó, 1906. június 24.

Különben az előadás általában elég jól sikerült, telt házat, roskadásig zsúfolt karzatot és szép jövedelmet hozott. Szinte kívánatos volna, ha biztonsági szempontból a karzatra kevesebb jegyet adnának ki, nehogy a túlzásúftság végzetessé váljék.

De térjünk az egyes szereplőkre.

Bányai Márton tanár szerepét Kiss Lajos játszotta a tőle már megszokott rutinnal. Csak az alázatos kézdörzsölést és hajlongást nem találtuk helyénvalónak egy vidéki színigazgatóval szemben. Nején, Borbálán (Kiss Lajosné) határozottan meglát-szott, hogy rosszkedvű s nem lelkéből játszik, de ismerve színpadi jártasságát és képességét, ezt pillanatnyi indispozíciónak tudtuk be. Leányuk, Etelka, (Merza Magda) szép haladást mutatott be gondosan alakított természetes játékával.

Dr. Szilvássy orvos szerepe a Frey-Ferencz alakításában szerencsésen volt eltalálva, ritka eleven játékos volt, játszott ő a szemével, arcával, kezével anélkül, hogy túlzásba esett volna. Neje, Irma (Frey Ferenczné) új tagja a társulatnak, s ez volt első szereplése a színpadon, de szerepét azért elég jól adta s a gyakorlat majd meghozza a színpadon való mozgás és fellépés biztonságát is.

A régi örmény kereskedők tipikus alakját Vákár Ferencz mutatta be Matosán Bogdán brassói örmény kereskedő szerepében, úgy hogy az ember csakugyan várta a színpadon való megjelenést és sajnálkozott midőn a szerep végével onnan távozott. Arca kitűnően volt maszkírozva, vadonatúj zöld kabátja, a zsebből kilógó nagy színes zsebkendő, a beszédében az örményes kiejtés s a jó játék mind közreműködtek a siker elérésében. Bőven is volt része az elismerő tapsban. Fia, Endre színész-

néven Szendefy (Bárány Imre) teljesen megfelelt színész nevének. A tüzes szerelmes nem az ő szerepköre a színpadon sem.

E. Deér Kálmán, a társulatnak lelke, szalad, fut, fárad, díszít, játszik, szóval igazi mindenes, ez alkalommal is tökéletesen oldotta meg szerepét, mint Rettegi Fridolin színpadi színigazgató, csak a fejére nem mertünk nézni még férfiakul sem, s hallottunk a közönség körében ilyféle megjegyzést is. 'Édesem, nehogy megcsodáld!' E Deér Kálmán elég jól tudja a komikust játszani s nem szorult rá..."⁹⁶

A gyergyószentmiklósi műkedvelők a következő esztendőben is folytatták tevékenységüket. Mi főleg az 1908-as esztendei tevékenységük bemutatására törekszünk, amikor egyes szentmiklósi műkedvelők 25 éves tevékenységük évfordulóját ünnepelték. Az ünnepi előadás beharagozásáról a Gyergyó című lap a következőképpen tudósított: „Már hírt adtunk derék műkedvelőinknek újabban tervezett előadásáról, amely E. Deér Kálmán és Vákár Ferencz műkedvelő színészkedésüknek 25 éves jubileumát fogja ünnepelni. Az előadás napja szept. 3-ára van téve. Színpadra kerül Szigligetinek 'Liliomfi' cz. régi, kipróbált bohózata. Az előadás jövedelmét felerészben Gyöngyösi János, helybeli szegénysorsú gimn. tanulónak segélyezésére, felerészben pedig a Kossuth-szoboralap javára fordítja az igazgatóság. Jegyek előre válthatók Cziffra Ferencz pénztárosnál.”⁹⁷ A jubileumi előadás igen nagy sikernek örvendett, melyről a Gyergyó című lap tudósításában a következőket olvashatjuk: „E hó 3-án

⁹⁶ Gyergyó, 1906. november 18.

⁹⁷ Gyergyó, 1908. augusztus 30.

csütörtökön zsúfolásig telt meg a színház előkelő közönséggel, hogy két legkiválóbb műkedvelőnk jubiláris játékában gyönyörködjék. Nagy Deér Kálmán a helybeli műkedvelők társulatának igazgatója és Vákár Ferencz, a társulatnak érdemesült tagja immár 25 esztendő óta áldoznak tehetséget, nemes ambíciót, időt és fáradságot Thália oltárán s e hosszú idő alatt sok nemes szórakozást nyújtottak közönségünknek. Ennek nevében emlékezünk meg derék két műkedvelőnk Örömnünapjáról, melyben hálatelten és osztatlan lelkesüléssel vett részt. Sajnáljuk azonban, hogy a közönség lelkesülésének külső megnyilatkozásában az ünnepeltek iránt némi megkülönböztetést kellett észrevennünk, melyet egy különben igen dicséretes társadalmi mozgalomnak helyrehozhatatlan feledékenysége okozott. Nem akarunk ünneprontók lenni, azért nem is kívánunk ennek érdemleges bírálatába bocsátkozni.

Megszólaltatjuk azonban a tényállást: Vákár Ferencz jubileuma emlékére igen szép emléktárgyat kapott a gyergyószentmiklósi közönségtől, Deér Kálmán pedig egy remekbe kötött virágbokrétát a Vöröskereszt-egylet helybeli választmányától.

Színre került Szigligeti 'Liliomfi' cz. énekes bohózata, s ez mint jubileumi előadás a sikerültek közé sorolható. Magának a darabnak, mint múlt századbeli irodalomtörténeti nevezetességnek, nincs olyan közvetlen hatása jelen társadalomra, és erre nézve összes vonatkozásait már régen elvesztette. De Liliomfi és Szilvai professzor alakjai minden tekintetben megfelelők voltak a két főszereplő alakító képességeinek jubiláris bemutatására.

Deér Kálmán (Liliomfi) művészete a czim szerep alakításában ez alkalommal sok tekintetben teljesen ment volt a több

214

lzenben észlelt permanens egyéniségétől, mely azonban magában véve is, mint mindig, úgy most is kellemes hatással volt a közönségre. Kellemesen csengő hangja szerepének énekes betéteit is teljes sikerre vezette. Viharos tapsok jutalmazták a kulmináló művészetét.

Vákár Ferencz (Szilvai) kissé elfogódottnak tűnt föl a színpadon. Különben jól fölfogott és ambícióval alakított szerepének némely jelenetében egy kis bizonytalanság akadályozta a teljes sikert. Ennek oka valószínűleg a közönség meleg ovációja, melyben az ünnepeltnek része volt. Az öröm pedig ennek következtében oly nagy volt, hogy hálás szíve ezzel csordultig telt meg, elméje pedig vissza-visszatért a felejthetetlen pillanatokra éppen akkor, mikor szerepéhez hűnek kellett volna maradnia.

Ilyenkor a sűgónak megkértszerezett feladata sem segített, csak a közönségnek jóakaró elnézése.

Boór Hanna úrhölgy a társulatnak kedves komikája Camilia szerepében és Csiby Mariska úrhölgy Mariska szerepében. Tisztelőik igen szép bokkrétával tüntették ki őket.

Ferenczi Ilona Erzsi szerepében mint naiva igen bájos jelenéség volt, egyéniségéhez szerencsésen talált szerepét meglepő ügyességgel és otthonossággal oldotta meg. A zsinórra idomított courtoisienak ugyan nem volt módjában őt is egy bokkrétával megtisztelni, de ez a körűlmény semmit sem von le igazi sikeréről, melyhez mi őszinte szívvel gratulálunk.

A többi férfi szereplő: Tankó Sándor (Szellomfi), Kőlonthe Béla (Adolf), Lázár Dezső (Schwartz), Blénesi Károly (Kányái) és Frey Ferencz (Gyuri) mindnyájan egyformán osztoznak az

előadás sikerében, mely a közönségnek valóban élvezetes estét hozott.”⁹⁸

A Gyergyó című lap tudósítója az ünnepi sorok mellett a műkedvelő társulat válságáról is megemlékezett: „A közönség vagy tudja vagy nem tudja, hogy milyen nehezen rendezhető ilyen műkedvelői előadás. Alkalomnak vesszük, hogy erről értesüljön. A működő tagok száma évről-évre apad, annyira, hogy ma-holnap a legkisebb színművet sem lehet előadni csak azért, mert a czinzetes tagok nem kívánnak szerepelni és a följánlott szerepeket, nem mondjuk éppen, hogy indignálódva, de mindenesetre megmagyarázhatatlan részvétlenséggel küldik vissza a szereposztó bizottságnak. Nem akarjuk, hogy a tapintatlanság vádja érjen minket, mikor erről a körülményről hírt adunk, azért csak annyit jegyezzünk meg, hogy a társulatnak ma-holnap fel kell oszolnia, ha megújulásának egy ferde társadalmi nézet állja útját. Most a jubileumi előadás után éppen azon a ponton áll a társulat, hogy vagy megszűnik, vagy ujja kell szerveződnie.”⁹⁹

A válság nyomai a Gyergyó című lap október 11-i írásából is kivehető. A Műkedvelők sikere című írásból ugyanis kiderült, hogy a műpártoló közönség nem jelent meg teljes létszámmal az előadáson, ami tovább mélyítette a műkedvelő társaság válságát. Az október 4-iki sikeres előadásról és a válság tüneteiről a Gyergyó című lap tudósítója a következőképpen emlékezett meg: „A műkedvelőknek f. hó 4-én tartott előadása a leg-sikerültebbek közé sorozható. Az előadás rendezősége ez alka-

⁹⁸ Gyergyó, 1908. szeptember 6.

⁹⁹ Gyergyó, 1908. szeptember 6.

lommal a polgári iskolai tantestület volt. Célja volt az előadás rendezésével a tanulók kirándulási alapját gyarapítani, s hogy e nemes céljának megnyerje a közönséget, nem kímélt sem fáradságot, sem időt. Erről fényes tanúbizonyságot adott az a precizitás, melyet játékaival minden egyes szereplő csillogatott.

Színre került a 'Zálogházban' és 'Az idegesek' cz. egy felvonásos bohózatok és 'A pisztoly' cz. dialóg. Az estnek ezzel szerencsésen válogatott és változatos műsorral cabarett-színézete volt, s ez közönségünkre a műkedvelők részéről az újdonság ingerével hatott.

A szereplők: Kricsa Lenke, Merza Magda, Vákár Elvira, Bárány Imre, Csiby Sándor, Deér Kálmán, Frey Ferenc és Kölönte Béla, külön-külön és együttesen megérdemlik a közönség dicséretét, melynek őszinteségében oly sok konvencziós elismerés után ez alkalommal megbízhatnak. Játékuk valóban kifogástalan volt, s egyik-másik otthonosabb színész alakításában csaknem művészi tökéletességet láttunk.

Sajnáljuk, hogy műpártoló közönségünk nem jelent meg az estén teljes számmal. Úgy értesültünk, hogy ennek korábbi csalódások az okai, s így az előítélet ártott némileg az est anyagi sikerének, amennyiben az említett célra fordítandó jövedelme alig haladta meg a 170 koronát.”¹⁰⁰

A válság ellenére a műkedvelő társaság nem szüntette meg tevékenységét, de az előadások száma jelentősen csökkent, ami kapcsolatban volt a Gyergyószentmiklóstra látogató vendég színtársulások konkurenciájával is.

¹⁰⁰ Gyergyó, 1908. október 11.

A gyergyószentmiklósi képviselőtestületi gyűlések

Napjaink képviselőtestületi gyűlései sokban hasonlítanak a XX. század eleji képviselőtestületi gyűlésekhez. Az érdekesség kedvéért a Gyergyó című lapból idézzük az 1902. május 23-i megbeszélések tárgysorozatát, illetve az ezzel kapcsolatos jelentősebb határozatokat:

„1. Kercsó J. a községtől jogtalanul elfoglalt erdőrészt visszaadása s az okozott kár megtérítése végett bepöröltetni határozott. 2. Több helybeli lakos, erdei kihágás miatt befizetett büntetésének visszafizetés iránti kérése el lett utasítva. 3. Páll Albert lat. szert. kántor fizetése 160 koronával javíttatott. 4. Néhány kérelmezőnek szentmiklósi illetősége nem ismertetett el. 5. Márton Lajos közs. bíró kérte a képviselőtestületet, hogy juhnyájának közlegelőn való legeltetését engedje meg, mert különben kénytelen lesz a felszegi tehéncsorda legelőjén egy tagban 186 holdat kitevő birtokát bekeríteni, mi által a lakosság nagy kárt szenvedne. Több hozzászólás után a kérés elutasítatott. 6. A 'Mártonék- pataka'-i vitás erdőügyben Márton Lajos közs. bíró bejelentette a képviselőtestületnek, hogy nem a kérdéses birtokhoz, hanem igazságához ragaszkodik, s kéri a képviselőtestületet, hogy az ügy elbírálására közösen válasszanak indifferens bíróságot s részéről kijelentette, hogy ennek ítéletében feltétlenül megnyugszik. A képviselőtestület a tett javaslat elutasításával az erdő visszabocsátását s az okozott kár megtérítését kívánta, különben Márton L. ellen pört megindítani határozta. Végül az előjáróság jelenti, hogy az állatorvosi teendők végzése, az állat-

218

orvos eltávozása folytán, ideiglenesen szünetel. A gyűlés Székely Károly állatorvosnak, hasznos szolgálatai elismeréséül, jegyzőkönyvi elismerést és köszönetet szavazott.”¹

Gyakoriak voltak a rendkívüli ülésszakok is. Ilyen volt többek között az 1902. június 18-i gyűlés is, melyről a Gyergyó című hetilap újságírója igen részletes tudósítást közölt. A tanácsülésen – olvashatjuk az említett tudósításban – „... a községi jegyző felolvasta a múlt gyűlésről nagy gonddal felvett terjedelmes jegyzőkönyvet. Ez után néhány folyó ügyben szükségessé vált intézkedéséről tett jelentést az elöljáróság.

Majd a villanyvilágítás ügye következett, mely csaknem az egész gyűlés idejét lefoglalta. A 'Lapos' erdő eladása, melynek árából lett volna berendezendő a villanyvilágítás, a törvényszék által nem engedélyezett, minthogy ez arányosítás tárgyát képezi s így néhány képviselőnek aggodalma támadt az iránt: vajon a villanyvilágítás valóban fog-e annyi hasznot hajtani, hogy egy nagyobb kölcsön felvételébe kár nélkül bele lehessen menni s vajon nem volna-e jobb az eddig tett kiadások elvesztésével a villanyvilágítás ügyét végleg elejteni. Némely képviselőnek különös aggodalmára adott okot az is, hogy a villanyvilágítás költségeinek előirányzata 120-130000 korona volt, s ma a részletes költségvetés szerint 170-180000 korona kívántatik.

Dr. Lázár János, mint a villanyvilágítás ügyének intézésével megbízott 15-ös bizottság elnöke, tárgyilagos, világos és meggyőző érvekkel támogatott felszólalásával a hallott aggodalmakat eloszlatni iparkodott. Mindenek előtt teljes meggyőződéssel

¹ Gyergyó, 1902. május 25.

kijelentette, hogy a vállalatból a községre kár nem háramolhatik, mert a számítások reális alapon, a legmesszebb menő óvatossággal és a viszonyok kellő mérlegelésével történtek. De az ügy már sokkal előbbre haladott stádiumban is áll, semhogy azt sejteni lehetne. A szerződések meg vannak kötve s jóvá vannak hagyva: a megrendelt gépek készülnek s azok árába már közel 32000 korona ki is lett fizetve, s a következő részlet is már nemsokára esedékes lesz. Így állván a dolog, a képviselőtestület most már csak arról tanácskozhatik, hogy miből és hogyan tesz fizetési kötelezettségének eleget.

Hogy a villanyvilágítás a kezdetben előirányzott összegnél 40-50000 koronával többbe kerül, annak oka az, hogy kezdetben csak 1000-1200 lángot előállító gépekről volt szó, a megvásárolt gépek pedig 1800 lángot lesznek képesek produkálni. Kezdetben telek és épületek voltak a villanyvilágítás céljaira felajánlva, azonban a villany- és ezzel kapcsolatos fűrésztelep céljaira sem az épületek, sem a telek nem bizonyult alkalmasnak s a megvásárolt telek és építkezés, valamint a gépeknek a legközelebbi vasúti állomástól ide leendő szállításának költségei okozzák a felmerült többletet.

Ez után a községi jegyző felolvasta a tanácsülésnek ez ügyre vonatkozó javaslatát, melynek főbb pontjai röviden a következők:

1. A kötött vállalati szerződések, 32000 korona felvett kölcsön, a vállalkozó cégek első részleteinek kifizetése, az ingatlanok vételárának kifizetése és egyéb, ez ügyben eddig tett lépések vétessenek tudomásul.

2. Mondassék ki határozatilag, hogy a villamosmű berendezése s a kapcsolatos fűrészgár létesítésére egy 160000 K köl-

csön vétessék fel a pesti magyar kereskedelmi banktól lehető előnyös föltételek mellett. E határozat felsőbb jóváhagyásának kieszközlésével az előljáróság, a kölcsönügylet lebonyolításával pedig az e czélből már kiküldött bizottság és előljáróság bíztatnak meg.

3. A közigazgatási bejárásra vonatkozó kérelem benyújtása, a raktárhelyiség megszerzésére vonatkozó eljárást, a csillárok beszerzése végett tett intézkedés, valamint egy szerelő segéd alkalmazása a képviselőtestület által vétessenek tudomásul.

4. A végrehajtó-bizottság által szerkesztett, s itt felolvasott szabályrendelet a tanácsülés által ajánlott módosításokkal fogadtassék el s jóváhagyása a törvényhatóságnál eszközöltessék.

5. A villany, fűrésztelep és műhelyek építési munkálatainak tervezete, valamint az idevonatkozó költségvetés felülvizsgálat végett küldessék meg a csíkszeredai m. kir. építészeti hivatalnak, s az ő helyesbítése után az előljáróság hatalmaztassék fel nyilvános árlejtés megtartására, s az építkezés teljesítésére.

6. Végül nehogy pénz hiányában a munkálatok fennakadást szenvedjenek, hatalmaztassék meg az előljáróság, hogy a már engedélyezett 60000 koronából még igénybe nem vett 28000 koronát, a mutatkozó szükséghez mérten, rövid lejáratú kölcsönökben, időnkint felvehesse.

Az előterjesztett javaslatokhoz történt felszólalások után annak el, vagy el nem fogadása felett elnök névszerinti szavazást rendelvén el, két képviselő nem szavazott, négy nem fogadta el, 19 pedig helyeslőleg elfogadta a tett előterjesztést.”²

² Gyergyó, 1902. június 22.

Az 1902. november 7-iki képviselőgyűlés a villanyvilágítással, illetve a tervezett vízvezetékkel foglalkozott. A korabeli tudósításból megtudjuk, hogy: „A villany-világítás költségeinek fedezésére kiküldött bizottság jelentése felett érdemleges határozat nem hozatott, mivel a jelentést hiányosnak tartották.

Az előjáróság előterjesztésére a gyűlés határozatilag kimondta továbbá, hogy addig az utczai világítást nem eszközli, míg a magánlakások világítása életbe nem léptethető s így a magánlakások berendezésére szerelők felvételét határozta el, kik a fejlesztést legkésőbb 1903. január 15-ig be kell fejezzék. Ugyanezen ügyben gyűlés felhatalmazta az előjáróságot, hogy a 'Lapos' havas eladhatása tárgyában illetékes helyen a szükséges lépéseket megtegye.

A tervezett vízvezetékre vonatkozólag a képviselőtestület egy bizottságot küldött ki, s ennek utasításul adta, hogy tegye az ügyet tanulmány tárgyává, vitassa meg, a minisztérium által ajánlott melyik vízvezeték volna a helyzetnek megfelelő s mi módon volna az megvalósítható. Legfontosabb része az ügynek természetesen a finanszírozás s ez fog a bizottságnak legtöbb fejtörést okozni.

Végül Szász Lajos t. főszolgabíró indítványára a gyűlés utasította a községi előjáróságot, hogy az 1897. évi I. törvény-cikkben meghatározott olcsó marhasó ügyében intézzen kérelmet a pénzügyigazgatóság, ezen kérelmet közölje pártolás végett a kormánybiztossal is, hogy végre-valahára ez üdvös 4 éves törvény itt is léphessen életbe, a hol valóban szükség is van rá.”³

³ Gyergyó, 1902. november 9.

Igen érdekes volt az 1903. január 5-én tartott képviselőtestületi gyűlés, melyről Simon Ádám a következőképpen tudósított: „Gyergyó-Szentmiklós község újonnan kiegészített képviselőtestülete folyó hó 5-én tartotta első ülését. A hosszú és érdekes tárgysorozatnak nevezetesebb pontjai a következők:

A múlt gyűlés jegyzőkönyvének felolvasása után a törzskönyvvezetői s egyúttal községi végrehajtói, továbbá a községi kézbesítői állás lett betöltve titkos szavazás útján. Előbbire Blénessi István, utóbbira Kercsó Ignác választott meg.

Ezután az újonnan választott előjáróktól a főszolgabíró bevette a hivatalos esküt, s erre első sorban tárgyalás alá került Vákár L. és Szász L. s 314 társuknak azon kérelme, melyet a csíkszeredai kir. törvényszék kiküldött bírójához adtak be, téves helyszínelés folytán a község javára telekkönyvezett magánbirtokaiknak kibocsátása tárgyában. A gyűlés ez ügyben a törvényszabta 30 napi határidőn belül fog érdemlegesen határozni.

A múlt évi községi számadások megvizsgálására Orel Máté elnökle alatt kiküldetett egy öttagú bizottság és a 'Réti mezeje' nevű erdőrészben a bárczákkal s jogtalan tűzifa vágatás által elkövetett állítólagos visszaélések kivizsgálására kiküldetett Szász Lajos t. főszolgabíró elnökle alatt egy héttagú bizottság.

A kir. erdőgondnokság átiratára, melyben az ez évre előírt 1135 hold terület mesterséges beerdősítésére, a 250.000 csemete beszerzésére s 1703 kézi napszám előállítására hívja fel az előjáróság figyelmét – a képviselőtestület elhatározta, hogy ezen erdősítés eredménytelen voltára való tekintettel, kéressék meg a földművelődésügyi miniszter, hogy a községet ezen kötelezettség alól mentse fel, mert a mi talajviszonyaink szerint

mesterséges erdősítés nélkül is bőven keletkeznek s fejlődnek az erdők.

Tárgyalás alá vették ezután a rom. kath. lat. szert. templom mellékoltárainak kifestését. Ezen ügyben a képviselőtestület már régebben jóváhagyólag határozott volt, ezen határozatot azonban egyesek megfellebbezték azon indokból, hogy a község mint politikai testület patrónusként nem szerepelhet és saját költségén ilyen beruházásokat nem tehet. A megyei törvényhatóság a fellebbezést pártolólágg látta el, a miniszter azonban a törvényhatóság határozatát feloldotta s a képviselőtestület végzését hagyta helyben. Ennek értelmében utasított tehát az előjáróság, hogy a fölmerülendő költségekről pótköltségvetésben tegyen előirányzatot, s a már előzőleg kiküldött bizottság által a munkálatokat foganatosíttassa.

Ezek után a képviselőtestület az erdő s mezőéri állásokat töltötte be 12 egyénnel, egyenkint 50-50 korona évi díjazás mellett.

Páll Sándor kérelmére a tavalyi piac-haszonbérből elengedett a gyűlés 5 százalékot, tekintettel arra, hogy a magas haszonbér mellett a száj- és körömfájás, továbbá a gyenge gyümölcs-termés miatt a bevétel a rendesnél jóval csekélyebb volt.

A központi fiúiskolánál a tandíj az összes gyó-szentmiklósi illetőségű tanulóknak el lett engedve, a zárdában fizetendő tandíjat pedig a község 360 K pénz és 16 öl fenyőfával szintén a helybeli növendékek javára megváltani határozta.

Ami a központi fiúiskolánál szükséges javításokat illeti, arra nézve a gyűlés határozata szerint csak akkor fog a község intézkedni, ha a képviselőtestület előtt okmánnyal igazoltatik, hogy

az erdélyi róm. kath. Státus az iskolaépület tulajdonjogáról a hitközösség javára lemondott.

Végül szőnyegre került a 'villamos ügy' is s erre vonatkozólag a gyűlés határozatilag kimondotta, hogy a gépek haladéktalanul felszerelendők és a magánberendezésekhez szükséges anyag beszerzendő. A kiadások fedezésére szükséges 10000 korona ideiglenes kölcsönnel fedezendő s ennek keresztülvitelével az elöljáróság bízott meg.

Ezzel a tárgysorozat kimerítettén, a gyűlés bezárattott.

Így tehát a viharosnak ígérkező képviselőtestületi gyűlés a higgadt tanácskozás mellett a legszebb rendben és csendben folyle, a mi a közérdek szempontjából igen örvendetes jelenség."⁴

Az áprilisi képviselőtestületi gyűlés tulajdonképpen elemezte a képviselőtestületnek, illetve a bírónak a tevékenységét. Mivel a gyűlésen más érdeklődők is részt vettek, a tanácsülést a Gyergyó című lap tudósítója népes közgyűlésnek is nevezte. Az n.m. iniciálékkal aláírt tudósítás a következőképpen érzékeltette a gyűlés lefolyását: „Dr. Lázár János megnyitván a gyűlést, községi jegyző bemutatta a község múlt évi számadásait s felolvasta a számadások felülvizsgálatára kiküldött bizottság jelentését. A bizottság a számadások ellen 14 pontban tett kifogást, melyek jobbára apróbb szabálytalanságok s alaki hibákra vonatkoztak; azonban a községi bíró által minden egyes tételre nyújtott igazolás és kellő felvilágosítás után a gyűlés a számadásokat helyeseknek találta s azokat elfogadta.

⁴Gyergyó, 1903. január 11.

Márton Lajos községi bíró átvevén a gyűlés további vezetését, tárgysorozat szerint a villanyvállalat tisztviselőinek választására került a sor. Községi jegyző előterjeszti, hogy a több lapban közzétett pályázati hirdetemény alapján az igazgatói állásra négy, a könyvelői állásra 7, a gépész és szerelői állásokra pedig 42 pályázat adatott be, s kéri a képviselőtestületet, hogy mielőtt a tisztviselőket megválasztaná, a villanyos ügyek további vezetésére – az alapszabályok értelmében – egy felügyelő bizottságot válasszon. A gyűlés dr. Lázár János, Simon Balázs, dr. Szentpéteri Kristóf és Bogdán István képviselőket felügyelőbizottsági tagokul egyhangúlag megválasztotta, s e bizottságot a községi bíró és jegyzővel, továbbá a választandó igazgatóval egészíti ki.

Ez után 5 tagú bizottság küldetett ki a pályázatok áttekintése s a legalkalmasabb pályázónak javaslatba hozatala végett. Míg a bizottság kiküldetésében eljár, a gyűlés felfüggesztett. Nemsokára dr. Tiltscher Ede b. elnök jelenti a képviselőtestületnek, hogy a bizottság az igazgató állásra, a képviselőtestületnek egy korábbi határozata folytán, mely szerint hasonló pályázók felett Márk Etele eddigi szakközegnek előnyt nyújt, daczára, hogy pályázatához semmi okmányt nem csatolt, egyhangúlag első helyen Márk Etele, második helyen Grossmann József okleveles gépészmérnököt, a könyvelő állásra pedig Agg Tivadar és Lőrinczi Endre urakat hozza javaslatba. A választás titkos szavazás útján megejtven, szavazattöbbséggel igazgatóul Grossmann József, könyvelőül Agg Tivadar választatott meg.

Így tehát Márk Etele, kit annak idején hozsannával fogadott a képviselőtestület, kisebbségben maradt. A villanyvilágítás

226

ellenzői a község megtestesült átkának tekintették őt, s bármily kitűnő ember is lett volna, a villanyvilágítás ellen dúló hajsza őt szemelte ki áldozatául, s e miatt neki buknia kellett.

A szerelő és gépész választását, az alapszabályok rendelkezése szerint, a felügyelőbizottság fogja eszközölni. Elhatározott továbbá, hogy a gatter és körfűrész bérbéradatnak, s utasított a felügyelőbizottság, hogy a bérbeadás feltételeit dolgozza ki s terjessze a képviselőtestület elé, s aztán a feltételek a Milkó, valamint a Stein fakereskedő czégekkel, kik a gattert haszonbérbe venni hajlandók, közöltessenek.

Ez után a községi előjáróság a község havasi s egyéb magánjainak árverés útján történt bérbeadásáról tett jelentést, melyet a gyűlés tudomásul vett.

Végül községi jegyzőnek azon kérését, mely szerint a marhalevek kiállításáért járó díjak jövőre neki adassanak, a gyűlés általános helyesléssel s egyhangúlag elfogadta s teljesíteni határozta.⁵

Igen érdekes napirendi pontokat tartalmazott az 1903. július 30-iki képviselőtestületi gyűlés, melynek lefolyásáról a Gyergyó című hetilapban a következőket olvashatjuk: „A gyergyószentmiklósi községi képviselőtestület június hó 30-án, a tagok csekély érdeklődése mellett gyűlést tartott, melyen a múlt gyűlés jegyzőkönyvének felolvasása után az előjáróság bejelentette a képviselőtestületnek, hogy a néhai Kuncz Kornél polg. isk. igazgató hagyatéka iránti pert – a végrendelet alaki hibái miatt – a község elvesztette, s a felmerült költségek hordozására elmarasztaltott. A képviselőtestület a két egybehangozó

⁵ Gyergyó, 1903. április 12.

ítélet elleni fellebbezéstől elállott s a felmerült költségek megtérítésére utasította az előjáróságot.

Jelenti továbbá az előjáróság, hogy a képviselőtestületnek azon korábban hozott határozata, mely szerint a lat. szert. Plébánia a villanyvilágítás céljaira a község költségén rendeztessék be, illetőleg szereltesék fel, s a mely határozat fellebbezéssel volt megtámadva, a vármegyei törvényhatóság által helyben hagyott.

Úgyszintén a lat. szert. templom mellékoltárainak a község költségén leendő kifizetése, a kántor, harangozó és iskola-szolga fizetésének emelése tárgyában hozott határozat is - a fellebbezések elutasításával - helybenhagyattak.

A jelentéseket a képviselőtestület tudomásul vette, s utasította az előjáróságot, hogy a hozott s már jogerős határozatoknak szerezzen érvényt, illetőleg azokat hajtsa végre.

A Mózes Berkó korcsmáros elleni panaszos ügyben, mely szerint ő a Barompiacz-utczából jóságá hosszában mintegy 30-50 centiméternyi szélességet beépített, az ügy kivizsgálására kiküldött héttagú bizottság jelentése alapján a képviselőtestület kimondta, hogy miután a kihallgatott tanúk és szomszédok ellentmondó nyilatkozataiból nem lehetett megállapítani a foglalást, s ezt per esetén bizonyítani még kevésbé lehet, a már három év óta függőben levő ügyet elejti s további lépéseket ez ügyben nem tesz.

Az óvodabizottság 10000 K alapvagyonának mikénti gyümölcsöztetése tárgyában a képviselőtestület elhatározta, hogy az összeget, a kétszeres érték elsőbbségi betáblázása mellett, oly községi lakosok közt, kik kölcsönért folyamodnak, 6% kamat mellett kiadja.

A főszolgabírónak a községi állatorvosi állás szervezése ügyében a képviselőtestülethez küldött átiratára a képviselőtestület kimondotta, hogy miután erre a célra 600 korona áll rendelkezésre, erre pedig pályázatot nem hirdethet a község, keresse meg az előjáróság a szomszéd Alfalu, Csomafalva, Kilyénfalva, Ujfalu és Tekerőpatak községeket, hogy ők is megfelelő arányban járuljanak egy Szentmiklóson szervezendő községi állatorvosi állás díjazásához, s ha sikerül velök megállapodásra jutni, tegyenek a főszolgabíró úrhoz erről jelentést.

A gyergyói egyetemi polgárok azon megkeresésére, hogy f. hó 12-én Gyergyó-Szentmiklóson tartandó „Rákóczy-ünnepélyen” a képviselőtestület testületileg vegyen részt, s az ünnepély fényét előmozdítani szíveskedjék – kimondotta a képviselőtestület, hogy a derék ifjúság lelkes és hazafias mozgalmához örömmel csatlakozik, s mindenben hozzájárul, hogy II. Rákóczy Ferenc nagy fejedelem emlékünnepélye községünkben is méltóképpen megtartassék.

A gyűlés legfontosabb és legérdekesebb tárgyát Bajna András és Magyar István községi képviselőknek Márton Lajos községi főbíró és Jánosi György községi másodbíró ellen az alispánhoz beadott feljelentése tárgyában hozandó határozat képezte. Felolvastatott az alispáni hivataltól átvett feljelentés, mely szerint Éltés Zsigmond táblabíró előtt, ki községünkben a birtoktisztázással huzamos időn át foglalkozott, megjelent Márton Lajos községi bíró, s jegyzőkönyvileg kérte a táblabíró urat, hogy a „Kék oldal” nevű határrészben, mint egy 82 hold kiterjedésű birtok, írassék át a tényleges tulajdonos, ifj. Márton

Lajos nevére, mert ez a birtok csak tévedésből került a község telekjegyzőkönyvébe.

Megjelent továbbá Jánosi György községi másodbíró s hivatalosan kijelentette, hogy a kérdéses birtok nem a községé s azt a község soha nem használta, s ahhoz igényt nem tart, s 'ezért beleegyezik, hogy az a kérelmes nevére, minden további meghallgatás nélkül, átírassék; az arányrész javára számíttassék.'

A kérés alá a községi főbíró 'Ifj. Márton Lajos' nevet írt, jöllehet hogy ifjabb Márton Lajos, a főbíró fia, éppen akkor itthon sem volt. 'Felek személyazonosságát igazolják, mint bírósági tanúk: Csergő Venczel és Kémenes József.'

Ezen jegyzőkönyv alapján a birtok ifjabb Márton Lajosra íratott volna, mert – a mint panaszosok írják – könnyen megeshetett volna, hogy a jegyzőkönyv a mintegy 400 hasonló jegyzőkönyv között elvegyül, s a képviselőtestület előtt fel sem tűnik s úgy ennek, valamint a vármegyei törvényhatóságnak jóváhagyásán átsiklik, mely esetben aztán a birtokkal és az ez után járó arányrészszel, összesen mintegy 210-230 kat. holddal, a község és közbirtokosság megkárosodott volna. Panaszosok szerint a két bíró, hivatalos kötelességük és esküjük ellenére, a község vagyona ellen 'valóságos merényletet' követtek el, s előttök a községi vagyon 'Csáky szalmája', mert a kérdéses birtok örök időknön át a község kizárólagos tulajdonát képezte s képezi ma is. Védeniök kellett volna tehát a közvagyon s nem megkárosítani pajtáskodásból, vagy egyéb érdekből. Kérik az alispán urat, hogy mindkét községi bírót állásától azonnal függesse fel, az ügyben rendeljen szigorú vizsgálatot s az eredményhez képest az ügyészségen tegyen bűnvádi jelentést.

A panasz világos, határozott s minden mondatában éles és maró.

Az alispáni hivatal a panaszt a képviselőtestülethez azon meghagyással adta le, hogy ez a birtok tulajdonjogára, a birtoklásra s a panasz egyéb pontjaira – az érdekelt két bíró kizárásával – hozzon határozatot, s azt a legrövidebb idő alatt hozzá terjessze be.

A képviselőtestület az ügyet tárgyalván, egyhangú határozatával a panaszt helyeslőleg tudomásul vette s kimondotta, hogy a kérdéses birtok, minden kétséget kizárólag, a község egyedüli jogos tulajdona. A birtokot minden időben békésen használta s arról le nem mond, a birtoklástól el nem áll. Jánosi Györgynek nem volt szabad arról lemondó nyilatkozatot adni, mert erre őt senki soha fel nem hatalmazta. A képviselőtestület a megindult szigorú vizsgálat végét nyugodtan bevárja s az eredményhez képest a bűn szigorú megtorlását kéri. Egyúttal a kir. törvényszék megkerestetni határozatott az iránt, hogy az ez ügyben felvett jegyzőkönyv helyeztessék hatályon kívül, s ez által a birtok átírása a telekkönyvi hatóságnál akadályoztassék meg.

Ezzel a gyűlés nagy izgalmak között véget ért s most már mindenki kíváncsian várja a vizsgálat eredményét.”⁶

1903. nyarán újabb visszaéléssel vádolták a községi bírót és a képviselőtestület egyes tagjait, akik a lap szerint törvénytelenül adták el a közbirtokosság tulajdonát képező Csofronka nevű erdős területről a fát. Mint írják: „A magunk részéről is

⁶ Gyergyó, 1903. július 5.

leghelyesebbnek tartjuk a legszigorúbb vizsgálatnak elrendelését s keresztülvitelét, mert a sok mende-mondának s kellemetlenkedésnek csak így lehet végét vetni, míg az ügynek agyonhallgatása csak arra alkalmas, hogy a kedélyeket még jobban felizgassa. A beküldött újabb vádat szó szerint az alábbiakban adjuk, megjegyezve, hogy annak tartalmáért az illető képviselőtestületi tag írásban vállalta el a felelősséget bárkivel szemben:

Gyergyó-Szentmiklós község képviselőtestülete csak a most jelen évi augusztus 5-én tárgyalta azon kellemetlen ügyet, melyben Márton Lajos községi bíró és társai a közbirtokosság tulajdonát képező Csofronka nevű azon erdős területről, mely a lakosságnak kizárólagos házi szükségletére volt kijelölve, 56000 köbláb fát a képviselőtestület határozata ellenére törvényellenes módon mint kereskedelmi fát elárusítottak és Madéfalvára elszállítottak. Az ügy kivizsgálására Szász Lajos úr elnöklete alatt egy bizottság küldetett ki azon utasítással, hogy eljárásáról a képviselőtestületnek tegyen jelentést. Ezen bizottság eljárásáról még jelentést nem tett, sem megbízásáról le nem mondott s így nem állhatott módjában a képviselőtestületnek határozatot hozhatni; megjegyeztetvén, hogy a rendetlen erdőkihasználás miatt a favágatás és bárcza-kiadást az előljárásnak még a múlt július havában határozatilag megtiltotta. Ennek daczára Márton Lajos községi bíró újabban nagy mennyiségű bárczát állított ki oly egyéneknek, kik azokat rögtön helybeli lakos Ádám Lukács Józsefnek elárusították, ki azt ott azonnal lefaragtatja és mint kereskedelmi fát Madéfalvára szállítja. Ezen, a községre tömérdek kárt okozó üzletet a községelöljáróság nem hogy meg nem akadályozta, hanem azt még elősegí-

232

tette az által, hogy Jánosi György másodbíró, ki a közelebbi időben a község 80 hold birtokát rosszhiszeműleg ifj. Márton Lajosnak elajándékozta vala, most Barabás Imrének újabban 42 darab fának elszállítására a képviselőtestület nyílt határozata ellenére eladási bárczát állított ki a nélkül, hogy meggyőződött volna arról, hogy azok a fák milyen erdőből szállítatnak és milyen méretűek. Ez által is tanújelét adják annak, hogy a képviselőtestület határozatait nem respektálják, sőt annak ellenkezőjét cselekszik.

Ezen mindenkit megbotránkoztató eljárás az erdőgondnokságnak bejelentvén, a tény valódiságáról a főszolgabírói hivatalnak jelentést tett s kérte a rendetlen és törvényellenesen beállított faüzlet azonnali betiltását és fák beméretését; de a mint értésünkre jött, azon okból, mert senki jogos szerzeményét betiltani nem lehet, a kért zárlatot nem rendelte el és így szabad folyást engedett a község és birtokosság vagyonának továbbpredálására. Nem látott módot arra, hogy az erdő betiltására hozott képviselőtestület határozatát negligáló és semmibe vevő községi előljárók ellen fegyelmi eljárást megindítani lehetne. Ily eljárás után Ádám Józsefnek tetszésétől függ a birtokosság erdejét akadály nélkül pusztítani a meddig az neki jól esik, és ezen műveletet a birtokosság összetett kézzel tűrni kénytelen, mert nincs hatóság, mely ennek megakadályozására módot találjon.

Most tehát szabad a vásár, használja fel mindenki a kedvező időt arra, hogy a község vagyonából mindenki a részét arány nélkül kivehesse. Vágja s hordja, a kitől csak lehet, mert a mostani ex-lexes idő alkalmas arra is, hogy az erdőrontók

meg ne büntetessenek s ha szabad ez a bírónak, szabad másnak is.”⁷

A vizsgálatnak igen súlyos következményei voltak a bíróra és a helyettesére nézve, melyről az 1903. augusztus 27-i képviselőtestületi gyűlésről szóló tudósításból értesülünk „Gyergyó-Szentmiklós képviselőtestülete f.hó 27-én d.u. 3 óraker kezdődőleg, a község ház gyűléstermében rendkívüli közgyűlést tartott.

Dr. Lázár János főszolgabíró megnyitván az ülést, felolvastja a múlt gyűlés jegyzőkönyvét, melyet a gyűlés minden ellenészrevétel nélkül általános helyesléssel fogadott.

Ez után elnök jelenti, hogy Márton Lajos községi bírót, az ellene felmerült s az elővizsgálat alkalmával megerősítést nyert súlyos kötelességsértés miatt állásától felfüggesztette; Jánosi György községi másodbíró ellen pedig – ugyanezen vétségért – jelen állásában való meghagyása mellett, a fegyelmi vizsgálatot elrendelte. Kéri a képviselőtestületet, hogy a helyettesítésről intézkedjék.

A képviselőtestület a bejelentést egyhangúlag tudomásul vette, s a bírói teendők végzésével ideiglenesen Berecz Sándor községi pénztárost bízta meg, úgy azonban, hogy ezután az utalványozások a másodbíró és a főjegyző által együttesen eszközöltessenek.”⁸

A képviselőtestületi gyűlés további menetéről a következőket olvashatjuk: „Berecz Sándor elfoglalván az elnöki széket,

⁷ Gyergyó, 1903. augusztus 9.

⁸ Gyergyó, 1903. augusztus 30.

jegyző felolvassa a Márton Lajos közs. bíró által újabban elkövetett határsértési ügyben kiküldött bizottság jelentését, mely szerint Márton Lajos, a község putnai birtokából mintegy 147 négyzetöl területet – a meglevő halmok figyelmen kívül hagyásával – elfoglalt, s arról 5 drb kereskedelmi fát levágott. Községi jegyző ezzel kapcsolatosan felolvassa a határozati javaslatát, melyben ajánlja, hogy – mivel Márton Lajos a halmok rakásánál nem volt jelen s a határt el nem ismerte, így az értéktelen birtok feletti per kimenetele kétséges; mivel továbbá Márton Lajos a területet a községnek visszabocsátotta s a fák régebb vágottaknak látszanak – Márton Lajos ellen a további eljárás szüntettessék meg.

A javaslat ellen, különösen azon indokból, hogy Márton Lajos a határhalmok állításához az arányosítási eljárás alkalmával bíróilag a hely színére idézve volt, s ha ott meg nem jelent, hallgatag a határt elismerte, a sérelmes határ ellen felfolyamodással nem élt, sőt a halmok épségben tartása mellett hat éven át a határt tűrte, elfogadta s meg nem szegte – többen felszóltak s kérték az ügy súlyosabb elbírálását s Márton Lajosnak erdőrontás és határcsonkítás miatt illetékes helyen való bejelentését. A képviselőtestület 4 szótöbbséggel a határozati javaslat értelmében döntött, mi ellen a kisebbségben maradtak fellebbezést jelentettek be, mert a 4 szótöbbség Márton Lajosnak a gyűlésen jelen volt sógoraiból került ki.

Ez után a községi előljárásság jelenti a képviselőtestületnek, hogy a kir. törvényszék Márton Lajost, a község tulajdonát képező 'Kékoldal' dűlőjében elterülő birtokának fiára, ifj. Márton Lajosra leendő helyesbítése iránti kérésével elutasította.

Községi jegyző a községben található közsegélyre szorultak segélyezése – a község kötelékébe való felvétel – a folyóvíz használata s a halászat tárgyában készített szabályrendeleteket mutatja be, melyek – némi módosítással – a gyűlés által elfogadtatnak.

A szárhegyi szent Ferencz-rendű szerzetesek templomának restaurálása céljaira a képviselőtestület 30 koronát szavazott meg.

Elhatározta továbbá a képviselőtestület, hogy a postai forgalomnak Udvarhelyről a Libánon át leendő irányítása tárgyában a postaigazgatósághoz kérést ad be. Ez a kérés eddig azért nem volt teljesíthető, mert a libáni út nem volt elkészítve; minthogy pedig ez az út még ez évben befejezést nyer, remélhetőleg semmi sem fogja útját állni annak, hogy Gyergyó lakosságának ezen régi óhaja minél előbb teljesüljön. Ez által Gyergyó közönsége egy nappal hamarabb kapná a postát, mint jelenleg.

A központi fiúiskola kijavítása, illetve átalakítása tárgyában a képviselőtestület kimondta, hogy miután a rom.kath. egyháztanács a telket és épületet a községnek át nem adja s a képviselőtestület ez iránti kérése elől mereven elzárkózik – az iskola épületén szükségelt nagyobb mérvű javításokat magára nem vállalja, inkább azzal az összeggel, mellyel a régi épület kijavítható lenne, a szükséghez képest oly iskolát épít, mellyel szabadon rendelkezik s a felett minden jogot a község gyakorol. Az egyháztanács pedig folyamodjék államsegélyért.

A képviselőtestület elhatározta továbbá, hogy a roskadozó és a célznak meg nem felelő czinkusház helyett – árlejtés útján – új czinkusiró-házat építtet.

Nyerges Gyuláné azon kérése, hogy részére a már egyszer engedélyezett épületfát valamely szabad táblából a község adja ki, nem teljesített, mert kérelmező a kihasználást, midőn annak ideje lett volna, elmulasztotta s most szabad tábla nem áll rendelkezésre; de különben is az építtetést az óta már befejezte s így a kért fa kereskedelmi célokra fordíthatnák, mit a közgazgatási erdészeti bizottság amúgy is tilt.

Végül a képviselőtestület dr. Lázár János azon indítványát, hogy képviselőtestület kérelmezze a szentmiklós-békási útszakasznak a vármegye útalap terhére leendő kiépítését, egyhangúlag magáévá tette s zajosan helyeselte. Indítványozó szerint az útvonal hadászati szempontból is nagyon fontos és sokkal rövidebb, mint az odavezető bármelyik mostani út. E mellett közelebb és egyenes összeköttetésbe hozná Gyergyót Románia egyik igen élénk kereskedő városával, Piátrával. Minthogy pedig a vármegyei útalap ily nagy vállalat fedezésére nem képes, keresse meg a vármegye a kormányt az iránt, hogy azon segítyt, a melyet az állam évenként a libáni útra adott s mely az út befejezése folytán ebben az évben megszűnik, jövőre adja a szentmiklós-békási út céljaira. Indítványozó magánértesülése szerint szükséges és elegendő is volna, ha Szentmiklós község – minthogy az említett útvonal nagy kiterjedésű dűlőjén vezetne végig, értékes erdeit érintené – az útvonal építéséhez a birtokot, fát és követ természetben adná. A képviselőtestület ezen hozzájárulást szívesen felajánlja s elhatározza, hogy az út felmérése és költségvetés készítése végett a vármegye útalap terhére, szakember kiküldetését kéri.”⁹

⁹ Gyergyó, 1903. augusztus 30.

Az 1903-as esztendei politikai élet sajátos momentumuma az a hatalmi visszaéléssel összefüggő korrupciós eset, mely a korabeli bíró Márton Lajos nevéhez kötődik. A XIX. század utolsó éveiben és a XX. század első esztendeiben erős rivalizálás alakult ki az akkori közélet két szereplője, Simon Balázs és Márton Lajos között. Előbbi hosszú ideig töltötte be a bírói tisztséget a XIX. század végén. Miután a XX. század elején Márton Lajos szerezte meg Gyergyószentmiklós vezető tisztségét, a volt bíró nagy figyelemmel követte az új vezető elöljárói tevékenységét, mivel ismerte Márton Lajos jellemét. Valószínűleg ő vette észre, illetve csak ő tette szóvá az új bíró törvényszegő magatartását. Márton Lajos ugyanis a közbirtokosság tulajdonát képező Csofronka nevű erdős területről, mely kizárólag a lakosság házi tűzifa szükségletét szolgálta, a képviselőtestület határozata ellenére 56000 köbláb műfát, mint sajátját eladta és Madéfalvára szállíttatta. Az esetről a Gyergyó című lapban is olvashatunk, de úgy, hogy a cikkíró bemutatta a visszaélést, de a bűncselekedetet feltáró cikket nem írta alá.

A felelősséget a tények nyilvánosságra hozásáért a képviselőtestület egyik tagja írásban vállalta magára. Csakis így jelenhetett meg az általunk már bemutatott írás a Gyergyó című lapban.¹⁰

A községi bíró azonban nem hagyta magát lejártni a helyi sajtóval és a következő választ írta a fenti írásban megfogalmazott vádakra vonatkozóan: „A 'Gyergyó' 1903. évi 32-ik számában egy közlemény 'Újabb visszaélések' czimmal a gyó-szentmiklósi elöljáróság állítólagos bűnös üzelmeivel foglalkozott.

¹⁰ Gyergyó, 1903. augusztus 9.

Hogy kitől származik a közlemény, nem kutatom. Bizonyos vagyok benne, az álpróféták rágalmaival a székelység ügyét megmenteni nem lehet.

Válaszomnak nem a múlt közlemény fontossága, hanem a n.b. közönség érdeke az indító ok, mert könnyen megtörténhetnék, hogy a valóságot az olyan információk után, mint milyenek a diffamáló cikkben vannak, nem ismerné meg.

Egyébiránt az a meggyőződés, hogy azok, kik a múlt közlemény szerzőjét sejtik, rá semmit sem adnak, a szava-hihető jelzöt pedig tőle megtagadják, mert az inkognitó nála is olyan, mint számárnak a medve bőre.

Úgy látszik a cikkíró nagyon kellemes dolognak tartja a más becsületében való gázolást; de nem veszi észre, hogy a ki más sárral dobál, előbb sárosodik be, mint az, a kit be akart piszkolni.

Azt állítja a cikkíró, hogy f. év január 5-én a gyó-szentmiklósi közs. képviselőtestület Márton Lajos k.biró és társai visszaéléseit tárgyalta, melyekkel a közbirtokosságot megrövidítették.

Ezt tagadom. Ez állítás helytelenségének oka úgy hiszem cikkíró emlékezőtehetségének a csődje. Az említett gyűlésen igen is fordult elő ilyesféle ügy, hanem Madaras József és társai voltak az érdekeltek, nem pedig Márton Lajos. Valami vágott fák miatt volt az akkori kellemetlenség.

A 'Csufronka' ügy is egészen másként áll, mint azt cikkíró feltünteti.

Ez az erdő még 1899-ben lett a birtokosság részére vágterületül kijelölve. A bárczák kiadása még akkor megkezdődött. Az az 56000 köbláb fa, a melyet cikkíró úr említ, a Simon

Balázs adta bárczákra lett levágva; ugyancsak az ő bírászkodása alatt lett lefaragva és értékesítve.

Úgy látszik nem emlékszik czikkiró arra, hogy éppen ebben az időben élte a székelység a hét sovány esztendő legsoványab-bikát, zabkenyéren, s az Isten tudja hogy miképpen. S nem emlékszik czikkiró ur arra sem, hogy abban az időben semmi sem korlátozta a tulajdonosokat fájuk mikénti értékesítésében. Hiszen a közíg. bizottság tilalmazó rendelete csak múlt év utolsó szakában kelt.

Ha bűn volt a megszorult székely ember jogos tulajdonát ké-pező fát megvenni annak, ki mint független polgár a forgalom emelésével akarta enyhíteni az akkori nyomasztó állapotokat?!

Ebben az időben Márton Lajos bíró nem volt. Így nem korlátolta semmi sem abban, hogy a mit jogosan kapott és vett, tetszése szerint értékesítse.

A vásárt nem ő, hanem Mózes Berkó és mások kezdték meg. Részére csak 1500 köbláb fa esik, betudásával ez is annak a jutaléknak, a mit a közbirtokosság erdejéből kapott. Ő maga egy privat egyéntől sokkal közelebb fekvő helyen vett erdőt saját szükségletének a fedezésére a részére történt bárczakiállítás után.

Hát miért nem volt szabad értékesítenie ezek után a saját tulajdonát?!

Avagy talán a székelységnek csak az eke szarvát s a fejsze nyelét szabad fognia?

Hol van országunknak törvénye, valamelyik törvényhatóság-nak, vagy községnek statutuma, a mely a független polgárok-nak egyedenként kijelölné a munkakört s megtiltaná ennek körén kívül a szabad mozgást.

A kasztok ázsiai intézmények. A czéhek már csak történelmi ócskaságok.

Különben is az egész ügyet nevetséges színben tüntette fel cikkiró. Hiszen lehetetlenség még most, a közíg. bizottság rendelet életbeléptetése után a kizárólagos házi használat ellenőrzése. Hiszen a bárca kiadásával már a fatulajdonossá vált egyén ha az erdőben nem adja el a fáját, eladja otthon. Az ellenőrző közeg nem lehet jelen minden szálfá tűzretevésénél, vagy felépítésénél.

És hát hogy lehet valakit rég elmúlt tetteiért, a melyek akkor kifogástalanok voltak, mostan a mikor már úgy tenni rendeletellenes, kérdőre vonni, pellengérré állítani?

Avagy talán figyelmen kívül hagyta cikkiró, hogy sem a törvénynek, sem semmiféle szabályrendeletnek nincs visszaható ereje?

Miért ez az oktalan okvetetlenkedés? Igazán nem értem.

Azt mondja cikkiró, hogy a mostani előjáróság negligálva a képviselőtestület határozatát, ennek ellenére osztotta ki későbbi időkben a bárczákat.

Ez sem áll... A bárczakiosztásban csak addig akadályozta a múlt évi július havi határozatában képviselőtestület az előjáróságot, a míg a „Csufronka” vágterületen történt visszaélések – melyek abból származtak, hogy némelyek nem a bárczának megfelelő méretű, vagy mennyiségű fákat vágtak – nem gátoltatnak meg.

Az előjáróság az ügy lebonyolítása végett a 'Csufronká'-ra bizottságot küldött. Ez a fákat bemérte, lebélyegezte, elvitelét megtiltotta; 1902. augusztus 24-én pedig előjáróság ezeket a fákat a község pénztára javára nyilvános árverésen eladta.

Ezzel megszűnt a képviselőtestület tiltó határozata s ezután szabályszerűen történik a bárczakiállítás.

Tudomása van az előjárásnak arról, hogy az újonnan kiosztott fák kereskedelmi czélokra értékesíttetnek; e miatt a már fentebb említett rendelet értelmében érdekelt ellen az eljárás folyamatba van téve.

A Barabás Imre által kitermelt fákra a bárczát még Simon Balázs 1901-ben kiállította Asztalos Sándor szücsmester nevére. Ez utóbbi Barabás Imrét a fák bizonyos részének átengedésével a ki termeléssel bízta meg, s ő csak a saját munkája által szerzett fákra nyerte az eladási bárczát.

Végül rátérek arra a 84 holdas hatalmas territoriumra, melynek 4/5 része a holdban s csak 1/5 része van meg a természetben, a melynek irigylet tulajdonosa ifj. Márton Lajos, a ki Jánosi György m. bírótól nyerte ajándékképen.

Ez újra csak rágalom Jánosi György ellen, melynek valósága majd annak során ki fog derülni. Nevezett birtok Márton Lajos k. bíró tulajdona volt, a ki ezt fiára ruházta át. Csak tévesen lett a község nevére helyszínelve, mint száz és száz más birtok, melyeknek jelenlegi birtokosok nevére leendő átírása már rég folyamatban van. Márton Lajos tulajdonjogát a tanúvallomások, hosszú békés birtoklásán kívül Élthes Zsigmond kir. ítélő táblabíró úr által megtartott helyszíni szemle is igazolta. Jánosi György ezek alapján csak a tulajdonjog meglétét konstatálta.

Tévedett talán?! Ez nem csak nála, hanem minden bírónál megtörténhetik, de a tévedés helyrehozásának nem a pellen-gerre állítás az útja!

Az ő bűne is csak az, hogy k. előjáró, vagyis, cikkíró szemében bűnbak.

Ezeket kívántam úgy is mint érdekelt, úgy is mint igazság-szerető ember a nyilvánosság elé bocsátani, hogy a múltkori cikk téves információi által elferdített valóságot feltárjam.”¹¹

Természetesen Simon Balázs sem hagyhatta válasz nélkül Márton Lajos bírónak a közvéleményt félrevezető érveléseit és a következő válaszra szánta el magát, melyet a Gyergyó című lapban szó szerint közöltek: „A 'Gyergyó' folyó évi 32-ik számában 'Újabb visszaélések' címmel megjelent, s a 33. számban Márton Lajos aláírásával megválaszolt cikket én írtam s úgy annak, valamint jelen soraim tartalmért teljes felelősséget vállalok.

A Márton Lajos aláírásával megjelent cikk elolvasása után mindjárt egy barátom története jutott eszembe – kinek fia elhalt s szelleme az itt helyben spiritizáló társulat előtt többször megjelent s azon óhajátását fejezte ki, hogy szeretne édes atyjával beszélni. Az atya értesülvén fia kívánságáról, szívesen megjelent a társaságban, hová a fiú szelleme is megérkezvén, a beszélgetés megkezdődött; de az apa csakhamar megütközött azon, hogy fia németes kifejezéseket használ és a jó magyar szót, a melyet életében tisztán beszélt, most csak úgy törte. A szellem eltávozása után a társaság tagjai kíváncsiak voltak megtudni az atyától a fiú megjelenésének hatását, ki a hozzá intézett kérdésre azt felelte: 'Oh ez nem az én János nevű fiam volt, mert ő ezelőtt egy pár héttel halt meg s egy árva szót sem

¹¹ Gyergyó, 1903. augusztus 16.

tudott németül; az pedig, hogy ily rövid időn megtanulhatott volna, teljesen lehetetlen.'

Márton Lajos cikkében is információk, inkognitok, statutum, kaszt, stb. kifejezések bőven fordulnak elő, pedig ő is ahhoz annyit ért, mint hajdú a harangöntéshez s el sem képzelhető, hogy ily rövid bírósága alatt ezeket megtanulhatta volna - hanem valószínű, hogy itt is a médium bujt a számár bőrébe.

Én járatlan ember és gyenge író vagyok a hírlapi cikkek megírására és sokkal komolyabb dolognak tartom, semhogy az olvasó közönséget félrevezessem, vagy hogy meg ne gondolnám az alaptalan vádaskodás súlyos következményeit. Épen ezen körülmény kényszerít arra, hogy jelen soraimmal azon súlyos vádaknak, melyekkel cikkírók illet, még a látszatát is elhárítsam magamról s az igen tisztelt olvasó közönségre bízom annak elbírálását, hogy a Márton Lajos által használt álprófétákra semmit sem adnak, s a szavahihető jelzőt megtagadják, s hogy a más becsületében való gázolás, hazugság, rágalom stb. hangzatos szavak rajtam száradnak-e, vagy kétszeres erővel Márton Lajosra visszaszállanak?

Tehát újabban és ismételve kijelentem azt, hogy a 'Visszaélések' című cikkben ellene felhozott pontok mind egy szőig tiszta valók és igazak. S ha valaki ezekben kételkednék, meggyőződést szerezhet a község irattárában megtalálható hivatalos jegyzőkönyvekből; ezeket meghamisítani vagy félremagyarázni még Márton Lajos-féle agyafúrtsággal is annyit jelent, hogy a tisztességtudása, igazságérzete, igazmondása s különösen szavahihetősége teljesen csődbe jutott.

Igen hosszas dolog volna a czikkiró válaszában felhozott vakmerő állításokat egyenként megcáfolni; hisz a ki a czikkiró eddigi működését ismeri, tudja, hogy azok mennyi hitelt érdemelnek, a ki pedig nem ismeri, arra nézve igen mindegy, hogy mit ír és hogy arra mit válaszolnak.

Czikkiró azon figyelmeztetésére, hogy talán elfeledtem a hét szük esztendő legszűkebbikét, a midőn ő a zabkenyér szerzésében a népet segítette. Erre készséggel kijelentem, hogy nem felejtettem el s még inkább jut eszembe azért, mert éppen akkori időben segített a felszegi lakosságon azáltal, hogy Bálint-uti nyomásos kerteletlen birtokáról a pásztor nélküli marhákat behajtatta s saját maga javára azok tulajdonosait kisebb-nagyobb összegekig megfizettette; ez is egyik általa kitalált módja a székely-mentésnek.

Nem szándékom itt előhozni mindazon eljárásait, melyeket Márton Lajos a közelebbi időkben cselekedett; mert ennek leírásával másokat szorítanék le e becses lap teréről. Elhagyom; mert úgy értesültem, hogy czikkirót hivatalától felmentették, s elég alkalma lesz a közönségnek a megindított vizsgálat folyamán meggyőződhetni.

Végül még csak a 80 holdas territoriumra vonatkozólag van pár szavam, mert ez a Márton Lajos úr állításainak koronája.

Tény az, hogy azon községi birtok, melyet Jánosi György szíves közreműködésével akartak a község nevééről átvarázsolni, természetben nem több 10-15 holdnál. Tagadja-e azonban még Márton Lajos is, hogy ez a birtok a telekkönyv szerint 80 hold és ezeregynéhány öl terjedelműnek van felvéve. Hiszen önöknek nem is a terület, hanem inkább az az után járó 150-160

hold arányrész után vásott a foguk. Ettől azonban a szájukat megtörülték, mert a törvénytörők nem írta át. Elég meggondolatlanság volt az, hogy egy közbecsülésnek és tiszteletnek örvendő úriembert is félrevezettek s villámhárítóul a társaság közé illesztettek; ez kikerülendő lett volna.

Ez alkalommal végeztem Márton Lajossal, s vele ez ügyben további hírlapi polemiába nem bocsátkozom.

Az olvasóközönség elfogulatlan ítéletét nyugodtan viselem annyival is inkább, mivel lelkiismeretem megnyugtat, hogy szigorúan a valót mondtam s hangzatos szavakkal sem a tekintetes szerkesztőséget, sem az igen tisztelt olvasóközönséget félre nem vezettem, fel nem ültettem.

Márton Lajos úr is tudhatná azon régi közmondást, hogy hiába fürdik a csóka, mert az fehér nem lesz soha.”¹²

A vádaknak nyilvánosságra hozása Dr. Lázár János főszolgabíróat is lépésre készítette, aki 1903. augusztus 27-i képviselőtestületi gyűlésen felfüggesztette állásából Márton Lajos községi bírót, Jánosi György községi másodbíró ellen pedig állásában való meghagyása mellett fegyelmi vizsgálatot rendelt el.¹³ A felfüggesztés ellenére Márton Lajos szükségesnek találta a választ Simon Balázs vádjainak a megcáfolására. A felfüggesztett bíró válasza a következő volt: „Hogy Simon Balázs múltkori cikke milyen benyomást tett az igen tisztelt olvasó közönségre, nem tudom. Legyen szabad azonban már előre kijelentem, hogy úgy régebbi, mint újabbi állításai egy kórházi lázbeteg rémlátásai, s hogy a legelső szótól a legutolsóig valótlanok.

¹² Gyergyó, 1903. augusztus 23.

¹³ Gyergyó, 1903. augusztus 30.

A ki szavaimnak igazságáról meggyőződést kíván szerezni, kérem a község levéltárában lévő iratokat betekinteni, s a vizsgálat eredményét bevégni, melyekre egyébként Simon Balázs is úgy lesi, mint a bürün hust vivő kutya a víz tükrén lévő árnyékhúsrá.

Nem verem a mellemet nagy hősiekedéssel sem igazságom, sem tudományom bizonyítására.

Hanem azért ne gondolja Simon Balázs, hogy rengeteg tudományából – melyből józan ember nem kért soha egy szemernyi sem – telt volna ki az a czik, melyet olyan fennhangon magáénak vall; ne higgye, hogy a medve bőre alól nem látszanak ki a számár fülei.

Nem czéлом itten kritika tárgyává tenni cikkét, mint írásbeli dolgozatot, én nem a szavakat, hanem a lényegét keresem. Múltkori cikkem nem neki, hanem egy művelt olvasó közönségnek szólt, s ha annyi szellemi intelligenciája, a mennyi egy olyan cikk megértéséhez szükséges nincsen, én arról nem tehetek.

Szellemes anekdotázással nem lehet olyan könnyen elütni a dolgot. Szükségtelen volt ezt a jelmezt választani, hiszen tudja azt mindenki, hogy az ilyenekhez neki elég ideje van, mint minden hiába ülő embernek.

Tessék férfihez illő komolysággal és higgadsággal, s egy Cato puritán jellemével fellépni erkölcsbírónak. Akkor meghajlok az igazságot kereső igaz jellem előtt.

De a titokzatosság, majd pedig a szellemesség megtépett ruhájába öltöztetett aljas rágalmaknak fel nem ülök. Úgy hiszem egyébiránt senki sem, a kit nem a ruha, hanem az igazság érdekel.

Alaptalan vádaskodásról beszél Simon Balázs. Bagoly mondja a verébnek: 'nagyfejű!'.

Az ilyenek után mit gondoljak róla? Hát nem gondolta meg, hogy valahányszor mediumát szuggerálta, ő maga esett bele ebbe a kátyúba? S nem látja be, hogy múltkori cikkemben csak az ő szappanbuborékjainak szétfúvására szorítkoztam. Ez nem volt vád. Ez csak a megengedett védelem volt.

Mellének verésével s nagyképű szájaskodással akarja bizonyítani vélt igazságát. Beszéljen okosan, ne a Bodó néni módjára, így talán valami eredményt tud elérni.

Bolygatja Simon Balázs múltamat, feszegeti 'cselekedett eljárásaimat'. Jól teszi. Az én életem könyvéből ki-ki olvashat, sem elrejtett gonosz célokat, sem piszkot nem fedez fel benne senki. Úgy éltem, a mint még egyszer élnék, ha élnem kellene.

Hanem Simon Balázs így tenne kegyed is? Úgy megterhelné lelkiismeretét azokkal az erényekkel, melyeket hosszú bírósokodása alatt rárakott, s a melyek miatt úgy vágyott kegyedet lerázni magáról a község közönsége, mint Pharaók korbácsát a zsidók nyomorgó népe?

Kegyedtől tanuljam megismerni a tisztességtudás határát? Kegyedtől? A kit szíve magzata, édes gyermeke jogosan vádol és átkoz. Nem! Soha! Ilyen eszményképem sohasem volt az életben.

Gondolja meg, hogy hiába bújjik már báránybőrbe, s hogy a denevér szerep sem takar el semmit. A természet már kegyeden csodát nem teszen.

Eddig csak állításainak visszaverésére szorítkoztam. Bár nem nagy örömmel ezek után engedek a régi székely közmon-
248

dásnak, hogy 'fatálhoz fakanál talál', s egyetmást, csak mint szemelvényeket, az ő érdemeinek méltatására dicső múltjából felemlíték. Azon megjegyzéssel, hogy az ilyesféle dolgok miatt több ízben égett az ő kapczája, s könnyeinek árja, sopánkodó jajveszékelése volt szükséges ennek eloltására.

Mint bíró engedte meg Simon Balázs magának azt a passziót, hogy a Putnalakán a szél által kidöntött fákat, daczára annak, hogy azok nyílt árverésen lettek Schwarz Dávidnak eladva, ugyanennek a kereskedőnek árverési vételáron alól kezére akarta játszani.

Egy kiküldött bizottságnak – melynek egyik tagja voltam én is – kellett ezen játszma pár ezer forintos káros következményétől a községet megmenteni.

Ugyancsak Simon Balázs tudáskossága és bölcsessége folytán határoltatott a 'Bodó-mezeje' nevű erdős terület 40-50 holdnyi része Szárhegy község részére. Ennek a baklövésnek a jóvátétele is sok utánjárásába került a községnek.

Simon Balázs lelkiismeretességének kifolyása az is, hogy a község szolgaszemélyzete, s fuvara az ő magánczéljainak elérésére fordította munkaerejét.

Simon Balázs találta ki a kölcsönnek még a jogtudósok által sem ismert különös formáját.

Ő, mint k. bíró csináltatott a község igavonó marhái után – ilyenek megjegyzem, emberemlékezet óta nem voltak – egy félvágás szekeret, a község terhére, a melyet ő mint k. bíró önmagának, mint privat embernek évekig tartó használatra kikölcsönzött. Mikor már az ő igavonó marhái is csak néhaiakká váltak, nagylelkűen visszaadta az önmagától kölcsönkért szekeret önmagának.

Neki volt megengedve, természetesen a k.biró engedte meg, hogy szükségletei fedezésére a fákat nem a vágterületről, hanem a tilalmasokról szállíttassa. Az ő bárczái ezekre is szólottak. A házi használatra kiosztott fák értékesítésére is ő mutatta meg az utat azzal, hogy a leégett gazdasági épületeire a község által ajándékozott 200 drb fát eladta. S még ő jajgat! Ő akarja a mostani zavaros állapotokat megszüntetni!

A sápok korát teljes mivoltában nem tüntetem föl, pedig ezekben domborodik ki Simon Balázs bíraskodásának teljes mivolta.

Még az 1895. évbeli lapsi számadás is késik. Immáron 8 év óta botorkál valahol az éji sötétben. Avagy tudja Simon Balázs, hogy hol van?

Az ilyenek bezzeg nem zaklatják a honmentő lelkiismeretét. Az már igen, hogy ha valaki az ő rágalmait visszaveri. Ekkor már kiabál. Veri a mellét, hogy ki ő! ... Mintha nem tudnók?!

Agyafúrtságomnak valótlanágát nem bizonyítom, úgy hiszem, hogy szükségtelen is. Hogy a bíróság nekem nem kenyerem, melyet raffineriával kellene lúdmájhoz, bozsonyiczához vernem, hogy izletessé tegyem, szintén nyilvánvaló dolog.

Az igaz úton jártam mindig, s ez az én legnagyobb elégtételem az ilyen Simon Balázsféle alakokkal szemben, s a legnagyobb büszkeségem is.

A Bálint-uti állítás is csak a legképtelenebb képtelenség, az ilyen is csak Simon Balázstól eredhet. A vitás birtokhoz még annyi megjegyzésem van, hogy a tanúkihallgatások alkalmával én magam vettem tagadásba a terület felmérésének helyességét.

Kellene különben tudnia Simon Balázsnak, hogy a vitás terület 9/10 része az erre vonatkozó birtokossági határozat szerint részesedés alapját nem képezi, mert az erdő és legelő. Ha tudná, az olyan ostoba ráfogásoktól, milyenekkel engem gyanúsít, megkímélné magát is. Hátha a vitás terület nem volna vitás, Simon Balázs 160 hold arányrészt adna-e utána? A község vagyonának buzgó őrétől mindenki több körültekintést vár!

Kijelentem ezek után, hogy a felelősséget soraimért bárhol és bárkivel szemben elvállalom.

Állításaim igaz voltának bizonyításaképp csak Szent-Miklós község közönségének józan ítélő képességére hivatkozom.

Simon Balázshoz csak annyi szavam van, hogy seperjen csak az ő portája előtt. Többet használ ezzel a közönségnek is, maga magának is.”¹⁴

Simon Balázs kötelességének tartotta, hogy válaszoljon Márton Lajos második írására is. A Gyergyó című lapban megjelent írás szövege a következő: „Midőn a 'Gyergyó' múlt számában olvastam, hogy egy képviselőtestületi gyűlés tárgysorozatának csaknem felerészben a Márton Lajos néhai községbíró szennyesét tárgyalja, s tilosban talált marhájáról is éppen a nyílttéri czikke előtt történik említés, úgy gondolkodtam, hogy az elfogulatlan olvasó előtt tisztán áll a helyzet s Márton Lajos úrnak bármit is ír – szarva le van törve, méregfogai ki vannak tépve s otromba cikkére válaszolnom fölösleges.

De, ha cikkének pökhendieskedő hangját tekintem, ha múltamat s tehetségemet a M. L.-ével összehasonlítom s ha

¹⁴ Gyergyó, 1903. augusztus 30.

látom azon megdöbbenő merészségét, melylyel az olvasó közönség s különösen a szentmiklósi ügyekkel teljesen ismerős olvasóközönség elé áll s hősködve, mellétfelve igazát oly kihívóan állítja, vitatja, akkor fellázad bennem a vér s meghurczolt becsületem védelmére ismét tollat ragadok s még egyszer odakiáltom Márton Lajosnak: Nem engedem, hogy a tetvek megegyenek!

Czikkének főbb vádjaira általánosan csak annyit jegyzek meg, hogy azok annak a M.L.-nak sivár lelkében megfogant piszkos állítások vagy a valóságnak rosszakaratú undok elferdítései, a ki egész életében a bíró állás után vágyott s ki engem vágyai elérésében mindig utjában talált.

Felesleges mondanom, hisz az egész Gyergyó és Csíkvármegye közönsége előtt tudva van, hogy 17 évi k. Bíraskodásom alatt hány választás alkalmával küzdött ellenem sötét lelkének minden szenvedélyével s mily förtelmes eszközökkel akart utjából eltenni, állásomból kimarni s helyemet elfoglalni. Ki volna oly elfogult, hogy ezek után elhiggye neki, hogy mindazon súlyos vádak, melyekkel most előáll, ha azok csakugyan valók lettek volna, mint hatalmas ütőkártyákat, mindannyiszor ki nem játszotta volna céljának könnyebb elérhetése okából, de a választási küzdelmekből mindig megtépve, megalázva került ki s azért személyem mindig piros posztó volt előtte s most, hogy állásában elkövetett sok rendbeli visszaéléseit ostorozom s néhányra az olvasó közönség figyelmét is felhívtam, most még inkább az vagyok s ezért nekem fut, hogy ökleljen, de kezemben a dárda s azt még jól forgatom.

Hogy sápokban domborodik ki az én bíróságom teljes mivolta, az nem beszéd, ez számárordítás, mellyel M.L. hatásra

utazik az olvasó közönség megnyerésének szempontjából, mint a hazárdjátékos, dupla vagy semmit játszik. Kérem határozott esetre hivatkozni és bizonyítani, nem pedig orozva marni. Állok elébe.

Hogy a bírói állás nem kenyerere az igaz, pedig eleget futott utána, s most azonban, hogy annyi vesztegetés, hallatlan erőszak és lélekvásár után – itt jusson eszébe az 6-év estéli prédikáció, a mit füleivel hallott – a bírói állást megnyerte, nem becsülte meg, avval visszaélt s jött az újabb kudarcz, a megalázás és fel-függesztés. Ezért már nem kenyerere. Ha nem is a bírói, de egyéb kenyerét bizony a bozsonyicza zsírozta meg; Heim Kaufmann pedig törvényszék utján kéreti Márton Lajostól a megvett lúdmáj árát, csekély pár ezer koronát.

Hogy vérem átkoz, az meglehet, de Márton Lajosnak is van gyermeke, vére s nem tudja, hogy mit érhet. Hogy pedig édes testvére, ifj. Márton Ferencz, nyilvánosan s többször, a miért az apai vagyonból kiszorította, Görgeinek nevezte el önt, arra sok tanú van. Egyébiránt e szép néven – bár kissé sérti a fülünket, mint farkasét a muzsika, rég ismerik önököt a községben; ez olyan, mint az eredendő bűn.

Én 36 évig szolgáltam a községet s abból 17 évi biráskodásomat állítom M. L. múltja és két évi biráskodásával szembe. Csak hogy én akkor is önként lemondtam és hagytam el állásomat, hogy a jeleni nyugalmasabbat elfoglaljам, de Márton Lajos hogy tiszta lelkét hosszú ideig tartó birósága alatt erőst meg ne terhelhesse, a lakosság örömeire kiakolbólétották. Ez pedig nagy különbség.

És most pillantsunk a Márton Lajos élete könyvébe, ugy látom – persze nem az ő szemüvegén nézem – hogy a könyv dereka táján kettőt is fordított s így kerülte el figyelmét azon néhány nap, melyet a „sárga házban” töltött. Hátrább pedig a vékony kötetben sok oly többé-kevésbé nagy foltot látok, melyek végre az ön felfüggesztését eredményezték. Itt életének első füzeté bezárul és csak a folytatásából tudjuk meg majd, hogy még mi van hátra. Ily könyvvel nem érdemes dicsekedni s kérdés, hogy M.L. is még egyszer így élne-e, ha élnie kellene.

Márton Lajos múlt cikkében azt írhatja, hogy szavainak igazságáról a község levéltárában levő iratokból bárki meggyőződhet. Czikkiró itt ismét lépre ment, mert én is éppen azokra az iratokra és jegyzőkönyvekre hivatkozom. A képviselőtestület 1902. évi január 5-én tartott ülésén Eránosz Miklós és több társa nyílt írásbeli panasza folytán igen is Márton Lajos, Pál János és Madaras József, mint üzlettársak által a Réti mezejében elkövetett nagymérvű erdei kihágást tárgyalta. Nyíltan hazudik M. L., midőn előbbi cikkében azt állítja, hogy 'emlékező tehetségem csődbe jutott, mert a gyűlésen nem ő, hanem Madaras József volt a panaszlott s akkor is csak holmi vágottfák miatt volt a kellemetlenség'. Én a magam állításainak igazolására hivatkozom a fennebb említett panaszlókra s az egész képviselőtestületre s ez ügyben 1902. január 5-én felvett jegyzőkönyvre. Hogy egyik társa Madaras József engedély nélkül 70 öl fát vágatott, ezen 'újabb életrevalóság' csak mint második rangú dolog lett szóba hozva.

De másodszer is s ki tudja hányadszer ismét ekkorát hazudik Márton Lajos, midőn azt állítja, hogy a bárczakiosztás csak ideiglenesen, míg a Réti mezejében történt visszaélések megszüntetnek – lett volna letiltva. Biz azt további határozatig igen is letiltotta a képviselőtestület az 1902. évi július havában tartott gyűlésében.

Állításaim igazolására s Márton Lajos hazugságainak újabb bebizonyítására hivatkozom a képviselőtestületnek 7-1902. számú jegyzőkönyve 10. pontjának utolsó bekezdésére. Ehhez kétség nem fér!

Hogy a Bálint-uti bekerítetlen helyén nyomás idején talált marhák tulajdonosait meghúzta, bármily merészen tagadja is, bizonyítom többek között Konya János, Pál Márton és Blénesi L. Mártonnal; és vannak még többen is.

Én úgy tudom, hogy ki ily nyíltan hazudik, mint cikkíró, azzal a természet kegyetlenül elbánt s kiölt szívéből és lelkéből minden nemesebb érzést. Ilyen ember felett pedig bátran napirendre térhetünk.

A 'Kékoldali' birtokon tervezett 'életrealóságra' vonatkozólag azt mondja Márton Lajos: 'Különbén tudhatná Simon Balázs, hogy a vitás terület 9/10 része a vonatkozó birtokosági határozat szerint részesedés tárgyát nem képezi, mert az erdő és legelő.' Istenem, Istenem! Mily sokat tud ez a Márton Lajos! De mikor tanulta meg? Akkor, midőn a kir. tábla ítéletében megjött. Csakhogy az ítélet előtt az operáció meg lett kísértve, s igenis azon reményben indultak el az erény ismert utján, hogy 80 hold birtok után ha sikerül a 'mütél', csakugyan kapnak arányrészt. Tisztességes szándékuk elől erősen kilóg a lóláb.

De tovább nem folytatom.

A harcias eszközök Márton Lajos kezében eltörtek s a további küzdelem nem egyenlő, ő többé nem méltó ellenfelem s kínos vergődésében bármit mondana is, én vele többé szóba nem állok.”¹⁵

Természetesen a volt bíró sem hagyta válasz nélkül elődje vádjait. Válaszcikkében a következőket olvashatjuk: „S.B. cik-kére, a mely méltó hozzá, mert durva és jellemezhetetlen, csak annyi a megjegyzésem, hogy kofákkal többé perbe én sem szállok; ha ékesszólásuk mellé mindjárt a tollat és dárdát is választák harci eszközökül is.

Eddig S.B.-nak minden állítását megczáfoltam; ő még minden felelettel ezideig adós. Azt hiszi, hogy ordításával, melytől megszabadulni nem tud, meggyőz mindenkit az igazságnak gondolt rosszakaratú rágalmainról. Itt már igazán betelik a példaszó, hogy számárbógés nem hallszik mennyországba, hogy többet mondjak, még az okos emberek füléhez sem.

Vagy hiszi S. B., hogy hosszú hivatalnokoskodása a legnagyobb bizonyíték az ő jellemessége mellett. Tévhit ez, melynek legfőbb bizonyítéka az, hogy valahányszor engem utjában talált, mindannyiszor a közhangulatnak engedve álltam utjába s hogy választásra csak a legelőször került a sor s akkor is csak hajszálon függött az ő léte; a későbbi alkalmakkor mindig visszaléptem, hogy meg ne fosszam őt és családját a mindennapi kenyértől – mert ez volt neki a bíróság – s mostan ilyen szavakkal akarja nagylelkiségemet meghálálni.

¹⁵ Gyergyó, 1903. szeptember 6.

Minden állítása, a mit eddig cikkeiben felhozott, a legszemtelenebb és legvakmerőbb hazugság... Állításai közül csak az az egy igaz, hogy fogházra voltam ítélve, de csak azért, mert egyik cselédemet bántalmaztam.

Ez nem jellemben vágó dolog, sem becsületemben ezzel csorba nem esett. Engem sem ezután, sem ezelőtt a keserű kenyértelenség, a börtön, az árvák panasza, sem atyámnak szelleme mumusként nem ijesztegetett.

A sok sápból csak azt említem fel, hogy S.B a V.T. vásárlás alkalmával is 100 koronát kapott ... Arról, hogy öcsém rám rosszat mondott volna, ezideig nem hallottam; megengedem, hogy úgy van, ha nem hogy józanul gondolkozva állításait ő maga fogja megcáfolni, abban bizonyos vagyok.

Az olvasó közönség rokonszenvét eddig sem hajhásztam, ezután sem az a célom. Azonban az igen tisztelt közönség tájékoztatására meg kell említenem, hogy azon képviselőtestületi gyűlés referádáját, melyre S. B. mint kész bizonyítékra hivatkozik, Simon Ádám írta. Hogy mennyire tárgyilagos az a referáda, szükségtelennek tartom ezek után erről többet beszélni.

A marháimat is a saját helyemről hajtották el, hogy miért, máig sem tudom.

Ennyit akartam S.B. cikkére csak megjegyezni. Soraimat azzal zárom be én is, hogy S.B. az a társadalomban, a mi a poloska az állatvilágban, s hogy rajtam lakják, azt én sem szenvedem el!"¹⁶

A XX. század első éveinek viszonyai a korrupció állami és bírósági szinten való fenntartásának tekintetében nem sokban

¹⁶ Gyergyó, 1903. szeptember 13.

különböztek korunk viszonyaitól. Így Márton Lajosnak sikerült „elintéznie” az öt kivizsgáló vármegyei szervekkel és a korabeli bíróság döntéshozóival felmentését a korrupció vádja alól, s így szemükbe nevetetett azon előljáróknak, akik a közösség vagyonát védték. Legalábbis erre következtethetünk Simon Balázsnak Visszhang az utóhangokra című írásában. Az említett cikkből megtudjuk: „hogya a megyei közigazgatási bizottság mind II-od fokú fegyelmi hatóság a fellebbezés elutasításával az eljárást megszüntette, s a hozott végzésnek a képviselőtestület előtt történt bemutatása után Márton Lajos állását elfoglalta.

De tény az is, hogy a tisztii ügyész, kinek az iratok tanulmányozás és javaslatételre ki voltak osztva, 500 korona pénzbüntetést, hivatalvesztést s az iratoknak a kir. ügyészséghez való áttételét javasolta. A javaslat csak javaslatnak maradt s abban, hogy M. L. másfél évi felfüggesztése után éppen a küszöbön levő választások alkalmával helyeztetett vissza, valamint M. L.-nak nyilvánosságra jutott elvi megtántorodása közt Gyergyóban nem egy ember látott összefüggést, politikai vonatkozást. Ily körülmények között kár volt vele eldicsekedni, annál inkább, mert az ügyben felülvizsgálati kérés van beadva s nem lehetetlen, hogy az esetleg elrendelendő új vizsgálat bűnösségét a maga rútságában fogja feltárni.”¹⁷

A következőkben felteszi a kérdést: „Hol ott az igazság, midőn a másodbíró, ki a birtokot nem ismerte s csak a M. L. félrevezetése folytán, de különben jóhiszeműleg, a község

¹⁷ Gyergyó, 1905. március 5.

nevében ifj. Márton Lajos javára a birtokról lemondott, őt ezen könnyelműségéért 30 korona pénzbírsággal sújtották s Márton Lajost felmentik.

Melyik a bűnösebb?

A dolog lényege különben sem egészen a fegyelmi kérdésen fordul meg, hanem azon, hogy Márton Lajosnak csakugyan sikerül-e a község 82 holdnyi birtokát a fiára íratni. E felett a per folyamatban van, s jó lett volna annak az eredményét is bevégni. Ez remélhetőleg a fegyelmi részét is érdekesen fogja megvilágítani.”¹⁸

Úgy gondolom, Simon Balázs és Márton Lajos sajtóvitája igen sokatmondó a XX. század első éveinek erkölcsi normáival kapcsolatban a közigazgatási hatóságok részéről.

A korrupciós ügyek mellett azonban fontosabbak voltak azok a képviselőtestületi gyűlések, melyeken döntő határozatokat hoztak Gyergyószentmiklós modernizálása szempontjából. Ilyen volt többek között az 1903. szeptember 28-iki képviselőtestületi gyűlés is, melynek lefolyásáról a Gyergyó című lap riportere a következőképpen tudósított: „A múlt gyűlés terjedelmes jegyzőkönyve felolvastatván, általános helyesléssel tudomásul vétetett, mely után községi jegyző egy az 1903. évre szükségessé vált pótköltségvetést terjesztett a gyűlés elé. Ennek elfogadása után a szabályszerűen összeállított s közszemlélés alatt senki által meg nem támadott 1904. évi költségvetés terjesztetett elő, mely 129.062 korona 02 fillér bevétel ellenében 113.989 korona 89 fillér kiadást, s így 15.072 K 13 f fölösleget

¹⁸ Gyergyó, 1905. március 5.

tüntet föl. Az előterjesztett költségvetést, mint a tényleges állapotnak megfelelőt, a képviselőtestület egyhangúlag helyesléssel vette tudomásul, s törvényhatósági jóváhagyásnak kieszközlésével az előljáróságot bízta meg.

Községi jegyző bemutatta az 1904. évi községi közmunka-összeírasi lajstromot, melynek végeredménye szerint 1266 kétfogatú igás és 1750 kézi napszám méretett ki. Minthogy az előírt közszemlézés alatt a kiadás ellen felfolyamodás nem történt, azt a képviselőtestület elfogadta s megerősítette.

Ez után a községi jegyző bemutatja a m. kir. Belügyminiszter által a vármegyei alispán után leadott, s községünk képviselőtestületének a villanyvilágítás létesítése tárgyában a múlt évben hozott határozatainak jóváhagyó végzését. Ezzel kapcsolatosan utasította az alispán a községi előljáróságot, hogy a már elvileg jóváhagyott 160.000 K kölcsön felvétele ügyében szerezzen be minél előnyösebb ajánlatokat s azokat a képviselőtestületnek mutassa be, s ez az egyezség megkötésére vonatkozólag hozzon határozatot. A felügyelőbizottság egyhangú határozata és ajánlata folytán a beérkezett két legelőnyösebb ajánlat közül a képviselőtestület 'A magyar takarékpénztárak központi jelzálogbankja, mint részvénytársaság' által letett ajánlatot fogadta el. Az ajánlat főbb pontjai ezek: A község 15 év alatt 95%-kal teljesen törlesztendő 160.000 K kölcsönt vesz fel 99% leszámolási árfolyam mellett. A 95% félévi részletekben előre fizetendő. A község a bankot bárhol található minden ingó és ingatlan vagyonával biztosítja, s a félévi részleteket költségvetésében évenként előirányozza s ezt ha szükség, pótdó kivetésével is biztosítja. Ha az összeg 5 éven belül

fizettetnék vissza, akkor 1% kártalanítás fizetendő, azontúl semmi. A község más helyről kölcsönt csak úgy vehet fel, ha erről a bankot előzetesen értesíti, hogy ez, ha szükségét látja, a zálogot első helyen jegyeztethesse fel. A nem fizetett két részlet után a bank az összeget felmondja, illetőleg feladhatja, valamint a nem fizetett egy-egy részlet után 6% kamatot vesz.

Ez ajánlatot a képviselőtestület nagyon előnyösnek találta, s ha a törvényhatóság legközelebb tartandó gyűlésén is előnyösnek fog találatni, s az ügylet megkötésére engedély adatik, akkor a kötetendő kötelezvényt a képviselőtestület nevében a bíró és a jegyző aláírják s az összeg rövid idő alatt felvehető lesz. Ezen határozat a községben közhírré teendő.

Ez után a gyűlés a 'Réti mezeje' erdőségben a bárczákkal történt visszaélések megtorlása s jövőre leendő megszüntetése tárgyában elfogadta a jegyző által előterjesztett javaslatot, melynek egy pontja egyebek közt azt mondja, hogy a ki jövőben is visszaélést követ el, az 5 éven át a közös erdőből való részesedéstől eltiltatik.

A községben működő 7 elemi iskolai tanító II. ötödéves korpótléka a község pénztárából – visszafizetés kötelessége mellett – előlegeztetett s a róm. kath. iskolaszék megkerestetni határozatott az iránt, hogy a korpótléknak az állam által leendő hordozása végett a magas kormányhoz folyamodjék.

Schwarz M. D. tölgyesi és Schwarz L. ditrói lakosok azon kérésökkel, hogy nekik méltányos kártérítés adassék, mert a községtől megvett erdőben nem volt meg az eladott famennyiség s a fák sem voltak a feltételeknek megfelelő minőségűek, elutasítottak.

Végül apróbb folyó ügyekről történt bejelentés, melyek tudomásul vétele és jóváhagyása után a gyűlés véget ért.¹⁹

Egy hónap múlva Gyergyószentmiklós képviselő-testülete újabb gyűlést tartott, melynek során az előjáróság az időközben felgyülemlett aktuális ügyekben hozott határozatokat. A gyűlés lefolyásáról ismét a Gyergyó című lap tudósítóját idézzük: „Községünk képviselőtestülete okt. hó 28-án d.u. 3 óraker kezdődőleg a község ház gyűléstermében rendkívüli közgyűlést tartott, mely iránt a tagok oly csekély érdeklődést tanúsítottak, hogy a gyűlést alig lehetett megkezdeni.

Községi jegyző felolvasta a múlt gyűlés jegyzőkönyvét, mely után a villanyvilágítás ügyeinek intézésére kiküldött felügyelőbizottság azon határozata, hogy az utcai világítás egy ív- és 50 izzólámpával gyarapíttatik, a képviselőtestület által egyhangúlag elfogadtattott.

Jegyző előterjesztette a villanyteleppel kapcsolatos körfűrés, keretfűrés és rönktér bérbeadása tárgyában a felügyelőbizottság által Kaufmann József fakereskedővel kötött szerződést. A szerződésben apró részletezéssel s kiváló gondnal vannak körülírva a bérbeadás feltételei, s minthogy abban a község érdekei kellőképp meg vannak védve, a képviselőtestület a maga részéről előnyösnek találván a bérbeadást, a szerződést minden változás nélkül egész teljertartalmilag elfogadta s jóváhagyta.

Dömsödi Zoltán tölgyesi erdőgondnok azon kérése, hogy az általa haszonbérelt tölgyesi vadászterület haszonbéri ideje 1913. év végéig hosszabbíttassék meg, mert ő a hasznos vada-

¹⁹ Gyergyó, 1903. október 4.

kat s a vadállományt védeni szándékozván, ehhez legalább ennyi idő kívántatik – a képviselőtestület által nem teljesíthető, mert a folyamatban levő arányosítás befejezésével a kért vadászterület a birtokosság tulajdonába megy át s a képviselőtestület a birtokosság szabad rendelkezését ily hosszú lejárattal szerződéssel megakadályozni nem akarja s ezt nem is teheti.

Ez után az előljáróság bejelenti a képviselőtestületnek, hogy a nyár folyamán több erdőségben dühöngött tűzvész jelentékeny mennyiségű fát megperzselt s töveiket kiégette. Ezen fák egy jókora része még értékesíthető volna, ha ez iránt addig történik intézkedés, míg azokat a szél ki nem dönti, mert ez által a fák értéke tetemesen csökkenne. A képviselőtestület a határozati javaslat elfogadása mellett egyhangúlag elhatározta, hogy a megperzselt erdőségekben a fák rendkívüli kihasználását az erdőgondnokság útján kéri. Az engedély megszerzése után pedig a fákat árverés útján leendő értékesítésével az előljáróság bízott meg. Ezzel kapcsolatosan tudomásul vette a képviselőtestület az előljáróság azon jelentését is, hogy az előfordult erdőégetések meggátlása és a tűzoltás költségeire a községi pénztárból 1029 K 90 fillért fizettetett ki.

◦ A magyarorszei erdőkihasználás alkalmával előfordult 37 drb fa túlvágása ügyében a képviselőtestület úgy határozott, hogy vevőket csupán a faérték megtérítésére kötelezi, s nem kívánta őket az okozott erdőrontás miatt megbüntetni.

Az előljáróság bejelenti a képviselőtestületnek, hogy az erdőgondnokság jelentése szerint a Mélik István kereskedő által megvett kupási erdőségben 583 drb méreten alóli fa vágatott le. A képviselőtestület tudomásul vévén a bejelentést, ennek

tárgyalása alkalmával az az aggály is felmerült, hogy a jogtalanul kihasznált fa nem csak 583 drb, hanem több ezer. Ezért a vágyterület felülvizsgálatára 3 tagú bizottság azon utasítással küldetett ki, hogy kérjék fel az erdőgondnok urat, hogy ő maga személyesen s hatósági erdőre a bizottságban résztvenni s a felülvizsgálatnál közreműködni szíveskedjék. Az eljárás eredményéről sürgős jelentés teendő a képviselőtestületnek. Ha azonban csak az 583 drb túlvágás találatnék – a mi valószínű – az előljárásság ügyvéd által szólíttassa fel M. I. kereskedőt, hogy a túlvágott fa értékét 1271 K 42 fillért záros határidőn belől békésen fizesse meg, ellenkező esetben pedig azonnal beperesítendő.

Községi jegyző előterjeszti, hogy a m. kir. földművelésügyi miniszter székelyföldi kirendeltsége a Lapos havasban 50 hold területen mintalegő berendezésével akar kísérletezni, s erre a célra egyelőre 1848 korona segílyt helyez kilátásba, ha a közbirtokosság az említett területet rendelkezésére bocsátja, a kertelést saját anyagából s a talajjavítási munkálatokat elvégezteti, ha az akolhoz és itatókhoz anyagot ad s maga is hasonlót épít, a szükséges irtást és lecsapolást végezteti, s végül az itatóforrásokat biztosítja.

A képviselőtestület – bár ez által magát nagyon megterheli a Lapos havasánál, mely jelen miveletlen állapotában is talán páratlan, volna a kísérletezésre más havas is, hol a legelőjavítás szükségesebb volna, még sem zárkózik el a kívánt áldozattól s a székelyföldi kirendeltségnek községünk birtokossága iránt tanúsított jóindulatát köszönettel véve, a legelőművelés és mintalegő létesítéséhez kért hozzájárulást mindenben megadja. Reméli a képviselőtestület, hogy a kormánysegély s a miveletek

keresztülvitelénél a kispapok által szerzett tanulság, arányban lesznek a község részéről hozott áldozattal. Utasított az előjáróság, hogy a legszükségesebb munkákat még mielőtt a hó leesne foganatosítsa, s a székelyföldi kirendeltséggel történt megállapodás után a munkálatokról egy költségelőirányzatot készítsen, s ezt terjessze a képviselőtestület elé.

Ez után a képviselőtestület Angi Lázárnak haszonbér elengedés iránti kérését egyhangúlag elutasította.

Siemens és Halske cég azon felszólítására, hogy október hó 14-én esedékessé vált 28500 korona tartozást, mely a villamos művek berendezése folytán merült fel, a község haladéktalanul fizesse meg, mert különben kénytelen lesz a községet beperesíteni, kimondotta a képviselőtestület, hogy az említett összeget a majorsági pénztárból azonnal kifizeti, nehogy ok nélküli költségek merüljenek fel, s utasította az előjáróságot, hogy ez összeget nevezett cégnek küldje el. A majorsági pénztár által kölcsönzött összeg pedig, mihelyt a község által kötendő kölcsönügylet létrejön, azonnal visszafizetendő.

Járási főszolgabírónak egy általános érvényű engedélyt adott az iránt, hogy a közutak jó karban tartásához szükséges faanyagot a közút közelében levő erdőségekből a nélkül is levágható legyen, hogy azok levágása és elszállításához minden egyes esetben az erdőgondnokság előzetes engedélye kikérte.

A gyűlés, három órai tanácskozás után esti 6 órakor ért véget.”²⁰

²⁰ Gyergyó, 1903. november 1.

Az 1903-as esztendő utolsó képviselő gyűlésére december 7-én került sor. A 12 pontból álló tárgysorozat megvitatásáról a következőket olvashatjuk: „A múlt gyűlés jegyzőkönyvének felolvasása helyesléssel történt tudomásul vétele után a képviselőtestület az üresedésben levő segédjegyző, helyettes anyakönyvvezetői állást töltötte be. Több pályázó közül, közfelkiáltás útján Máté László okleveles jegyző, ki mint kisegítő, községünkben már három hónap óta kiváló szorgalommal s általános megelégedés mellett végzi teendőit – választatott meg.

Ez után Márk Etele nyugalmazott postatiszt, volt villanyos igazgató kérése tárgyalatott, melyben – hivatkozva a képviselőtestületnek egy régebbi határozatára, a hol részére „más pályázó felett előny, illetőleg elsőbbségi jog” biztosított s mégis ezen határozat ellenére a megejtett tisztújítás alkalmával mellőztetett – a képviselőtestülettől 5 évi fizetés és lakbér-illetmény fejében 6000 frt kártérítést kér. A képviselőtestület, ragaszkodva ebben az ügyben egy korábban hozott határozatához, a kérést ismételten egyhangúlag elutasította.

Egyébiránt a képviselőtestület ma nem volt valami nagy adakozó kedvében, mert a birtokossági határörök azon kérését, hogy részökre egy évi fizetés egészen, minden levonás nélkül adassék ki s ne csupán a teljesített 9 és ½ hónapi szolgálat idejére, a képviselőtestület elutasította.

Elutasította továbbá Ferencz Imre községi küldöncz fizetés-emelés iránti kérését is, de úgy rendelkezett, hogy a küldöncz a heti vásárok alkalmával a marhalevelek beszédésénél 1 koronaapidíj mellett alkalmaztassék, mi által fizetése jelentékenyen fokozódik.

Molnár András tűzkárosult birtokos kérése csak felerészben teljesítettett, midőn részére a Réti mezeje erdőből 25 drb tőke, 50 drb borona és 30 drb léczvágatásához engedélyt adott.

Az iparostanoncz iskolai bizottság azon kérését, hogy a község az előkészítő osztályt 400 K évi kiadással állítsa fel, szintén elutasította a képviselőtestület, mert a határozat szerint a község nincs oly kedvező anyagi viszonyok között, hogy az amúgy is magas iskolai kiadásokat jövőre emelni képes legyen. Barabás Ignác községi kürtös és rikkancs fizetésemelés iránti kérése azonban megatotta a képviselőtestületet, s fizetését kerek 100%-kal, vagyis 24 koronáról 48 koronára emelte.

A polgári iskolaszék megkeresésére kimondotta a képviselőtestület, hogy az új tankönyvek beszerzésére szükséges 270 koronát a községi pénztárból engedélyezi.

A belső piac vámszedési jogának haszonbérbeadásával a képviselőtestület az előjáróságot bízta meg. A bérbeadás, az eddigi gyakorlattól eltérőleg, ez alkalommal két évre fog történni.

Az 1903. évről elkészítendő számadások megvizsgálására a képviselőtestület Orel Máté, akadályoztatása esetén Simon Balázs elnöklete alatt egy 5 tagú bizottságot küldött ki.

Elfogadta a képviselőtestület az előjáróságnak az erdősegek kezelésére vonatkozó ideiglenes üzemterv megváltoztatására irányuló előterjesztését is, valamint a „gyergyóvidéki gazdasági egyesület” azon kérését, hogy gazdasági gépei részére a község udvarára egy alkalmas épület építtessék, a képviselőtestület teljesíteni határozta, ez által is támogatni akarván a nagyfontosságú és kiváló tevékenységű gazdasági egyesületet.

A jól előkészített határozati javaslatok a gyűlés menetét nagyon megkönnyítették, s így a gyűlés alig másfél óra alatt véget ért.”²¹

Az 1904-es esztendő első képviselőgyűlését január 4-én tartották meg. A 18 pontból álló tárgysorozat, a Gyergyó című lap tudósítója szerint „nyugodt és komoly” légkörben zajlott le, „a tárgyilagos felszólalások” a gyűlésnek ünnepélyes külső színezetet kölcsönöztek.²² A gyűlés lefolyásáról a Gyergyó című hetilapban a következőket olvashatjuk: „Községünk képviselőtestülete a folyó hó 4-én d.u. 3 óraker kezdődőleg tartotta meg ez évben első rendes közgyűlését. A nagy számban megjelent képviselők, a gyűlésterem fényes világítása, a tárgysorozat 18 pontjának nyugodt és komoly letárgyalása s a javaslatokhoz történt tárgyilagos felszólalások, a gyűlésnek ünnepélyes külső színezetet kölcsönöztek.

Berecz Sándor ideiglenes községi bíró az újév alkalmából üdvözölte a megjelent tagokat, s a gyűlést megnyitotta, mely után községi jegyző a múlt gyűlésről nagy figyelem és tárgyihűséggel felvett s a gyűlés által helyesléssel fogadott terjedelmes jegyzőkönyvet olvasta föl. Felolvasás után községi jegyző bejelenti a képviselőtestületnek, hogy a vásári vámszedés jogának szabályszerűen történt bérbeadása alkalmával a legmagasabb ajánlatot Demeter Ferencz tette. A képviselőtestület a bejelentés tudomásul vételével az ajánlatot elfogadta és azt megerősítette.

²¹ Gyergyó, 1903. december 13.

²² Gyergyó, 1904. január 10.

Bejelenti továbbá az előljáróság, hogy községünk érdemes orvosa, dr. Fejér Dávid, gyenge egészségi állapotára való hivatkozással, állásáról lemondott. A képviselőtestület sajnálattal fogadta el a lemondást, s dr. Fejér Dávid orvosnak a községi közegészségügyi szolgálatban 20 éven át nemes buzgalommal, páratlan lelkiismeretességgel s kiváló tudással teljesített önfeláldozó munkásságáért egyhangúlag jegyzőkönyvi elismerést s köszönetet mondott, s kiváló érdemeinek némi elismeréséül, a jelenleg élvezett orvosi lakást átengedése mellett, élete fogytáig, évi 1000 K tiszteletdíjat szavazott meg. Sem az ily értelemben tett javaslat, sem a lelkesedéssel és egyhangúlag hozott határozat további dicsőre nem szorul.

A szabályrendeletileg megállapított díjazással járó orvosi állás betöltése iránt az előljáróság a kellő intézkedések megtételére utasított.

Grossmann József villanytelep-igazgatónak állásáról való lemondását a képviselőtestület elfogadta s őt kötelezettsége alól április 1-ével felmenti. Az állásra új pályázat hirdetésével az előljáróság bízott meg.

Kémenes József birtoknyilvántartónak betegsége idejére nem több, mint 6-8 heti szabadság adatott, mely időre a községi pénztár terhére 2-3 K díjazással egy kiegészítő napidíjas alkalmazása határozottatott el.

A község majorsági pénztárában a múlt 1903. évről 42.000 K felesleg találtatván, a képviselőtestület elhatározta, hogy a villanytelep pénztárának, a beruházási költségek fedezése végett 10.000 koronát ad, a községi törzsvagyonhoz pedig szintén 10.000 koronát csatol.

A Székelyföldön rendezendő kiállítás eszméjét a képviselőtestület elvileg támogatja s hogy a kiállításban a község tényleges részt vesz-e, majd csak akkor határozza el a képviselőtestület, ha a kiállítás részletes programját megkapja.

Miklós István vágóhídi felügyelőt fizetésemelés iránti kérésével a képviselőtestület elutasította, azonban Pongrácz Eleknek erdei kihágás ügyben a községi pénztárba befizetett 29 K faérték visszafizetését kimondotta, mert nevezett jóhiszeműleg járt el s mint községi birtokosnak a község más erdejéből ennyi faizási joga amúgy is lett volna.

Antal Sándornének 10 K segély, Kósa József sekrestyésnek pedig évi 140 K lakbér szavazatot meg. Benedek Imrének az okozott kár díja elrendeltetett, Magyarai Istvánnak pedig építkezési célokra kért boronafákra bárcza adatott.

'Lapos' havas 1895. évi haszonbérét az akkori tizes tanácsosok némelyike s M.F. határbíró hanyagul hajtották be, illetőleg 'elkezelték', mért is a községnek okozott károkért az akkori esküdtek mind egyetemlegesen bíróilag elmarasztaltattak. Azonban éppen a hűtlen kezelők azóta teljesen elvagyontalanodtak, s így a követelés éppen a bűnösökön nem hajtható fel, minélfogva a kötelességeiket pontos lelkiismeretességgel teljesített többi esküdttel szemben a képviselőtestület a követelést egyszerűen elejtette és törlésbe hozta.

Egy korábbi gyűlésen néhány képviselő azt jelentette a képviselőtestületnek, hogy a Kupás erdőségben nemcsak 620 fa tulvágás történt, a mint azt a hatósági őr hivatalosan megállapította, hanem 6000 drb. Ilyképpen nemcsak az erdőőr lelkiismeretes eljárása lett kétségbevonva, de meglehetősen kifeje-

zódott azon feltevés is, hogy a képviselőtestület a kereskedőt pártolja, s ellene nem lép fel oly szigorral, a mint azt másokkal szemben tenné. A felszólalások következtében a képviselőtestület, éppen a felszólalók közül, egy bizottságot küldött ki, hogy az erdőőr eljárását vizsgálják felül s a tulvágást pontosan állapítsák meg. A bizottság jelentéséből most aztán kisült, hogy – az erdőségben talált csutakokról következtetve – mintegy 200 drb fával vágatott több, mint azt az erdőőr állapította volt meg, mikor a ledöntött fák még a csutakok mellett heverték. A képviselőtestület az erdőőr eljárását fogadta el helyesnek, mert csak ez bír hivatalosan bizonyító erővel s nem a laikus bizottság eljárása, miért is a képviselőtestület az illető kereskedőt felszólíttatni határozta az iránt, hogy az erdőőr által megállapított tulvágás törtékét békés úton fizesse meg. A bizottság eljárása folytán felmerült költségek hordozásáról majd később lesz szó.

Kémenes Miklóst községi ingatlan kibocsátása iránti kérésével a képviselőtestület elutasította, mert az ügyben kiküldött 5 tagú bizottság a szomszédok és tanúk meghallgatása után azt állapította meg, hogy a kérelmezőnek a kért ingatlan iránt semmi jogos igénye nincs.

Végül M.S. községi adópénztáros az ellene folyamatban levő bűnügyi eljárás folyamán elsőfokú ítélettel 2 évi fogházra ítéltetvén, helyettesítésével ideiglenesen egyhangúlag Blénesi István bízott meg. A megürült törzskönyvvezetői állásra pedig, szavazattöbbséggel Burján Péter lett megválasztva.”²³

²³ Gyergyó, 1904. január 10.

1904. január végén Gyergyóditróban megüresedett a jegyzői állás, melynek betöltésére Puskás Adolf gyergyószentmiklósi, de ditrói születésű jegyzőt kérték fel. Mivel a ditróiak nagyobb fizetést ajánltak a közmegebecsülésnek örvendő tisztviselőnek, rendkívüli tanácsülést hívtak össze Puskás Adolfnak tiszttségében való megtartására. A tanácsülésnek a fő feladata, határozathozatallal a jegyző fizetésének 600 koronával való felemelése volt „személyes pótlék címén.”²⁴ Egy hónap múlva, február 22-én újabb képviselőtestületi gyűlést tartottak, melynek egyik fontos pontja volt a villanytelepi igazgatói állás betöltése is, több más tárgysorozattal együtt. A gyűlés lefolyásáról és határozatairól a Gyergyó című lapban a következőket olvashatjuk: „Mindenek előtt választás útján betöltötte a megüresedett villamtelepi igazgató állást. Tizenkét pályázó közül győztesként került ki Vass József nyíregyházi s. mérnök. Eddigi főnökének kiváló ajánló levele szerezte meg részére az állást. Tárgyalás alá vétetett ezután a fő- és kórház-utczát összekötő újonnan nyitandó utca kérdése. A javaslat szerint a Czárán-féle teleknek hosszú fele volna e czélra megszerzendő, mely épen a legalkalmasabb helyen fekszik. Bárha megelőzőleg az utczanyitás jogérvényesen el lett határozva s jelenleg csak annak megvalósításáról lett volna szó: a képviselőtestület az ajánlatot szavazattöbbséggel elvetette. Továbbiakban a gyűlés Gyó-Szentmiklós részére a települési díjat 200 koronában határozta meg s kimondotta, hogy néhai Páll Tamás m. kir. főerdész gyermekeit idevaló honosoknak ismeri el. Több

²⁴ Gyergyó, 1904. január 24.

apróbb ügy elintézése után a szokatlanul népes gyűlés véget ért.”²⁵

A következő képviselőtestületi gyűlésre 1904. március 28-án került sor. A gyűlés témájáról és lefolyásáról a helyi hetilapban a következőket olvashatjuk: „Községünk e hó 28-án népes képviselőtestületi gyűlést tartott. A tavalyi zárszámadás 149.000 K bevétel és 114.207 K kiadással 34.903 K pénztári maradványt tüntet fel. A havasoknak márczius 21-én történt bérbeadása tudomásul lett véve. A folyó évi haszonbér 13.000 K összegben előnyösnek mondható. A közigazgatási bizottság rendelete lett ezután előterjesztve, mely 480 hold erdősítést rendel el 18.000 K költséggel. Mivel tapasztalat szerint az erdősítés nálunk gyakorlati értékkel nem bír, mert a magára hagyott talaj hamarabb megtermi a fenyőt, mint a mesterkéltséggel s mert papiroson levő 14.000 hold legelőnk jórészét erdőink már elfoglalták: a gyűlés kérvényt intézett a miniszterhez a rendelet felfüggesztése végett. Kérelmét képviselőnk s a belügyi államtitkár figyelmébe ajánlva, őket is felkéri a közbenjárásra. Villamos telepünk számadása került ezután napirendre. A mutatkozó hiányt megmagyarázza a kezdet nehézsége s azon körülmény, hogy évi csorbítatlan kiadás mellett a bevétel csak 1903. év második felében indult meg. M.D.S kereskedőt segély iránti kérelmével a képviselőtestület elutasította, mert nem áll módjában idegen bérlőit felsegélteni, ha azok tényleg kárt is szenvedtek. Egy pár apróbb házi ügy elintézése után az érdekes gyűlés véget ért.”²⁶

²⁵ Gyergyó, 1904. február 28.

²⁶ Gyergyó, 1904. április 3.

A rendes közgyűlést 1904. nyarán rendkívüli közgyűlés követte. A július 7-iki képviselőtestületi gyűlésen a következő tárgysorozatokat tárgyalták, illetve döntéseket hoztak: „A múlt gyűlés terjedelmes jegyzőkönyvének fásztzó felolvasása s helyesléssel történt tudomásul vétele után Lőb Leonorának Albert nevű törvénytelen gyermeke illetékességének elismerése iránti kérése elutasított.

Az előjáróságnak az 1904. évi vágterület, valamint az 1903. évben megperzselődött erdők versenytárgyalás útján történt értékesítéséről szóló jelentését a képviselőtestület, az elért nagy árak felett, örömmel vette tudomásul. A kikiáltási ár és a megajánlott összeg különbözete ugyanis közel 45.000 K a község javára. A tett ajánlatok a képviselőtestület által elfogadtattak s felekkel a szerződések megkötése jóváhagyott.

Blénesi Antalnak a községi bika által elkárosított tehenéért a képviselőtestület 40 K kártérítést szavazott meg.

Az érdeklődés főtárgya a Fő-utcának a Kórház-utczával leendő összeköttetése ügyében hozott törvényhatósági határozat bejelentése volt. A községi jegyző bejelentette a képviselőtestületnek, hogy a vármegyei törvényhatósági bizottság fellebbezés folytán megsemmisítette a képviselőtestületnek folyó évi február hó 22-én szavazattöbbséggel hozott azon határozatát, melyben a Fő-utcának a Kórház-utczával egy újonnan nyitandó utca által tervezett összeköttetésének ügyét végleg elejteni s a felett napirendre térni határozta. A törvényhatóság visszaadja az ügyet a képviselőtestülethez s rendeli, hogy ebben az ügyben hozzon új határozatot, mert a képviselőtestületnek fellebbezéssel megtámadott ez évi és az 1889. évben hozott azon

határozata között, mely szerint a most szóban forgó új utca megnyitását szükségesnek látta – ellentmondás van.

Községi jegyző határozati javaslatában ajánlotta a képviselőtestületnek, hogy a Czárán-féle teleknek a papilak felőli része a község majorsági pénztára terhére vétessék meg s a rajta levő lakház lebontása után, mint rendes közlekedési út a közforgalomnak adassék át. A határozati javaslat – bár ügyesen van megindokolva – több képviselőnek s különösen a nagy számban megjelent székely képviselőknél nem tetszett. Székely képviselőink egy jókora része nem szónok ugyan, de rövid felszólalásaik, éles, gúnyos megjegyzéseik, zajos ellenmondásaik éppen kellőleg ki tudják fejezni, hogy 'olyan nincs a sífonyerbe'. Hosszas vitatkozás után végre a határozati javaslat s azon ellenindítvány felett, hogy az utcamegnyitás ügye végleg ejtessék el s a képviselőtestület térjen felette napirendre, névszerinti szavazás rendeltetett el. Hét képviselő 'igen'-el szavazott a határozati javaslat mellett, 24 pedig 'nem'-el a javaslat ellen. Két képviselő nem szavazott. Az utcamegnyitás kérdése tehát 17 szótöbbséggel ismételten végleg elejteni határoztatott.

Páll Sándornak azon kérése, hogy kereskedésre szánt juhái részére méltányos díj fizetése ellenében egy külön legelőrészt jelöltessek meg, teljesíthetőnek találtatott s a képviselőtestület erre a célra a 'Cseke' nevű legelőt jelölte ki. A díjak beszédése és a határ megtartásának ellenőrzése az előljárárság illetékes közegére bízott.

Blénesi Balázs volt községi tisztviselő temetési költségeire, az elhunyt iránti tiszteletből, a képviselőtestület az özvegy részére 80 K segélyt szavazott meg.

Ávéd János alfalvi kereskedő és birtokos azon kérését, hogy szarvasmarhái, lovai és juhainak a szentmiklósi legelőn való legeltetése engedtessek meg, mert ő ezen község határán 167 hold birtokkal rendelkezik, a képviselőtestület elutasította.

Végül bejelentette az előljáróság a képviselőtestületnek, hogy a jövő télre szükségelt tűzifa előállítására kijelölt erdőt kereskedelmi célra 12.500 K árért eladta s felhatalmazást kér arra, hogy a vételárból a község és iskolák faszükségletét kellő időben beszerezhesse. A képviselőtestület a bejelentést tudomásul vette s a szükségelt fa beszerzésére az előljáróságot felhatalmazta.²⁷

Gyergyószentmiklós közéletében nemcsak a helyi képviselőtestületi gyűlések játszottak fontos szerepet. Településünk lakói az országos politikában is részt vállaltak. A XX. század első éveiben Gyergyó országgyűlési képviselője Lázár Menyhért volt, akinek váratlan halála után időelőtti választásra került sor Gyergyóban. A szabadelvű párt választói Gyergyószentmiklóson Dr. Lázár Jánost jelölték e tisztségre. Dr. Lázár János a jelöltséget elfogadta, és lemondott fősolgabírói állásáról.²⁸ A másik oldalon az ellenzéki függetlenségi párt Sümegi Vilmost jelölte e tisztségre, akit a háttérben Vákár Arthur és köre támogatott. Az 1904. november 4-én megtartott időközi országgyűlési választáson a Gyergyói választókerületnek 1352 választópolgára adta le a voksát. A szavazáson nem jelent meg több, mint 300 választópolgár, a visszautasított szavazatok száma pedig 142 volt. A választásokat tehát Sümegi Vilmos függetlenségi párti

²⁷ Gyergyó, 1904. július 10.

²⁸ Gyergyó, 1904. október 16.

jelölt nyerte meg 693 szavazattal, míg a szabadelvű párt jelöltje Dr. Lázár János csupán 517 szavazatot kapott. Kálmán István vezércikkében a következőképpen magyarázza a függetlenségi párti jelölt győzelmét: „Ha a sorok között olvasni tudunk s a számok jelentőségét megértjük, hamar belátjuk, hogy itt e körületben a három évtized sok tanulsággal szolgált.

Közállapotainkkal való elégedetlenségre vall e választás eredménye. A csalódások folytonos láncolata, az elhagyatottságnak, a sok mellőzés, elhanyagoltatás, háttérbe szorítás elleni tiltakozás volt e választás. Feljajdulás volt ez és semmi egyéb, hogy hallják meg ott, hol évtizedeken keresztül sebeinket hiába mutogattuk, azokra enyhítő irt hiába kértünk.

Nem elvi meggyőződés szülte az eredményt. Ettől még itt – valljuk be őszintén – igen messze állunk. Mindenki, kinek kisebb-nagyobb sebe volt s pedig nagyon sokan vannak ilyenek, a sebzett állat tehetetlenségének érzetében egyet rúgni akart a hatalom kezelőin. Semmi egyéb az egész, de tanulságnak elelendő.

Mert, ezt jól jegyezzük meg, ha a szabadelvű pártnak nem sikerült egy oly intakt jellemű, közbecsülés- és köztisztületben álló egyént, mint Dr. Lázár János a milyen, állásának feláldozásával a jelöltség elfogadására rábírní, bízón, nem tudjuk, hogy 517 szavazatot is más ki kapott volna. Mert az 517 szavazatnak tekintélyes része a személy iránti tisztület jeléül dobatott az urnába s maguk a szavazók sem csináltak semmi titkot ebből.

S annak a 300-400 szavazónak távolmaradása sem a közügy iránti közömbösséget akarta ezzel dokumentálni. Ezek egy része megfélemlítés folytán tartózkodott a szavazástól, más

része pedig érzelmeinek nyilvánításával nem akart olybá feltűnni, mintha a jelölt személye ellen szólna a szavazatja.

S még egy jelenséget észleltünk ez alkalommal. Azt. t. i., hogy mily kevés erkölcsi befolyással bírnak a népre azok, kik foglalkozásuk és vagyonuknál fogva a nép vitális érdekeivel állandóan szoros kapcsolatban vannak.

Tanulságnak bőségesen elegendő ennyi, okulhatunk, ha akarunk.

Most pedig némuljon el a pártszenvédély. Se a győzelem mámora egyfelől, se a veszteség keserősége másfelől ne kerekedjék felül senkiben. Nyugodjunk bele a történetekbe.”²⁹

Sümegei Vilmos győzelme a képviselőválasztásokon hozzájárult ahhoz, hogy Gyergyó lakossága a kormányon lévő szabadelvű párt vezérének gróf Tisza István politikájának egyik ellenzéke legyen. Gyergyószentmiklóson 1904. december 4-én bankettel és ünnepséggel összekötött népgyűlést szerveztek a kormánypárt ellen, melyről a Gyergyó című lapban a következőket olvashatjuk: „A gyűlés célja az volt, hogy Tisza István gróf működésével szemben tiltakozását fejezze ki s a november 18-iki eseményeket elítélje. A gyűlésen a kerület képviselője, Sümegei Vilmos is részt vett. Több szónok hozzászólása után a gyűlés határozatait 6 pontban foglalta össze s ezekben a kormánytól bizalmát megvonja, a minisztérium vád alá helyezését kéri, az egyesült ellenzéket üdvözli, a választói jog kiterjesztését kéri.

Este a Laurenczi vendéglőben 77 terítékű társas vacsora volt, melyen a pohárköszöntők sorát Eránosz Bogdán kezdette

²⁹ Gyergyó, 1904. november 6.

meg a nála már megszokott lelkesedéssel s éltette általánosságban a függetlenségi eszméket, különösen pedig a képviselőt.

Ezt követte másnap este a Szilágyi vendéglőjében rendezett 50 terítékű társas-vacsora, mire szerdán reggel Sümegi Vilmos képviselő kíséretével együtt Budapestre visszautazott.

Úgy a népgyűlés, mint a bankettek rendben s kellő csendben folytak le, a mi különben másként alig lehetett volna, mivel nem találtatott bár egy hang sem, mely a legmerészebb állításokban is kételkedni mert volna.”³⁰

1905 januárjában megkezdődött a választási kampány a rendes választások megszervezésére. A gyergyói választókerületben a nemrég megválasztott Sümegi Vilmos függetlenségi képviselőjelölttel szemben a kormánypárt Éltes Zsigmond táblabíró jelölte.³¹ Ugyancsak 1905 januárjában helyezték vissza tisztségébe Gyergyószentmiklós másfél évig felfüggesztett bíróját, Márton Lajost, akit csupán dorgálásra ítélték.³² A visszahelyezés valószínűleg kapcsolatban volt a függetlenségi párt gyergyói győzelmével az időközi képviselő választáson, illetve megerősödésével 1905. januárjában. A közeledő választásokról Kálmán István a Gyergyó című lap felelős szerkesztője a következőképpen értekezett: „A politikai szenvedélyek annyira elmérgesedtek, hogy már pusztán ez oknál fogva is a legádázabb választási campagnera van kilátásba.

Összevetve mindezt éppenséggel nincs okunk arra, hogy nyugodtan nézzünk a választások elé. Azt mondják a politikus

³⁰ Gyergyó, 1904. december 11.

³¹ Gyergyó, 1905. január 15.

urak, hogy: az ország, a nemzet ítélőszéke előtt állnak; azt mondják, hogy a nemzet kell megnyilatkozzék abban a peres ügyben, mely a törvényhozásban a politikai pártok között felmerült.

Mi nem politizálunk. De most, mikor alkotmányos jogával fog élni e hazának választópolgársága, most, midőn ezen alkotmányos jog gyakorlását annyi külső körülmény nehezíti, nem tudjuk felemelő érzéssel nézni az alkotmányos harcot. Mert ki biztosít arról, hogy csakugyan a nemzet közvéleménye fog megnyilatkozni ebben a küzdelemben? Ki biztosít arról, hogy a választási harc mérlege az igazság mérlege? Győzzön akár a kormány, akár az úgynevezett koalíciós ellenzék – ki állapítja meg, hogy ez, vagy ama győzelem a nemzet hamisítatlan ítéletét foglalja magában?

A törvénykezési rendtartásban szigorú paragrafusok biztosítják azt, hogy az ítélkező bíró ítélete szabadon, minden külső befolyástól menten nyilvánulhasson s a legkisebb érdekelttség, kényszer, rábeszélés vagy fenyegetés az ítéletet megsemmisíti, vagy legenyhébb esetben azt kétes értékűvé teszi. Mennyivel inkább forog ez fenn akkor, midőn egy egész ország, egy egész nemzet viseli a bíró tisztet!

Már pedig a higgadt, befolyástól teljesen mentes független ítélkezést a legoptimisztikusabb elme sem várhatja jelen esetben s ezer külső körülménytől eltekintve lehetetlenné teszi ezt maga a téli választás is, mely igen sok választónak akarati nyilvánítását lehetetlenné teszi.

³² Gyergyó, 1905. január 15.

Bármiként álljon is azonban az ügy, a választási mozgalom legidegrázóbb jelenetei között se feledkezzünk meg arról, hogy mindnyájan testvérek, mindnyájan magyarok vagyunk! Ne feledkezzünk meg arról, hogy azok is, a kik a más párton állanak, a hazának olyan fiai, mint mi s hivatásunk az, hogy egymással békeességben éljünk, ama szűk körben, melyben születünk s meghalunk.

A választás elmúlik s akkor magunkra maradvá tovább kell együtt dolgoznunk; ez közérdeke mindnyájunknak: ezt a szempontot soha se tévesszük szem elől a mozgalomban, mert esetleg a pillanatnyi felhevülés okozta hibát – egy egész élet sem képes expirálni.”³³

A képviselőválasztásokat ismét Sümegi Vilmos, a függetlenségi párt jelöltje nyerte meg. A választások eredményét Kálmán István vezércikkében a következőképpen kommentálta: „Nem lepett meg senkit a január 26-iki választás eredménye: az ellenzéknek nagy többséggel való győzelme. A dolgok ilyen tén fejlődését előre lehetett látni, nem kellett ahhoz semmi jóslási képesség.

Ismerve a vezetők szívós kitartását, serény mozgékonyágát, kiapadhatatlan leleményességét egyfelől, látva a nemtörődömséget, a közömbös tétlenséget és álmos lomhaságot másfelől, valóban azon kellene csodálkoznunk, ha nem úgy történt volna minden, mint ahogy történt.

Különben a győztes párt vezetőinek nem is volt valami nehéz munkájuk. A meglevő állapottal rendesen elégedetlen népet

³³ Gyergyó, 1905. január 22.

könnyen lehet ám „hangolni”. Mi sem könnyebb, mint a jelen állapotokat sötétén színezní, mindent lekicsinyelni, leócsárolni, minden szenvedésünkért a hatalmat s annak jelen kezelőit, mint bűnbakot, a nép elé állítani. S a nép? Elhisz mindent, hiszen szája íze szerint beszélnek hozzá. Rendes körülmények között nem törődik sem politikával, sem kormánnyal. Törvénnyel is csak akkor, ha kényszer kontaktusba jut azzal s hogy ilyenkor nem mindig támadhatnak benne kellemes érzelmek, az tiszta dolog. Választás alkalmával aztán kitör belőle a keserűség és... bosszút áll.

Ez a tiszta valóság. Nincs okunk sem jobbra, sem balra hajlongani. Igen, tény, hogy a keserűség felgyülemelésére bőséges idő telt el s bőséges alkalom is kínálkozott. Ne csodálkozunk tehát.

Évtizedeken át magára hagyatva volt e vidék lakossága, úgyzólván csak választás alkalmával vettek tudomást létezéséről. Időnként ígéretekkel is kecsgettették, aztán múlt az idő s maradt minden a régiben.

Bajaink pedig számosak és égetők. A keresetforrás elégtelensége, mezőgazdaságunk kezdetleges, ósdi volta, földeink csekély jövedelme, közben terméketlen évek, a megélhetés folyton fokozódó nehézsége, a pénzszerzésnek fölötte könnyű módja s a könnyen szerzett drága kölcsönnek a visszafizetés körüli akadályai és az ennek nyomában járó árverések számának rohamos emelkedése stb. hogy egyebet ne is említsünk. Mind oly tényezők, melyek felette alkalmasak arra, hogy választókerületünknek hirtelen front-változását megmagyarázzák.

A nép nem szokta az ok és okozat közötti összefüggést keresni, nem okoskodik, nem bölcsekedik, mindig csak a jelen pillanat behatása alatt áll.

Csoda-e, ha minden szenvedését és fájdalmát, még ha önzéülleg is okozta azt, másnak rója azt hibájául, ha a múltban szenvedett, minden csalódását és mellőzését a jelen hatalomnak tudja be?

Csoda-e, ha mindenkinek hitelt ad, ki a hatalmat szidalmazza, kezelőit visszaélésekkel gyanúsítja s jogfosztással vádolja?

S ha akad, a ki szenvedésének képét elébe tartva azt ígéri, hogy baján segít, minden szenvedését megszünteti, csoda-e, ha az illetőt tárt karokkal fogadja, megmentőjeként tiszteli s bizalmával ajándékozza meg, mielőtt arra még érdemeket szerezhetett volna az illető?

A nép kegyéhez jutni, bizalmát kinyerni sokszor a lehetlenséggel határos nehéz feladat, máskor meg végtelen könnyű dolog. Így pl. székely népünk mindig szívesen fogadja, ha rangban felette állók vele kezet fognak, nevén szólítják, akár csak a régi jó ismerőst, tudakozódnak családjá iránt stb. stb. Aztán megtiszteljük egy váratlan látogatással, szíves szót váltunk a ház asszonyával, esetleg szépet mondunk a hajadonnak s megdicsérrjük a gyermekeket s úgy csak véletlenül apró emléktárgyakkal ajándékozzuk meg. Bizon, ehhez is érteni kell.

Haza, alkotmány, szólásszabadság vagy pláne elvi meggyőződés? Igen szép dolgok ugyan, de mert talán kissé elvont fogalmak némely ember látkörének, mulékony hatással is vannak lelkére...

Leírtuk röviden, a mit észleltünk. Sem a győzelem okozta irigység, sem a veszteség felett érzett keserűség nem vezette tollunkat.

Sőt többet is bevallunk.

Örvendünk az eredménynek.

Már csak azért is, hogy meggyőződjunk, mennyit érünk így el. Rég ideje halljuk, hogy Gyergyó népe nem tud boldogulni, mert országgyűlési képviselői állandóan mamelukok.

No hát lássuk, mennyire viszi előbbre Gyergyó érdekeit az ellenzéki képviselő? ³⁴ A választások eredményéről tudnunk kell, hogy Sümegi Vilmos 1015 szavazatot kapott, messze felülmúlva a szabadelvű párt jelöltjét, akire csak 234-en voksoltak.³⁵

A megyei törvényhatósági gyűlések is nagy jelentőséggel bírtak Gyergyószentmiklós és általában Gyergyó politikai életében. Ezért a Gyergyó című lap szerkesztője részvételre szólította fel Gyergyószentmiklós viriliseit Csíkvármegye közgyűlésén a megfelelő képességű főszolgabíró, illetve szolgabíró megválasztása érdekében.³⁶ A közgyűlésre 1905. május 25 és 26-án került sor, melynek lefolyásáról a Gyergyó című lapban a következőket olvashatjuk: „A népes közgyűlés ezúttal igen fontos ügyekben volt hivatva határozni, mivel a folyó ügyeken kívül 1 főszolgabírói, 1 szolgabírói állás volt betöltendő, szőnyegre került a Gyergyószentmiklóson felállítandó gymnasium kérdése, a békási út megnyitása.

³⁴ Gyergyó, 1905. január 29.

³⁵ Gyergyó, 1905. január 29.

³⁶ Gyergyó, 1905. május 21.

Mindezek a kérdések épen minket gyergyóiakat érdekeltek legközelebről s így természetes, hogy virilicseink majdnem teljes számban jelentek meg.

A gyergyószentmiklósi főszolgabírói állásra egyhangúlag választotta meg a gyűlés Szász Lajos eddigi szolgabírót, kit közel 20 évi szolgálata, szorgalma, képzettsége s önálló, befolyásolhatatlan magatartása ez állásra kiválóan képesíti. Ellenfele még szavazás előtt visszalépett.”³⁷

A gyergyószentmiklósiak számára ezeknek a vármegyei törvényhatósági közgyűléseknek igen nagy jelentősége volt, hiszen Gyergyónak akkor is meg kellett küzdenie a csíkiakkal az adóelosztás illetve a pénzosztás és más anyagi támogatások megszerzése kérdéskörében. A Gyergyó című lapban az 1905. július 27-i rendkívüli közgyűlésről a következőket olvashatjuk: „Regisztráljuk, hogy vármegyénk törvényhatósági bizottsága többek indítványára f. hó 27-én rendkívüli közgyűlésre ült egybe, hogy a fennálló politikai helyzet felett tanácskozzék, állást foglaljon. A szorgos mezőgazdasági munkaidő daczára szokatlan nagy számmal egybegyűlt bizottsági tagok dicsérendő nyugalommal hallgatták meg a miniszterek beköszöntő leiratait s hasonló komolysággal a Páll Gábor és Bartha Ignác írásbeli indítványait, valamint azok talpraesett, higgadt érvelésű szóbeli indoklását. A gyűlés lefolyásának ezen férfias komolyságát előkészítette az állandó választmány előző napon tartott gyűlésén hozott egyhangú határozatjavaslat, mely szerint az indítványok elfogadása, illetve egyesítése mellett a

³⁷ Gyergyó, 1905. május 28.

törvényhatóság a jelenlegi kormány iránti bizalmatlansággal viseltetik, rendelkezésére sem adót, sem ujonczot nem ad, törvénytelen rendeleteit nem hajtja végre és ha ezen eljárás miatt a vármegye tisztviselőit bármi hátrány érné – őket erkölcsi és anyagi támogatásban részesíteni hazafias kötelességének ismeri. Nem kívánja azonban korlátozni a honpolgárok ama jogát, hogy önként róják le a szeretett haza iránt rendes viszonyok között fennálló vér és pénzbeli terheiket. Alispán elnöklete alatt egy 15 tagú bizottságot küld ki a végből, hogy e bizottság időnként számon kérje az állami kezelésbe vett megyei pénzalapok vagyonát s ellenőrizze azt, hogy ez alapok vagyona eredeti rendeltetésétől törvény ellenére el ne vonassék. Végül a kormány úgy nevezett „intő szózatát” irattárba helyezi. Úgy az állandó választmány, mint a törvényhatósági bizottság higgadt, férfias és hazafias magatartása vármegyeszerte mély benyomást és a vezetők iránt bizalmat keltett.”³⁸

A megyei szintű közgyűlések mellett Gyergyószentmiklós közéletében a helyi képviselőtestületi gyűlések voltak a meghatározóak. 1905. június 30-án képviselőtestületi gyűlést tartottak Gyergyószentmiklóson, ahol a városrendészet szempontjából igen fontos döntések születtek. A Gyergyó című lap szerint: „Tegnapelőtt községünk képviselőtestületi gyűlést tartott. Sok aprólékos ügy elintézése után kimondotta a gyűlés, hogy a Kórház-utca és Fő-utca között új utat – mely a kettőt összekötné – nem nyit, ezen kérdést egyelőre napirendről leveszi s a helyet Felszegben egy második községi jellegű népiskolát állít

³⁸ Gyergyó, 1905. július 30.

fel. Elhatározta továbbá, hogy az új híd körüli területből 61-70 négyzetméter területet 10 koronánkénti vételáron Cziffra Mihálynak elad, ha ő kötelezi magát a megmaradó területet saját költségén feltölteni s rendezni. Megengedte a gyűlés, hogy Vákár Lukács s társai a Kupás havasban egy gőzfűrészt állíthassanak fel. Végül pedig elhatározta a gyűlés elvileg a járda kérdésének rendezését s felhatalmazta az előljáróságot, hogy az előleges lépéseket megtehesse. E célból egy budapesti cég lesz megbízva a tervezet kidolgozására, mely magában foglalná a főtereknek aszfalt járdával leendő ellátását. A járdák felállításához a háztulajdonosok is hozzá kellene járuljanak, azonban a költség aránylag olyan, hogy azt minden józan gondolkodású polgár szívesen viseli, ha ez által tisztességes járdához jut.”³⁹

1905. decemberében Gyergyószentmiklós előjárói a helyi választások megtartására készültek. Megüresedett ugyanis 10 hely melyre a következő képviselőtestületi tagokat választották: „a felső kerületben Madaras József, Blénesi Mihály, Kolumbán Ferencz Alberté, Blénesi István és Pál János; póttag Kolumbán Ferencz Balázsé. Az alsó kerületben Madaras Sándor, ifj. Márton Lajos, Pál Sándor hentes, Romfeld János, Madaras Albert; póttagok Madaras Balázs és Bajna Ferencz.”⁴⁰ Az időközi választásokkal egyidőben megkezdődött a harc a rendes választások szempontjából is. A készülődésekről a Gyergyó című lap a következőket írja: „A közs. előljáróság tagjainak időhöz kötött megbízatása a folyó év végével lejár. Az új választás napja

³⁹ Gyergyó, 1905. július 2.

⁴⁰ Gyergyó, 1905. december 10.

még ki sincs tűzve s már javában megindult a korteskedés, a kapacitálás, a pártserzés. Egyes tizedekben heti gyűléseket rendeznek az egyes pártok szervezkedés czimén. Ezen gyűléseken a jelöltek kifejtik „a programjukat” megválasztásuk esetére, ígérve természetesen minden lehető és lehetetlen jókat s a mi még természetesebb, alaposan lehordva az ellenpárt jelöljét. A jelszó: 'helyet az új embereknek'. Úgy látszik a községnek is vannak húsos fazakai. S a kiknek már alkalmuk volt ezekből jóllakni, illő s igazságos, hogy másoknak engedjék át a helyüket, mert rendre jár, mint a ... Hátha a község előbbrehaladása, jóléte ezt feltétlenül így kívánja jól van, legyen úgy! Hanem hogy az elmúlt képviselőválasztásnál nyilvánított politikai meggyőződése egyiknek-másiknak miért képez döntő előnyt, a másokra meg kárhóztató hátrányt, ezt nem helyeselhetjük - tisztán csak a község érdeke lehet az irányadó és nem a félnek politikai hitvallása. Mi a megválasztandó községi tisztviselőtől - tekintet nélkül politikai magatartására - kizárólag csak rátermettséget s kötelességének lelkiismeretes és részrehajlatlan pontos teljesítését követeljük.”⁴¹

Az 1906-os évi helyi választásokon ismét Márton Lajost választották meg községi bírónak, aki újraválasztása után igen komolyan vette hivatalának a betöltését. Ezt bizonyítja a gimnázium ügye melletti kiállása is. Az 1906. augusztus 6-i képviselőgyűlésen a település előljárói hitet tettek a gimnázium mellett a minisztérium által ajánlott reáliskolával szemben. Az említett gyűlésen a gimnázium felépítéséhez szükséges helyi

⁴¹ Gyergyó, 1905. december 10.

pénzügyi alapról szavazott a képviselőtestület. A Gyergyó című lap augusztus 12-i tudósításából megtudjuk, hogy: „A Márton Lajos főbíró elnöklete alatt összeült közgyűlés legelőször is a vallás- és közoktatásügyi minisztérium leiratát veszi tárgyalás alá. Ugyanis a minisztérium egyenes kívánsága, hogy az e célra felajánlott telken felül, hová a gimnáziumot majd építeni fogják, a község és a megye által megszavazott 200.000 koronát egészítse ki a község és a vármegye 300.000 koronára, s hogy komoly, mély megfontolás tárgyává tegyék: vajjon ne reáliskola legyen-e a létesítendő közéletanoda??

A képviselőtestület ebben a fontos kérdésben a következőképpen határoz. Megszavazza a telken kívül és a már felajánlott 100.000 koronán felül a 200.000 koronának 300.000 koronára való kiegészítését olyformán, hogy csupán gimnázium létesítésére még 40.000 koronát ad s így összesen 140.000 koronával járul hozzá a gimnázium felépítéséhez, berendezéséhez a maga részéről. Egyúttal elhatározza Csíkvármegye törvényhatóságának a megkeresését abból a célból, hogy a nevelési alapról a már felajánlott 100.000 korona hozzájárulását további 60.000 koronával, tehát 100.000 koronára emelje fel, így aztán teljességbe mehet a minisztérium kívánalma. A képviselőtestület eme áldozatkészsége feltétlenül dicséretet és elismerést érdemel s hálás lesz majd az utókor is érte.

Hosszas és mélyreható vita után elhatározza a közgyűlés, hogy oda fog hatni az illetékes helyen s határozott formában, egyenesen is kívánja, hogy csakis gimnázium legyen az építendő középiskola. A közgyűlésnek ez a határozata helyénvaló, egészséges. Mert először is a gimnázium létesítése 56 ezer

ember kulturális érdekét teszi, s ha ennek csak egy fél perzentjét is számítjuk iskolakötelesnek, akkor is egy népes, virágzó gymnáziumunk lesz. Tehát félnünk nem lehet, hogy a kellő anyag hiányozni fog. Azután vegyük számításba, hogy más, idegen helyről sokan jönnének s így a tanulók számának aránya nagy mértékben nőni fog. Rendkívül helyesnek, okosnak tartjuk a képviselőtestületnek a mellett való döntését, hogy ne reál, hanem gymnázium legyen az építendő középiskola. Gondoljunk csak arra, hogy Udvarhelyen a reál majdnem pang a látogatók, a tanulók hiányától. S ennek is megvan a maga oka. A magyar faj határozottan idegenkedik a reális dolgoktól, vérmérséklete, természete alig hajlik erre. A környékünkön úgyis van amolyan reálisféle intézet, még pedig kettő. Ott van Ditró, hol virágzó polgári iskola bőven képezi a kereskedői pályára, az alfalvi gazdasági iskola, mely már is szép eredményt ért el a gazdálkodni szándékozó emberek előkészítésében.

Szőnyegre került a közgyűlésen a pinczér-leányok ügye s oly czélszerű módon határozott ebben a képviselőtestület, hogy csak dicséret érheti ezért. Kimondotta ugyanis, hogy október 1-től a vendéglőkben, kávéházakban s az e fajta kimérőkben felszolgáló személyzet más, mint tiszta előéletű férfi nem lehet. Ezzel egy régóta elintézésre váró kérdést oldottak meg.”⁴²

A XX. század elején Gyergyószentmiklóson is divatos volt a felsztivizmus, illetve a hatalom képviselőivel szembeni túlzott lojalitás. Ezt bizonyítja a Gyergyó című lap tudósítása Kállay Ubul főispán gyergyószentmiklósi látogatásáról, melynek menet-

⁴² Gyergyó, 1906. augusztus 12.

rendjét és lefolyását a lap vezércikkében a következőképen mutatták be: „Kora reggeli órákban zászlódíszbe öltözött Gyergyószentmiklós. Az utcán ünneplő ruhába öltözött közönség járt, midőn érdemes főszolgabíránk, Szász Lajos vezetésével megindult a hosszú kocsisor, — Páll József és Cziffra József földbirtokosok vezetése alatt a száznál több tagból álló nemzeti színű szalagos lovasbandérium, hogy az oly régen várva-várt főispánt a Gréczes-tetőről Gyergyó szívébe, községünkbe kísérje.

A vasútépítési vállalat által állított diadal kapu alatt várakozott a fogadásra kivonult közönség s nem sokkal 10 óra után a szentdomokosi lovasbanderiuma jelezte, hogy közeleg Gyergyóba a főispán. Alig pár perez múlva érkezett is a megye alispánja, Becze Antal, Sümegi Vilmos, dr. Györgypál Domokos, dr. Nagy György és Törölt Ferencz képviselők, dr. Pejér Sándor főjegyző s több megyei tisztviselő kíséretében.

A szívekből felhangzott éljen után előállott Szász Lajos főszolgabíró, hogy mint Gyergyónak első tisztviselője elmondja üdvözlő beszédét.

A fogadásra kivonultak benső örömmel hallgatták a főszolgabíró gyönyörű üdvözlő beszédét, melynek végszavaiban a megye központjától 'erdős bérzek által elzárt Gyergyó' részére a főispán szeretetét kérte.

Kállay Ubul főispán szíves szavakkal köszönte meg a főszolgabíró lelkes beszédét s kijelentette, hogy legfőbb gondja, szoros kötelessége lesz, hogy Gyergyónak jogos érdekei minden téren teljesíttessenek.

Az újból felhangzó éljenzés után megindult a hosszú kocsisor élén a lovasbandériummal és Szász Lajos főszolgabíróval,

Gyergyószentmiklósról, a hol a község nevében Márton Lajos községi főbíró üdvözölte a főispánt, a nagyszámú ünneplő közönség élén, a még élő 48-as honvédek kíséretében.

Látszott az arczokon, hogy valami szokatlan dolog történt. Látszott a megilletődés a főispánon is, mert talán el se volt készülve, hogy a szegény, oly sok rosszal meggyanúsított Gyergyó olyan igaz magyar lelkesedéssel, olyan felemelő, fényes ünneppel fogadja. Valósággal, mintha valami nagy, győzedelmes hadjáratból, a győztes fővezért kísérte volna a szabadságáért aggódó, reszkető, Istenéhez imádkozó nép, olyan diadalmenetben kísérte egész népünk lakására, Gyergyó nagyérdemű főesperesének magyar vendégszerető házához, Ferenczy Károlyhoz a főispánt.

Kevés pihenés után több küldöttséget fogadott a főispán úr, majd az öt olyan rajongó szeretettel kísérő Gyergyóiak által tiszteletére rendezett közebédre ment kíséretével a Laurentzi-féle vendéglőbe. A járás összes községeiből összegyűlt ünneplők meg-megújuló, kitörő lelkesedéssel fogadták.

Az asztalok körüli elhelyezkedés után, a magyar nemzet imádságának, minden bűnkben, bánatunkban vigaszt nyújtó 'Hymnus' eléneklése után kezdetét vette a közebéd, a melyen 300-nal többen vettek részt egész Gyergyó minden községéből.

A szebbnél-szebb tanulságos és igazságos pohárköszöntők sorát egyszerre mindnyájunk szeretetét megnyert, mindnyájunk szívébe helyt kapott főispánunk nyitotta meg.

Kezében a Sümegi Vilmos képviselőnk által Gyergyónak ajánlott 'Kossuth-serleg'-gel a legelső magyar embert, a királyt éltette, gyönyörű, remek hasonlatokban megkapó beszéddel, a

melyet a jelenlévők állva hallgattak. Majd mint Csík és Gyergyónak főkirálybírája hármas áldomást mondott; egyet Gyergyóra és népére, egyet a gyergyói lelkes magyar nőkre egyet Gyergyónak tette kész férfiúira. Leírhatatlan lelkesedést keltett a minden szavában a nagytudású történész főispánunk beszéde. A lelkesedés a beszéd hallatára oly erővel tört ki, hogy perczekbe került, míg a lobogó lelkesedés kissé csillapult. Majd Ferenczi Károly főesperesünk emelkedett szólásra s a tőle megszokott, hasonlatokban gazdag beszéddel ünnepelte a főispánt, mint Szabolcs nemes magyar vezér utódját. Szívhez hasonlította Gyergyót s e szívnek minden igaz lelkesedését, szeretetét kifejezte a főispán előtt.

Vértes Lajos ditrói iskola-igazgató, szép szavakkal a nemzeti kormányt köszöntötte fel, majd újból Ferenczi Károly főesperes emelkedett szólásra s szép szavakban méltányolta Becze Antal alispánnak a megye élén negyed századnál tovább kifejtett munkásságát.

Beszéltek még dr. Tiltseher Ede, ki a főispán kísérőit köszöntötte fel, majd Sümegi, Török képviselők, Márton Lajos községi főbíró s végül közkívánatra dr. Nagy György Szentmárton fiatal, agilis, nagy tudású követe. Tomboló lelkesedést keltett, mikor azt mondotta, hogy a magyarnak szívében van a megbocsátás csirája, meg is bocsát sokat, de Ausztriának a háromszázados elnyomatásunkért meg nem bocsáthatunk, Istennél a kegyelem.

Ezután főispán úr rövid szóval megköszönte a szívből fakadt szíves ünneplést s eltávozott, hogy pihenjen, miután előbb a Gyergyói függetlenségi és 48-as párt vezetését fogadta, kiket Sümegi Vilmos, a kerület képviselője mutatott be a fő-

ispán úrnak szép szavakkal. Majd Páll József a párt elnöke, keresetlen szívből fakadt szavakkal üdvözölte a főispánt, ki megköszönve az üdvözlést kijelentette, hogy jóleső örömmel látja magakörül a párt vezetőségét, kintartásra s hazaszeretetre buzdítva a vezetőket.

A tisztelgők között láttuk a kerület összes községi elnökeit, Ditrónak és Remetének kurucz plébánossit Takó Jánost és Kisst, Kovács Lajos kir. közjegyzőt, id. Puskás Sámuel, Róth Istvánt, Oláh Alajost stb. stb.

A főispán ünnepelését fáklyás menet rekesztette le. A ipartestület helyiségéből indult a majd 1000 főből álló lelkesült nép, égő fáklyákkal s a főispáni szállás elé érkezve, dr. Cziko István helybeli ügyvéd lelkes beszéddel üdvözölte a főispánt, – kit arra kért, hogy Gyergyót jó gyermekeként szeresse, mert Gyergyó népe érte s vezetése alatt a legnagyobb vésszel is szembeszállani kész.

Főispán úr lelkes szavakkal köszönte a szíves ünnepelést s ígérte, hogy Gyergyónak s minden egyes lakójának érdekét szívén viseli s ahol teheti, mindenütt előbbre viszi.

Ezzel lezajlott a főispáni látogatás, elnémultak az utolsó akkordok.”⁴³

A főispáni látogatáshoz hasonló erőltetett tünnepi epizódok mellett Gyergyószentmiklós tisztségviselői és előljárói a település felemelése érdekében is tevékenykedtek. Az ilyen irányú cselekvések közül kiemelkedett Puskás Adolf községi jegyzőnek az előterjesztése a képviselőtestület 1906. november 23-i

⁴³ Gyergyó, 1906. július 22.

ülésén. Ebben a beszédben fogalmazódott meg először a városi jog megszerzésének a szükségessége, ezért e beszéd egyes részleteit szükségesnek tartjuk kiemelni: „Községünk beléletében nemsokára bekövetkező nagyobb szabású gazdasági és kulturális mozzanatok folytán – olvashatjuk az előterjesztésben – szükségét érezzük annak, hogy a közeljövőben kellő megfontolással keresztülvendő tervekről és azon célról, melyre együttes erővel és lankadatlan munkássággal törekednünk kell, tájékoztatassuk a Tekintetes Képviselőtestületet s ez után az érdekelt nagyközönséget. Tesszük ezt még azért is, hogy megnyugodjanak azon kételkedők, kik azt hiszik, hogy e fejlődésképes nagyközönség jövőjével nem foglalkozik az arra legilletékesebb és hivatott testület.

Első a mostani normális viszonyok között szerencsésen megoldható és el nem odázható szüksége e községnek, hogy az 1907. év folyamán okvetlenül rendezett tanácsú várossá alakuljon át.

Az erre irányuló mozgalom a jövő év első hónapjában meg kell induljon s tartson szakadatlanul, míg e cél elérve, a város szervezve nincs.

Feleslegesnek tartom hosszabban indokolni azon előnyöket, melyek ez által a lakosságot érni fogják; csak azt említem meg, hogy sok hatáság felesleges gyámkodása alól felszabadulva, kiterjedt önkormányzatunk keretében végezhetjük ügyeinket, saját felelős közegeink intézik a közrendészet és közegészség életbevágó dolgait. Segéd s kezelőszemélyzetünk állandósításával azoknak gyakorlati tudását, intelligenciáját nagyban emeljük s ezzel megszerezvük a jólét egyik fontos tényezőjét, a

gyors és jó közigazgatást. A szervezés keretében beállíthat egy felelős mérnöki hivatalt, a mely hivatva lesz a nem elég szakismerettel alkotott villamvilágításunk mizériáit beszüntetni s a városrendezésben, közterei, utai stb. fenntartásában nélkülözhetetlen szaktudását érvényesíteni.

Mint város a kisajátítás jogát is, — amire nélkülözhetetlen szükség lesz, — könnyebben megszerezheti.

A város szervezésének befejeztével második teendő a város egész terjedelmének műszaki felvétele, átméretezése, a városrendezés előleges tervének elkészítése, a Békás—Gyergyószentmiklósi útvonalnak a község határától egyenes irányban a vasúti állomásig való megnyitása és a barompiacznak a vasúti állomás közelébe való áthelyezése. Ezzel egyidejűleg történjék meg a főtér kifejlesztéséhez szükséges két telek kisajátítása, a régi barompiactér s ezzel kapcsolatos községi telkek parcellázása és rendezése.

Ezek keresztülvitele után harmadik teendő a városrendezés végleges tervének elkészíttetése, ezzel kapcsolatosan tervezetendő meg a vízvezeték, a közterek, utcák burkolása, fásítása, járdák elhelyezése. Összhangba hozandó mindezekkel a villamos világítás vezetékének elhelyezése és szükségkép való kiterjesztése.

A tervek és költségvetések felülvizsgálata s elfogadása után utolsó teendő azok végrehajtásának vállalat után való biztosítása.

Hogy mindezek az egységes fejlesztés érdekében nélkülözhetetlenek, azt hiszem, minden gondolkozó fő előtt világos.

Hogy pedig ezeknek keresztülviteléhez nyugodt lélekkel most már hozzáfoghatunk, az alábbi, tényeken nyugvó adatokkal, számításokkal fogom kézzelfoghatóvá tenni.

A Tekintetes Képviselőtestület egyesítve munkásságát a birtokos közönség nagylelkű és soha el nem múló hálára kötelező aldozatkészségével, a lefolyt arányosítási perben a szükséges erőgyűjtést befejezte.

A tőke folyóvá tételére két eshetőség jöhet számításba, melyek mindenike a célhoz elvezet s a nagyarányú szükségletet teljesen fedezi.

Tudjuk ugyanis, hogy az arányosítási perek során létrejött bírói egyezség szerint a községnek a Pricske-Tatár-Nyerges dűlőben 5000 kat. hold terület jutott. Ennek 8/10 részét kereskedelmi kihasználásra alkalmas erdőség borítja, 1/10 része legelő, 1/10 része felújított sarjerdő.

E szerint belőle értékesíthető 4000 kh. erdőség. Ez a jobb számítás. Ha holdankint nem több, mint 120 m³ fatömeget is veszünk számításunk alapjául, – ennyi minden bizonyosan van, – akkor is 480.000 m³ haszonfánk lesz, a mi 8,5 K ár értékesítésével 8, 120.000 K, kerek számban 3 millió koronát ér meg.

Községünk folyó évi költségvetésének végösszege a villamtelep üzemi költségvetése nélkül, – a mi önmagát fedi, – a következő:

Bevétel 112207 K 11 fill.

Kiadás 107011 K 82 fill..."⁴⁴

A várossá váláshoz szükséges anyagi források bemutatása mellett Puskás Adolf a következőkben a képviselőtestület teendőiről beszélt a városjog megszerzése érdekében.

Az előterjesztést nagy lelkesedés követte, s az egész képviselőtestület köszönetét fejezte ki a jegyzőnek a várossá válás

⁴⁴ Gyergyó, 1906. november 25.

programjának a kidolgozásáért. Az 1907-es esztendőben Gyergyó közéletét a várossá válás ügye hatotta át. Ennek egyik mozzanatát jelzi a Mindszenti aláírással láttamozott vezércikk, mely értékelte a gyergyószentmiklósiak lelkesedését a várossá válás programjával kapcsolatban és a városrendezés számos kérdéskörét is érintette: „A mi örömünk még mindig tart, mert van reá okunk. Bizony ha látjuk, hogy derék képviselőtestületünk szava nem volt a pusztában visszhangot nem keltő pusztazengetet, hanem az életből az életnek szánt kezdeményezés első ténye, úgy nem kell attól félnünk, hogy az eddigi prelimináris munkák, sem pedig a később következő kivitel a csalódások zátonyán feneklik meg.

Örvendhetünk azon, hogy képviselőtestületünk hivatásának magaslatán áll s betelik minden várakozásunk akkor, ha fogjuk látni, tapasztalni, hogy hivatásszerű feladatainak is a teremtés és alkotás időszakában is magaslatára helyezkedik, vezet a maradiságból kivezető, nem mindig sima, de mindig egyenes úton.

Gyergyószentmiklós nem maradhat úgy sem a társas élet eddig szakadozott, hogy úgy mondjam, faji gyűlölködés alácsonyra taposott csapásán, de nem marad meg a minden arányos csereviszonyt kizáró, minden jogos reciprocitást nyomorú módon nélkülöző gazdasági gyakorlatban sem, – nem pedig azért, mert Gyergyószentmiklósnak jól megalapozott jövő kell, ő nem áll egyedül, ő feje az egész vidéknek, képe és haladásának szimbóluma.

Nem egyedül magáért cselekszik Gyergyószentmiklós akkor, a midőn rendezett tanács égisze alá helyezkedik, az ő emelkedésének önzetlen melegítő fénye világít az egész vidékre s a

vármegyében jótékony kétsarkiságot teremt, a mi pedig a fizikai életben is feltétel az örök törvény szerint, a fizika törvényeit pedig ki tagadhatja le.

Sok panasz hangzott el már azért, hogy Gyergyó, mint mostohagyermek, mindig vékonyabb szelet kenyeret kapott a szorosabb értelemben vett Csiknál, pedig egy municípiumot képez vele.

Ki kell mondanunk mellesleg azt is, hogy e Gyergyóvidék, minden mellőzés daczára, több jelét adta a haladásra való hajlandóságnak, mint a testvér csíki vagy kászoni vidék, hagyományaiiban felismerhetőleg benne találjuk az értelmiségnek, haladásvágyának és egy elismerésre méltó tettekrezségnek minden jelét már a messze múltnak. Nem lehet tehát tovább vesztelnünk szűk határaink között, a stagnálás mérges posványgőze eddig is sok kárt tett a közéletben, ha magunkra maradtunk, tegyünk, dolgozzunk, terhelésünk gyümölcsei kizárólag a mieink lesznek. Közoktatásügyünk egy gimnáziumban fog erősödni, törvénykezésünk új és tekintélyesebb fórum felépítésében keres boldogulást. Gazdaságunk erőteljesebb szövetkezés jegyében indul. Közlekedésügyünk a vasút kiépítésével örvendetes előestéjét üli s gyorsabb postaközlekedést vár már a legközelebbi jövőben. Községünk, mint leendő rendezett tanácsú város, minden fennebbi tekintetben az emporium szerepét van egyedül hivatva vinni, mert e szerepre eddigi története, topografikus helyzete, de lakosainak intelligenciája és tettvágya már eleve predestinálja.

Községünk ily szép vállalkozásának azonban meg van az ára. Megváltozván helyzete úgy társadalmi, mint közigazga-

tási tekintetben, külszínét is meg kell változtatnia s oly köntösbe kell öltöznie, hogy törvényadta tekintélyét ünnepélyesen tudja érvényesíteni.

Szüksége van a városi élet komfortjára: a vízvezetékre és rendezett utcák mellett tisztességes gyalogjárókra.

Vízrajzi tekintetben úgy a mennyiséget, mint a minőséget tekintve kevés község van az országban, a mely inkább el volna látva oly áldott feltételekkel, mint Gyergyószentmiklós. Forrásokban, patakokban gazdag.

Természetes folyóvizekben műszaki kezelés mellett mindazt megadhatja olcsó pénzen lakóinak, a mi más községnek messziről vezetett vízerek felhasználásával teménytelen áldozatokba kerül. A köztisztaság és közegészség ügyének annyira fontos kanalizációt a vízvezeték juktimjában kell megoldania, egyik a másiknak feltétele, egyik a másik nélkül el sem képzelhető, mert itt nálunk a természet adja legtöbb utcában a csatornázás és vizeztetés ősi medrét, csak fel kell használni.

A helyi közlekedés gyors és kényelmes szolgálatára az utcák rendezése és járdák alkalmazása elengedhetetlen feltétel. Nyer benne a forgalom és ami nem utolsó körülmény, a külső cím, Tisztaság a talajban és levegőben, s annak ellenőrzése megkönnyítették s ez egymagában óriási meddő terhet emel le a városi rendészet válláról biztosabb eredmény mellett.

A műszaki vezetés a rendezett tanácsú városok egyik nagy előnye. A rendezés és fenntartás kérdésében döntő tényező s egy ily precziz orgánus előnyét ki sem tagadhatja, a ki eddig hiányát érezte. Ennek munkálatai fogják eddigi egyetlen vívmányunknak, a villanyvilágításnak mizériáit is megszüntetni.

Örömmel üdvözöljük jobb jövőnk hordozóit ez alkalommal is, üdvözöljük a közvéleményt, a mely dicséretes emelkedettségével kebelezte magába a képviselőtestület elhatározását, hogy Gyergyószentmiklósnak jövőt kell adni, mert ez egyedül őt illeti, ezt egyedül ő érdemelte ki hosszú századok után bekövetkezett jobb jelenben, de századok előre törtető igyekezetével.”⁴⁵

A Gyergyó című lap 1906. decemberének végén közölte a korabeli képviselőtestületnek a törvényhatósági bizottsághoz, illetve a belügyi kormányhoz írt levelét Gyergyószentmiklós várossá átalakulásának az engedélyezéséért. Mint írják: „Az 1880. évi XXII. t. cz. 151. §-a értelmében tekintetes czim utján azon tiszteletteljes kéressel fordulunk vármegyénk tekintetes Törvényhatósági Bizottságához, hogy Gyergyószentmiklós nagyközségnek rendezett tanácsú várossá való átalakulásához a m. kir. Belügyminisztérium engedélyét kegyesen kieszközölni méltóztasson. Ide csatoljuk tisztelettel alulírottaknak hiteles adókimutatásunkat, mellyel igazoltuk, hogy az átalakulást a lakosság azon nagy része kívánja, a kik a község egyenes állami adójának több mint felét fizetik; annak igazolására pedig, hogy a ránk nehezedő kötelezettségek pontos teljesítésére egészséges szellemi és anyagi erővel rendelkezünk, felhozzuk, hogy nagyközségünkben van 1 polgári fiú- és 1 polgári leányiskola, 4 elemi iskola, 1 iparostanonc-iskola, állandó óvoda, a melyekben 22 tanító és tanítónő látja el az előadásokat. Csak idő kérdése egy középtanoda létesítése. Van 3 különböző szertartású egyházközségünk állandóan alkalmazott 5 lelkésszel, van

⁴⁵ Gyergyó, 1906. december 2.

főszolgabírói hivatalunk, kir. járásbíróóságunk telekkönyvi hatósággal, a hol 6 bíró működik s ehhez kiterjedt kezelőszemélyzet. Van kir. közjegyzőség, adóhivatal, 2 járási erdőgondnokság, m. kir. csendőrszakaszparancsnokság, posta és távírodahivatal, pénzügyőri biztosság s székhelye lesz ez év őszén egy állam-vasúti szakaszmérnökségnek. Van a községben 3 társaskör, 1 gazdasági, 1 iparosegylet, több sport- és jótékonyági egyesület. Közegészségünket 4 orvos látja el, van nyilvános jellegű közkórházunk. A jogkereső közönség rendelkezésére 7 ügyvédi iroda áll, a hírszolgálatot 2 politikai lap látja el.

Községünk területén 4 nagy pénzintézet és 1 hitelszövetkezet elégíti ki a hiteligényeket, működésben van 1 villany-, 1 szesz- és 5 nagyobb szabású gőzfűrészgár.

Fakereskedelmünk egész Csíkvármegyében legrégibb és legkiterjedtebb. Kereskedelmünk élénk. Kereskedőink életrevalósága, ügyessége és jó neve országszerte ismert; nyomda, szabó, esztergályos, tímár, kalapos, czipő, szűcs, hentes és más kézműiparunk fel van lendülve.

Községünk mint erkölcsi testület vagyoni viszonyainak megjelölésére legyen szabad csak azt hoznunk fel, hogy annak vagyona 7000 k. hold ingatlan, melyből 5000 hold erdős terület, többi nagyobb része művelés alatti szántó és kaszáló, továbbá tulajdonát képezi egy villanygár, külső, belső piac, bérházak, összes középületek stb., mely egész vagyon értéke 4 millió koronára tehető s évi hozama a 100.000 korona alatt nem marad. Úgy jelenben, mint jövőben a kiadások községi pótdad nélkül fedezhetőek lesznek.

Miután ezen előadottakból kitetszik az, hogy rendezett tanácsú várossá való átalakuláshoz a törvényes kellékekkel

302

rendelkezünk, ismételten kérjük a tekintetes képviselőtestületet, hogy kérelmünket pártoló határozatával illetékes helyre felterjeszteni méltóztasson.”⁴⁶

A lap tudósítója szerint: „Gyergyószentmiklós rendezett tanácsú várossá leendő átalakulása felé szapora és biztos lépésekkel halad. Hogy mily igazoltak polgárságunk igényei, arról világos képet alkot az a minden részében ügyesen megkonstruált kérelem, a mellyel úgy vagyoni, mint szellemi téren tekintélynek örvendő tényezők a képviselőtestület útján a törvényhatósági bizottsághoz, illetve a belügyi kormányhoz fordul községünknek rendezett tanácsú várossá leendő átalakulásának engedélyezéséért.

A kérvény minden részében alkalmas arra, hogy felfedje a község minden méltányos igényét a tovább fejlődés feltételeire s arra teszi méltóvá a kérelmezőket, hogy minél előbb meghallgattassanak.”⁴⁷

Az aláírásgyűjtések 1907. januárjában is folytatódtak. A Gyergyó című lap tudósítója 1907. január 13-án arról értesít, hogy: „községünk várossá leendő átalakítása ügyében községünk jegyzője az első lépéseket már megtette, s adózó polgárok ebéli kérelmét tartalmazó aláírási ív most lenne közölve. Kívánatos volna, hogy ezen kérelmeket minél számosabban írják alá, mert a törvény szerint kérelmünk teljesítéséhez az adózó polgárok felének aláírása szükséges...”⁴⁸

⁴⁶ Gyergyó, 1906. december 30.

⁴⁷ Gyergyó, 1906. december 30.

⁴⁸ Gyergyó, 1907. január 13.

A városjog megszerzésére azonban közel egy évet kellett várni. A Gyergyó című lap december 15-i számában végre arról olvashatunk, hogy „városi képviselő testületünk első ülését tegnap tartotta meg Szász Lajos főjegyző elnöklete alatt. A formális ülés egyetlen tárgya a megalakulás volt.”⁴⁹

Ugyanebben a lapszámban arról értesülünk, hogy egyesek megkérdőjelezték a várossá válás végleges voltát, és aláírásgyűjtést szerveztek a község szintjén maradás mellett. Város- vagy falu című írásban, ezzel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „Gyergyószentmiklós, a hajdani mezőváros, az 1871. évi XVIII. törvénycikk szerint nagyközséggé változott át. Ezen beosztást az 1880. évi XXII. t. cz. fenntartotta, s így 36 évig az egykori mezőváros mint nagyközség szerepelt.

A folyó évben a hivatkozott 1886. évi XXII törvénycikkben előírt feltételek szerint rendezett tanácsú várossá alakult át belügyminiszteri engedéllyel s így ma már befejezett tény előtt állunk.

Nálunk a kormány hivatalból nem rendelheti el, hogy a községek a magasabb fokozatot felvegyék, habár anyagi és szellemi feltételek megvannak. Ez mindenestre hiány községi jogunkban legelső jogászaink véleménye szerint is, azonban törvényeink a szabadság szellemétől áthatva, vonakodtak az úgynevezett 'rendőri állam' megteremtésétől s így ebben a kérdésben is a polgárok akaratának szereztek érvényt.

Ha azonban a nagyközség rendezett tanácsú várossá alakult át, a visszafejlődés szintén törvényhozásilag van rendezve s annak kellékei :

⁴⁹ Gyergyó, 1907. december 15.

1. hogy azt a lakosok és birtokosok egyenes államadó szerinti többsége kérje és

2. hogy a község az eddigi állásban reája háruló kötelezettségeket elégséges szellemi és anyagi erők hiányában nem képes teljesíteni.

Nálunk a befejezett átalakulás után ismételten felmerült egyes kisebb körben a visszafejlődés kérdése s e tekintetben a polgárok között aláírási ívvel történt házalás is.

Épen úgy, mint mikor a mindenben kételkedő gazda megtörtént vásár után fűhöz-fához kapkod, hogy a megbánt vásárt meg nem történtté tegye, indultak meg egyesek, hogy a nagy többség által ellentmondás nélkül kért és megnyert átalakulást megsemmisítsék.

Ehhez azonban sem erejük, sem joguk nincsen, mert első sorban is nem képviselik; a lakosok és birtokosok adó szerinti többségét, másodsor pedig nem képesek kimutatni, hogy Gyergyószentmiklós rendezett tanácsú város e minőségében ránehezülő követelményeknek megfelelni nem képes. Ez utóbbi csak a következmények igazolhatnák, egy jövőd s emberi számítás szerint be nem következhető körülményt pedig már előlegesen bizonyítékul felhasználni valóban gyermekes fogás.

Az elégedetlenek kérelmezései tehát jelen esetben még a kerékkötés dicstelen szerepére sem képesek és csakis azt igazolják, hogy olyan valamibe fogtak, a mihez nem értenek.

Nagy apparátussal fogtunk az átalakításhoz, ki akartunk emelkedni a községek nagy tömegéből, mert Gyergyószentmiklósban meg vannak a jövőd, fejlődésképes város kellékei és most a befejezett tény első aerájában jajgatunk az egyhangú kérelmünk teljesítése miatt – ez gyermekes, férfiatlan eljárás.

Igen közel fekszik itt a gyanú, hogy egyesek nem az általános jót szolgálják önzetlenül, hanem magánérdekek megvalósításán fáradoznak.

Ne bontogassuk az amúgy is megtámadott egyetértést, mert örök igazság, hogy nyilvános életünkben is csak egyesült erővel érhetünk el eredményt.”⁵⁰

A városjog ellenzőinek kezdeményezése nem járt sikerrel. 1907. december 20-án az alispán jelenlétében megválasztották Gyergyószentmiklós város polgármesterét és más fontosabb tisztségviselőit. Az eseményről szintén a helyi sajtóból értesülünk. „Városunk megalakulása – írja a Gyergyó című lap tudósítója – folyó hó 20-án folyt le újonnan alakult városunk tisztviselő karának megválasztása, Fejér Sándor alispán elnöklete alatt.

A megjelent 73 képviselőtestületi tag ejtette meg a választást és bárha a legtöbb állásnál a pályázók iránt élénk érdeklődés mutatkozott s a küzdelem előre látható volt, maga a választás az egész gyűlés komoly méltósággal folyt le, menten mindenféle zavartól. Első sorban ezen örvendetes körülmény elnöklő alispán tapintatos eljárásának köszönhető, de köszönhető a választók higgadt, férfias eljárásának is. Habár csoportonként külön-külön érdekeket képviseltek is, általában láthatólag a jogos, indokolt közérdek vezette őket. Beigazolták, hogy állampolgári jogaik s kötelességeik tudatában vannak és az önkormányzatra érett nép lakja a Székelyföldet. Polgármester lett 3 pályázó közül Orel Dezső, ki a beadott 72 szavazatból 46-ot kapott. (1 lap üres volt)

⁵⁰ Gyergyó, 1907. december 15.

Második tanácsos lett: Madaras Sándor.

Pénztárnok: Berecz Sándor.

Számvevő: Blénessy István.

Ellenőr: Blénessy Dénes

Adótiszt: Madaras Balázs

Városgazda: Márton Tamás.

Határfelügyelők: Blénessy Félix és Réthi József

Végrehajtó: Burján Péter

Ügyész: Dr. Tiltscher Ede

Műszaki irnok: Siklódi Bakos Ferencz

Írnokok: Ferenczi István és Ferenczi Endre

A tisztújítási gyűlés déli fél 1 órakor lett befejezve miután a új tisztikar a hivatalos esküt elnöklő alispán kezébe letette.”⁵¹

A várossá válás kiharcolásához kötődő háttér munkát Puskás Adolf jegyző végezte, amit a kortársak is elismertek. Ki is volt Puskás Adolf? Melyek voltak életútjának főbb mozzanatai?

1871-ben született Gyergyóditróban a nemes Puskás családból. Édesatyja Puskás Antal, mint huszárkatoná harcolta végig az 1848-1849-es magyar forradalmat és szabadságharcot, illetve több csatában vett részt. Puskás Adolf Gyergyószentmiklóson, Csíksomlyón és Udvarhelyt végezte tanulmányait és az érettségi vizsga letétele után a

jegyzői pályára készült.

⁵¹ Gyergyó, 1907. december 22.

Ő volt egyike azoknak, akik Kossuth Lajost utolsó útján elkísérték, midőn a fegyverletétel után hazáját kénytelen volt elhagyni.

Tizenkilenc éves korában – katonaszolgálatára előtt – már segédjegyzőként dolgozott. 1895-ben Újfalva, majd Csomafalva választotta meg körjegyzőnek, ahonnan egyhangú meghívásra jött Gyergyószentmiklóstra községi jegyzőnek, ahol 1908-ban városi főjegyző lett.

Kopacz Máriaival, Kopacz István nagybirtokos leányával kötött házasságából 7 gyermeke született.

Személyiségéről Dr. Benke Antal 1913. november 30-án, halála után négy nappal a következőket írta: „...Elvesztése súlyos csapást mért a városra, barátaira, családjára és összes ismerőseire, mert a boldogult – a minden jóért, nemesért és szépért lelkesülő vasszorgalmú és puritán becsületes munkás azokhoz a kiváló egyénekhez tartozott kiknek faja – fájdalom! – mindinkább megritkul.

Soha aljas, önző célokat nem ismert, szemei előtt a közjó, hazájának, fájának, városának jóléte lebegett minden tetteiben.

Midőn arról volt szó, hogy a város érdekeit szolgálja, akkor elnémult benne minden más érdek: sziklaszilárd meggyőződéssel, igazságérzettel küzdött s vitte diadalra a közügyek zászlóját!

Gyergyószentmiklós nagyközségnek várossá alakulása az ő nevéhez fűződik: felismerte mélyre ható szellemével azt, hogy Gyergyószentmiklós csak mint város oldhatja meg nemes feladatát és addig fáradozott, míg az átalakulás megtörtént!

Ezután dicsérendő mérséklettel ugyan, de céltudatosan, fáradhatatlanul dolgozott, s városunk minden lépése szoros kapcsolatban áll az ő nevével.

Szolgálni a várost, óvni polgárainak érdekeit és emellett beilleszkedni a modern városok soraiba, ez volt a célja a boldogultnak!

Munkálkodását a puritán becsületesség jellemzi és ma, a népámítások és aljas, sűrű egyéni küzdelem korszakában ő szilárdan megmaradt a becsületes, egyenes úton, melyről őt sem erőszak, sem kecsegtetés el nem tántorította!

Városunk és annak minden polgára érzi a súlyos veszteséget, melyet a tetterős, becsületes főjegyzőjének elvesztésében szenvedett...”

Személyiségének súlyát jelzik a részvétnyilvánítások sokasága, melyek közül kettőt emelünk ki: a belügyminiszterét, és Dr. Bernády György Marosvásárhely polgármesterét. Sándor János korabeli belügyminiszter részvéttáviratában a következőképpen fogalmazott: „A városi érdemes főjegyzőjének Puskás Adolfnak halálhíre engem is fájdalmasan érintett. Fogadja a város közönsége, tanácsa és tisztikara együttérző, igaz részvétemnek őszinte megnyilvánítását.” Dr. Bernády György részvétnyilvánítása a következőket tartalmazta: „Puskás Adolf városi főjegyző úrnak váratlan elhunytá alkalmával méltóztassanak a legőszintébb részvétem nyilvánítását azzal a meleg barátsággal fogadni, amellyel én az Önök néhai kartársa iránt viseltettem.

Fogadja a Tekintetes Városi Tanács őszinte tiszteletem és igaz nagybecsülésem nyilvánítását.”

Ezek a részvétkívánságok is jelzik Puskás Adolf emberi nagyságát.⁵²

⁵² Garda Dezső Gyergyószentmiklós városjogának a megalapozójáról. In Gyergyói Kisújság 2006. november 16-22.

Gyergyószentmiklós városának fejlődése az Orel-korszakban

1907. decemberétől 1919 elejéig a polgármesteri tisztséget Orel Dezső töltötte be. Népszerűségének köszönhetően minden választáson mandátumot nyert, tisztségétől pedig a román hatalommal való szembenállás jegyében vált meg. Sokan külön korszakként említik polgármesterségének több, mint egy évtizedes időszakát.

Gyergyószentmiklósnak mint városnak egyik legnagyobb hiányossága utcáinak rendezetlensége volt. A Gyergyó című újság 1905. novemberében így látta a gyergyószentmiklósi utcák állapotát: „Utcánk nincs. Kissé sáros időben egymás nyomában járnak az emberek óvatosan, előrenyújtott nyakkal, helyenként apró,

helyenként óriási lépéssel és óriási szökésekkel, a mint azt már a sár és a nyomok megkövetelik. Két-három napos eső után pedig elfásultan czafatol, csupog az ember a híg dologban. Megindító az is, mikor a kora tavaszi napsugár belevág a letaposott hóba és felolvaszt belőle egy csomót, hogy aztán az éjjeli fagynak legyen valami végezni valója, a min a gyanútlan hadonászó emberiség merész fordulatokban fordul fel.

Felszezi ház

Pedig! csodálatos és érdekes, valódi honu specialitás, van ám kő az utczákon. De mennyi. A hol a lovak járnak, kifogástalan makadám műút. Jó időben tisztán lehet látni. Rossz időben ő is visszavonul. A sár alá. A hol az emberek járnak valódi, természetes, emberi kontárkodástól mentes kődarabok. Művészi rendtelenségben. Egyiknek az éle, másoknak a csúcsa, harmadiknak az oldala dicséri a mestert. Csak a ki botlik benne, az nem igen dicséri. A ki pedig az orrát töri be, az még kevésbé. Sőt mond is valamit, a mi közvetlen vonatkozásba van hozva a mester eszével, illetőleg keresztapjával és némineműségével.

Elfogadható időben úzus nálunk a kocsíúton sétálni. Mert az okos ember ott jár, a hol könnyebb a járás és kevésbé veszedelmes. S ez nálunk természetes, helyes.

Némely helyütt árkok vannak húzva. A legnagyobb valószínűséggel azért, hogy a víz lefolyhasson. Tévedés! Az árkokban

lehet csak türethőleg jární. Ott még elviselhető a sár. Aztán ha felgyűl benne a szemét, szépen kitisztogatják, a mi abból áll, hogy a szemetet, sarat ügyesen kihányják az útra. Ez is nagyon kedves.

S ha mindez így van, pedig így van, akkor a mi villanyos nagyközségünkön igazságtalanság esett meg. Igen. Mert, miért van megénekelve az Alföld sártengere, a miben megrekken a vigyázatlan utas. Mért híresztelte ezt el Petőfi országnak-világnak csak az ő drágalátos Alföldjéről. Mindnyájan tudjuk, hogy dicséretnek szánta; no ha annak szánta, mért nem vett észre minket is. Mi is híg állományú község vagyunk, ha jön a fürgeteg! Kár volt azt hinnie, hogy mivel körülöttünk minden kő és kő, hát mindjárt tele is vagyunk járdával, meg kocsiúttal, hogy nekünk már sarunk sincs. Nem vagyunk mi olyan elmaradottak, vad hegyi népek, nincs itt kőkorszak, hanem civilizáció. Olyan legalább is, mint az Alföldön. Tudatik, hogy mi dukál.

Mindezeknek okáért tehát felhivatnak az újkori poéták, hogy elismerjék nálunk a sarat. A követ inkább olcsón odaadjuk azoknak, a kiknek kevés van. Nekünk sok van, Nem kell.”⁵³

A sárról és az utcák járhatatlanságáról a Gyergyó című újság két esztendő múlva is megemlékezett. „E czim alatt múlt számunkban felhívtuk az illetékes hatóság figyelmét, hogy a hirtelen olvadás következtében utcáink csaknem járhatatlannokká lettek. A hatóság megtette kötelességét, segítségére volt a tartósabb napfény és a szárító szél s már most nem kell olyan nagy elhatározás s, még nagyobb elszántság arra, hogy valaki

⁵³ Gyergyó, 1905. november 5.

lábbelije s ruhája föláldozásával szomszédját meglátogathassa. Utcáink valamennyire megtisztultak a sártól. S ha mégis akad, legalább azzal vigasztalhatjuk magunkat, hogy annál nagyobb is volt már és hogy lesz még idő, mikor az aszfalt gondozásával sokkal könnyebb dolgunk lesz.

Majd a mikor nőink és gyermekeink olvadáskor akár hófehér ruhákban mehetnek végig a főúton úgy, hogy ruhájuk szennyyolt nélkül, tisztán marad.”⁵⁴

A Kossuth-utca

Bár az útburkolat modernizálása, vagy az aszfaltozás nem nagyon valósult meg városunkban a XIX. század végén és a XX. század elején, Gyergyószentmiklós településképe mégis alapvető módosulásokon ment keresztül. A településképp változása kapcsolatban volt az 1874-es évi tűzvészsel, mely hozzájárult, a város épületei jelentős részének elpusztulásához. A városzépítési mozgalom, a modern, a városképet szebbé tevő

⁵⁴ Gyergyó, 1907. április 14.

épületek felépítése azonban az Orel korszakban vált érzékelhetőbbé. A XIX. század második felében végbement változásokról Tarisznyás Márton a következőképpen fogalmazott: „A XIX. század második fele Gyergyószentmiklós településtörténetének egyik legmozgalmasabb szakasza. Ez kifejezésre jut a települési terület kiterjedésében és a település szerkezeti elemeinek változásában is.

A község központjában az addig itt-ott üresen maradt telkek benépesülnek. Felszegben pedig tovább osztódnak a több család által lakott telkek. 1870-1880 körül beépül a Tölgyfa utca déli oldalán addig egyházi birtokú terület, amely a Felszegi iskolától a Békény- hídig (Rantz-híd) terjedt.”⁵⁵

Ekkor tűntek el a vetéskapuk és a határkertek Gyergyószentmiklós területének növekedése következtében. 1872-ben az előljárárság eladta a várkapu fenntartását szolgáló birtokot is. Legkésőbbig az alszegi vetéskapu maradt fent, melyet a VI. tizes tagjai még 1904-ben is javítottak. A következő években az összes vetéskaput felszámolták. Ebben az időszakban új utcák jelentek meg: a Vár utca (a Várkapu környékén), a Mogyorós, a Lok és a Felszegi iskolautcák, valamint a Gödrös utca. A település északi részén kialakult a Csere utca, a Temető utca, a Szárhegyi út és a Városház utca. Az alszegi részekben is jelentős változások történtek: kialakult a Tölgymező, Középláb és a Tatár utca. Az alszegi részen jönnek létre a fűrészüzemek és a villanytelep, így a közelben talál otthonra a gyárakban alkalmazott munkásság is.

⁵⁵ Tarisznyás Márton i. m. 204-205

Az 1874-es évi tűzvész főleg a Selyem utcát és az Arany János utcát érintette, de kiterjedt a szomszédos utak lakóházaira is. A község korabeli vezetősége a kár felmérése után szigorú építészeti rendszabályokat alkalmazott, ami hozzájárult a település belső szerkezetének a megváltozásához. Gyergyószentmiklóst három építészeti övezetre osztották. A Békény jobb partján megengedték a fafalú építkezést, de megkövetelték a cserépfedelet. Az említett patak bal partján a fa épületanyag mellett továbbra is lehetővé tették a zsindeletetős építkezést. A település központi részén csak kő és tégláépületek felépítését engedélyezték, melyet cseréppel kellett befedni. Mind 1879-ben, mind 1897-ben háromévi határidőt adtak a szalmafedelek lebontására. A lakosság ellenkezése dacára az építkezésekre vonatkozó megszorító rendelkezések folytán a XIX. század utolsó évtizedében jelentős változások történtek a házak épületanyagának minőségében. Így 1891 és 1895 között 612 olyan építkezési engedélyt adtak ki, ahol figyelembe vették az épületek közötti megfelelő távolság biztosítását.⁵⁶

Gyergyószentmiklós településképében fontos helyet foglaltak el az ipari és kereskedelmi létesítmények. A központi részeket az iparosok, kereskedők lakták. A korábbi, főként a XVIII. század végén és a XIX. század elején épült néhány emeletes kőház mellé sok új is épült. A XIX. század végén és a XX. század elején alakult ki a jelenlegi központ városias képe.

„A központ és az alszegi, felszegi városrészek érintkezési vonalain kereskedők, iparosok, földművesek által vegyesen

⁵⁶ Tarisznyás Márton i.m. 206

lakott övezetek alakultak ki. Ennek jellegzetes példája Alszeg felé a mai Kossuth utca, felszeg felé a jelenlegi Petőfi tér és a Rákóczi utca alsó része volt.”⁵⁷

A vasút és a fűrészgépek megjelenése elsősorban az Alfalu felé vezető utak környékén volt. Míg az első fűrészüzem 1896-ban a város keleti részén, a Gyilkostói út és a Blénessyek utcája találkozásánál létesítették, a vasút megjelenésétől (1907) kezdve az újonnan alapított ipari vállalkozások túlnyomórészt az állomás közelében épültek.

A fűrésztelepek közelében munkásnegyedek jöttek létre. A vállalatok elsősorban az idegenből származó munkásoknak munkáslakásokat, helyesebben barakkokat építettek, amelyeket az ideiglenesség és zsúfoltság jellemezett. Ilyen jellegzetes városrész volt a Kavicsbánya, amelyhez a munkásmozgalom több mozzanata is kötődött.

A módosabb gazdák telkein a vagyoni helyzet nagyságához méretezett gazdasági épületeket húztak fel, istállókat, csűröket, kocs- vagy szekérszíneket és ólakat. „A gazdasági épületek még azokon a telkeken is megőrizték ősi jellegzetességüket, ahol a faházakat kőházakkal helyettesítették. Így az iparosok, kereskedők által lakott központi részeken néhol még ma is megtalálhatóak a fából készült gazdasági épületek.”⁵⁸

A rendezett tanácsú város lakóit főleg a város modernizálása, ezen belül a vízvezetékrendszer, a csatornarendszer kiépítése, illetve a közvilágítás modernizálása érdekelte. Vákár P. Artur a Békény völgyébe torkolló hegyi patakok vizének a

⁵⁷ Tarisznyás Márton i.m. 207

⁵⁸ Tarisznyás Márton i.m. 208-209

felhasználásával képzelte el a város vízvezetését. Mint írja a szakértő mérnök „vizsgálódása a Várpatakára és a Kovács kútjára irányult, mint amely források legközelebb fekszenek a városhoz, azonban amint a jelentésből megállapíthatjuk, ezek nagyon kevés vizet képesek szolgáltatni. Mert más kérdés egy forrás ereje és egy patak, esetleg egy folyó ereje. Vízvezetékhez forrást kell foglalni, már pedig egy patak rendszerint 10-15 forrásból táplálkozik, amelyek völgyekből fakadnak.

Ezért volt az, hogy a kutatás csak minimális vízmennyiséget volt képes összehozni a két forrásból, ami természetesen a priori kizárta azt, hogy a megoldást így remélni lehessen.

A kutatást végezhetette volna abban az irányban is a kiküldött mérnök, hogy a főpatakot tápláló források együttvéve mily vízmennyiséget képesek szolgáltatni? Mert ha ez megtörtént volna, akkor az új forrás kutatásoknál, már adatokra lehetne támaszkodni.

Ha ugyanis a vízvezetéket forrásfoglalás útján akarjuk létesíteni, akkor számításba kell vennünk a csővezetékek összegét, a szükséges munkálatokat s csak, ha a vízmennyiség kielégítő, lehet ebben az irányban komolyan tárgyalni.

Például vesszük a Kovács kútját. Az a folyó, amelyet a Kovács kútja felé haladó völgyek táplálnak, hat-nyolc forrásból nyeri vizét. A források két-három-négy kilométernyire fakadnak a főfolyótól, tehát 8x4 kilométernyire kell felmennünk s ugyanennyi csővezetéket kell lefektetnünk, amíg a főághoz érünk. Ha a főágot a Békény völgyéig 5 kilométerre kalkuláljuk, már 37 kilométer csővezetékünk van, amely tekintettel a nehéz terepviszonyokra és arra, hogy hideg éghajlatunk miatt az alap

ároknek szokottnál is mélyebbnek kell lennie, így az építési költség a legmagasabbnak vehető. Nem célom itt egységárat felállítani s azért tartózkodom a részleges preliminációktól.

Ha tehát a Kovács kútja a mellékforrásokkal nem szolgálhatja a kellő vízmennyiséget, akkor át kell mennünk a Várpatakára s itt is hasonlóan az összes források foglalásával kell vizet szerezzünk. Ha ez a két főág elég volna városunk vízellátásához, mint ahogy nem elég, már akkor is 60-80 kilométer csőhálózatunk volna akkor, amikor a város felső határát elértük, ahonnan már elágazásokról kell gondoskodni.

Ha már most a Békény völgyébe torkoló többi hegyi patakokat kell hasonló módon foglalnunk, akkor cca. 100 kilométeres csőhálózattal állunk szembe, ami már a kivitel lehetőségét kockáztatja. Ebből tehát, ha nem is műszaki pontossággal, de az állapítható meg, hogy ha völgyeink forrásokban gazdagok is, ezen források nem kielégítő vízbőségűek.”⁵⁹

Azt javasolta, hogy a Békény patak gyűjtőmedencéjéből irányuló vízellátást ki kellene terjeszteni a két szomszédos településre is, Tekerőpatakra és Szárhegyre. Véleménye szerint: „Nem okoz nagyobb nehézséget sem, mert a főcsővezeték belső átmérőjénél fennálló különbség nem jelentékeny. A 24 óránkénti vízmennyiség további kúttal fedezhető. Egyetlen új kiadás volna a csővezeték, mely Gyergyószentmiklóst Tekerőpattal, illetve Szárhegygel összekötné, de amely fennállna akkor is, ha az illető községek saját maguk akarnák megcsinálni

⁵⁹ Vákár P. Artúr: *Gyergyószentmiklós R.T. város jövője*. Gyergyószentmiklós, 1908. 15

vízvezetéküket, sőt ha a körülményeket vesszük számításba, akkora községeknek egyenes áldást jelent Gyergyószentmiklós figyelme.

Tekerőpatak lakossága megközelíti a 4000-et, míg Szárhegy népessége 5000. Tehát ez a 9000 lakos az ő átlagos 20%-os emelkedésével 11000-re tehető ami ismét 24 óránként 11000 köbméter vízszükségletet jelent. Amihez hozzá számítva Gyergyószentmiklós 1400 köbméteres szükségletét, összesen 2500 köbmétert tesz ki, ami cca. 30 liter/másodperc víznek felel meg.

Kétségtelen, hogy ha Gyergyószentmiklós vízvezetékét ilyen irányban akarja megoldani, akkor ezzel a kérdéssel a két községnek foglalkoznia kell s szakértővel kell megállapítania, hogy mily összeggel járulhat hozzá ahhoz a biztos vízműhöz, amelyet városunk létesíteni akar. Ezen előnyös alkalmat kétségtelenül felhasználják az említett községek, sőt várható az is, hogy a minisztérium műszaki osztálya fogja utasítani a községeket a szükséges lépések megtételére. A mű amortizációját s egyáltalán közjövödelmezőséget nagyon fogja emelni, ha a tervezés s a kivitel egy költséggel kiterjedt érdekkör nyer elintézését.”⁶⁰

A vízvezeték bevezetésével egyidőben kellett volna elvégezni a csatornázási munkálatokat is. A XX. század elején megjelent munkájában Vákár P. Artur a csatornázás fontosságára a következőképpen tért ki tanulmányában: „A csatornázás tehát a rideg anyagiasság szempontjából inproduktív beruházás

⁶⁰ Vákár P. Artúr: *Gyergyószentmiklós R.T. város jövője*. Gyergyószentmiklós, 1908. 15

jellegével bír. Olyan beruházás, mely ha nem is jár nagyobb évi fenntartási költséggel, de hozadékot sem nyújt. Beruházás, amelynek hasznosságát, áldásait csak megnyilvánulásában látjuk. A levegőt és a talajt tisztítjuk meg s egyben az orvosok gondterhes munkáját könnyítjük s a sírásók mindennapi munkáját redukáljuk. Magán- és közfürdőjeink létalapját rakjuk le s a háztartás terheit könnyítjük a csatornázás által. Mindezek azonban aprópénzre fel nem válthatók, városunk háztartásának aktív tételeinél nem szerepeltethetők s így a csatornázás ellen ha innen onnan hangok kelnek, nem is szereznek majd meglepetést." Szerinte a csatornázási munkálatokat össze kell kötni a városrendezési tevékenységgel: „Kétségtelen tehát – olvashatjuk az említett tanulmányban –, hogy amikor városrendezéssel foglalkozunk komolyan, akkor lehetetlen a csatornázást számításon kívül hagyni... Más kérdés az, hogy a csatornázás milyen kiterjedésű legyen? Erre nézve a városnépességi viszonyai szolgálnak útmutatóul. A város úgynevezett belterülete, a Békény két partja s a mai Kossuth Lajos-tér az, amely a sűrű lakossággal bír. Így tehát ezt a vidéket kell első sorban mentesítenünk a fekáliáktól. Ez a rész pedig az al- és a felszege iskola közötti terület.

Ebben a távolságban lehetne lefektetni a főcsatornát, az utca szerinti ágazatot pedig a Kis-térig elhelyezni s azután a főút és a főtér mentén kellene a lakottabb udvarokat bekapcsolni a főkanálisba. Itt figyelembe veendő, sőt méltányolható, hogy ahol nagyobb a vízfogyasztás s így több szennyvíz is gyűl, ott az ágcsonatorna feltétlenül elhelyezést nyerjen.

Ezekből már megállapítható, hogy a főcsatorna fővonalának a városon áthaladó főút vonalával egymás mellé kell esniük. Az úttest alá elhelyezett csatornába nemcsak az udvarok és lakások szennyvize gyülemlik össze, hanem a csatornaszemeken az utcaöntözés által keletkező felesleges víz, az esőzés és hóolvadásból származó víz is eltávolíttatik.

Az esőzés ily módon a részleges csatornaöblögetést végezné, míg a generális-csatorna öblítést a Békény folyóval lehetne végezteni. A célból a város felső részén a csatornát és a Békény folyót zsilippel kell összekapcsolni s így a csatornaöblögetés ideális sikerrel volna végezhető.”⁶¹

Vákár P. Artúr tehát a vízvezeték és a csatornázás kiépítését kapcsolatba hozza a közvágóhídnak, a közfürdőknek a kiépítésével, a kisipari egységeknek a modernizálásával, illetve az utcák, közterek öntözésével. A közvágóhíd modernizálásáról a következőkben így érvel: „Köztudomású, hogy közvágóhídukra már orvosi véleménnyel kimondatták a halálos ítéletet, de ha a fogyasztó közönség tudomással bírna az ott uralkodó állapotokról, önhatalmúlag talán máról holnapra szüntetné be azt az undor tanyát, melyet közvágóhídnak csúfolnak. Nem kívánjuk bővebben ecsetelni az ott uralkodó állapotokat, csupán csak konstatálni akarjuk, hogy elérkezett a 12. óra, hogy a vízvezetékkel és csatornázással egyetemben a közvágóhíd kérdése is dűlőre jusson. Egyszóval vízvezeték kérdésének egészséges megoldását még elképzelni sem lehet.” A közfür-

⁶¹ Vákár P. Artúr: *Gyergyószentmiklós R.T. város jövője*. Gyergyószentmiklós, 1908. 15

dők létrehozását a következőképpen indokolta: „A közfürdőről azt az igazságot szeretjük leszegezni, hogy amely város a közfürdő létesítését a közszükségletek közé felveszi, – az a város a lakosság egyedeinek élet-éveit sokasítja meg. Az idegen előtt szégyenkezve kell beismernünk, hogy nem ismerjük a közfürdő áldásait s ha utunk kultur városba visz, első gondolatunk: a fürdő!... Csak itt, ilyen helyen érezzük igazán hiányát a fürdőnek.

S nemcsak egészségi okok teszik indokolttá a fürdő szükségességét, de mint közjövödelmi forrás is számottevő. A vízvezetéknek egy jelentős fogyasztója s a csatornázásnak egy számottevő táplálója úgy a közfürdő, mint a közvágóhíd. Ha akár mint városi üzem, akár mint magán, vagy városi üzem, akár mint magán, vagy részvénytársasági vállalat fog létesülni a fürdő, az egy minden tekintetben egészséges üzleti vállalkozás lesz.”⁶²

A közvilágítással kapcsolatban a régi villamostelep bővítését és modernizálást javasolja. Mint írja: „...a mai tüzelőanyag évei lassanként meg vannak számlálva s miután a városok területi megoszlása és elhelyezkedése miatt földgázra mi nem számíthatunk, így vármegyénk lakosságának teljes figyelmét a folyó vízben rejlő energiára kell fordítania, mert a mi földgázunk: a folyó vízben rejlő energia.

Az ipari áramszükségletet egy pillanatra sem szabad figyelmen kívül hagyni, mert a sokat hangoztatott székelyföldi ipar csak akkor kelhet életre, ha olcsó hajtó energiához jut. Hogy az ipari áramfogyasztók máról-holnapra nem jelentkeznek és nem

⁶² Vákár P. Artúr: *Gyergyószentmiklós R.T. város jövője*. 15 o.

jelentkeznek annyian, hogy az üzem első naptól kedve gazdaságos legyen az áram termelőre, az nem lehet indok amellett, hogy ezért az ipari áramszolgáltatással addig kell várni, amíg annyi iparos vezet be a villamos áramot és annyi lőerőt fogyaszt, amennyi a villamos telep üzemének elégséges.”⁶³

Leginkább az útburkolati munkálatok kiépítését tartotta fontosnak. Szerinte „egy emberöltőn keresztül sok minden változott meg, alakult át, házakat festettek, templomokat újjítottak, csak egy maradt érintetlenül: a kövezés. Azaz, hogy nem maradt érintetlenül, mert az idő, s a gondatlanság megörölte azt a valamit, amit most kövezésnek nevezünk.

A terhelt szekerek, a víz, a villamososzlopok, s azután mindenféle emberi és elemi csapás rontotta, bontotta a kövezetet, de nem akadt idő, amikor a sár és víztartó gödröket az sarkából kiöntő patak medrét valaha javították volna. Ha van város, ahol a kövezést, a burkolati munkát ideális eredménnyel lehet keresztül vinni, úgy az Gyergyószentmiklós.”⁶⁴

Városrendészeti elképzeléseit a következőképpen fogalmazza meg: „Az utakat és köztereket az összes európai városok mintájára részben műkövel, részben trachit, deczit, bazalt, ditroit vagy keramit kockákkal kell burkolni.

A város főtereként végighúzódnó utat, s az azon félig folydogáló patakot a követelményeknek megfelelőleg át kell alakítani, s hasonlóképpen a többi utakat is.”⁶⁵ Mint írja: „patak

⁶³ U.o.

⁶⁴ Vákár P. Artúr: *Gyergyószentmiklós R.T. város jövője*. Gyergyószentmiklós, 1908. 7

⁶⁵ Vákár P. Artúr: *Gyergyószentmiklós R.T. város jövője*. Gyergyószentmiklós, 1908. 9

az úttesten végig nem folyhat. Az utat rongálja, a közlekedést akadályozza, s közegészségileg sok kifogás alá esik. Az egyetlen tűzrendészeti kifogás a vízvezetékkel esik. Az úttestnek domborúnak kell lennie, hogy így a víz két oldalt elhelyezett csatornázással könnyen levezethető legyen.”⁶⁶

A középítkezésekről is siralmas képet nyújt írásában Vákár P. Artúr: „A vidéki városok – írja – egy-kettő kivételével hamupipőkéi voltak az államnak, s a vármegye és a város csak akkor mutatkozott áldozatkésznek a beruházásoknál, ha a kaszányák és más állami intézmények busás jövedelmeket biztosítottak. Városunk ezeken a perifériákon is kívül esett. Ha ön erejéből nem segítette önmagát, akkor csak maradt. Sőt a meglevőkkel is úgy volt, mint a gazdátlan ház, melyből mindenki csak egy-egy téglát elhord, egy-egy szeget kihúz, de javítására senki sem gondol. Ez a kép iskoláinkon látszik meg leginkább, melyek közül különösen az elemi iskola már lakható épületnek sem mondható. Közhatóságaink egyike-másika olyan rozoga, egészségtelen viskóban húzódik meg (szolgabíróság, villamos igazgatóság), hogy azoknál már csak a régi Bach-korszak titkos kazamatái lehetnek ridegebbek...”⁶⁷

A modern városkép kialakításáért javasolja, hogy: „a városháza pedig a város fő forgalmi helyén, a város közepén, úgy helyezendő el, hogy a hozzá fűződő várakozásnak mindenben megfeleljen... A városházának elhelyezésére egyetlen alkalmas hely, a mai Kossuth Lajos tér beépítetlen oldala, az az oldal,

⁶⁶ U.o.

⁶⁷ Vákár P. Artúr: *Gyergyószentmiklós R.T. város jövője*. Gyergyószentmiklós, 1908. 33

ahol az ev. ref. templom áll. Hogy terjedelme milyen legyen, azt azok a szempontok irányítják, amelyeket mint egy bevezetésül e helyen elől letárgyaltam. Az adóhivatal, a szolgabíróság, osztálymérnökség, villamos igazgatóság, s talán és főként a törvényszék és járásbíróság oly elhelyezést találnának a városházán, melyet egy nap-nap után jobban és jobban nélkülözött.”⁶⁸

Gyergyószentmiklós központja a XX. sz. elején

Vákár P. Arthúr elképzelései azoknak az egyéneknek a gondolkodásával egyezett, akik alapjaiban szerették volna megváltoztatni Gyergyószentmiklós arculatát. Közéjük tartozott Cziffra Mihály kereskedő is, aki 1899-ben felépítette az ún. Cziffra palotát, mely 1944 szeptemberéig a főtér legszebb épületének számított. 1944 szeptemberében tűzvész áldozatává vált. Azon a helyen most egy tömbház található.

⁶⁸ Vákár P. Artúr: *Gyergyószentmiklós R.T. város jövője*. Gyergyószentmiklós, 1908. 36

A mai Márton Áron utca felé haladva egy kis zsidóház után Kopacz Lukács a XX. század elején épített itt egy kétszintes házat.

A XX. század egyik tipikus épülete Vákár P. Arthúr háza, melyet 1907-ben lebontottak és az épületet 1908-ban alakították át. Ebben a szecessziós stílusú palotában működött a kiváló örmény vállalkozó Kossuth nyomdája, ahol többek között a Csíkvármegye című lapot nyomtatták.

Csíkvármegye Kossuth nyomdája

1899-ben fejeződött be a református templom építése is. 1911-ben egy újabb szecessziós stílusú épületet fejeztek be Gyergyószentmiklóson, melyet a Novák palotának neveztek. Ezek az épületek szinte kiegészítették a XVIII. századra jellemző barokk stílusban épült örmény házakat, és sajátos képet nyújtottak a város építészeti összhangjáról.

Az 1908-tól kezdődő korszakot – a város polgármesteréről – Orel korszaknak is nevezzük. A Gyergyó című lap egyik újságírója Orel Dezső polgármesterségének korszakát 1918 januárjában a következőképpen foglalta össze: „Gyergyószentmiklós nagyközség, mint rendezett tanácsú város működését ezeltől tíz évvel – 1908. január 1-én kezdette meg.

A tisztviselői kar, élén Orel Dezső polgármesterrel, jórészt a régi létszámmal érte meg a tíz éves évfordulót. Időközben 1912. évi LVIII. t.c. határozmányainak végrehajtásával új erőkkkel, új tehetségekkel gyarapodott városunk tisztviselői kara...

Visszatekintve az elmúlt tíz esztendő eseményeire azt tapasztaljuk, hogy a város a kitelhető módon igyekezett a hozzáfűzött követelményeknek megfelelni.

A város céltudatos fejlesztésének alapját képező felmérési és lejtmeretezési munkák befejezést nyertek. Az országban majdan feltűnést keltő vízvezeték és csatornázás tervei elkészültek és csak az időközben kitört háború akadályozta meg a kivitelt.

Ezzel egyidejűleg a városfejlesztés részben már előkészített, részben előkészítés alatt lévő további tervei is egyelőre halasztást szenvedtek.

Az utcák, járdák kiépítése, rendezése, közfürdő és modern közbvágóhíd létesítése a vízvezeték és csatornázás megvalósítása a háború utáni időkre maradt fenn.

A második tíz év küszöbén a határszéli közigazgatásuak tervbe vett rendezésével egy szebb jövő reménye dereng városunk fölött.

Határszéli exponált helyzetünkben joggal elvárjuk, hogy a béke áldásait hatványozottabb mértékben fogjuk élvezhetni és

így városunk a következő tíz éves jubileumot mint egy gazdaságilag, kereskedelmileg és iparilag fejlett, gazdag Gyergyónak központja fogja megélni...”⁶⁹

Ebből az összefoglalóból nem sokat tudunk meg Gyergyószentmiklós első polgármesterének jelleméről, egyéniségéről. Mint a kiváló jogász Orel Máté fia, ő is a jogi egyetemen szerez diplomát. Részt vesz Gyergyó közéletében, mint a tűzoltó egyesület tagja, majd elnöke. A település ügyészeként is ismert. Részt vesz a gyergyóiak küldöttségében, mely vidékünket az 1902-es évi Csíktusnádi székely kongresszuson képviselte. 1907 márciusáig a Gyergyó című lap egyik szerkesztője, ettől az időponttól pedig – több mint két esztendeig – ugyanennek a hetilapnak a felelős szerkesztője. Magatartásában részben a községéért tenni akaró értelmiséget, részben pedig a vagyonosodó polgárságot is képviselte. Részt vett különböző árveréseken, melyeken keresztül sikerült a családi vagyonát növelnie. Így például Portik Lukács és társai árverésén, mint területvásárló vett részt. A korabeli jegyzőkönyvben földvásárlását a következőképpen mutatták be: „Ezen jelentés mellett bemutatott árverési jegyzőkönyv mely szerint az 1896. évi szeptember hó 11-ik napján megtartott árverésen a remetei 1480 számú telekkönyvi jegyzőkönyvben foglalt a + 13723-13726 helyrajzi szám alatti ingatlan A része vagyis Portik Lukács Elek és neje Portik Ágnes, Portik Ádám Ádámé és neje Pál Erzsébet illetősége gyergyószentmiklósi Orel Dezső mint legtöbbet ígérő javára 200 forint vételárban becsültetett. Tudomásul vétetettik.

⁶⁹ Gyergyó, 1918. január

Ezen végzés egy úttal vételi bizonyítvány és a beíratott 1896. évi november hó 28-ik napján 225 cikk és 1593/96 járásbírószági napló az a bevételezett 6 forint telekjegyzőkönyvi letétül elfogadtatván utasítottatik a gyergyószentmiklósi királyi adóhivatal, mint letéti irattár, hogy ezen összeget gyümölcsözőleg végrehajtási költség javára további utasításig kezeljék.

Az árverés alkalmával felmerült költségek:

1. kiküldött eljárásnapi és fuvardíj	9 forint 20 krajcár
2. kikiáltó díja	50 krajcár
3. végrehajtó költségei	összesen: 9 forint 70 krajcár ⁷⁰

Terveiről Vákár P. Árpád írásában már olvashattunk. Az 1916-os évi román betörés idején, a papság magatartásával szemben ő nem hagyta el Gyergyószentmiklóst. Az 1919-es esztendei vörösgárdisták lázadásaitól nem riad vissza, és igyekszik helytállni e nehéz helyzetben. A román hatalom állandósulása után nem vállalta az eskü letételét a román hatóságoknak, inkább lemondott tisztségéről. 1919. május 24-én a csendőrség házkutatást végzett Orel Dezső lakásán, akitől ez alkalommal elkobozták a lakásán talált revolvereket és kardokat. Minderről a helyi csendőrség parancsnoka Florea főhadnagy elismervényt adott a családnak.⁷¹ Az új hatalom megaláztatásait nehezen viselte el, ami előidézte korai halálát. 1922-ben a földreform végrehajtása előtti időszakban a következő birtokokkal rendelkezett:

⁷⁰ Az Orel család levéltára

⁷¹ Az Orel család levéltára

Minden esztendőben használt szántó	hold	négyszögöl
1. Alsókert	1	1477
2. Tanya	2	703
3. Csűrkert	2	927
4. Dombtartomány nagyobb része	1	443
5. Cirjákne utjain	1	193
6. Tölgymező gyárnál		1372
7. Tölgymező gyárnál	3	54
8. Tatárszállás	1	107
Kaszáló		
9. Váralja 402 29 3 öl 782	7	1001

21	1477
----	------

1	443
---	-----

Minden második esztendőben használt szántó	hold	négyszögöl
1. Sárospatak		732
2. Domb tartomány	1	443
Kaszáló		
3. Közép Kürüc	12	447
4. Tankó	5	1274
5. Viszafolyó	13	1290

Pusztta terület	hold	négyszögöl
1. Nagy Kürüc	-	1075
2. Károly pataka	3	1309
	4	784

Eladott területei	hold	négyszögöl
1. Dombtartomány kisebb része		621
2. Disznóferedő dűlő		784
3. Bélbe		528
4. Tatárszállás	1	60
5. Solyomföld	2	393
6. Váralja		

Orel Dezső nem megélhetési nehézségei miatt adta el területeinek egy részét, hanem azért, hogy megszabaduljon az 1921-es évi földreform következményétől. A kisajátítástól így sem szabadult meg.

A volt polgármester halála után felesége nemsokára férjhez ment, és könnyelműen számos területet adott el ügyvédek útján. Ilyen esettel találkozunk 1923. május 14-én, amikor is az újráházasodott özvegy felhatalmazta Nagy Dezső ügyvédet egy gyümölcsös kert eladására. A korabeli meghatalmazás szövege a következő:

„Alulírott Honerlein Mirkóné először férjezett Orel Dezsőné szül. Moos Minka ezennel meghatalmazást adok Dr. Nagy József gyergyószentmiklósi ügyvédnek, hogy a városi vágóhíd, a Békény árok és a Meszes utca szomszédságában lévő és néhai Orel Dezsőtől örökölt gyümölcsös kertemet eladja és amennyiben az eladás az alábbi feltételek mellett sikerül, köteles vagyok a vevő részére az adás-vevési szerződést aláírni.

Kiadási feltételeim a következők:

1. Eladási ár 250.000 lei azaz kétszázötvenezer lej, mely összegből 10.000 lejt azaz tízezer lejt Dr. Nagy József meghatalmazottam részére és rendelkezésére engedek át az eladás

körül felmerülő díjai és költségei fedezetére megjegyezvén, hogy amennyiben az eladás nem sikerül, nevezett meghatalmazott ügyvédem részére semmiféle címen ezen megbízásból kifolyóan semmivel sem tartozom.

2. Az összes idei termése az ingatlannak ideértve a gyümölcsstermést, a fű és sarjú termést, valamint az ingatlanon lévő compost trágyatermék, visszamarad az én tulajdonomba és azt a gazdasági év lejártával én vagyok jogosítva az ingatlanról elhordani.

3. Az ingatlanon lévő épület szintén nem képezi eladás tárgyát és azt a termés betakarításáig köteles vagyok eladás esetén onnan elszállítani.

4. A vételár fizetése esedékes nyomban a tehermentes és bekebelezésre és a tulajdonjog feltétlen átruházására alkalmas okirat aláírásakor..."⁷²

Más alkalmakkor a beerdősödött területekről csak a faanyagot adták el. Így történt ez többek között 1923-ban, amikor is Orel Dezső özvegye Csobothegy és Bakos-vesze nevű ingatlanokról a fenyőfa értékét 7000 lejre becsülte, melyet 7000 lejért adott el Udvari Károlynak és társának. Az adás-vételi szerződésben az egyezkedő felek jelezték, hogy a vevőket a faanyag kitermelésében nem fogják akadályozni. A kitermelési időt egy esztendőben határozták meg, vagyis 1923. április 22-től 1924. április 22-ig. A szerződésben megállapították, hogy a vásárló felet terheli az út elkészítésének a kötelezettsége, a fának összegyűjtése és összerakása. Ugyanakkor a vevő azt is vállalta, hogy

⁷² Az Orel család levéltára

négy szekér tűzifát fog beszállítani az eladó udvarára. A szerződés munkadíja és a bélyegzés szintén a vevőket terhelte.⁷³

Orel Dezső feleségének a magatartása is oka lehetett annak, hogy a kiváló polgármester emléke elmosódott a gyergyószentmiklósiak hagyományában. Tevékenységéből két mozzanatot emelnék ki. A tágabb értelemben vett Gyergyó érdekeinek felvállalását, és a humanizmussal telített esszéit, melyben nemzetének sorsproblémáit taglalta. A Gyergyó önállósításáért folytatott harcáról 1918. januárjában a következőket olvashatjuk: „Gyergyó önállósítása érdekében városunk polgármestere f. hó 9-én gyűlésre hívta össze Gyergyószentmiklós város polgárságát.

A gyűlésen Orel Dezső polgármester szép beszédében ismertette Gyergyó önállósítása iránti törekvését. Kifejtette, hogy Gyergyó önállósítása régi vágya a lakosságnak: már Orbán Balázs báró felismerte évtizedekkel ezelőtt, mikor itt járt, hogy Gyergyó vidéke jobban tudna fejlődni, hatalmasan megerősödnék, ha saját kormányzata volna. Óhajtja, legyen egy erős Gyergyóvármegye, mely hivatását jobban fogja teljesíteni, a hazát jobban fogja megvédeni, mint bármiféle a mozgalom, nem a vármegye vezetői ellen irányul: törekvésünk az, hogy Gyergyónak külön, független adminisztrációja legyen.”⁷⁴

Ezután lovag G. Fehrentell Henrik főgimnáziumi igazgató felolvasta a belügyminiszterhez küldendő emlékirat szövegét, melyet következőkben ismertetünk:

„Csíkvármegye már természeti és földrajzi tagoltságánál fogva két részre oszlik: csíki és gyergyói részre, amelyek lé-

⁷³ Az Orel család levéltára

⁷⁴ Gyergyó 1918

nyegesen különböznek egymástól. S ép oly különbséget találunk lakóik között is. Ugyanaz a származás, ugyanaz a faj, de különbözők a szokásaik, az erkölcsaik, sőt bizonyos mértékben még a nyelvük is ugyanannyira, hogy majdnem idegeneknek nézik egymást. A gyergyói ember 'Csíkországba utazik', a csíki székely meg gúnyosan 'a homályokon túli rész'-nek nevezi Gyergyót. Ez az antagonizmus nemhogy csökkenne, de évről-évre erősödik.

A gyergyóiak már a Gubernium megszűntekor siratták önállóságuk elvesztését s fájó érzéssel látták, mint ragadja magához a hegemoniát a vezetésre hivatott Gyergyószentmiklós elöl a ma is csak háromezer lelket számláló Csíkszereda, mely minden alkalommal kitűnően értett ahhoz, hogy hatalmát a gyergyói részekkel éreztesse.

Ámbár a megyei magánjavak nagyrészt gyergyói határon területnek el, mégis a jövedelmükből Csíkban bőven telt mindenre, míg Gyergyóban a legszükségesebbre is alig jutott. Ehhez járul még a gyergyói részeknek a vármegye székhelyétől való nagy távolsága s a kedvezőtlen összeköttetés.⁷⁵

Miután megemlíti az emlékirat, hogy a gyergyóiak már régen megunták a rájuk erőszakolt közösséget és önállóságra törekszenek, hivatkozik arra, hogy az eddigi magánügy országos érdeké vált a kormánynak, a háborús tapasztalatok alapján megérlelődött azon elhatározása, amely szerint Erdélyt nemcsak talpra akarja állítani, hanem meg is akarja erősíteni úgy, hogy a közelmúltban meglepetés-szerűen történt szomorú

⁷⁵ Gyergyó 1918

események soha többé ne ismétlődhessenek. Erre a célra pedig egyik legalkalmasabb eszköz: egy jól szervezett, erős Gyergyó vármegye megalakítása.

Ezután Gyergyószentmiklósról szól, mint Gyergyó vármegye székhelyéről, amely most is sokkal nagyobb, sokkal különb, mint Csíkszereda, s mely fekvésénél fogva a továbbfejlesztésre kiválóan alkalmas s mintegy predesztinálva van arra, hogy vármegyei székhely legyen. Majd felsorolja Gyergyószentmiklós köz- és kultúrintézményeit, földművelését, állattenyésztését, erdőgazdaságát, iparát és kereskedelmét, pénzintézeteit és gyártelepeit.

Gyergyószentmiklós és a gyergyói községek jövőjét fejtegetve, rátér a Parajdtól Gyergyószentmiklóson át Gyergyóbékásig építendő, gazdasági és hadászati szempontból egyaránt szükséges vasútvonal kiépítésére. „Ha ez a vonal már az oláh betörés előtt kiépült volna, sok milliárdot és ezer meg ezer emberéletet megmenthettünk volna.

A Gyilkos-tónál lévő óriási vízierő felhasználásával létesítendő villamos-mű egész Gyergyót elláthatná villamos árammal s ez maga után vonná a kézi és gépipar rohamos fejlődését. Hivatkozik arra, hogy ásványvízforrásaik ésszerű kihasználása nagy segítségére volna szenvedő embertársainknak s Borszék fürdő rövid idő alatt világhírré tenne szert. Mindezek által a székelység előtt újabb keresetforrások nyílnának meg s a lakosság adózóképessége nagymértékben emeltetnék.

A gyűlés az emlékiratot egyhangúlag magáévá tette és elhatározta, hogy azt Gyergyószentmiklós város és Gyergyó községeiből összeállított szűkebb tagú küldöttség útján juttatja a belügy-

miniszterhez. A küldöttség és támogatására felkéri vármegyénk főispánját és kerületünk országgyűlési képviselőjét is.”⁷⁶

A Gyergyó című lapban az önállósítási mozgalom erősödéséről értesülünk: „Gyergyó önállósítása” című írásban arról olvashatunk, hogy „a fennálló hátrányok megszüntetése mellett mindenestre avval a megbecsülhetetlen előnnyel is jáma, hogy már meglévő és mostoha viszonyok között is tekintélyesnek mondható ipara és kereskedelme a megérdemelt figyelemben részesülne és rohamosan fejlődnék. Feltárára váró, bérceiben rejlő és eddig csak sejtett kincsei új kerestforrásokot nyújtanának lakosságunknak, nem is említve az erdő és mezőgazdaságunkra az önkormányzatból származó előnyöket.

Gyergyó minden szépért és jóért lelkesülő főtisztelendő papsága, községeinek előljáróságai és vezetői indítsák meg a mozgalmat Gyergyó önállósítása érdekében.

Különösen Gyergyószentmiklós város intéző férfiai illeti e mozgalomban a vezető szerep. Gyergyószentmiklóst fekvése, lakosainak száma, kulturális intézményei, kereskedelme és ipara minősítik Gyergyó központjává és evvel székhelyévé.

Az Orel név köztisztelőben és becsülésben áll Gyergyószentmiklós birtokos lakossága előtt: Boldog emlékü Orel Máté véste a nevet Gyergyószentmiklós lakosságának hálás emlékezetébe. A nagy atyának méltó fia, városunk polgármestere hatványozni és egész Gyergyóra felejtethetlenné fogja tenni az Orel név iránt való tiszteletet, ha élére állva a mozgalomnak, érvényesíti hathatós befolyását és megteremti Gyergyó vármegyét.”⁷⁷

⁷⁶ Gyergyó, 1918. január

⁷⁷ Gyergyó, 1918.

Orel Dezső publicisztikai tevékenysége 1907-ben

Publicisztikai tevékenységéből csupán az 1907-es esztendő vezércikkeit mutatnám be. Úgy érzem, hogy ezen írások híven tükrözik Orel Dezsőnek a hozzáállását a közügyekhez, a magyar társadalom alapvető kérdéseire.

1907-ben Kálmán István halála után február 3-tól kezdődően ugyanis ő vette át a Gyergyó című lap szerkesztését. Vezércikkeit általában a kiegyensúlyozottság jellemezte. Az általa felvetett kérdéskörök esetében igyekezett mindkét fél oldaláról megközelíteni a valóságot. Igen sokat mondó az újságírással kapcsolatos magatartása. Így például a Polonyi-ügy kapcsán elítélte a korrupciót, de a sajtótámadások durvaságát sem tartotta helyénvalónak a tények feltárásában:

„Ismét szilaj vihar száguld keresztül a magyar közélet mezején és magasra kapja fel az utca szeméjtét. Nem kell hozzá nagy kombinatív képesség, hogy az olvasó tisztában legyen azzal, miről van szó e cikk keretében. Szólunk a Polonyi ügyről, a melyben megindult a rágalmak kiapadhatatlannak látszó áradása és a mely egyúttal a korrupciónak olyan feneketlen örvényét nyitotta meg, hogy elborzad az, a ki belétekingt.

A korrupció és a rágalom, sajnos, már évek óta hűségese kísérője a magyar közéletnek, nemcsak a fővárosban, hanem a vidéken is, nem csak az országos politikában, hanem a közigazgatásban is. A míg ezektől a lappangó, nagy betegségektől a magyar társadalom meg nem szabadul, addig becsületes állapotok be nem fognak következni.

Nem akarjuk itt a Polónyi-ügyet politikai szempontokból mérlegelés alá venni, figyelmünket inkább az a csúf mohóság ragadja meg, a mellyel a sajtó és a közvélemény egy része ezt az ügyet pertraktálja. A helyett, hogy félős, óvatos kézzel nyúl-nának a beteg testhez, durva kéjjel rántják le róla a kötést, hogy hadd lássa a világ fényes napfény mellett, mint szivárog, tobzódik a romlott vér.”⁷⁸

Mint láthatjuk a XX. század elejének magyar közéleté sem volt mentes a korrupciótól, és a magas szintről irányított panama ügyektől. A Gyergyó című lap felelős szerkesztőjét nem a törvénytelenég feltárását tartotta rendhagyónak, hanem a sajtóban megjelent írások hangnemét. Mint írta: „A támadás azonban, melyet a sötétben bujkálók a nyílt piacon intéztek, oly mérges és oly vehemens volt, hogy nemcsak gyöngé, megtámadott gyökerű, tölgyet döntött volna ki, de épet és egészségeset is elpusztított volna.

A hajsza annyi csúf, sőt ijesztő jelenséget mutatott fel, és az ízlésnek oly mérvű elvadulását tárta elénk, hogy az mélységes aggodalomra ad okot.

Mert ha így lehet és szabad írni, üldözni, rágalmazni és hajszozni, akkor nincs az a tisztesség, nincs az a becsület, az a hozzáférhetetlen jellem, az a tiszteletet parancsoló múlt, a melyet szenzáció hajhászásból a sárba ne lehetne tiporni.”⁷⁹

Ugyanazzal a témával foglalkozik a következő lapszám vezércikkében is. Véleménye szerint: „A sajtószabadság a leg-

⁷⁸ Gyergyó, 1907. február 3.

⁷⁹ Gyergyó, 1907. február 3.

szentebb jogaink közül való. De ne mondja senki, hogy a magyar sajtó egy részének mostanában észlelhető elfajulása is része e jogunknak” – írja a kiváló lapszerkesztő, majd a sajtószabadsággal kapcsolatos eszmefuttatását a következőképpen konkretizálja: „A sajtó szabadsága a véleménynyilvánítás szabadsága. A véleménynyilvánításhoz pedig épp olyan jogunk van, mint az élethez és a lélegzéshez.

A sajtószabadság egyet jelent hát az élethez és a lélegzéshez való jogunkkal.

Ám, ha elvitázhatatlan jogunk van élni, elismeri-e azt valaki, hogy ezzel az étellel jogunk van ahhoz is, hogy állandóan a mások becsületében és erkölcsében gázoljunk?

Nem külső tételes törvényeink szorítanak vissza bennünket az ilyen ételtől, hanem önmagunknak az erkölcsi és becsületérzése.

A valódi ember előtt ez az első törvény. A becsületes embernek erkölcsi és becsületérzése az összes törvénye.

A magyar sajtó banditái ezt a törvényt nem ismerik el. Sem ezt, de még a tételes külső törvényeket se, a melyekben szintén van mégis mindig valamelyes becsület és erkölcs.”⁸⁸

A Gyergyó című lap kiváló szerkesztője 1907. nyarán ismét a sajtó és a közélet közötti kapcsolatra mutatott rá. A magyarországi Újságkiadók Országos Szövetségének Pécsi közgyűlésével kapcsolatban ismét megfogalmazta az újságíróknak korrupció elleni harcának a szükségességét, újra kitért a tisztesség szükségességére. Véleménye szerint: „A sajtó hatalma a nyom-

⁸⁸ Gyergyó, 1907. február 10.

tatott betű hatalmán épül fel. Mióta Guttenberg az első nyomtatott papírost lobogtatta, azóta a nyomtatott betűt mindig védelemre használták, mint a kard éles pengéjét, melynek czélja ezáltal nem a támadás, hanem a védelem.

Mi újságkiadók, akik vagyonunkkal, tudásunkkal, egész élet-erőnkkel szolgáljuk a sajtóban rejlő hatalmas kultúrát, azt tapasztaljuk, hogy mi ránk nagyobb súly nehezedik, mi nem közönséges munkása vagyunk a sajtónak, hanem oszlopa! E felelősség tudatában nem szabad közönséges eszközökkel munkába állani, hanem foglalkoznunk kell azzal az eszmével, hogy a kiadó ossza meg mindenben a felelősséget a szerkesztővel. Ne engedjük az igazságot elhomályosítani, ne gázoljunk lelkiismeretlenül, meggondolatlanul és megfontolatlanul a becsületben; higgadtan, előrelátással munkálkodjunk azon a vakolatton, mely a sajtó munkáját megerősíti mind abban a rétegben, hova a sajtó betűje kerül.”⁸¹

Orel Dezső az alábbiakban bemutatja a nagy budapesti lapok és a kis vidéki újságok között fennálló hasonlóságot, utalva egyben a Gyergyó című lap helyzetére is. Mint írja: „Oda fönt Budapesten a nagy, országos politika irányítja a sajtó ellen támadt hangulatot, a vidéken pedig helyiérdekű ügyek, esetleg egyes nagyságok, vagy klikkek. És bizony sokkal könnyebb a nagy fővárosi lapnak felvenni a küzdelmet az ellenséges hangulattal, mint nekünk itt a vidéken, a hol nap-nap után találkoznunk kell egymással és egymásra vagyunk utalva a gazdasági életben és a társas érintkezésben. Vannak esetek, a midőn

⁸¹ Gyergyó, 1907. július 21.

nyomasztó súlyllyal nehezedik ránk hivatásunk. Tisztességes újságíró, aki átérzi hivatását, elszenvedti ezt a súlyos körülményt és miben sem tántorítja el magát az igaz szó kimondásától. A ki tudja, hogy igaza van, azt nem félemlíthetik meg, mert élni kell benne annak a meggyőződésnek, hogy a közvélemény zöme mindig vele van az igaz ügyért vívott harcban.”⁸²

Következtetésként az újságírók ellenségeit így figyelmezteti: „Gondolják meg a sajtó ellenségei, hogy a sajtóra éppen úgy szüksége van a közéletnek, mint a törvényekre. És ha vannak is rossz törvények, ha néha rosszul alkalmazza is a bíró a törvényeket, azért senkinek sem jut eszébe a törvényeket károsnak és fölöslegeseknek mondani. Éppen így vagyunk a sajtóval is. Az is emberi intézmény, hibák, gyarlóságok nem egyszer csúsznak bele, de általánosságban mégis tisztító tüze a közéletnek. Ha sajtó nem lenne, minden ország és minden város belefúlna a korrupcióba.”⁸³

1907-ben a magyar politikai közéletben napirendre került a kiegyezés hatásának és következményeinek az értékelése. A kiegyezés óta eltelt 40 esztendő eseményeit, illetve ennek hozzájárulását a dualizmus kori Magyarország függetlenségének a megerősödéséhez a Habsburg korona égisze alatt nemcsak a közéletben, az országgyűlés ülésein, hanem a Budapesti sajtó oldalain is görcső alá vették. Mint a Gyergyó című lap felelős szerkesztője, Orel Dezső is kötelességének tartotta az általa vezetett hetilap vezércikkeiben is állást foglalni az 1867-es évi kiegyezéssel kapcsolatban. „A függetlenség útja” című vezér-

⁸² Gyergyó, 1907. július 21.

⁸³ Gyergyó, 1907. július 21.

cikkében igen kritikusan közelíti meg a Deák féle kiegyezés eredményét a függetlenség érvényesítésével kapcsolatban. Mint írja: „A 67 sohasem valósult meg... A 67 alapeszméje a két állam egyenjogúsága, a paritás volt. Ez azonban két uralkodó népet tételezett fel mindkét oldalon. Odaát azonban a német birodalomból történt kirekesztés után vezető szerepéről lekerült a német, leolvadt harmadrésznél is kevesebbre s ez is nem uralkodik Ausztria egész területén, hanem csak egyik kisebb darabján. Míg tehát a 67 nálunk a magyarság hatalmat biztosította odaát a federalizmusnak vált előkészítőjévé.

A 67 tehát nem hajtható végre faji szempontok miatt sem. Politikailag meg sem kísérelték. Az öszsbirodalmi hagyományok bennmaradtak az osztrák kiegyezési törvényben, nem küszöbölték ki azokat a végrehajtás és kezelés 40 esztendeje alatt sem. Minket tehát nem elégít ki, az osztrák népek nagy részét pedig teljesen más célok vezették s vezetik most is”.⁸⁴

Magyarország reális függetlenségének a biztosításáért a Gyergyó című lap felelős szerkesztője a többi monarchiabeli néppel való összefogást javasolta. „A faji kialakulás – írja az említett vezércikkben – mind erősebb a történelmi népeknél, minők a csehek, lengyelek, horvátok. Mindenik több jogot és több külön állast követel. E folyamat folytán csak két megoldás képzelhető. Az egyik a központosítás vasmarokkal szorítani egybe s fejlődésében meggátolni a kialakuló néptörzseket. Ez az irányadó ma is Bécsben. A másik a federalizmus, a tartományokra való osztás. Az előbbit csak a mostani hatalmi

⁸⁴ Gyergyó, 1907. április 21.

szempontok javasolják, az utóbbit a természetes fejlődés törvénye parancsolja s a népek akarata követeli.

Nincs kétség afelől, hogy e kettő közül hosszabb idő után az utóbbi fog győzni. Mi lesz akkor a 67-ből, hogy fog kialakulni a népeknek egymáshoz való viszonya? Lehetséges lesz-e a tiszta 48-as felfogás: Az Ausztriától való teljes különválás keresztül vitele? E nagy kérdések már nincsenek is oly messze, hogy felettük ne kellene gondolkoznunk.

Az bizonyos hogy Magyarországnak a nagy szláv és a német birodalmak között szövetségekre van szüksége. Egyedül nem jó lenni és egymagára hagyathatva nem bírná ki sokáig a két oldalról gyakorolt nyomást. Az is bizonyos, hogy semmiféle új alakulás a Duna medrébe a Kárpátoktól körülvett, s természetes határoktól védett földrajzilag is egységes magyar államot megbontani nem fogja. Magyarország tehát erős és egységes marad.

Ámde Magyarországnak nem célja, nem érdeke a Habsburgok alatt álló országokkal a viszonyt megszüntetni, célja és érdeke az, hogy keretben a maga részére jobb helyzetet teremtsen, hogy e keretben a mostani alárendelt tartományi helyzetéből vezérszerepre vergődjék.”⁸⁵

A Gyergyó című lapban közölt vezércikkeiben főleg a Magyarország jogi helyzetére vonatkozó alkotmányos jogi biztosítékok pontosításának a fontosságát emelte ki. Véleménye szerint: „Az alkotmány biztosítékok jogi fontosságát sokan túlozzák. Sokán tagadják is. Az alkotmányt kívülről nem lehet

⁸⁵ Gyergyó, 1907. április 21.

biztosítani. Az alkotmányt a nemzet ereje biztosítja. Míg kívülről támadás nem éri: nem kell biztosítani. Ha pedig megtámadják: már nem a jog, hanem az erő kérdése a küzdelem. Az, a mit az alkotmány biztosítékának neveznek, tulajdonképp nem is biztosíték, hanem maga az alkotmány.”⁸⁶

Eszmefuttatásában a következőképpen érvel Andrásy törvénykezdeményezése mellett: „... a jó törvénynek nagy a nevelő hatása. A nemzetéltre erősítőleg hat a harc előtt. Segít a harc alatt. Fegyverül szolgál utána is. A jó törvény hozatala most: eredményként tűnt fel a múlttal szemben, reménységet és bizalmat önt belénk a jövőre.

Az alkotmánybiztosítékok jogi fontosságánál azonban nagyobb azok politikai jelentősége. Kiváltképpen ma. Ez a kormány állását kötötte hozzá. Királyi trónbeszéd szentesítette. Mint egy kétoldalú kötés: ellenértékét képezi annak, amit a nemzet eddig szolgáltatott. Tehát szerződés erejű a nemzetre s királyra egyaránt. Becsületbeli ügy a kormányra nézve. E kérdésben nincs alku, nincs engedmény, nincs meghátrálás. Nem szabad ezt föl se tételezni.

· Andrásy mint tudjuk, állását kötötte a dologhoz. Igaza is van. Vele vagyunk, ha győz, még inkább mellé állunk, ha elbukik. Nemzeti ügy. Se habozásnak, se párttaktikának helye nem lehet. Hunczut, aki fordulatot csinál, a ki Andrássyt e kérdésben cserben hagyja, a ki kevesebbel is megelégszik.”⁸⁷

⁸⁶ Gyergyó, 1907. május 12.

⁸⁷ Gyergyó, 1907. május 12.

Augusztus 12-én Orel Dezső ismét kitért az Alkotmánybiztosíték fontosságára. Mint írja: „A lapokat bejárta az a hír, hogy Andrassy Gyula gróf az alkotmánybiztosítékokról szóló törvényjavaslatot már rég beterjesztette ő felsége elé, de a király előzetes jóváhagyását nem sikerült még hozzá kieszközölnie, mert ő felsége szerint az alkotmánybiztosítéokra azért nincs szükség, mivel ő felsége esküt tett az alkotmányra. Reménylik azonban, hogy őszig sikerülni fog az előzetes beleegyezést kieszközölni, különben Andrassy megválnak tárczájától.

Mindenesetre kívánatos, hogy a király nézete e kérdésben minél előbb megváltozzék. Ezt annál szívesebben reméljük, mert hiszen a királynak nem kell önmagát megtagadnia, mivel itt csak a kérdés téves értelmezéséről van szó, e téves magyarázatot pedig bizonyára a bécsi 'összbirodalmi tanács' (hogy ne használjunk mindig kamarillát) adta.

Arról van ugyanis szó, hogy a magyar király megesküszik az alkotmányra. Ez az eskü elégséges biztosíték volna, mert egy országnak nem illik felkent királyának esküjében kételkednie. Ez igaz, de az esküt csak a koronázáskor teszi le a király az alkotmányra, azt pedig az eskü letevéséig is biztosítani kell, másrészt pedig itt nem is annyira új biztosítékokról van szó, mint inkább a már meglévő biztosítékok precizizálásáról, a kétes helyek korrekt magyarázásáról, hogy ne fordulhasson elő többet az az eset, hogy a király jóhiszeműségével visszaélve olyan dolgokat magyarázhassanak bele közjogunk hézagos vagy erőszakos elméletekkel könnyebben elferdíthető részeibe, melyek alkotmányunk alapelveivel és lényegével ellenkeznek s azt illuzóriussá teszik. Az alkotmánybiztosítékok kérdésének

ez az egyetlen helyes felfogása és ez a felfogás a királyi esküben való kételkedés gondolatát is kizárja, tehát a király érzékenységét sem sértheti, sőt a királyi eskü megtartását megkönnyíti, a mennyiben nem állítja dilemmák elé az uralkodót, hanem tisztázván a kétes kérdéseket, mindig tudhatja a felség, melyik út alkotmányos, melyik alkotmányellenes.

Így tehát az alkotmánybiztosítékok nagyrészt a király lelkiismeretének megnyugtatóására is szolgálnak; mert megkönnyítik neki esküjének megtartását.

A lapokat bejárta az a hír, hogy Andrassy Gyula gróf az alkotmánybiztosítékokról szóló törvényjavaslatot már rég beterjesztette ő felsége elé, de a király előzetes jóváhagyását nem sikerült még hozzá kieszközölnie, mert ő felsége szerint az alkotmánybiztosítéokra azért nincs szükség, mivel ő felsége esküt tett az alkotmányra. Reménylik azonban, hogy őszig sikerülni fog az előzetes beleegyezést kieszközölni, különben Andrassy megválnak tárczájától.

Mindenesetre kívánatos, hogy a király nézete e kérdésben minél előbb megváltozzék. Ezt annál szívesebben reméljük, mert hiszen a királynak nem kell önmagát megtagadnia, mivel itt csak a kérdés téves értelmezéséről van szó, e téves magyarázatot pedig bizonyára a bécsi 'összbirodalmi tanács' (hogy ne használjunk mindig kamarillát) adta.

Arról van ugyanis szó, hogy a magyar király megesküszik az alkotmányra. Ez az eskü elégséges biztosíték volna, mert egy országnak nem illik felkent királyának esküjében kételkednie. Ez igaz, de az esküt csak a koronázáskor teszi le a király az alkotmányra, azt pedig az eskü letevéséig is biztosítani keli, másrészt

pedig itt nem is annyira új biztosítékokról van szó, mint inkább a már meglévő biztosítékok precizizálásáról, a kétes helyek korrekt magyarázásáról, hogy ne fordulhasson elő többet az az eset, hogy a király jóhiszeműségével visszaélve olyan dolgokat magyarázhatassanak bele közjogunk hézagosa vagy erőszakos elméletekkel könnyebben elferdíthető részeibe, melyek alkotmányunk alapelveivel és lényegével ellenkeznek s azt illuzóriussá teszik.

Az alkotmánybiztosítékok kérdésének ez az egyetlen helyes felfogása és ez a felfogás a királyi esküben való kételkedés gondolatát is kizárja, tehát a király érzékenységét sem sértheti, sőt a királyi eskü megtartását megkönnyíti, a mennyiben nem állítja dilemmák elé az uralkodót, hanem tisztázván a kétes kérdéseket, mindig tudhatja a felség, melyik út alkotmányos, melyik alkotmányellenes.

Így tehát az alkotmánybiztosítékok nagyrészt a király lelkiismeretének megnyugtatóására is szolgálnak; mert megkönnyítik neki esküjének megtartását.”⁸⁸

A hosszú tárgyalások során megszületett kiegyezést Orel Dezső a következőképpen üdvözölte: „Az Ausztriával való kiegyezésnek gazdasági vonatkozásai sokkal lényegesebbek, mint politikai vonatkozásai. A társadalom minden rétegét, de elsősorban a kereskedőt, iparost és munkást közvetlenül érdekeli a kiegyezésben foglalt intézkedések és megállapodások, sokkal közvetlenebbül, mint a politika. Éppen ezért szükséges, hogy ezzel az óriási témával mi is foglalkozzunk, kizárván fejtegetéseinkből minden politikai tendenciát.

⁸⁸ Gyergyó, 1907. augusztus 12.

Mindenek előtt konstatáljuk azt, hogy a legrosszabb kiegyezés is többet ér, mint a kiegyezés nélküli állapot. Hogy kereskedelmünk és iparunk már esztendőök óta stagnál, hogy a vállalkozási kedv teljesen megbénult, hogy hitel és pénzvizonyaink oly zuhlottak, annak oka főként az, hogy a meg nem kötött kiegyezés folytán állandó lett pénzpiaciunkon a bizonytalanság és a kimerültség. Most csak a legutóbbi, sőt mostan is észlelhető pénzszükségre mutatunk rá, a mely valóságos csapás-ként nehezedik közéletünkre. Ez a csapás is csak azért sújt bennünket, mert nincs kiegyezés. Éppen ezért jó lélekkel állíthatjuk, hogy még a jelenleginél rosszabb kiegyezést is meg kellett volna kötnünk, csakhogy az ország ebből a nyomasztó, bizonytalan állapotból kikerüljön.

Meggyőződésünk, hogy mihelyt a kiegyezés törvénné válik, egyszeribe felszabadul közgazdasági életünk a bizonytalan helyzet nyomása alól és új lendületet vesz az ipar, kereskedelem és vállalkozás. Megnyílnak a pénz forrásai, a nagy budapesti és bécsi bankok megnyitják a Wertheim kasszákat s a pénz munkát és életet teremt.

Megállapíthatjuk azt is, hogy a kiegyezés nem is olyan rossz. Számos új gazdasági előnyt tartalmaz, melynek jótékony hatása lesz gazdasági életünkre, ilyenek például a Kassa-Oderbergi vasút fejlesztése, a magyar vonatkozású védjegyeknek eltiltása az osztrák árukról, a magyar bornak Ausztriában való meghamisításának üldözése, magyar gyárosoknak és kereskedőknek Ausztriában való teljes egyenjogúsítása. A kiegyezésből a legnagyobb előnye a gazdaközönségnek van, a menyiben egyszer s mindenkorra véget vet annak, hogy Ausztriában

tervszerű hajszákat indítsanak mezőgazdasági produktumaink elsősorban a liszt ellen. Ausztria továbbra is megmarad az összes mezőgazdasági kivitel piacának, igaz, hogy ennek ellenében Ausztria továbbra is eláraszt bennünket ipari produktumaival és az osztrák gyárak ügynökei továbbra is szabadon járhatnak-
kelhetnek nálunk. De így volt ez sok századéven keresztül, új, rosszabb helyzetet a kiegyezés nem teremt ebben a tekintetben. Megmarad a régi állapot, de nem marad meg a bizonytalanság, a mely immár öt év óta tartja lekötve az ország erejét.

A mi pedig a jövőt illeti, meg van adva a mód arra, hogy ha jobb, szerencsésebb körülmények közé jutunk tíz esztendő múlva, megvalósíthassuk forrón óhajtott célunkat, az önálló vámterületet. Bármennyire szeretnők is, egyszerre nem lehet szakítani olyan intézményekkel, a melyek századokon keresztül belevették magukat Magyarország testének minden porúsába. Ki kell várni az időt és az alkalmat arra, hogy a döntő fordulatot megteremthessük. Kénytelen-kelletlen meg kell elégednünk azzal, a mink már van, a mit már nagy nehezen megszereztünk, a fő dolog az, hogy minden rendelkezésünkre álló eszközt békességes viszonyok között, a magunk javára ki tudjunk használni.”⁸⁹

Az eddig bemutatott vezércikkekből felismerhetjük, hogy Orel Dezső, reálpolitikusként közelítette meg Magyarország függetlenségének a kérdéskörét. A fenti írások alapján a kis lépések politikusának is tekinthetjük, de ezen apró lépések sohasem jelentettek megalkuvást, illetve a Magyar nemzet érdekei-

⁸⁹ Gyergyó, 1909. október 27.

nek figyelembe nem vételét. A kiegyezés című írásában, főleg a gazdasági függetlenség megszilárdítását tekintette az Ausztriával való kiegyezés fő eredményének. Nemzetsratégiájában azonban ő is felismert az idegen népelemeknek Magyarországra való betelepítésének káros hatását az ország jövőjére vonatkozóan. Főleg a Szent István kori Magyarország területén történt nemzetiségi célokot szolgáló területvásárlásokra hívta fel a figyelmet. „Voltak mindég ellenségeink saját véreink közül, mint most is. Aztán a honbeli idegenek, azok mindeddig a mi kalácsunkat ették s a mi fejünket ütötték. Nem lehetett, hiába, nem lehetett még egy hatalmas ökölcsapással leütni azokat, kiknek vesztünk kedvesebb volna mint a milyen létünk. Gyengék voltunk örökké, örökké csak vándorolt ez országból a kincs, ki mások kezébe, zsebébe, hát hogyne kolduskodtunk volna? Örökké telepítettek be ide mindenféle nácziót s lett is olyan mulatságos komédia, mint teszem Szennár mezején, a hol a bibliai tornyot akarták felépíteni.

Mi is úgy vagyunk, akarjuk a mi alkotmányunk bátyáját felrakni, de az egyik horvátul povedál; a másik oláhul dűnnyög; a harmadik ráczul éktelenkedik; a negyedik meg épen a tótra esküszik; van ki ruthénul dicséri az urat, no már most tessék építeni! – Aztán meg az is, hogy egyre-másra vásárolnak idegenek földet az országban. Bányákat, iparvállalatokat, mezőgazdaságot, mindenfélét teremtenek s mi? – nézzük.

A ki nem hiszi, nézzen utána, hogy Magyarországból mennyi már nem a mienk s hiszem, hogy megretten. – Az se utolsó, hogy az osztrák minden egyes politikai villongás után konfiskált, s nagy birtokok kerültek bérencz kézre, osztrák kézre. – Nos, hát

350

hogy erősödhattünk volna? Élhetetlenek vagyunk egy kissé az igaz, de nem mi vagyunk a hiénavér, az is igaz. Természetes, főlöszleges egy szót is veszteni rá, hogy ha mi anyagilag megromlottunk, erkölcsi nívónk se lebeg valami tündökletes magasságban, hanem afféle koldusmorál.”⁹⁰

Igen érdekes Orel Dezső felfogása a cigánykérdésben is. Vezércikkében az általuk okozott károkkal, rablógyilkosságokkal és törvénytelen ségekkel szemben az állami hatóságok tehetetlenségének szempontjából közelítette meg ezt a kérdéskört: „Igazuk van azoknak, a kik azt mondják, – írja A cigánykérdés megoldása című vezércikkében – hogy a humánus szempontokat a cigányokkal szemben nem szabad olyan mértékben szem előtt tartani, mint más nemzetséggel szemben; mert a cigány ma is az, a ki volt kétezer esztendő előtt, nomád nép minden tanultság, erkölcsi, sőt sokszor emberi érzés nélkül. Sok igazság van azoknak a mondásában, a kik azt hangoztatják, hogy ártalmas fenevadak módjára kell a kóborcigányokkal elbánni. Mindazonáltal nem ajánlatos a kor szellemét a cigányirtással meggyalázni. Körülbelül 70.000 cigány él Magyarországon, ezekből 40.000 kóborol, 20.000 állandóan le van telepedve ugyan, de lopásból, csalásból, rablásból, nem ritkán gyilkolásból tartja fenn magát és csak 10.000 cigányról mondható az, hogy muzsikálásból élnek, de ezekről sem lehet mindig jót mondani, mert a részeg mulató emberből kimuzsikálják az utolsó garast is.

⁹⁰ Gyergyó, 1907. december 22.

A legajánlatosabbnak látszik a cigányférfiakat, legalább a 40 éven alóliakat egytől-egyig katonának besorozni. A katonai fegyelem elég erős arra, hogy a mire a polgári hatóság nem képes, a cigányt kordában tartsa. A 46 évnél idősebb férfiakat, valamint a nőket szigorú felügyelet mellett foglalkoztatni kell az állam gyáraiban és gazdaságaiban, a gyermekeket pedig vagy a parasztok között szétosztogatni, vagy állami menhelyeken elhelyezni kell. Ezzel, aránylag kevés költséggel a kóbor-cigányok kérdése meg lenne oldva.

De ezt most kell megcsinálni, mikor a közhangulat oly erőteljesen sürgeti, hogy szabadítsuk meg már végre a falvak lakosságát az oláhczigány állandó veszedelmétől. Mert ha most nem csinálunk valamit, akkor régi magyar szokás szerint elalszik az ügy s tovább rabol, gyilkol szabadon a cigány, mindaddig, míg valami újabb Dános fel nem rázza az országot.

Fentebb említettük, hogy muzsikus cigányaink sem mentesek a büntetőtörvénykönyvbe ütköző hibáktól. Erkölcstelen már az a körülmény is, hogy a cigány minél jobban muzsikál annál jobban szipolyozza azt, a kinek tetszik a muzsika. A jó cigány szereti magát művésznek nevezni, pedig hát az nem művészet, hanem a legrútabb visszaélés a más gyöngeségével. Azután meg sok szó fér a cigányok zenei tudásához, a magyar nótát csak elhúzza valahogy, de már a műzenét a leggalázatosabban hamisítja meg. A mi nem is lehet másképpen, mert a cigány-zenészek egy-kettő kivételével hangjegyeket nem értenek, tisztára fül után játszanak s fül után az operett, vagy az opera száználmas torzítás. Kétségtelen, hogy a cigányokban a művészetet megközelítő zenei érzék van, de érvényre ez

352

csak úgy juthat, ha cigányaink tanulnak is, megismerik a hangjegyeket és megismeri a művészeti zenét.”⁹¹

Orel Dezső vezércikkeiben a Magyarország felemelkedését szolgáló törvényjavaslatok sorsával is foglalkozott. Indítványok a magyar nép felsegítésére című írásában örömmel vette tudomásul a Budapesti parlamentben tárgyalt öt indítványt és törvénymódosítást, mely a kisiparosok, gazdák, egyszóval a középrétegek érdekeit szolgálták. Kommentárjában ezeket a kezdeményezéseket a következőképpen értékelte: „Az öt indítvány egyike az iparitörvény revízióját czélozza és ha ezt az új törvényt úgy csinálják meg, a hogy azt a kisiparosok kontemplálják, akkor az alkalmas is lesz arra, hogy az elhanyagolt, vesződő kisiparunknak új lendületet adjon. Kisiparunk legnagyobb baja a gyárak versenyében rejlik: azon gyárak versenyében, a melyeket az állam elhalmoz minden elképzelhető kedvezménnyel. Ezeket a kedvezményeket a jövőben meg kell osztani a nagy és kisipar között. Szükséges, hogy törvény mondja ki, hogy minden egyes közszállításnál, vagy építkezésnél és minden elképzelhető állami munkánál, melynél ipari munkára is szükség van, kisipar legalább olyan arányban részesedjék, mint a nagyipar.

Szól a másik indítvány az adótörvény reformjáról és reméljük, hogy az indítványtevők nem gondoltak egyébre, mint a fokozatos adóra. Ez olyan reform, a mely nem a fokozatosság elvén alapszik, csak félmunka. Ha fel nem szabadítjuk a magyar termőföldet a reá nehezedő rettentő adóterhek alól oly-

⁹¹ Gyergyó, 1907. augusztus 4.

képen, hogy a nagybirtok hatványozottan többet adózzon, mint a kis és középbirtok, akkor elhibáztuk az adóreformot. Mert csak úgy lehet kielégíteni a milliányi kisgazda évtizedes jogos követeléseit.

Természetes, hogy ki kell terjeszkednie az adóreformnak az összes többi adónemekre is, de ezeknek elenyésző csekély fontosságuk van a földadó fokozatosságához képest. Van egy indítvány a parcellázásra is. De ez is csak fél intézkedés lesz akkor, ha a parcellázás az állam részéről incidenciózatosan történik. Mikor a magyar nép százazzeit kergeti ki az országból a földéhség és a nincstelenség, általános eredményt egy-két nagybirtok parcellázásától várni nem lehet. Ne felejtsek el nagybirtokosaink, hogy 1848-ban az európai közszellem ellenállhatatlan nyomása alatt felszabadították a jobbagyságot. Hasonló önmérséklésre és áldozatkészségre van szükség most is. Kell, hogy Magyarországon egy új földbirtok-politikát manguráljanak, amely földbirtok-politikának magva az legyen, hogy kisbirtokhoz kell juttatni a föld népét és ezzel lekötöni mindörökre.

Pedzi az egyik indítvány a latifundiumok korlátozását is. Nézetünk szerint nem elég a pedzés. Nézetünk szerint a latifundiumokat fel kell szabadítani és új latifundiumok keletkezését törvényhozásilag lehetetlenné tenni. Mert igen nagy, a legmélyebb rétegekig ható bajok vannak ebben az országban és csak radikális eszközök segítségével küzdhetjük le ezeket.

A tisztességes kereskedelem védelme, az uzsora üldözése is alkalmas a nép helyzetének megkönnyítésére. De kezdeni kell az uzsora üldözését azoknál a kisebb-nagyobb pénzügyintézeteknél, melyek tönkre teszik a kisgazdát a törvény kijátszásával,

kezdeni kell az igazságszolgáltatás olcsóvá tételével, mely mai formájában a perlekedő kis gazdát képes tönkre tenni.

Ismételjük, örömmel üdvözöljük az illetékes körökben megindult népfelsegítési akciót és kíváncsian várjuk, megvalósulnak-e a hirdetett ígék?⁹²

Orel Dezső a későbbiekben is kitért az adóreform hiányosságaira, főleg pedig arra a tényre, hogy az új törvény továbbra is a nagybirtokosok érdekeit szolgálja, akik adókedvezményben részesültek a kisbirtokosokkal és a fizetésből élőkkel szemben. Kifogásait az adóreformmal kapcsolatban a következőképpen fogalmazta meg: „Az ország népének minden rétegét mélyen érdeklik az adóreformról szóló törvényjavaslatok melyekkel legközelebb foglalkozik a törvényhozás. Mulasztást vélnénk elkövetni, ha bíráló megjegyzéseinket erről a korszakos alkotásról elhallgatnók. Szükséges ez, mert a képviselőházi tárgyalások folyamán a javaslat egyes hiányosságain vagy helytelen rendelkezéseiben segíteni lehet. Ha illetékes helyen figyelembe veszik, hogy a vidéki sajtó útján miként nyilatkozik meg az érdekelt vidéki közönség az adóreformról, ezek a törvények valóban jók és czélszerűek lesznek.

Igazágtalanok lennének, ha azt mondanók, hogy a pénzügyminiszter által benyújtott javaslatok nem jelentenek haladást a múlttal szemben. Haladás mindenekelőtt a földadónak 5%-kal való leszállítása, a jövedelmi adó fokozatossá, tétele; a 600 koronás létminimum adómentessége, a harmadosztályú kereseti adó leszállítása, azaz a havi fizetésük után élők adójának mérsék-

⁹² Gyergyó, 1907. június 30.

lése. Mindezek a polgárság terheinek oly mérvű megkönnyítését jelentik, a melyek csak a hála érzetét válthatják ki a javaslatok elfogulatlan bírálóból.

A legsúlyosabb kifogás a javaslatok ellen felhozható az, hogy a magyar föld népének legsúlyosabb adóterhébe, a földadóba nem viszi bele a progresszivitást. Igaz, hogy ennek ellenében 5%-kal szállítja le a föld adóját s így 25%-os kulcsból 20%-os kulcs lett, de ez még sem szünteti meg a súlyos aránytalanságot. Felhozunk néhány példát:

A magyar községek kis parasztagzdái átlag tizenkét korona állami földadót fizetnek holdanként, a gróf Chotek-féle uradalom pedig, mely Bácsmegyének legszebb búzatermő földje, negyvenezer hold földtől fizet 96.000 korona földadót. Ugyanitt Zichy János gróf nyolczezer hold földje után 24.000 korona földadót fizet, tehát holdja után három koronát, míg közvetlen mellette a borozdás kis paraszt már tizenkét koronát fizet. A kisszállási harminczezer holdas mintauradalom 60.000 koronát fizet, a zombolyai gróf Csekonics Endre pedig világszép gazdaságtól, ötvenezer hold szérüsimaságú bánáti földjétől 140.000 korona egyenes földadót fizet. Ha a föld kis parasztké volna: legalább is félmillió korona földadót fizetnének tőle. Wenkheim Frigyes kigyósi kilenczezer hold földjétől fizet 260.000 korona földadót, Pallavicini örgróf hatvanezer hold algyói birtokától fizet 112.000 korona földadót, Eszterházy Miklós herceg négyszáznegyvenkétezer hold földjétől pedig fizet 644.000 korona földadót, tehát még két koronát sem fizet holdjától.

Ezeken a horribilis aránytalanságokon a földadó segíteni nem fog. Ez a hiba. A mi a harmadosztályú keresetadó kulcsá-

356

nak leszállítását illeti, ennek előnyeit illuzórikussá az a körülmény teszi, hogy a jövőben az adófizető polgár kénytelen lesz teljes jövedelmét bevallani, a mi a tapasztalás szerint legalább még egyszer olyan nagy lesz, mint a hogy az eddigi bevallásoknál szerepelt. Eddig úgy volt ugyanis hogy a horribilis tíz, illetve tizenhárom százalékos harmadosztályú keresetadó terhei alól az adófizető polgárság úgy menekült meg, hogy a jövedelmének csak a felét vagy negyedrészt vallotta be az adó kivető bizottság előtt, a mely azt el is hitte neki. Most azonban az adókivető bizottság nem lesz ilyen hiszékeny és nap-nap után tapasztaljuk már most is, hogy pénzügyigazgatóságunk milyen eszközökkel dolgozik. Inquisitori vallatásokat rendez, s valóságos titkos osztályt rendezett be.

A teljes jövedelmet kell ezentúl bevallani és így a differenzia a régi és a jelenlegi adó között csak az adófizetők hátrányára fog kiütni.

Az is egy hiánya a törvénynek, hogy a kataszterek rendezését imperative nem írja elő. A kataszterek rendezése részben levonná a földadó által sújtott kisbirtokosság vállairól az adótehernek igazságtalan részét.

Mindezen hiányokon azonban lehet még segíteni s reméljük, hogy illetékes helyen meghallgatják a magyar nép kifogásait az adóreform ellen.⁹³

A Gyergyó című lap felelős szerkesztője összefüggést látott az élelmiszermafia és a nagybirtokosok kiváltságos helyzete között. Bár a „küzdelem az élelmiszer-mafia ellen” című írásá-

⁹³ Gyergyó, 1907. november 3.

ban üdvözölte Wekerle Sándor miniszterelnöknek és a pénzügyminiszternek a rendelkezéseit az élelmiszer árak maximálása tekintetében, mégsem hallgatja el, hogy a vidéki fogyasztók is ki vannak szolgáltatva az élelmiszer-mafiának, akiknek háta mögött a nagybirtokosok állnak. Mint írta: „Vannak azonban a drágaságnak közvetett nagy okai is, melyek között első helyen áll az az agrárius szellem, amely a legutóbbi évek folyamán tért foglalt a magyar közéletben. Ez alatt nem azt az egészséges agrárizmust értjük, amely a földmivelés intenzívebbé tételét, a mezőgazdaság társadalmi és törvényhozási propagálását szolgálja, hanem azt az agrárizmust, amely tisztára önző osztálypolitikát folytat a földbirtok előnyére és az összes többi termelési és megélhetési ágak hátrányára. Ez az agrárizmus semmit sem törődik azzal, hogy az élelmiszerek árai oly magasra szöknek fel, hogy szinte már éhínség fenyeget, ez az agrárizmus csak azzal törődik, hogy a föld birtokosai minél több bevételre tegyenek szert. Ennek az érdeknek rendelik alá a köz érdekét, ennek az érdeknek árkon-bokron keresztül való szolgálatát nevezik ők a magyar állam történeti hivatásának. Ebből látható, hogy azoknak, a kik radikálisan és önzetlenül akarnak a drágaság ellen harcolni, igen nehéz feladatuk van, mert nemcsak rideg osztályönzéssel, de a hamis jelszavak egész áradatával kell megküzdeniük. Ez nagyon nehéz feladat, különösen most, amikor az agráriusok oly jól vannak szervezve, hogy hazaárulónak kiálthatnak ki mindenkit, aki nem az ő szekerüket tolja.

Ha lesz bátorsága a kormány által megindított akció vezetőinek ezzel az agrárius önzéssel a harcot felvenni: akkor a drágaság ellen való küzdelem sikerrel kecsegtet.”⁹⁴

Orel Dezső figyelemmel kísérte a társadalom elesettjeinek a sorsát is. Igen érzékletesen kommentálta Gönther Antal korabeli igazságügy miniszter törvényjavaslatait a végrehajtási törvény reformjáról, mely az adósoknak, a hitelezők áldozatainak érdekeit szolgálta. A milliók érdekében című vezércikkében a következőképpen értékeli az igazságügy miniszter törvényjavaslatát: „A társadalom elesettjeit veszi pártfogásba az a törvényjavaslat, a mely a jogerősen elítélt kisebb bűnösök dolgával foglalkozik. Büntetőtörvényünk ebben az irányban nagyon sok javításra szorul s a szóban forgó törvényjavaslat ennek a javításnak egy lényeges részletét alkotja.

Ebben a szociális irányban még számos alkotásra van szükség. Múltak nagy mulasztásait kell pótolni és a jelen követeleményeinek kell eleget tenni úgy az igazságszolgáltatás, mint a közéletnek más terén. Ez a munka egyike a legnagyobbaknak és legáldásosabbaknak, elvégzéséhez nemcsak tehetség és akarat, de idő is kell. A közvéleményben már-már kialakult az elégedetlenség a mai állapotokkal, de elégedettség fogja felváltani, ha majd látjuk, hogy az ígéretek beváltására kerül már a sor azok részéről, a kik bizalmunkat bírták és reményeink letéteményesei voltak. Csak tovább a szociális alkotások terén, csüggedetlenül, megállapodás nélkül, hogy felvirradjon végre az a jobb kor, melynek hajnalát már-már derengeni látjuk.”⁹⁵

⁹⁴ Gyergyó, 1907. október 6.

⁹⁵ Gyergyó, 1907. július 14.

Realitásérzék nyilvánul meg Orel Dezső magatartásában, amikor az Erdély részi birtokrendezésről ír. Felfogásában azonban nem azok mellett áll ki, akik aprópénzért eladták arányjogaikat, hanem egy olyan középhréteg mellett, mely életképes mezőgazdasági termelés biztosításával nemcsak az önellátást biztosítaná, hanem a piacra is termelhetne. Kommentárjában összefoglalja az Erdély birtokrendezés folyamatát 1880-óta, majd bemutatja az új birtokrendezési törvény visszasságait. „A legújabban benyújtott birtokrendezési törvényjavaslat egyik rendelkezése – írja az Erélyrészi birtokrendezés című vezércikkében – azt kívánja megállapítani, hogy: „Az 1880. évi szeptember 10. után vásárolt fekvőségek utáni illetmény természetben való elkülönítése csak akkor foganatosítható, ha a volt tulajdonos egyénileg is igényelhetett ilyent. Más szavakkal annyit jelent ez, hogy külön kiszakításra csak az 1880. évi szeptember 10-ike előtti nagybirtokos jogosult, s ha ezen lefolyt 27 év alatt lett valaki azzá, csak akkor kapja ki részét, ha birtokát is már nagybirtokostól vette. Eltekintve attól, hogy általában jogfosztás és egyesek sérelme nélkül visszaható erővel törvényt hozni nem lehet, első tekintetre is kilátszik ezen szándékolt intézkedés tarthatatlansága. A törvény csak a meglevő s jelenleg fennálló viszonyokkal számolhat s mai intézkedésnek ezelőtt több, mint egy negyed századdal ezelőtti állapot alapja nem lehet. Jelen esetben annál kevésbé lehetséges ez, mert különösen nálunk Gyergyóban ez szinte annyit jelentene, mint az egész arányosítási eljárás megsemmisítése.

Tudvalevőleg itten nagybirtokos igen kevés volt az arányrészekre jogosult egyének között s ezeknek is vagyoni helyzete

27 év alatt olyan változásokon ment keresztül, hogy ma már birtokaik egyesek között vannak szétosztva. Egyszóval olyan birtokos, kinek ezelőtt 27 évvel ezelőtt 100 holdnál több birtoka volt s az ma is meg van, egész Gyergyóban alig egy néhány van: ezért az 5-6 százalékért kár a százezrekre menő arányosítási költség.

A 27 évvel ezelőtti nagybirtokosok jórészt megszűntek s a maiak mind újabb keletűek.

Nem tudom, hogy az új javaslat mely községekre kíván kiterjeszkedni azon 272-ből, melyekben: jelenleg folyamatban van a birtokrendezés, de ha például nálunk is érvényesülni akarna, hol az ügy már ítélet alatt áll: egyszerűen lehetetlen állapotot teremtené.

Az összes 15 év fáradságos munkája s az erre kiadott sok ezer korona kárba veszne, egy tollvonásra megsemmisülne s kezdhetnék előlről, ha ugyan volna erre pénzünk. Új alapon kellene az egész felosztási tervet kidolgozni, ha ugyan hosszas munkával egyáltalán ki lehetne deríteni, hogy a czélozott törvény szerint kinek van joga a kiszakításra.

Meglátszik a javaslaton, hogy a helyzettel ismeretlen egyén tollából került ki s reméljük, hogy a boldogult Polónyi-féle javaslat sorsára jut. Legnagyobb bajunk, hogy olyan urak kívánnak megmenteni, kik viszonyainkat nem ismerik s így a legjobb akarat mellett is csak kárt okoznának nekünk, ha tervük sikerülne.

Különben csudálkozni sem lehet azon, hogy állapotainkat nem helyesen bírálják meg, mert igen gyakran szándékosan lesznek megtévesztve.

Ismerünk igen sok embert, ki arányjogát eladta, a pénzen viszonyait rendezte, vásárolt s ma agítál az eladhatás ellen s a vásárokat szeretné megsemmisíttetni.

Persze, hogy ez volna a leghelyesebb. Eladni a jogot, a pénzt bezsebelni s azután a vásárt megsemmisíteni. A jóhiszemű vevő azután keresse meg a kiadott pénzét, megkapja, ha lesz honnan. Arról pedig, hogy ne legyen, gondoskodnak az okos atyánkfiai bizonyára, még mielőtt a küldöttségeket elindítanánk.”*

Orel Dezső nem feledkezett meg a mezőgazdaságban dolgozók legszegényebbeiről, legelesettebbjeiről sem. Éppen ezért üdvözölte Darányi Ignác földművelésügyi miniszter törvényjavaslatát a gazdasági cselédek sorsával kapcsolatban. Ugyanakkor nem ért egyet a törvény bizonyos rendelkezéseivel, mely egyes cikkelyeiben korlátozta a napszámos réteg jogait, más cikkelyeiben pedig lehetetlenné tette a napszámosok felelőségre vonását nem kielégítő munka esetén. Vezércikkében a következőképpen közelítette meg ezt a kérdéskört: „Nyilvánvaló, hogy a törvény célzata az, hogy helyreállítsa a gazda és cselédje között a régi patriarkális viszonyt, a melyet az utóbbi évtizedekben teljesen megbolygatott a szocialista izgatás. Régebben a béres és családja a gazda családjához tartozónak tekintetett. Egy asztalnál ettek, egy házban laktak és búban-bajban egymáshoz tartozónak tudták egymást. Ezt a szép célt próbálja szolgálni a Darányi új törvénye, és hogy elérje-e vele a célt, azt csak a jövő fogja megmutatni.

* Gyergyó, 1907. június 26.

Nem tisztára, az urak munkája ez a 14 tervezet. A miniszter parasztokat hívott magához szaktanácskozásra, kiválasztott néhány értelmes földmives embert és meghallgatta a véleményüket, figyelembe vette kívánásaikat és respektálta észrevételeiket. Az egyszerű földmivesek véleménye alapján készült ez a tervezet, a mely számol minden helyzettel és körülménnyel, a melybe a gazda és cselédje juthat.

Van azonban e tervezetnek néhány olyan intézkedése, a mely a laikus előtt túl szigorúnak és középköri ízűnek tűnhetik fel. Ilyen a házifegyelemre vonatkozó szakasz, a mely feljogosítja, a gazdát, hogy cselédje és annak családja fölött házi fegyelmet gyakoroljon. Továbbá az a szakasz, a mely a szerződését megszegő cseléddel szemben a karhatalom igénybevételét megengedi. De ezek az intézkedések csak az előtt tűnhetnek fel túl szigorúaknak, a kik nem ismerik azt az ezernyi meg ezernyi bajt, a mely az utóbbi időben a munkaadó ellen állást foglaló cseléd és a munkaadó közötti huza-vona folytán támadt. A ki meg akarja védelmezni a magyar föld tulajdonosainak jogait, a ki rendezett állapotokat akar teremteni a kastélyban, a kúrián és a pusztán, az nem nyúlhat kesztyűs kézzel ehhez a kérdéshez. Csak radikális, energikus intézkedésekkel lehet megvédelmezni a magyar föld termését a megmivelők makacsságával szemben. A javaslaton minden esetre lehet, esetleg kell is enyhíteni, de szigorúan körül kell bástyázni a munkaadónak azt a jogát, hogy munkásával a humanizmus és a méltányosság határain belül föltétlenül rendelkezék. Bármit kiabáljanak is azok, kik mindenáron arra törekszenek, hogy az ellentéteket a föld megmunkálói és tulajdonosai között szítsák, ennek a

törvénynek irányelvei üdvösek mind a két fél számára. Óhaj-
tandó tehát, hogy minél hamarább megvalósuljon.

Természetesen ezzel nincsen még kimerítve a sorozatos
szociális törvényhozási munka, a melyre teljes egészében
szükség van, hogy a békét helyreállítsuk. Nagy munka van
még hátra: a munkásnak minden irányban való megvédelme-
zése a munkaadóval szemben, a fokozatos adóreform, a mely a
kis birtokot az aránytalan adó szörnyű nyomása alól felszaba-
dítja, a parcellázás, a mely a szegény embert földhöz juttatja.
Ha ezt a három kérdést megoldottuk, biztosítottuk hazánk
fejlődését előre nem látott időkre.”⁹⁷

A Gyergyó című lap felelős szerkesztője azt is észrevette,
hogy a cselédkérdésnek, főleg a nők esetében a nem megfelelő
rendezése gyakran prostitúcióhoz vezethet. Eszmefuttatásá-
ban valósan látja azt a társadalmi környezetet, mely a szegény
fiatal lányokat testük áruba bocsátására kényszeríti: „Már a
szabályrendelet megalkotásánál rámutattunk arra, hogy az
erkölcstelenség melegágyát nemcsak, kizárólag a pinczér-
leányok tartásában találjuk, hanem annak ápolói első sorban
maguk az üzlettulajdonosok.

A művelt nyugat sok helyén találkozunk a vendéglőkben,
sör- és bormérésekben és kávéházakban női személyzettel, mert
tényleg a nő az erejét felül nem múló munkában rendszerint
megbízhatóbb, ügyesebb és szorgalmasabb a férfinél. – Ezek-
nél a női alkalmazottaknál eszünkbe sem jut arra gondolni,
hogy hivatásuk más volna, mint a mire szerződttetve vannak,
nálunk pedig már gyanús a helyiség, hol ők szolgálnak fel.

⁹⁷ Gyergyó, 1907. április 14.

Ennek azonban meg van a maga alapos oka.

Lássuk csak, hogy miből él nálunk a pinczérleány?

Cselédkönyvében van feljegyezve bére s ez havonként 10-16 korona, miről a hatóságnak a jelentkezéseknél alkalma van meggyőződni.

Ezzel szemben a legszűkebb kiadásai havonként:

Szállásra 16-20 korona, – ... mondjuk átlag... 15 K Mosás, takarítás, simítás stb. 10 K Ruházat, cipő, piperecikkek havonként (tehetném 100 koronára, de) átlag 30 K. Egyéb aprólékos kiadások: világítás, takarítás, ügynökök, utazás stb. átlag ... 10 K

Összesen: 65 K

Egy pinczérleány havi budgetja tehát 16 korona bevétellel szemben 65 korona kiadást mutat fel, a mi évenként; 588 korona túlkiadást jelent.

Mivel nálunk tőkepénzesek igen ritkán adják magukat erre a mesterségre: világos, hogy ezt a hiányzó összegecskét is meg kell szerezni valami úton-módon.

Itt rejlik a hiba s orvoslást is csak erről az oldalról várhatunk, mert míg arra kényszerítjük a szegény teremtéseket, hogy ilyen jelentékeny összeget szedjenek össze tiltott módon, addig nem kívánhatjuk, hogy önérzetes lényekké váljanak s tiltott utakon ne járjanak.

A közigazgatási hatóságnak talán módjában állana ezekről meggyőződni s a mulatóhelyek tulajdonosait kötelezni arra, hogy alkalmazottaikat saját maguk fizessék.

Ballépés ellen a vagyon, a mint tapasztalhatjuk, ugyan nem biztosít senkit s a megélhető állapotban levő nő is ki van téve a csábításnak, de ez egészen más elbírálás alá esik.

A védtelen nőt az örvénybe taszítani embertelenség, s ha valakit rosszra kényszerítünk és utána megvetjük: ezzel csak szívtelenségünket áruljuk el.

Gondoskodjunk arról, hogy a női alkalmazottjaink tisztességesen megélhessenek és akkor megkívánhatjuk joggal, hogy viselkedésük kifogástalan legyen.”⁹⁸

A Gyergyó című lap felelős szerkesztőjét a kisiparosok helyzete is aggasztotta. Éppen ezért reménységgel fogadta Szterényi József korabeli államtitkár ígéreteit. Ugyanakkor kételyeit is megfogalmazta Szterényi államtitkár ígéreteivel kapcsolatban. Mint írta: „Hát kezdetnek ez nagyon szép, s ha nem lennének Magyarországon, azt mondanók, hogy végre felderült a szegény kisiparosnak, a kit két tűz közé szorít a nagyipar és a munkásmozgalom. Azt mondanók, hogy végre meg vannak találva a módok és eszközök arra, hogy a pusztulóféiben levő magyar kisipar megmentessék. De Magyarországon vagyunk, az ígéretések és fogadkozások országában s bármennyire örülünk is az államtitkár úr mindeneket kielégítő beszédének, mégis a múlt szomorú tapasztalatai folytán azt ajánljuk iparosainknak, hogy lassan a testtel és ne igyanak előre a medve bőrére.

Szó sincs róla, mi bízunk abban, hogy az államtitkár, a ki nyilván az egész kormány nevében tette meg fontos nyilatkozatait, ígéreteit be fogja váltani; egész férfiúi egyéniségével, tudásával, mint munkabíráásával azon lesz, hogy a Pécselt elősorolt munkaprogram beváltassák. Ezzel halhatatlan érdemeiket szerezne magának Szterényi József és megérdemelné, hogy

⁹⁸ Gyergyó, 1097. július 7.

miként nagy mesterének; Baross Gábornak, az ő emlékét is szobor hirdesse majdan.”⁹⁹

Orel Dezsőt az igazságszolgáltatás helyzete is foglalkoztatta. Főleg az aljárásbírók és a bírósági személyzet megélhetési lehetőségét kifogásolta. Mint írta: „Aki közelről ismeri egy aljárásbíró életét, ilyen van a legtöbb s ezeké a legnagyobb, a legfelelősségterhesebb munka az, méltán csodálkozhatnak a fölött, hogy annyi jövedelemből egy intelligens család meg tud élni. Az aljárásbíró rendszerint tekintélyes szerepet játszik a társadalomban, amely vele szemben mindennemű igényeket támaszt. Összes jövedelme nem rúg többre 2.800 koronánál. Ebből a pénzből egy rendesen élő iparos család sem tud megélni. A legszigorúbban meg van tiltva, hogy egy bíró mellékfoglalkozásokat is űzzön, a mire egyébként hosszas és kimerítő elfoglaltsága miatt nem is ér rá. A bírósági jegyzők és gyakornokok, valamint a segédszemélyzet természetesen még rosszabb anyagi helyzetben sínylődnek.

Egyenesen elviselhetetlenné lett a bírósági személyzet helyzete, a mióta olyan szörnyű drágaság van. Nem csoda, ha ezek után a bírák és ügyészek, látván azt, hogy a vasutasoknak mozgalma is sikerre vezetett, szintén ezen az utón próbálnak eredményeket elérni. A mozgalmat, mely a nagyváradi bírósági személyzet köréből indult ki, páratlan ügybuzgalommal karolták fel csaknem az összes magyar bíróságok és így ez a mozgalom egy rendkívül fontos szocziális eseményné nőtte

⁹⁹ Gyergyó, 1907. szeptember 1.

ki magát, a melylyel a kormánynak akarva, nem akarva már legközelebb foglalkoznia kell.”¹⁰⁰

Írásában kitért a bíróságok függetlenségének a szükségességére is. „Van azután a bírói személyzetnek másik követelése is – írta a bírák mozgalma című vezércikkében –, a mely inkább a nagy közönséget érdekli. Ez a bíróságok teljes függetlenítése a hatalmaktól. Igaz, fennen hirdetik, hogy független a magyar bíróság, de bizony ez még ezidő szerint csak jámbor kívánság. Politikai körökben, melyekben az országot dirigáló faktorok vannak érdekelve, a bírói függetlenség a legritkább esetekben szokott megnyilvánulni. Az úgynevezett darabont világban elég sokan voltak az olyan ügyészek és bírák, akik az alkotmány, a törvény világos rendelkezései dacára is azt cselekedték, amit fölöttes hatóságuk tőlük követelt. Ez nem bírói függetlenség, hanem a legkiáltóbb bírói függés, amely adott alkalmal nagy veszedelemmel járhat”¹⁰¹

Orel Dezső a tanítók anyagi helyzetét is a szíven viselte. Akárcsak a bírák esetében, a pedagógusoknál is az alacsony javadalmazást kifogásolta, mely szinte lehetetlenné tette számukra a megélhetést. Éppen ezért külön vezércikkben üdvözölte Gróf Apponyi Albert vallás és közoktatásügyi miniszter javaslatát az oktatók fizetésrendezésével kapcsolatban. „A nemzet napszamosai nem vártak hiába – olvashatjuk a tanítók fizetésrendezése című vezércikkében –, a kérők meghallgattak, a kopogtatóknak megnyitott. Apponyi Albert gróf vallás- és

¹⁰⁰ Gyergyó, 1907. szeptember 22.

¹⁰¹ Gyergyó, 1907. szeptember 22.

közoktatásügyi miniszter múlt héten nyújtotta be a tanítók fizetésrendezéséről szóló törvényjavaslatot melyet osztatlan elismeréssel fogadott úgy a képviselőház; mint az egész közvélemény. Évtizedek óta várja nem csak a tanítóság, hanem az egész magyar közönség, a mely méltányolni tudja azt a nagy kulturális és hazafias missziót, melyet a tanítók elhagyatva, mellőzve teljesítettek. Nem is olyan régen azzal vádolták meg a tanítóságot, hogy szakított tradícióival és ellensége által sarkalva azokhoz állott, a kik teljes erővel törnek a magyar állameszme ellen és megtagadják a magyar faj szupremáciájának létjogosultságát. Tényleg nagy volt az évtizedes mellőztetés miatt a tanítóság körében az elkeseredés, de valóban méltatlanul gyanúsították meg a tanítóságot azzal, hogy a felforgató elemek mellé állott. Igaz, hogy izgatták, biztatták jobbról is, balról is, de bármennyire panaszkodtak is, mindig hangoztatták, hogy Ők valóban a nemzet napszamosai és a hazafiasság országútjáról őket sem izgatás, sem rábeszélés, sem ígélet le nem tudja téríteni.

A hazafias tanítóság türelme meg is termette gyümölcsét A jelenlegi fennkölt gondolkodású miniszter nem elégedett meg elv hangoztatásával, az ígéretekkel, hanem azokat tette is váltotta és már a legrövidebb időn belül élvezni is fogja a tanítóság a felemelt fizetéseket.”¹⁰²

Orel Dezső rámutatott a tanítók fizetését rendező törvényjavaslat hiányosságaira, illetve pozitívumaira is: „Igaz, hogy a helyzet most sem lesz ideális, az új törvényjavaslat minimuma, melyet a tanítóknak biztosít, édes kevés még mindig arra,

¹⁰² Gyergyó, 1907. március 3.

hogy abból egy családos ember megélhessen. A tanítók ezután is mellékkeresetre lesznek utalva. Mindazonáltal óriási haladás a múlttal szemben ez a fizetésrendezés, mert daczára annak, hogy a minimum még mindig elég alacsony, 5-10 évi szolgálat után a korpótlékok olyan biztos jövedelmet biztosítanak a tanítónak, a melyből már meg lehet élni. Az is fontos intézkedése a törvényjavaslatnak, hogy kötelezővé teszi természetbeni lakást s ennek nem léte esetén a tanítóknak megfelelő lakbért biztosít. Mindezeket egybevetve tehát konstatálhatjuk, hogy a magyar tanítóság az új törvényt a körülményekhez képest meg lehet elégedve, és bizalommal tekinthet a jövő elé. Annál is inkább, mert sorsuk egy Apponyi Albert gróf kezébe van letéve, a ki egyike a legideálisabb lelkületű államférfiaknak, a ki nem csak ajkán hordja a jelszavakat, hanem azokat valóra is váltja.

Hálával és elismeréssel kell adóznunk ezért a kultuszminiszternek, a ki egy hajszálig betartotta azt, a mit ígért, de még nagyobb érdeme az, hogy a mit annyi kormány elmulasztott, a mivel annyi kormány jogtalanul korteskedett maga mellett, azt ő megalkotta, daczára annak, hogy az ország anyagi helyzete rózsásnak éppenséggel nem mondható.

A falusi tanítók szegényes otthonába beköltözik a nyugalom és megelégedés, elhallgat a kesergő panasz és magasztos hivatásuknak szentelhetik teljesen életüket a nemzet napszámásai.”¹⁰³

Orel Dezsőt nemcsak a tanítók anyagi és társadalmi helyzete foglalkoztatta, hanem az oktatási rendszer életképessége is a korabeli Magyarországon. A jövő nemzedéke című írásában

¹⁰³ Gyergyó, 1907. március 3.

a következőképpen mutatja be a népiskolák és a középfokú iskolák helyzetét az 1907. szeptember 15-iki tanévkezdéskor: „Az egész országot tekintve, nincs elegendő számú népiskolánk, ami van is, a legtöbbjéről el lehet mondani, hogy mai fejlettségi fokán nem felelhet meg teljesen hivatásának. A népiskolák 75 százaléka egy osztályos, egy tanítós, s ez iskoláknak is több mint felében, egy tanító, több mint hatvan, hetven gyermeket tanít.

Szinte képtelenségnek látszik, hogy egy tanító a fejlődés különféle fokain álló, hat tizenkét éves és föltétlenül különböző hajlamú gyermekekkel a tanítás teljes anyagát elsajátíthassa. Ha elsajátíthatná is, az iskolából kikerült tizenkét éves gyerek csakhamar elfelejti a maga mindennapi életének forgatagában, hogy mit tanult.

A tapasztalás legalább azt mutatja, hogy a legtöbb esetben így van és pedig túlnyomóan a nép gyermekeinél. Szükség volna egy olyan iskolát pótló pedagógiai intézetre, amely a nép gyermekeinél az iskolában szerzett elemi ismereteket nemcsak megmentené az elhalványodástól, de némileg ki is bővítené, sőt ezt a kibővítést abban az irányban tenné meg, a mely az illető gyerek életviszonyainak leginkább megfelelő. Első sorban ilyen iskolát pótló intézményre volna szükség az iskolai élet fejlesztésénél.

Megvannak azonban a hiányai a középfokú iskoláknak is. E hiányok közt talán legnagyobb az úgynevezett könyvtanulás. Ennél a módszernél elvont dolgok, tételek, elvek emlékezetbe vésése a fő dolog, nem pedig a tények, a valóság megfigyelésén alapuló önálló tudás megszerzése: pedig ez az utóbbi

említett módszer egyedül alkalmas arra, hogy, érdeklődést keltvén, ezzel a tanulóban felkeltse a továbbképzés vágyát is.

Sajnos azonban, hogy az elméleti irány, az úgynevezett általános műveltségre való törekvés, az a gimnáziumi szellem, jellemzi nálunk azokat az iskolákat is, a melyeknek a gyakorlati irány a legfőbb mértékadója. Így a polgári, a kereskedelmi és a reáliskolákban, a mai középfokú iskolákban szinte bámulatos az arravaló törekvés, hogy a tanuló minél több elméleti ismeretet szerezzen. Innen származik aztán a sok túlságosan sokat követelő tanári terv, meg a tömérdek mindenféle vaskos könyv.

Az itt felsorolt bajokból származik azután az a bizonyos szellemi kifáradás, a mely miatt a középfokú iskolákat végzett diákok valósággal irtóznak az önképzéstől, a valódi tudás ez egyetlen eszköztől.”¹⁰⁴

Orel Dezső a magyarság megmaradását és gyarapodását a gyermekvédelemben, illetve a kivándorlás megakadályozásában látta. A Gyergyó című lap felelős szerkesztője lelkesedéssel vette tudomásul gróf Andrássy Gyula korabeli belügyminiszter rendelkezését a gyermekvédelemre vonatkozóan. Mint írja: „... ez a rendelet az első magyarányú intézkedés a gyermekvédelem tekintetében. Nálunk ez az ügy roppantul el volt hanyagolva eddig. Hogy a statisztika néhány esztendő óta a népesedési mozgalom stagnálását mutatja ki, azt nagyrészt gyermekvédelmi intézményeink hiányos voltának kell betudnunk.

A gyermekhalandóság nálunk ijesztően nagy. Nem szükséges magyarázni, hogy a gyermekhalandóság óriási hányada

¹⁰⁴ Gyergyó, 1907. szeptember 15.

a törvénytelen gyermekekre esik. Csak újabban építettek néhány lelenczházat, de ezek sem nem elég nagyok, sem nem elég számosak arra, hogy a céljuk egészen megfeleljenek. Az 1905-iki törvény, melynek Széll Kálmán a megteremtője és az állami lelenczházak létesítéséről szól, mindenestre alapvető intézménye a gyermekvédelemnek Magyarországon, de csak félmunkát végez. És pedig azért, mert a lelenczházban csak a törvénytelen, illetve kitett gyermekekről történik gondoskodás, azoknak 12 esztendőskorukig. Holott 12 éves kora után a gyermek, különösen erkölcsi tekintetben inkább rászorul a vezetésre és pórázontartásra nagyobb szüksége van, mint fiatalabb korában. S mert 12 év után legkésőbb leveszi kezét az állam a talált vagy elhagyatott gyermekekről, ezeknek nagyrésze mihamar a büntetőbírósnak ad dolgot.

A rendelet, melyet most adott ki a belügyminiszter, első sorban a züllésnek indult gyermekek megmentéséről intézkedik. A rendelet minden szakaszát humánus szellem lengi át, ennek daczára energikus és céltudatos. Nagy misszióval bízta meg a miniszter e rendeletben az Országos Gyermekvédő Ligát, a mely alig egy-két évi fennállása után az egész magyar társadalmat megnyerte a maga nemes céljára. Hiába a legkitűnőbb rendelet, holt betű marad az, ha nem követik becsületesen és intézkedéseit nem foganatosítják lelkiismeretesen. Az Országos Gyermekvédő Ligára hárul az a feladat, hogy a rendeletbe életet vigyen olyképpen, hogy a gyermekvédelem eszméjét minél hathatósabban vigye bele a magyar társadalom minden rétegébe és az eszmének minél több áldozatkész hívet toborozzon.

Nem kételkedünk abban, hogy hatóságaink mindenütt a legmesszebbmenő támogatásban fogják részesíteni a Gyermekvédő Ligát, annál is inkább, mert az a nemes cél évente milliókra menő összeget emészt fel. Az állam nem képes ezeket a milliókat fedezni, bármilyen áldozatkészséggel kezeli is az ügyet, a milliók egyrészét a társadalom kell, hogy fedezze így van ez mindenütt a külföldön is, a hol a gyermekvédelem tekintetében ötven-hatvan év előtt tartottak már ott, a hol mi most tartunk.”¹⁰⁵

A legnagyobb veszélyt a kivándorlásban látta, ami a magyarság fogyását illeti. Ezt a kérdéskört azonban nemcsak a Gyergyói-medence, vagy Székelyföld szintjén elemezte, hanem összmagyar eszmeként foglalkozott vele. Az „apropót” a magyarországi kivándorlás című vezércikk megírására az Amerikai Egyesült Államokból érkező bevándorlási bizottság tagjainak magyarországi látogatása szolgáltatta. Írásában kifogásolta azt a tényt, hogy az amerikai szakemberek a kivándorlás folyamatát Budapesten és nem vidéken tanulmányozták, illetve nem foglalkoztak a kivándorlásra csábító ügynökök munkájával. Mint írja: „az a néhány száz ügynök idézi elő Magyarországon a kivándorlást, a kiket Misler, Falk és még néhány német és holland cég küld be az országba és azok a gaz magyar állampolgárok, a kik az ügynöki honorárium elnyeréséért ráveszik az embereket az ország elhagyására, mindenféle hazug, aljas mesék feltalálásával, hogy minél könnyebben jussanak az

¹⁰⁵ Gyergyó, 1907. augusztus 18.

olyan vérdíjhoz, a mely sok ezer ember anyagi és erkölcsi zuhlésének képezte kútforrását.”¹⁰⁶

Vezércikkében bemutatja a kivándorlás okait, illetve pontos számadatokat szolgáltat az 1906-os esztendei kivándorlásra vonatkozóan: „A magyarországi kivándorlás okát nagyon könnyű osztályozni és pedig: Vannak olyanok, a kiket a megélhetés kényszere hajt Amerikába. Ezeknek a száma elenyészően csekély.

Nagy számmal vannak olyanok, a kik a katonai szolgálati kötelezettség elől menekülnek.

Vannak, a kik azért vándorolnak ki, mert itthon földhöz nem tudnak jutni s egyedüli vágyuk annyit szerezni, hogy néhány hold földet vehessenek.

A legnagyobb része a kivándorlóknak azok sorából kerülnek ki, a kiknek itthon is van már pár ezer korona értékű vagyoniuk, de még többre vágyanak, itthon azonban szégyenlik magukat, hogy alárendeltebb munkát vállaljanak. Ezek azok, a kiket a meggazdagodási vágy, a kapzsiság visz Amerikába. Ez képezi a kivándorlóknak legnagyobb számát, a mely az egész kivándorlásnak 60%-át teszi ki. Így általánosságban beszélve a kivándorlásról, nem is tűnik fel olyan megdöbbentően veszedelmesnek, mintha nézzük az 1906-iki év kivándorlását számokban feltüntetve. Különösen, ha a fajmagyar vidékeket vesszük figyelembe, itt a vérvesztés olyan megdöbbentő arányokat tüntet fel, hogy kötelesek vagyunk a belügyminiszter figyelmét már most felhívni, sürgős radikális intézkedések megtételére. Az 1906-iki év kivándorlása kerek számban 310 ezer

¹⁰⁶ Gyergyó, 1907. augusztus 25.

lelket számlált (csak az útlevelemel kivándorolt egyének vannak felvéve), az 1905-iki év 190.684 kivándorlójával szemben tehát 113.316 főnyi emelkedést tüntetve ki.

Ebből felnőtt volt 298.700 tizenhat éven aluli gyermek 11.300. A felnőttek közül volt férfi 251.760, asszony és leány 46.940. A férfiak közül volt és pedig 16-19 évig 16.576, 19-24 évig 57.853, 24-35 évig 43.196, 35-45 évig 109.345, míg 45 éven felül 24.790, összesen 251.760 kivándorló.

A 251.760 férfi kivándorló közül tisztán magyar anyanyelvű volt 164.650, míg a más anyanyelvű nemzetiségiekre esik 86.910. A 164.850 magyar anyanyelvű kivándorlóból egymagára a legmegbízhatóbb dunántúli magyarságra esik 61.390 lélek, a fennmaradó 103.460 magyar kivándorló pedig szétoszlik az ország többi megyéire. Ha már most figyelembe vesszük még azt is, hogy éppen a Dunántúlon dívik leginkább az egy gyermekrendszer, úgy teljesen jogos, sőt több, mulaszthatatlan kötelességünk, hogy a magyarság érdekében a belügyminiszter úrtól sürgős intézkedések megtételét követeljük, a míg nem egészen késő, a míg nem kárbaveszett a védekezés.

Ha pedig az 1907-iki év első hat hónapjának kivándorlási statisztikáját vesszük figyelembe, akkor arra az eredményre jutunk fejtegetésünkkel, hogy Magyarországon a kivándorlási láz valóságos járvánnyá fejlődött.

Kivándoroltak ugyanis Magyarországból 1907. évben: Január hónapban 31.654, február hónapban 27.897, márczius hónapban 31.917, április hónapban 29.663, május hónapban 29.853 és június hónapban 26.576, összesen 177.542 egyén.

Ebből volt férfi 151.376, asszony, leány és gyermek 26.166.

A férfi kivándorlók közül volt 16–19 éves 16.890, 20–25 éves 37.325, 25–35 éves 43.910, 35–45 éves 29.540, 45 éven felül 23.711, összesen 151.376.

Ebből volt magyar 103.309, különféle nemzetiségű 48.069. Pedig semmivel sem indokolt az 1907-iki év kivándorlásának emelkedése, a midőn idehaza Magyarországon a mezőgazdasági munkások bére mintegy 35% emelkedést mutat, holott Amerikában a munkabérek 25-33%-ig csökkentek és a munkások számát úgy a gyári, mint az ipari vállalatoknál leszállították s különösen sok magyar munkást a szolgálatból elbocsátottak.”¹⁰⁷

Írása utolsó részében a hatóságok közbeavatkozását kéri: „Az ország biztonsága érdekében is sürgős intézkedésekre van szükség, mert a hadköteles fiatalság közül éppen a legegészségesebb anyag vándorolt ki és érezhető volt ennek hatása a legutolsó sorozásoknál, a mikor alig tudták a szükséges létszámot elérni, azt is csak úgy, hogy már fegyverfogásra alkalmatlan egyéneket is kénytelenek voltak besorozni, hogy a kicserélésre szükséges anyagmennyiséget előteremteni tudják.

A munkáskéz hiánya tehát azért érezhető olyan nagyon, különösen a magyar vidékeken, mert éppen a java munkaerőben levő egyének vették kezükbe a vándorbotot, sok helyütt itt hagyva családjukat a legnagyobb nyomorban, a községbeli embertársaik jó szívére bízva családtagjaikat.

És hogy Amerikában sincsen olyan rózsásan jó dolguk a magyaroknak, mint évekkel előbb, az is bizonyítja, hogy a magyar vidékekre Amerikából beérkező pénzek összege 26 millió

¹⁰⁷ Gyergyó, 1907. augusztus 25.

koronával kevesebb, mint a tavalyi év elmúlt hasonló időszakában.”¹⁰⁸

Orel Dezső igen nagyra értékelte a vasúti hálózat kiépítését a dualizmus kori Magyarországon. Különösen nagyra becsülte Kossuth Ferenc kereskedelemügyi miniszter tevékenységét, akinek köszönhetően a vasutas sztrájk Közép-Európa államaiból, főleg Ausztriából nem terjedt át Magyarországra. „Harmincz esztendő alatt nem tettek annyit a vasutasokért, – írja Rend és jólét a vasutakon című vezércikkében – mint rövid miniszterkedése alatt Kossuth Ferenc kereskedelmi miniszternek. Tiszára az ő nevéhez fűződik a Máv. százezernyi alkalmazottjának jobbléte és biztosított jövője. A modern szociális ideáktól áthatott kereskedelmi miniszter belátta, hogy az olyan horderejű munkát teljesítő személyzetnek, mint a milyen a Máv személyzete anyagi gondoktól menten, megelégedetten kell végeznie munkáját, mert a legcsekélyebb zavar a Mávon végtelen hatással lehet az egész országra.”¹⁰⁹

Ezt követően kitért a vasút jelentőségére, és így érzékeltette Kossuth Ferenc reformjának a következményeit: „A vasút manapság legfontosabb szerve az állami és gazdasági életnek, békében és háborúban egyaránt a vérkeringés szerepét tölti be az ország testén és ezért semmi áldozat sem nagy, midőn annak a célnak az eléréséről van szó, hogy a nap-nap után növekedő vasúti és áru és teherforgalom fennakadás nélkül bonyolítottassék le.

Hogy milyen nagy sikere volt Kossuth Ferencz reformjának, a vasúti hivatalnokok és munkások fizetésemelésének, a

¹⁰⁸ Gyergyó, 1907. augusztus 25.

¹⁰⁹ Gyergyó, 1907. október 20.

méltányos, de energikus szolgálati pragmatikának, azt semmi sem bizonyítja jobban, mint hogy a vasúti munkásság mindenütt letette a közhivatalnoki esküt és nem vett részt a nemzetközi, szocialistáknak október 10-iki munkaszünetében, dacára annak, hogy a vasúti munkások jelentékeny része szocialista alapon van szervezve. Egyes izgatóknak sikerült ugyan az eskü letétele előtt némi zavarókat támasztani, de ezek csak jelentéktelen, múlt jelenségek voltak. A munkásság mihamar észre tért az erélyes rendszabályok hangoztatására, s a fegyelem, a mely nélkül vasúti szolgálat el nem képzelhető, teljes mértékben érvényre jutott.”¹¹⁰

A Gyergyó című lap felelős szerkesztője nem hallgatja el a vasúti szállítással kapcsolatos hiányosságokat sem: „A tavalyi vagonhiány hatása ma is érezhető még, dacára annak, hogy az Olaszországnak kölcsön adott vagonok nagy része visszatért már. A kereskedelmi kormány energikusan fejleszti és szaporítja vagonállományunkat és hogy ebbéli törekvését kellő siker nem koronázza, annak az az oka, hogy hazai vagongyáraink kartellbe lépve olyan árakat kértek, a melyek messze túlhaladják a normális árakat Ez a körülmény késlelteti még most is azt, hogy néhány ezer új vagonot bocsáthassanak a magyar államvasutak a forgalom rendelkezésére. Valóban csak sajnálni való, hogy ilyen okok akadályozzák meg a forgalom könnyű és gyors lebonyolítását. A nyár folyamán kevésbé érezte hatását a szénhiány, de most, hogy közeledik a téli időszak és rohamosan nagyobbodik a vasutakon a szénszállítás, kilátás van ismét arra, hogy a szénhiány sem marad el, hacsak a

¹¹⁰ Gyergyó, 1907. október 20.

legrövidebb időn belül a szükségelt mennyiségű vagonokat nem tudjuk rendelkezésére bocsátani. Ez idő szerint Fiúmében vesztegel jó néhány ezer métermázsangol szén, a mely vesztegelésnek az oka az, hogy a fiumei vonalon ilyen nagymennyiségű árut rövid időn belül elszállítani képesek még nem vagyunk.

Ez a hiányosság pedig nemcsak annak tudható be, hogy kevés a vagon, hanem annak is, hogy egyes főforgalmi vonalaink, mint ilyen például a Budapest-fiumei is, nincsenek a világforgalmi vonalak módjára berendezve, holott az egyes sínpár már régen nem elegendő a nagy forgalom lebonyolítására. Szükséges, hogy minden nagyobb forgalmú vasúti vonalunkat kettős sínpárra rendezzük be, mert máskülönben állandó lesz a szállító közönség részéről a panasz és az állomásokon és vonalakon a zűrzavar.¹¹¹

Székelyföldnek, főleg pedig Gyergyószentmiklósnak az országos vasúthálózatba való beépülését Orel Dezső már érzelmi alapon közelítette meg. „Fegyverharczok és diplomáciai nyomás erőszakolja ki a kultúra kiskorúinál, a sárga keleten, vagy a szerecsenföldek égető homoktengerein át az aczél sínpárokat, a melyen, mint valami varázsos ártérián, élettéren beszivárog az emberi művelődés, vele a magasabb érdekek és szükségletek, az általános eszmei kierősödés: a kultúra.

Most, hogy nálunk belevisít sípja a rengetegegbe, bizvást kimondhatjuk, hogy a székelység óriás egy lépéssel közeledett a nyugat felé: behat már ide is ezentúl a nagy világ zaja, küzdelme, melyből győztesen kikerülni érdem és dicsőség.

¹¹¹ Gyergyó, 1907. október 20.

Egy nagy kínai falat döntött le a vasút, egy elszigetelt földrészt oldott fel az évezredes zárlat alól.”¹¹²

A következőkben körülírta a vasút fontosságát a gyergyóiak számára: „Mert nézzük, mi nekünk a vasút!

Mielőtt néznénk, vegyük figyelembe, hogy érdekeinket, melyeken jólétünk és boldogságunk épül, mi okozza, befolyásolja, kiépítésében mi a közreható.

Tagadhatatlan, hogy csak az élvezheti az életet, annak javait, a ki azt ismeri, azoknak birtokában van. Az élet magában üres szekér, melyet így üresen vonszolni megvetendő egy foglalkozás, azonban megrakni javakkal, feldíszíteni a szépnek és nemesnek, a jónak ezrével s úgy vinni: ez az, a mit szép életnek, boldog, tartalmas életnek nevezünk, a többi még ha aranyba fullad is, hitványság... Jelenti az anyagi jólétemelkedést, a mennyiben könnyíti, sőt sok tekintetben lehetővé teszi értékeink beváltását pénzre: jelenti hozzákapcsolódásunkat a művelt részekhez, vagyis jelenti a civilizációt. A minék épen ideje.

Nézzünk végig a mi helyzetünkön és nem telik benne kedvünk, az bizonyos. Mert a mit mi csinálunk, bizony – áldás, dicséret és dicsőség legyen a kivételeknek – bizony csak utánzás kellő értelem és szakszerűség nélkül: kapkodunk újítások, reformok: civilizáció után, felhalmozunk sok lim-lomot, ráununk mindenre s odahagyunk mindent: kesergünk és jajveszékelünk a sok hiába való költségen: ötlet-ötlet után, nagy hang, aranyhegyek, Kánaán megígéretes utána letörés, kiábrándulás, csömör, szegyen.”¹¹³

¹¹² Gyergyó, 1907. december 1.

¹¹³ Gyergyó, 1907. december 1.

Orel Dezső szinte költőien fohászzkodott a vasút kiépítéséért: „Jöjj te vasút! Évtizedeink reménykedésének gyermeke s vált meg bennünket. Sivíts bele rengetegeknek visszhangos mélyébe, zúgj, zakatolj: kattogó kerekeid, dohogó futásod hozzon ide új világot, új, egészen új világot! Lássunk embereket, a kik tudják s értik a kor szavát, hogy megtanítsanak bennünket élni. Megtanítsanak, hogy mint kell a fából kincseket faragni, az iparművészetben, mint a kőből, mint sok mindenből, a mink van. Hogy ha majd piacra visszük holmiainkat csodálkozzanak rajtuk.

S aztán, bizony kívánatos volna, ha nemcsak a divat s a sekélyes bohózatok iránt érdeklődnénk, de valamelyest emelkednék is szellemi színvonalunk. Hozd ezt is hozd, mint szétvitted eddig mindenüvé, kiket irigyelünk vagy majmolunk.”¹¹⁴

Orel Dezső felismerte azt a veszélyt, melyet az osztrákok és a magyarországi kisebbségek folytattak a magyarság hírnevének a lejáratásában, mind a magyar nép civilizációs értékeinek a lekicsinylésében, mind pedig a magyar állam nemzetiségi politikájával kapcsolatban. „Éppenséggel nem mondhatjuk, - írja Orel Dezső, A külföld rólunk című vezércikkében - hogy ebben a tekintetben jó hírnévnek örvidenénk a külföldön. A nagy német, francia és angol lapokat legtöbbsnyire Bécsből informálják a magyar viszonyokról és hogy ezek a híradások legtöbbször tendenciózusan elferdített rosszakaratú közlemények, azt tudja minden magyar újságolvasó. Sajnos azonban, a külföldi olvasó ezt nem tudja és miután az ellenkezőjét nem olvassa, kénytelen kellelten elhiszi a rágalmat. Ha meg is jele-

¹¹⁴ Gyergyó, 1907. december 1.

nik hébe-hóba rólunk egy, az igazságnak megfelelő közlemény, ezt nyomban még annak a lapnak hasábjain megczáfolják a mi ellenségeink. Így történt ez legutóbb azzal a könyvvel, melyet az Eighty Club magyarországi látogatásáról adtak ki Londonban. Ebben a könyvben jóakarató tárgyilagossággal tárgyalják a magyar viszonyokat. Súlyosan ellentmond azonban az e könyvről írott kritika, a mely nyomban a könyv megjelenése után egy előkelő angol napilapban jelent meg. El van mondva abban a kritikai cikkben az, hogy Magyarország Európa legelmaradottabb államainak egyike, melyben a nemzetiségek borzasztóan el vannak nyomva és a munkásság jólétével senki nem törődik. Ez a cikk alaposan devalválta a rólunk megjelent jó könyv értékét. Csak sajnálhatjuk ezt az után a nagy ünnepelés és még nagyobb költség után, a melyet az Eighty Club magyarországi látogatása alkalmával áldoztunk. Kárba vesztett ez a sok áldozat, nem csak azért, mert a külföldi közvéleményt nem tudtuk, helyesen fölvilágosítani, hanem azért is, mert a látogatások tulajdonképpeni célját sem értük el. Ez a cél abban állott, hogy megteremtsük a nexust Magyarország és a vállalkozó angol tőke között, hogy az itt hozzájáruljon gyáripárunk fellendítéséhez. Eddig nem tudunk semmit sem arról, hogy az angol tőke valamit csinálni akarna Magyarországon. Csak sajnálkozhatunk a fölött, hogy az illetékes körök nem tudnak találni kellő módot arra, hogy a külföldet helyesen felvilágosítsák a magyar viszonyokról. Pedig ez éppenséggel nem nehéz dolog. A Balkán államokban sokkal czifrább viszonyok vannak, mint nálunk, az európai sajtó mégis óvakodik a hazug, túlzott hírek közlésétől, de óvakodnak maguk az illető levelezők is.

Szerbiában például napirenden van az, hogy az olyan lap tudósítók, a kik Szerbiáról hazug és túlzott híreket kürtölnek világgá, egyszerűen kitoloncolják az országból. Éppen egy magyarországi újságíróval, a ki egy nagy német lapnak belgrádi levelezője volt, esett meg, hogy szerb katonatisztek, félholtra verték, a miért a szerb hadseregről lekicsinylő tudósítást közölt a német lapban. Nálunk hemzsegnek a külföldi tudósítók, a kik nyakra-főre gyártják az ellenünk irányuló, hazánknak ártani akaró közleményeket, melyek aztán az európai közvéleményt megtévesztik hazánkat illetőleg. Szabadon járnak-kelenek és gazdagodnak nálunk az ilyen urak, a kiket a kis Szerbiából már réges-régen kipofoztak volna.

Nálunk azonban a legnemzetibb kormány alatt – a hangzatosnál hangzatosabb jelszavak mellett nem csak előbbre nem mentünk e tekintetben, de megértük azt is, hogy míg a külföld egyrésze lenéz, másrésze pedig sajnálattal lekicsinyel, addig saját országházunkban szemtől-szembe vágják fejünkhöz a mázsás gorombaságokat büntetés nélkül.

Elképzelni sem lehet rajtunk kívül államot, mely ezeket eltűrné. E tekintetben Magyarország egyedül áll.¹¹⁵

Orel Dezsőnek a magyarság külföldi megítélésével kapcsolatos írása jelzi, hogy városunk kiváló értelmiségije felismerte, hogy a népünkről alkotott téves tájékoztatások igen nagy veszélyeket jelentenek a jövő szempontjából. A trianoni békeszerződés alkalmával ennek a több évtizeden át tartó magyar

¹¹⁵ Gyergyó, 1907. május 5.

ellenes hangulatkeltésnek az eredményeként is osztották fel 1920-ban Magyarországot.

Orel Dezsőt 1907. december 20-án választották meg Gyergyószentmiklós polgármesterének. Mint polgármester, igen nagy pesszimizmussal tekintett az 1908-as esztendő elébe. A magyarság jövőjével kapcsolatban reménytelennek látszott: „A magyar nemzet helyzete sohasem volt rózsás, – írja az 1907-es esztendő utolsó vezércikkében – mert rokontalanul állunk a nagy európai családban. Történelmünk igazolja, hogy nem egyszer úgy volt, hogy az egész világ összeesküdött Magyarország ellen, de mi a küzdelmek állandó fergetegében mégis megmaradtunk, még is vagyunk és mint magyarok bírjuk az uralmat ebben a szép országban.

Most is úgy vagyunk, hogy gonosz elemek esküdtek össze ellenünk. A nemzetiségi kérdés soha nem volt olyan veszedelmes, mint most. Agitációjuk abban merült ki ez idő szerint, hogy maszlagokat a külföldi sajtónak adják be, s akad sajnos elég számos, neves orgánus, a melyek hazug rágalmaknak helyt adnak. Ennek tudható be, hogy a külföld hangulata a magyarokkal szemben mind kedvezőtlenebbé válik, a mi nem lehet ránk nézve közömbös.”¹¹⁶

A társadalmi elégedetlenségek kérdéskörét reálisan a következőképpen közelítette meg: „Idehaza, bent az országban, pedig nem csak a nemzetiségi, hanem a szociális kérdés is leköti az erőnket. Igaz, hogy az elmúlt évben a szociális izgatás nem volt olyan nagymérvű, mint az 1906. évben s ez idő

¹¹⁶ Gyergyó, 1907. december 29.

szerint teljesen elcsendesedettnek tekinthető a szociáldemokráta izgatás. Ez az eredmény hatáságaink szigorúságának, a belügyminiszter erélyes intézkedéseinek tudható be. Persze ezzel még nem mondtuk azt, hogy nálunk már sikerült leszámolni a szociáldemokráciával: fel fog az még támadni újult erővel, talán még ebben az esztendőben, hogy újabb galibákat csináljon, de ha továbbra is ilyen erélyesen veszik elejét a törvényellenes izgatásnak, mint az idén, akkor a szociáldemokráta agitáció soha nem fog nagyobb gondokat okozni.”¹¹⁷

Orel Dezsőt főleg a magélhetési körülmények rosszabbodása aggasztotta: „Súlyos jelensége volt ennek az esztendőnek, s az még ma is – vallja vezércikkében –, a túlságos drágaság. Az 1863-ik ínséges esztendő óta nem volt ilyen magas az élelmiszerek ára, s nincsen kilátás arra, hogy ez a drágaság egyhamar megszűnjék. A drágaság ellen akciózt indított most a kormány, számos gazdasági intézményünk, de sikeres ez az akció csak akkor lesz, ha az élelmiszerek exportját megnehezítik. Erre azonban az agrárius elemek tiltakozása miatt nincsen kilátás.

A magélhetés is mind nehezebbé válik. Az értelmiségi pályákon mind nagyobb lesz a verseny, kereskedelmünk és iparunk sem fejlődik, örülnünk kell, hogy csak stagnál és nem hanyatlik.”¹¹⁸

Az elkésztő közelmúlt és jelen érzékeltetése mellett mégis optimizmust próbál sugalni a Gyergyó lap olvasóinak. Mint

¹¹⁷ Gyergyó, 1907. december 29.

¹¹⁸ Gyergyó, 1907. december 29.

írja: „Egészséges ország és egészséges nép vagyunk s meg tudunk küzdeni a bujákkal és nehézségekkel. Csak maradjon meg önbizalmunk.”¹¹⁹

Befejezésül magyarságuk megtartására szólítja fel az ország lakosságát, mert szerinte csak így lehet leküzdeni a nehézségeket. „Maradjunk meg mindig és minden körülmények között magyaroknak, – szólítja meg honfitársait – nemcsak szavainkban, de lelkünkben, gondolkodásunkban is. A hazafias nemzeti eszme mindenütt a világon előtérbe nyomul, leginkább azokban az államokban, a hol a nemzetközi szociáldemokrácia elhatalmasodott. Látjuk, hogy a francziák és németek, ez a két vezető kulturnemzet milyen energikusan veri vissza a nemzetköziek támadásait.”¹²⁰

Bár a város vezetése igen nagy kihívás elé állította Orel Dezsőt, Gyergyószentmiklós kiváló egyénisége a következő években is folytatta a Gyergyó című lap szerkesztését. Mi azonban az 1907-es esztendei vezércikkein keresztül közelítettük a gyergyói magyar nép sorsproblémái iránti elkötelezettségét. Vezércikkei révén a Gyergyó című lapot elkötelezettségével és gondolataival sikerült kiemelnie azon vidéki sajtóorgánumok közül, melyek csupán a helyi eseményekről tudósítottak.

A magyar nép sorskérdéseinek a megfogalmazása, írói munkássága önérzetes hozzáállást jelképez, mely a magyar nép sorsával kapcsolatos felelős magatartásáról tanúskodik.

¹¹⁹ Gyergyó, 1907. december 29.

¹²⁰ Gyergyó, 1907. december 29.

A népesség alakulása

Gyergyószentmiklós lakossága 1850 és 1910 közötti időszakban jelentősen gyarapodott. A népességnövekedés a következő számadatokkal mutatható ki:

Év	1850	1867	1891	1893	1901	1910
Lakosság	5362	7223	6111	6104	7417	8905

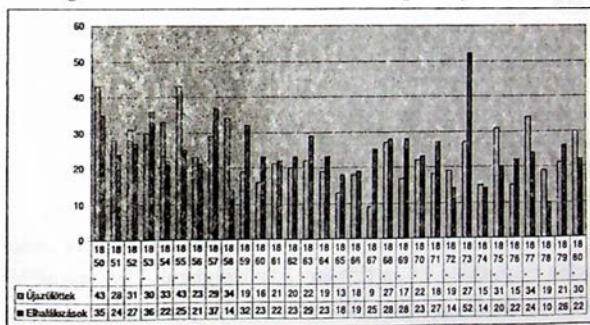
Gyergyószentmiklós lakossága 60 esztendő alatt 3543 személlyel növekedett. Ez a gyarapodás kapcsolatban volt a gyermekelhalálozások csökkenésével is. Ha a természetes szaporulatot követjük, akkor láthatjuk, hogy a gyermekáldás növekedése, az elhalálozások csökkenése mind az örmény, mind pedig a székely katolikus közösség esetében nyomon követhető.

Az örmény közösség esetében a természetes szaporulat a következő volt:

Év	Újszülöttek	Elhalálozottak	Növekedés	Csökkenés
1850.	43	35	8	-
1851.	28	24	4	-
1852.	31	27	4	-
1853.	30	36	-	6
1854.	33	22	11	-
1855.	43	25	18	-
1856.	23	21	2	-
1857.	29	37	-	8
1858.	34	14	20	-
1859.	19	32	-	13
1860.	16	23	-	7
1861.	21	22	-	1
1862.	20	23	-	3

1863.	22	29	-	7
1864.	19	23	-	4
1865.	13	18	-	5
1866.	18	19	-	1
1867.	9	25	-	16
1868.	27	28	-	1
1869.	17	28	-	11
1870.	22	23	-	1
1871.	18	27	-	9
1872.	19	14	5	-
1873.	27	52	-	25
1874.	15	14	1	-
1875.	31	20	11	-
1876.	15	22	-	7
1877.	34	24	10	-
1878.	19	10	9	-
1879.	21	26	-	5
1880.	50	22	8	-

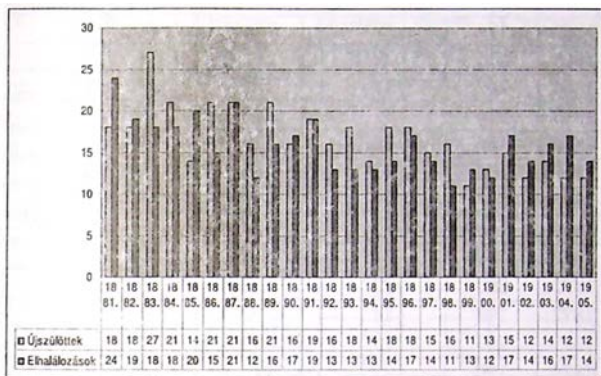
Az 1850 és 1880 közötti időszakban a gyergyószentmiklósi örmény közösség már 19 személlyel csökkent. Ennek a helyzetnek grafikai ábrázolása a következő képet adja:

Természetes növekedés vagy csökkenés 1881-1905 között:

Év	Újszülöt- tek	Elhalálo- zottak	Növeke- dés	Csökke- nés
1881.	18	24	-	6
1882.	18	19	-	1
1883.	27	18	9	-
1884.	21	18	3	-
1885.	14	20	-	6
1886.	21	15	6	-
1887.	21	21	0	0
1888.	16	12	4	-
1889.	21	16	5	-
1890.	16	17	-	1
1891.	19	19	0	0
1892.	16	13	3	-
1893.	18	13	5	-
1894.	14	13	1	-
1895.	18	14	4	-
1896.	18	17	1	-
1897.	15	14	1	-
1898.	16	11	5	-
1899.	11	13	-	-
1900.	13	12	1	-
1901.	15	17	-	2
1902.	12	14	-	-
1903.	14	16	-	2
1904.	12	17	-	5
1905.	12	14	-	2

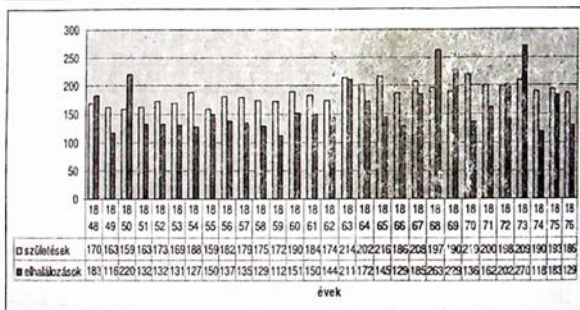
Az 1881 és 1905 közötti időszakban nagyon csekély gyarodás mutatható ki az örmény közösségben. A 23 személlyel való növekedés grafikonon a következőképpen mutat:

A székely (katolikus) közösség esetében a születések és az elhalálozások aránya így alakult:

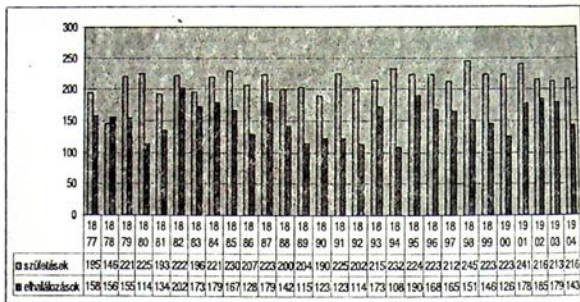
Év	Újszülöttek	Törvénytelen újszülöttek	Elhalálozottak	Növekedés	Csökkenés
1848.	170	2	183		13
1849.	163	8	116	47	
1850.	159	8	220		61
1851.	163	11	132	31	
1852.	173	20	132	41	
1853.	169	13	131	38	
1854.	188	27	127	61	
1855.	159	25	150	9	
1856.	182	23	137	45	
1857.	179	26	135	44	
1858.	175	33	129	46	
1859.	172	27	112	60	
1860.	190	20	151	39	
1861.	184	33	150	34	

1862.	174	27	144	30	
1863.	214	27	211	3	
1864.	202	41	172	30	
1865.	216	37	145	71	
1866.	186	28	129	57	
1867.	208	33	185	23	
1868.	197	21	263		66
1869.	190	22	229		39
1870.	219	21	136	83	
1871.	200	22	162	38	
1872.	198	24	202		4
1873.	209	18	470		261
1874.	190	22	118	72	
1875.	193	20	183	10	
1876.	186	25	129	57	
				969	445

A majdnem egy generációt kitevő időszak – 28 esztendő – születéseinek és elhalálozásainak bemutatása után rátérünk az 1877-től 1904-ig terjedő korszak természetes növekedésének a születések és az elhalálozások tükrében való bemutatására:

Év	Újszülöttek	Törvénytelen újszülöttek	Elhalálozottak	Növekedés	Csökkenés
1877.	195	35	158	37	
1878.	146	20	156		10
1879.	221	36	155	66	
1880.	225	29	114	111	
1881.	193	25	134	59	
1882.	222	40	202	20	
1883.	196	19	173	23	
1884.	221	24	179	42	
1885.	230	23	167	63	
1886.	207	23	128	79	
1887.	223	35	179	44	
1888.	200	20	142	58	
1889.	204	29	115	89	
1890.	190	19	123	67	
1891.	225	14	123	102	
1892.	202	15	114	88	
1893.	215	14	173	42	
1894.	232	23	108	124	
1895.	224		190	34	
1896.	223		168	55	
1897.	212		165	47	
1898.	245		151	94	
1899.	223		146	77	
1900.	223		126	97	
1901.	241		178	63	
1902.	216		185	31	
1903.	213		179	34	
1904.	216		143	73	
			2272	1028	

Ha a születések és halálozások alakulását figyeljük, rájöhettünk arra, hogy 1848-1904 között a székely katolikus közösség 2234 személlyel emelkedett, míg az örmény közösség lélekszáma csupán 4 egyénnel bővült. Ha a XIX. század végi és a XX. század első éveinek népességyarapodását figyeljük, akkor megállapíthatjuk, hogy természetes szaporulat révén a növekedés csupán a székely katolikus közösségnek köszönhető. Ha a természetes szaporulat mértékét a bevándorlás arányával szeretnénk összehasonlítani, megállapíthatjuk, hogy a növekedés 66,23 százaléka a születéseknek köszönhető, míg 33,77 százaléka a más helységekből való beköltözésnek.

Gyergyószentmiklós tehát a XIX. század második felében és a XX. század első éveiben vonzó településnek számított.

Megpróbáltuk nyomon követni az említett időszakban a nősülendő férfiak és a férjhez menő nők korát is, mely a következőképpen mutatott:

1849	Férj	Feleség	1850	Férj	Feleség
1	33	22	1	25	20
2	24	23	2	20	20
3	52	52	3	24	23
4	26	22	4	20	19
5	38	28	5	23	27
6	22	22	6	32	30
7	24	18	7	21	19
8	23	19	8	26	22
9	24	22	9	20	20
10	23	19	10	25	23
11	22	18	11	23	20
12	22	20	12	30	26
13	23	20	13	34	30
14	23	24	14	54	30
15	22	20	15	27	22
16	23	24	16	25	22
17	32	32	17	26	20
18	23	19	18	29	22
19	63	59	19	22	18
20	50	39	20	54	40
21	23	21	21	20	20
22	23	23	22	55	45
23	23	26	23	38	23
24	24	20	24	56	53
25	25	19	25	23	22
26	26	23	26	28	20
27	27	26	27	22	22
28	28	20	28	40	23
			29	25	35
			30	28	20
			31	27	30
			32	24	19
1851	Férj	Feleség	1852	Férj	Feleség
1	65	42	1	26	20
2	56	55	2	60	47
3	31	25	3	30	24
4	40	24	4	29	24

1851	Férj	Feleség	1852	Férj	Feleség
5	40	30	5	55	48
6	40	21	6	25	26
7	32	24	7	25	20
8	26	20	8	29	27
9	50	34	9	25	22
10	30	27	10	29	23
11	52	50	11	22	22
12	48	42	12	40	23
13	43	23	13	24	23
14	50	52	14	25	23
15	29	26	15	23	21
16	33	30	16	46	43
17	30	20	17	28	19
18	24	18	18	28	25
19	24	19	19	22	21
20	23	20	20	37	28
21	31	22	21	40	30
22	27	22	22	25	30
			23	25	18
			24	26	19
			25	45	40
			26	36	22
			27	26	24
1853	Férj	Feleség	1854	Férj	Feleség
1	32	33	1	27	39
2	27	17	2	32	26
3	23	20	3	24	18
4	24	24	4	26	20
5	28	22	5	26	24
6	48	28	6	36	20
7	33	45	7	24	24
8	50	38	8	35	28
9	39	40	9	28	20
10	28	18	10	24	20
11	24	17	11	33	28
12	26	25	12	37	24

1853	Férj	Feleség	1854	Férj	Feleség
13	27	21	13	24	21
14	32	22	14	27	21
15	76	65	15	57	56
16	37	33	16	34	27
17	25	29	17	21	22
18	26	31	18	38	36
19	39	24	19	23	18
20	23	17	20	30	18
21	31	20	21	24	18
22	28	17			
23	29	27			
24	30	26			
25	32	20			
26	45	28			
27	29	20			
28	42	36			
29	25	24			
30	30	25			
31	30	23			
32	26	23			
33	28	21			
34	23	19			
35	25	22			
36	23	21			
37	41	31			

1855	Férj	Feleség	1856	Férj	Feleség
1	36	30	1	23	20
2	26	22	2	26	20
3	25	23	3	27	28
4	27	22	4	28	25
5	28	26	5	27	18
6	23	25	6	33	26
7	30	25	7	36	26
8	32	28	8	34	32
9	39	24	9	25	25
10	32	22	10	28	28

1855	Férj	Feleség	1856	Férj	Feleség
11	25	18	11	30	22
12	56	42	12	24	20
13	40	24	13	35	23
14	34	30	14	41	28
15	25	23	15	62	32
16	24	19	16	29	35
17	30	23	17	48	38
18	23	24	18	26	24
19	26	22	19	31	26
20	40	25	20	28	24
21	25	19	21	24	20
22	64	54	22	38	24
23	28	22	23	42	44
24	24	21	24	33	43
25	48	40	25	27	26
26	27	25	26	25	22
27	32	32	27	28	24
28	25	25			
29	25	19			
30	30	28			
31	24	26			
32	23	23			
33	25	30			

1857	Férj	Feleség	1858	Férj	Feleség
1	51	34	1	33	25
2	26	27	2	36	28
3	34	26			
4	26	28			
5	31	23			
6	27	22			
7	27	24			
8	36	19			
9	24	26			
10	24	26			
11	25	17			
12	50	32			
13	20	18			

14	71	69
15	26	21
16	30	26
17	26	33
18	27	20

1859	Férj	Feleség	1860	Férj	Feleség
1	32	34	1	23	30
2	27	24	2	26	23
3	26	25	3	32	26
4	25	24	4	25	23
5	26	36	5	-	-
6	23	32	6	25	23
7	36	30	7	29	20
8	24	18	8	33	33
9	28	20	9	35	33
10	23	25	10	27	22
11	30	30	11	44	25
12	35	31	12	29	22
13	33	28	13	43	33
14	23	20	14	23	31
15	30	27	15	39	23
16	24	20	16	35	26
17	33	29	17	33	27
18	32	23	18	30	23
19	24	23	19	29	32
20	43	25	20	34	27
21	47	33	21	29	33
22	26	16	22	25	20
23	25	24	23	23	18
24	24	23	24	24	23
25	29	26	25	28	23
26	22	20	26	24	24
27	32	25	27	28	20
28	30	27	28	37	24
			29	36	26
			30	31	23
			31	29	27

1859	Férj	Feleség	1860	Férj	Feleség
			32	28	29
			33	33	33
			34	27	18
			35	28	26
			36	43	33
			37	34	24
			38	37	25
			39	34	28
			40	53	35
			41	32	23
1861	Férj	Feleség	1862	Férj	Feleség
1	31	21	1	31	27
2	28	23	2	48	51
3	30	31	3	61	46
4	23	22	4	33	24
5	65	51	5	23	22
6	29	27	6	34	23
7	28	25	7	34	40
8	37	24	8	23	23
9	24	35	9	27	24
10	28	21	10	30	21
11	35	22	11	23	21
12	28	27	12	25	24
13	28	28	13	23	23
14	26	26	14	28	36
15	23	23	15	39	32
16	25	23	16	34	18
17	55	31	17	29	18
18	23	21	18	30	26
19	33	22	19	53	35
20	28	27	20	41	20
21	23	22	21	28	29
22	23	19	22	39	32
23	30	26	23	40	31
24	29	20	24	23	38
25	24	-	25	32	42
26	37	39	26	24	22

[Erdélyi Magyar Adatbank]

1861	Férj	Feleség	1862	Férj	Feleség
27	23	22	27	35	28
28	26	25	28	39	23
29	31	31	29	31	31
30	24	21	30	34	33
31	26	25	31	27	35
32	24	23	32	26	22
33	35	21	33	36	29
34	34	31	34	51	27
35	30	29	35	28	24
			36	27	31
			37	27	24
			38	47	44
			39	24	24
			40	26	23

1863	Férj	Feleség	1864	Férj	Feleség
1	38	22	1	32	32
2	33	28	2	33	24
3	22	22	3	27	22
4	55	40	4	33	27
5	33	25	5	52	52
6	28	29	6	24	27
7	27	21	7	23	23
8	24	25	8	24	22
9	21	26	9	46	30
10	31	24	10	37	26
11	30	24	11	31	31
12	25	24	12	45	42
13	30	32	13	26	23
14	26	25	14	26	22
15	32	32	15	27	22
16	26	38	16	33	37
17	39	25	17	23	21
18	46	42	18	40	44
19	29	25	19	33	30
20	43	42	20	33	37
21	48	23	21	25	22

1863	Férj	Feleség	1864	Férj	Feleség
22	26	20	22	23	21
23	29	22	23	23	25
24	24	22	24	27	26
25	65	44	25	23	27
26	39	23	26	27	23
27	24	18	27	30	22
28	38	27	28	22	17
29	25	23	29	56	31
30	28	27	30	27	19
31	22	24	31	24	22
32	24	22	32	64	64
33	33	25	33	31	25
34	33	23	34	54	44
35	25	21	35	26	27
36	21	25	36	27	19
37	26	20	37	26	24
38	36	21	38	23	23
39	32	26	39	28	22
40	45	30			
41	29	22			

1865	Férj	Feleség	1866	Férj	Feleség
1	34	36	1	25	22
2	23	17	2	26	23
3	30	26	3	25	26
4	24	28	4	31	18
5	33	25	5	34	19
6	34	29	6	27	22
7	25	23	7	32	25
8	25	24	8	31	35
9	26	25	9	21	20
10	29	28	10	28	19
11	24	29	11	22	17
12	32	28	12	24	22
13	25	18	13	22	23
14	30	25	14	23	20
15	31	29	15	33	23

1865	Férj	Feleség	1866	Férj	Feleség
16	27	24	16	60	60
17	25	26	17	26	19
18	32	26	18	47	35
19	31	36	19	29	23
20	26	21	20	26	28
21	33	31	21	25	20
22	60	42	22	42	28
23	26	29	23	24	29
24	26	20	24	27	25
25	35	30	25	28	29
26	26	21	26	44	46
27	24	27	27	24	18
28	31	29	28	22	19
29	22	20	29	30	31
30	44	22	30	41	41
31	27	26	31	24	25
32	56	38	32	25	24
33	35	40	33	30	19
34	32	26	34	26	23
35	32	28	35	26	22
36	33	31	36	36	20
37	23	23	37	32	18
38	55	55	38	29	23
39	34	43	39	28	21
40	35	28	40	48	30
41	34	34	41	23	26
42	26	19			
43	55	30			
44	30	29			
45	60	48			
46	31	21			
47	38	25			
48	24	22			
49	49	49			
50	28	20			
51	32	26			
52	24	22			

1867	Férj	Feleség	1868	Férj	Feleség
1	25	21	1	33	25
2	24	24	2	29	27
3	45	43	3	41	30
4	29	24	4	28	24
5	35	29	5	33	27
6	36	35	6	30	25
7	25	21	7	35	23
8	50	39	8	32	28
9	27	20	9	33	23
10	25	26	10	26	20
11	29	24	11	27	27
12	30	21	12	28	27
13	29	21	13	26	25
14	27	22	14	28	25
15	50	31	15	25	19
16	53	39	16	26	26
17	34	34	17	29	30
18	23	24	18	28	27
19	54	53	19	27	20
20	25	23	20	52	46
21	28	24	21	50	31
22	28	24	22	30	16
23	31	27	23	26	24
24	31	25	24	23	22
25	28	23	25	26	24
26	31	32	26	29	19
27	23	29	27	26	22
28	42	30	28	31	21
29	30	20	29	44	20
30	31	31	30	28	30
31	36	37	31	24	16
32	25	17	32	54	35
33	22	19	33	30	29
34	31	16	34	25	20
35	32	31	35	33	24
36	31	24	36	28	27
37	22	18	37	27	22
38	26	24	38	52	41

1867	Férj	Feleség	1868	Férj	Feleség
39	32	22	39	30	17
40	23	26	40	40	31
41	26	18	41	34	25
42	61	42	42	30	23
43	23	26	43	43	30
44	31	35	44	24	18
45	28	20	45	43	24
46	25	18	46	31	27
47	34	30	47	54	46
			48	32	35
			49	25	23
			50	29	23
			51	27	20
			52	32	30
			53	29	25
			54	30	28
			55	32	22
			56	58	42
			57	32	21
			58	24	20
			59	32	23
			60	28	19
1869	Férj	Feleség	1870	Férj	Feleség
1	55	57	1	24	23
2	23	18	2	25	24
3	24	23	3	29	25
4	24	22	4	27	21
5	43	38	5	35	47
6	28	23	6	26	26
7	23	22	7	51	42
8	23	21	8	29	24
9	27	28	9	23	17
10	29	28	10	26	20
11	23	25	11	25	22
12	24	23	12	26	21
13	34	22	13	25	21

1869	Férj	Feleség	1870	Férj	Feleség
14	42	24	14	27	23
15	25	21	15	25	18
16	28	20	16	24	22
17	32	21	17	28	27
18	29	23	18	24	27
19	60	43	19	25	23
20	23	29	20	26	30
21	56	42	21	29	22
22	25	18	22	24	23
23	50	39	23	24	23
24	26	21	24	26	23
25	32	49	25	34	23
26	28	23	26	31	18
27	29	24	27	22	23
28	28	24	28	40	36
29	32	22	29	23	35
30	26	21	30	28	21
31	28	32	31	29	24
32	23	22	32	27	17
33	26	21	33	25	20
34	30	25	34	25	30
35	24	22	35	24	18
36	35	29	36	23	32
37	25	20	37	23	27
38	26	24	38	29	25
39	40	30	39	29	18
40	25	22	40	23	21
41	24	24	41	32	31
42	25	23	42	24	21
43	24	21	43	26	24
44	25	21	44	32	22
45	49	41	45	23	26
46	22	21	46	26	18
47	26	21	47	61	42
48	24	20	48	23	26
49	26	25	49	31	35
50	31	20	50	28	20

1869	Férj	Feleség	1870	Férj	Feleség
51	26	25	51	25	18
52	24	33	52	32	30
1871	Férj	Feleség	1872	Férj	Feleség
1	24	27	1	22	23
2	29	17	2	32	33
3	25	21	3	25	26
4	24	19	4	26	27
5	22	16	5	26	31
6	32	21	6	29	26
7	27		7	30	24
8	29	26	8	26	28
9	35	22	9	25	17
10	38	33	10	29	27
11	32	23	11	23	21
12	35	26	12	30	30
13	27	40	13	22	22
14	30	42	14	24	22
15	32	19	15	27	18
16	49	29	16	26	24
17	26	27	17	23	25
18	24	38	18	29	24
19	63	41	19	30	28
20	44	38	20	35	17
21	33	16	21	25	21
22	29	27	22	28	21
23	30	30	23	40	32
24	27	26	24	44	28
25	33	31	25	22	17
26	58	44	26	27	22
27	28	20	27	28	27
28	28	21	28	25	23
29	28	20	29	27	19
30	26	27	30	25	23
31	27	23	31	25	22
32	24	25	32	28	28
33	29	23	33	26	22

1871	Férj	Feleség	1872	Férj	Feleség
34	27	27	34	34	23
35	27	22	35	38	46
			36	33	23
			37	35	20
			38	24	32

1873	Férj	Feleség	1874	Férj	Feleség
1	27	31	1	33	32
2	31	36	2	24	21
3	24	23	3	23	18
4	27	23	4	37	22
5	27	20	5	43	28
6	36	31	6	53	43
7	25	18	7	34	22
8	28	21	8	50	39
9	30	19	9	41	39
10	35	26	10	39	43
11	23	25	11	43	33
12	25	23	12	23	23
13	31	35	13	46	30
14	33	23	14	24	29
15	24	27	15	29	20
16	22	20	16	26	22
17	24	19	17	30	28
18	34	26	18	47	47
19	26	21	19	24	18
20	29	22	20	29	28
21	50	24	21	34	38
22	32		22	22	23
23	25	29	23	28	20
24	24	24	24	25	21
25	23	21	25	39	18
26	28	24	26	31	27
27	26	39	27	52	38
28	24	26	28	32	23
29	29	22	29	25	25
30	25	22	30	39	36
31	57	32	31	35	25

1873	Férj	Feleség	1874	Férj	Feleség
32	23	19	32	38	50
33	35	23	33	53	40
34	26	26	34	40	25
35	27	24	35	33	18
36	32	27	36	33	20
37	41	39	37	43	37
38	35	20	38	34	39
39	27	19	39	34	32
40	29	20	40	23	16

41	26	27
42	32	23
43	27	31
44	28	30
45	23	20
46	27	20
47	28	30
48	50	26
49	24	30
50	48	32
51	37	19
52	24	33
53	43	40

1875	Férj	Feleség	1876	Férj	Feleség
1	48	51	1	31	27
2	29	28	2	33	36
3	26	39	3	28	26
4	30	26	4	25	18
5	27	23	5	31	29
6	29	31	6	23	27
7	47	24	7	29	25
8	29	21	8	29	22
9	26	28	9	27	26
10	26	25	10	36	19
11	25	34	11	24	32
12	26	27	12	35	29
13	25	23	13	54	40

1875	Férj	Feleség	1876	Férj	Feleség
14	31	24	14	31	20
15	25	29	15	29	30
16	33	29	16	28	22
17	24	26	17	65	55
18	52	27	18	32	32
19	28	33	19	30	22
20	30	27	20	23	17
21	25	22	21	24	21
22	26	18	22	22	20
23	36	26	23	25	20
24	23	20	24	27	24
25	27	19	25	22	22
26	30	22	26	24	24
27	38	50	27	25	25
28	26	28	28	26	24
29	32	21	29	23	21
30	24	24	30	20	24
31	36	36	31	29	26
32	24	22	32	39	21
33	26	23	33	24	21
34	29	18	34	28	25
35	39	40	35	26	17
36	32	20	36	24	22
37	32	25	37	25	27
			38	28	25
			39	27	22

1877	Férj	Feleség	1878	Férj	Feleség
1	31	21	1	28	22
2	46	34	2	23	21
3	27	23	3	23	21
4	24	23	4	26	22
5	28	27	5	28	19
6	23	20	6	44	34
7	26	29	7	27	17
8	30	54	8	23	16

1877	Férj	Feleség	1878	Férj	Feleség
9	48	47	9	22	20
10	28	21	10	28	23
11	27	23	11	25	26
12	22	22	12	31	21
13	24	18	13	27	19
14	46	44	14	29	21
15	32	32	15	47	41
16	51	27	16	27	27
17	24	23	17	27	23
18	35	32	18	31	28
19	28	20	19	50	35
20	35	35	20	27	25
21	24	22	21	28	22
22	25	18	22	36	25
23	30	23	23	25	22
24	26	17	24	23	25
25	44	34	25	25	20
26	24	25	26	25	20
27	42	19	27	25	24
28	23	18	28	28	24
29	22	21	29	25	28
30	28	21	30	31	21
			31	29	20
			32	32	18
			33	32	23
			34	24	20
			35	26	26
			36	28	24
			37	30	19
			38	30	20
			39	27	22
			40	24	19
			41	27	22
			42	25	29
			43	28	26
			44	29	25

1879	Férj	Feleség	1880	Férj	Feleség
1	30	22	1	23	22
2	27	22	2	32	35
3	33	29	3	27	19
4	24	18	4	31	25
5	24	22	5	32	24
6	22	20	6	22	23
7	28	26	7	26	21
8	22	23	8	28	21
9	25	21	9	23	21
10	26	23	10	24	20
11	40	39	11	28	20
12	22	22	12	21	22
13	47	44	13	23	24
14	37	26	14	25	20
15	47	30	15	33	25
16	19	18	16	33	23
17	25	22	17	27	17
18	53	49	18	25	27
19	29	19	19	31	40
20	22	17	20	34	27
21	20	19	21	36	24
22	26	22	22	25	29
23	30	22	23	22	20
24	39	34	24	33	22
25	26	22	25	27	30
26	25	25	26	60	27
27	35	30	27	30	30
28	25	21	28	46	31
29	27	23	29	29	25
30	24	23	30	31	22
31	29	20	31	23	31
32	26	21	32	24	22
33	26	26	33	26	18
34	23	22	34	34	19
35	26	21	35	33	21
36	43	30	36	28	24

1879	Férj	Feleség	1880	Férj	Feleség
37	24	22	37	56	30
			38	54	57
			39	29	42
			40	31	27
			41	25	24

1881	Férj	Feleség	1882	Férj	Feleség
1	41	28	1	34	27
2	27	19	2	22	17
3	23	20	3	34	38
4	36	34	4	29	20
5	22	19	5	38	32
6	26	27	6	26	19
7	24	19	7	27	18
8	24	30	8	25	18
9	28	22	9	24	19
10	23	19	10	25	19
11	22	17	11	20	18
12	39	40	12	24	18
13	24	21	13	26	18
14	22	20	14	25	16
15	25	19	15	27	26
16	24	24	16	27	23
17	28	28	17	28	25
18	24	22	18	30	17
19	29	20	19	28	21
20	41	35	20	26	18
21	36	32	21	23	18
22	23	22	22	62	45
23	23	30	23	27	33
24	28	23	24	28	19
25	25	21	25	26	19
26	60	55	26	22	23
27	23	26	27	43	41
28	30	23	28	26	17
29	32	30	29	27	18
30	35	29	30	26	23

1881	Férj	Feleség	1882	Férj	Feleség
31	50	56	31	36	22
32	27	24	32	24	20
33	26	23	33	23	18
34	23	28	34	50	46
35	23	19	35	23	17
36	30	27	36	24	17
37	45	27	37	24	22
38	40	19	38	26	22
39	22	21	39	27	26
40	38	20	40	22	19
41	28	26	41	47	22
42	26	22	42	26	23
43	26	17			
44	27	19			
45	20	21			
46	20	22			
47	32	20			
48	26	26			
49	26	39			
50	30	28			
51	25	24			

1883	Férj	Feleség	1884	Férj	Feleség
1	40	40	1	23	16
2	27	25	2	25	20
3	42	42	3	35	18
4	28	36	4	55	54
5	24	18	5	29	23
6	26	25	6	26	20
7	45	28	7	27	20
8	25	22	8	27	26
9	31	32	9	28	20
10	25	22	10	27	19
11	24	22	11	34	20
12	27	26	12	27	14
13	24	20	13	25	24
14	26	24	14	26	28

1883	Férj	Feleség	1884	Férj	Feleség
15	26	30	15	26	27
16	23	20	16	27	18
17	23	19	17	50	30
18	25	20	18	27	21
19	46	26	19	28	19
20	25	20	20	24	22
21	30	25	21	28	19
22	75	60	22	27	20
23	29	27	23	33	17
24	60	57	24	42	38
25	23	22	25	49	26
26	28	25	26	25	21
27	33	29	27	25	20
28	40	20	28	40	26
29	55	29	29	30	22
30	65	25	30	40	25
31	22	18	31	21	18
32	56	53	32	25	23
33	38	24	33	28	20
34	28	24	34	28	24
35	22	20	35	29	23
36	25	24	36	42	21
37	26	23	37	25	22
38	26	23	38	26	23
39	34	24	39	30	20
40	59	20	40	25	27
41	28	25	41	24	24
42	28	27	42	34	16
43	24	25	43	38	20
44	30	25	44	26	16
45	31	26	45	25	20
46	41	25	46	26	21
47	24	20	47	25	20
48	23	17	48	23	18
49	25	22	49	23	20
50	43	42	50	27	23
51	26	29	51	24	21

1883	Férj	Feleség	1884	Férj	Feleség
52	30	27	52	26	20
53	24	20	53	37	22
54	23	20	54	26	22
55	24	20	55	33	38
56	27	25			
57	52	50			
58	35	23			
59	41	34			
60	30	20			

1885	Férj	Feleség	1886	Férj	Feleség
1	25	22	1	28	27
2	38	36	2	26	22
3	26	24	3	29	22
4	40	30	4	28	19
5	25	20	5	27	25
6	43	42	6	41	23
7	25	24	7	28	19
8	29	43	8	26	25
9	27	26	9	28	22
10	25	23	10	40	20
11	30	25	11	48	23
12	25	21	12	24	22
13	26	19	13	38	36
14	28	22	14	48	28
15	29	24	15	25	20
16	21	22	16	22	26
17	23	22	17	37	19
18	26	19	18	28	23
19	25	18	19	26	19
20	22	21	20	27	22
21	21	20	21	47	46
22	26	20	22	27	20
23	29	20	23	26	34
24	60	55			
25	24	21			
26	24	22			
27	23	21			

[Erdélyi Magyar Adatbank]

1885	Férj	Feleség	1886	Férj	Feleség
28	37	23			
29	34	19			
30	31	36			
31	32	22			
32	60	56			
33	25	20			
34	32	27			

1887	Férj	Feleség	1888	Férj	Feleség
1	26	22	1	27	20
2	27	24	2	30	21
3	44	27	3	55	40
4	27	21	4	27	24
5	23	17	5	26	26
6	29	23	6	26	19
7	26	22	7	25	23
8	30	28	8	27	24
9	32	24	9	26	27
10	26	24	10	42	20
11	36	22	11	35	26
12	36	27	12	26	32
13	28	28	13	32	22
14	24	24	14	45	44
15	27	20	15	35	24
16	40	34	16	24	23
17	39	26	17	32	18
18	38	34	18	30	23
19	24	22	19	38	21
20	31	23	20	24	21
21	23	19	21	26	18
22	30	17	22	27	27
23	26	19	23	28	24
24	27	20	24	30	17
25	49	26	25	24	17
			26	27	22
			27	30	21
			28	39	22
			29	23	24

1887	Férj	Feleség	1888	Férj	Feleség
			30	24	20
			31	31	22
			32	23	21
			33	23	19
			34	32	41
			35	26	18
			36	25	21
			37	28	25
1889	Férj	Feleség	1890	Férj	Feleség
1	26	25	1	28	28
2	26	21	2	30	27
3	40	27	3	25	21
4	28	22	4	26	25
5	24	28	5	26	23
6	28	23	6	29	24
7	27	20	7	27	21
8	24	25	8	31	25
9	34	30	9	26	31
10	28	28	10	24	20
11	23	26	11	35	40
12	24	24	12	25	22
13	30	23	13	27	21
14	28	28	14	27	20
15	23	23	15	28	21
16	36	35	16	27	23
17	26	19	17	28	22
18	29	23	18	29	23
19	37	30	19	52	49
20	32	28	20	25	25
21	25	25	21	23	23
22	27	28	22	25	20
23	55	61	23	22	20
24	26	19	24	25	23
25	28	20	25	28	33
26	28	25	26	58	44
27	28	24	27	41	30

[Erdélyi Magyar Adatbank]

1889	Férj	Feleség	1890	Férj	Feleség
28	23	20	28	29	27
29	30	24	29	25	25
30	24	29	30	28	22
31	25	19	31	23	20
32	46	36	32	24	19
33	23	20	33	21	25
34	23	21	34	26	23
35	24	20	35	22	20
36	32	19	36	27	21
37	24	20	37	33	29
38	25	21	38	32	27
39	38	37	39	54	35
40	24	26	40	26	18
41	28	35	41	27	23
42	23	21	42	23	20
43	25	22	43	42	19
44	23	20	44	26	22
45	27	37	45	28	21
46	25	21	46	25	28
47	23	22	47	31	23
48	29	22	48	28	27
49	26	25			
50	28	22			
51	28	33			
52	29	18			
53	25	27			

1891	Férj	Feleség	1892	Férj	Feleség
1	26	25	1	47	29
2	25	25	2	28	24
3	38	21	3	28	23
4	26	20	4	24	20
5	35	24	5	26	21
6	26	24	6	26	21
7	31	18	7	28	23
8	27	18	8	28	20

1891	Férj	Feleség	1892	Férj	Feleség
9	28	25	9	28	24
10	27	24	10	24	24
11	27	20	11	25	21
12	33	33	12	31	28
13	26	23	13	25	23
14	51	37	14	26	21
15	33	22	15	23	22
16	30	25	16	33	21
17	29	21	17	25	23
18	33	30	18	24	24
19	32	27	19	32	20
20	30	22	20	26	23
21	30	25	21	25	35
22	25	20	22	25	26
23	30	22	23	22	18
24	26	30	24	23	18
25	22	22	25	26	22
26	35	22	26	30	18
27	32	42	27	26	25
28	24	20	28	26	21
29	25	20	29	24	31
30	23	20	30	27	18
31	25	20	31	27	19
32	32	20	32	23	22
33	25	22	33	34	17
34	29	19	34	26	23
35	26	22	35	24	25
36	29	26	36	27	23
37	26	28	37	26	42
38	26	22	38	27	23
39	25	20			
40	25	20			
41	24	21			
42	47	39			
43	76	50			

[Erdélyi Magyar Adatbank]

1893	Férj	Feleség	1894	Férj	Feleség
1	34	26	1	52	47
2	26	18	2	22	19
3	29	26	3	28	21
4	26	19	4	27	22
5	24	23	5	24	24
6	25	28	6	29	23
7	26	30	7	28	24
8	24	23	8	24	31
9	37	24	9	27	18
10	28	18	10	38	22
11	29	18	11	26	23
12	29	26	12	23	19
13	29	26	13	25	22
14	32	23	14	26	19
15	23	18	15	23	22
16	33	19	16	23	19
17	26	23	17	25	19
18	23	20	18	24	20
19	60	60	19	23	23
20	23	22	20	26	23
21	23	20	21	47	27
22	24	23	22	28	19
23	27	20	23	24	17
24	25	25	24	24	21
25	26	17	25	35	24
26	25	22	26	25	19
27	38	37	27	25	19
28	25	21	28	24	22
29	24	24	29	28	17
30	29	26	30	26	20
31	30	30	31	43	21
32	46	40	32	34	22
33	25	30	33	44	35
34	24	22	34	24	20
35	23	20	35	24	21
			36	27	25
			37	26	19

1895	Férj	Feleség	1896	Férj	Feleség
1	47	20	1	24	23
2	25	18	2	35	23
3	30	30	3	27	17
4	58	53	4	26	21
5	31	19	5	24	18
6	29	23	6	23	18
7	27	22	7	68	55
8	25	21	8	24	21
9	26	20	9	35	24
10	32	22	10	30	24
11	34	21	11	28	23
12	29	22	12	22	19
13	31	25	13	27	23
14	30	28	14	30	25
15	28	25	15	24	20
16	25	21	16	29	28
17	27	21	17	49	39
18	40	31	18	29	21
19	28	19	19	23	24
20	30	21	20	24	22
21	25	18	21	32	44
22	27	25	22	38	42
23	27	26	23	32	26
24	24	18	24	23	21
25	29	25	25	34	24
26	26	18	26	21	20
27	26	27	27	22	20
28	26	23	28	55	-
29	28	25	29	24	20
30	25	22	30	26	29
31	67	-	31	29	20
			32	45	24
			33	22	19
			34	27	22
			35	25	18
			36	27	18
			37	27	24
			38	44	21

[Erdélyi Magyar Adatbank]

			39	22	23
			40	35	23
			41	35	24
			42	27	24
			43	52	19
			44	57	21
			45	52	58
			46	32	50
			47	47	23
			48	32	28
1897	Férj	Feleség	1898	Férj	Feleség
1	26	23	1	24	25
2	24	17	2	24	28
3	-	27	3	23	17
4	23	17	4	25	-
5	31	27	5	26	20
6	23	18	6	25	22
7	23	23	7	33	23
8	29	26	8	26	22
9	26	36	9	61	54
10	26	20	10	47	38
11	23	26	11	26	21
12	55	57	12	40	25
13	26	22	13	30	21
14	24	19	14	67	50
15	25	26	15	28	20
16	27	23	16	29	20
17	31	20	17	41	28
18	55	-	18	25	19
19	25	20	19	23	20
20	25	25	20	30	22
21	23	19	21	37	23
22	37	20	22	24	18
23	23	20	23	33	20
24	31	21	24	23	21
25	31	30	25	26	23
26	25	19	26	25	22
27	32	23	27	24	18

28	27	21	28	33	24
29	29	21	29	26	26
30	29	23	30	24	22
31	27	21	31	52	53
32	26	22	32	26	26
33	24	19	33	39	30
34	28	18	34	45	27
35	27	21	35	33	19
36	39	24	36	27	26
37	23	19	37	27	22
38	25	20	38	26	16
39	25	21	39	50	55
40	26	21	40	25	19
41	23	21	41	23	20
42	26	22	42	27	16
43	24	21	43	31	42
44	27	20			
45	28	19			
46	27	16			
47	23	43			
48	74	48			

1899	Férj	Feleség	1900	Férj	Feleség
1	28	18	1	28	22
2	26	23	2	23	21
3	38	31	3	30	20
4	26	25	4	28	23
5	25	18	5	24	23
6	27	17	6	26	26
7	27	20	7	27	31
8	26	23	8	32	23
9	29	21	9	25	18
10	28	24	10	31	20
11	28	36	11	27	23
12	30	42	12	34	19
13	22	23	13	27	25
14	35	20	14	25	18
15	26	24	15	31	20
16	26	21	16	26	19

17	28	26	17	51	32
18	39	25	18	30	19
19	40	39	19	21	22
20	47	27	20	27	16
21	29	28	21	25	22
22	30	37	22	24	22
23	31	17	23	24	28
24	25	21	24	26	25
25	24	17	25	30	26
26	27	18	26	30	19
27	52	42	27	25	17
28	26	23	28	38	29
29	25	19	29	55	51
30	25	21	30	30	20
31	33	20	31	25	21
32	29	21	32	23	21
33	27	26	33	36	25
34	25	21	34	23	27
35	23	27	35	24	20
36	26	20	36	24	20
37	39	18	37	23	23
38	27	19	38	28	21
39	44	50	39	27	25
40	26	26	40	26	16
41	28	25	41	29	21
42	28	21	42	27	22
43	24	20			
44	22	22			
45	22	19			
46	22	19			
47	24	23			
48	28	27			
49	23	29			
50	27	30			
51	29	24			
52	27	19			

1901	Férj	Feleség	1902	Férj	Feleség
1	40	38	1	33	21
2	25	23	2	24	21
3	27	21	3	24	16
4	26	17	4	31	21
5	26	19	5	38	38
6	27	24	6	28	20
7	22	25	7	53	32
8	28	24	8	26	28
9	32	24	9	37	17
10	49	50	10	27	18
11	65	50	11	30	24
12	25	26	12	26	39
13	56	54	13	45	20
14	24	23	14	28	27
15	26	21	15	25	20
16	23	21	16	23	21
17	26	19	17	29	22
18	75	54	18	48	20
19	35	26	19	28	27
20	28	20	20	31	21
21	24	21	21	26	20
22	46	37	22	58	56
23	26	23	23	51	21
24	67	54	24	28	22
25	37	25	25	26	27
26	29	23	26	28	21
27	28	20	27	28	19
28	26	25	28	25	20
29	25	20	29	23	19
30	31	23	30	34	25
31	24	26	31	61	56
32	22	19	32	30	28
33	27	25	33	30	19
34	27	19			
35	24	24			
36	30	25			
37	25	24			

38	27	22
39	23	21
40	26	22
41	22	24
42	29	24

1903	Férj	Feleség	1904	Férj	Feleség
1	62	54	1	23	19
2	26	23	2	24	26
3	29	27	3	25	18
4	30	23	4	31	20
5	30	24	5	29	22
6	28	21	6	25	19
7	29	21	7	30	25
8	26	21	8	38	28
9	43	54	9	25	21
10	44	20	10	34	21
11	24	22	11	24	23
12	29	29	12	26	23
13	27	24	13	25	24
14	31	19	14	64	56
15	39	26	15	31	24
16	24	33	16	24	19
17	39	42	17	26	23
18	24	23	18	29	24
19	25	23	19	33	
20	25	22	20		16
21	27	23	21	30	26
22	30	24	22	24	24
23	25	23	23	23	22
24	30	20	24	24	17
25			25	26	24
26	65	58	26	23	26
27	31	22	27	26	19
28	23	20	28	21	23
29	54	22	29	26	24
30	34	24	30	25	30

31	24	19	31	25	19
32	28	24	32	35	18
33	29	20	33	24	21
34	29	30	34	26	19
35	32	19	35	21	20
36	26	19	36	24	19
37	26	19	37	60	60
38	42	22	38	27	23
			39	34	22
			40	29	23
			41	50	49
			42	29	20
			43	31	22
			44	28	19
			45	28	19
			46	35	33
			47	29	27

A nősülendő férfiak, illetve a férjhez menendő nők közötti életkori különbségek táblázatba foglalva a következőképpen mutatnak:

1849 Feleségek kora Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	4	16 alatt	0	18	0
1-2	6	16-17	0	19-20	0
3-5	9	18-20	10	21-22	4
6-10	3	21-22	5	23-25	14
11-15	2	23-25	5	26-30	3
16-20	-	26-30	3	31-35	2
21-25	-	31-35	1	36-40	1
26-30	-	36-40	1	41-45	0
-1-2	2	41-45	0	46-50	1
-3-5	1	46-50	0	51-60	1
		51 fölött	2	61 fölött	1

1850

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	4	16 alatt	0	18	0
1-2	6	16-17	0	19-20	4
3-5	10	18-20	12	21-22	3
6-10	5	21-22	6	23-25	9
11-15	2	23-25	4	26-30	8
16-20	1	26-30	6	31-35	2
21-25	1	31-35	1	36-40	2
26-30	0	36-40	1	41-45	0
-1-2	0	41-45	1	46-50	0
-3-5	2	46-50	0	51-60	4
-6-10	1	51 fölött	1	61 fölött	0

1851

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	0	16 alatt	0	18	0
1-2	2	16-17	0	19-20	0
3-5	6	18-20	5	21-22	0
6-10	8	21-22	3	23-25	3
11-15	0	23-25	4	26-30	5
16-20	4	26-30	4	31-35	4
21-25	1	31-35	1	36-40	3
26-30	0	36-40	0	41-45	1
-1-2	1	41-45	2	46-50	3
-3-5		46-50	1	51-60	2
-6-10		51 fölött	2	61 fölött	1

1852

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	1	16 alatt	0	18	0
1-2	6	16-17	0	19-20	0
3-5	6	18-20	5	21-22	2

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
6-10	9	21-22	5	23-25	8
11-15	2	23-25	8	26-30	9
16-20	1	26-30	5	31-35	0
21-25	0	31-35	0	36-40	4
26-30	0	36-40	1	41-45	1
-1-2	1	41-45	1	46-50	1
-3-5	1	46-50	2	51-60	2
-6-10	0	51 fölött	0	61 fölött	0

1853

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	1	16 alatt	0	18	0
1-2	4	16-17	4	19-20	0
3-5	7	18-20	6	21-22	0
6-10	12	21-22	6	23-25	9
11-15	6	23-25	7	26-30	14
16-20	2	26-30	5	31-35	5
21-25	0	31-35	4	36-40	3
26-30	0	36-40	3	41-45	3
-1-2	2	41-45	1	46-50	2
-3-5	2	46-50	0	51-60	0
-6-12	1	51 fölött	1	61 fölött	1

1854

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	1	16 alatt	0	18	0
1-2	3	16-17	0	19-20	0
3-5	4	18-20	8	21-22	1
6-10	8	21-22	3	23-25	6
11-15	2	23-25	3	26-30	6
16-20	1	26-30	4	31-35	4
21-25	0	31-35	0	36-40	3

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
26-30	0	36-40	2	41-45	0
-1-2	1	41-45	0	46-50	0
-3-5		46-50	0	51-60	1
-6-12	1	51 fölött	1	61 fölött	0

1855

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	3	16 alatt	0	18	0
1-2	5	16-17	0	19-20	0
3-5	8	18-20	4	21-22	0
6-10	9	21-22	6	23-25	13
11-15	3	23-25	12	26-30	9
16-20	1	26-30	7	31-35	4
21-25	0	31-35	1	36-40	4
26-30	0	36-40	1	41-45	0
-1-2	3	41-45	1	46-50	1
-3-5	1	46-50	0	51-60	1
-6-12		51 fölött	1	61 fölött	1

1856

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	2	16 alatt	0	18	0
1-2	3	16-17	0	19-20	0
3-5	8	18-20	5	21-22	0
6-10	6	21-22	2	23-25	5
11-15	3	23-25	7	26-30	11
16-20	0	26-30	7	31-35	5
21-25	0	31-35	3	36-40	2
26-30	1	36-40	1	41-45	2
-1-2	2	41-45	2	46-50	1
-3-5	0	46-50	0	51-60	0
-6-10	2	51 fölött	0	61 fölött	1

1857

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	0	16 alatt	0	18	0
1-2	2	16-17	1	19-20	1
3-5	4	18-20	3	21-22	0
6-10	4	21-22	2	23-25	3
11-15	0	23-25	2	26-30	8
16-20	3	26-30	6	31-35	2
21-25	0	31-35	3	36-40	1
26-30	0	36-40	0	41-45	0
-1-2	4	41-45	0	46-50	1
-3-5	0	46-50	0	51-60	1
-6-10	1	51 fölött	1	61 fölött	1

1858

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	0	16 alatt	0	18	0
1-2	0	16-17	0	19-20	0
3-5	0	18-20	0	21-22	0
6-10	2	21-22	0	23-25	0
11-15	0	23-25	1	26-30	0
16-20	0	26-30	1	31-35	1
21-25	0	31-35	0	36-40	1
26-30	0	36-40	0	41-45	0
-1-2	0	41-45	0	46-50	0
-3-5	0	46-50	0	51-60	0
-6-10	0	51 fölött	0	61 fölött	0

1859

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	1	16 alatt	0	18	0
1-2	6	16-17	1	19-20	0
3-5	9	18-20	5	21-22	1

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
6-10	6	21-22	0	23-25	9
11-15	1	23-25	10	26-30	9
16-20	1	26-30	7	31-35	6
21-25	0	31-35	4	36-40	1
26-30	0	36-40	1	41-45	1
-1-2	2	41-45	0	46-50	1
-3-5		46-50	0	51-60	0
-6-10	2	51 fölött	0	61 fölött	0

1860

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	3	16 alatt	0	18	0
1-2	6	16-17	0	19-20	0
3-5	5	18-20	5	21-22	0
6-10	16	21-22	2	23-25	8
11-15	2	23-25	14	26-30	13
16-20	3	26-30	10	31-35	11
21-25	0	31-35	9	36-40	4
26-30	0	36-40	0	41-45	3
-1-2	1	41-45	0	46-50	0
-3-5	2	46-50	0	51-60	1
-6-10	1	51 fölött	0	61 fölött	0

1861

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	4	16 alatt	0	18	0
1-2	12	16-17	0	19-20	0
3-5	6	18-20	2	21-22	0
6-10	3	21-22	10	23-25	11
11-15	5	23-25	8	26-30	14
16-20	0	26-30	7	31-35	6
21-25	1	31-35	5	36-40	2

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
26-30	0	36-40	1	41-45	0
-1-2	2	41-45	0	46-50	0
-3-5	0	46-50	0	51-60	1
-6-11	1	51 fölött	1	61 fölött	1

1862

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	4	16 alatt	0	18	0
1-2	5	16-17	0	19-20	0
3-5	8	18-20	3	21-22	0
6-10	7	21-22	5	23-25	8
11-15	3	23-25	11	26-30	12
16-20	3	26-30	6	31-35	9
21-25	2	31-35	8	36-40	5
26-30	0	36-40	3	41-45	1
-1-2	1	41-45	2	46-50	2
-3-5	2	46-50	1	51-60	2
-6-15	5	51 fölött	1	61 fölött	1

1863

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	2	16 alatt	0	18	0
1-2	7	16-17	0	19-20	0
3-5	4	18-20	3	21-22	4
6-10	12	21-22	9	23-25	7
11-15	5	23-25	15	26-30	12
16-20	2	26-30	7	31-35	7
21-25	2	31-35	2	36-40	5
26-30	0	36-40	2	41-45	2
-1-2	4	41-45	3	46-50	2
-3-5	2	46-50	0	51-60	1
-6-12	1	51 fölött	0	61 fölött	1

1864

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	6	16 alatt	0	18	0
1-2	6	16-17	1	19-20	0
3-5	9	18-20	2	21-22	1
6-10	8	21-22	10	23-25	10
11-15	1	23-25	8	26-30	12
16-20	1	26-30	8	31-35	8
21-25	1	31-35	3	36-40	2
26-30	0	36-40	2	41-45	1
-1-2	2	41-45	3	46-50	1
-3-5	5	46-50	0	51-60	3
-6-10		51 fölött	2	61 fölött	1

1865

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	4	16 alatt	0	18	0
1-2	13	16-17	1	19-20	0
3-5	9	18-20	5	21-22	1
6-10	11	21-22	6	23-25	11
11-15	2	23-25	8	26-30	13
16-20	2	26-30	20	31-35	19
21-25	2	31-35	3	36-40	1
26-30	0	36-40	4	41-45	1
-1-2	2	41-45	2	46-50	1
-3-5	6	46-50	2	51-60	5
-6-10	1	51 fölött	1	61 fölött	0

1866

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	2	16 alatt	0	18	0
1-2	4	16-17	1	19-20	0
3-5	9	18-20	12	21-22	4

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
6-10	8	21-22	5	23-25	10
11-15	6	23-25	10	26-30	14
16-20	2	26-30	7	31-35	6
21-25	0	31-35	3	36-40	1
26-30	0	36-40	0	41-45	3
-1-2	7	41-45	1	46-50	2
-3-5	3	46-50	1	51-60	1
-6-10		51 fölött	1	61 fölött	0

1867

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	3	16 alatt	0	18	0
1-2	6	16-17	2	19-20	0
3-5	12	18-20	7	21-22	2
6-10	12	21-22	6	23-25	11
11-15	4	23-25	11	26-30	13
16-20	2	26-30	8	31-35	12
21-25	0	31-35	7	36-40	2
26-30	0	36-40	3	41-45	2
-1-2	4	41-45	2	46-50	2
-3-5	3	46-50	0	51-60	2
-6-10	1	51 fölött	1	61 fölött	1

1868

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	2	16 alatt	0	18	0
1-2	12	16-17	3	19-20	0
3-5	10	18-20	10	21-22	0
6-10	21	21-22	6	23-25	7
11-15	7	23-25	17	26-30	28
16-20	4	26-30	16	31-35	14
21-25	1	31-35	4	36-40	1

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
26-30	0	36-40	0	41-45	4
-1-2	2	41-45	2	46-50	1
-3-5	1	46-50	2	51-60	5
-6-10		51 fölött	0	61 fölött	0

1869

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	1	16 alatt	0	18	0
1-2	13	16-17	0	19-20	0
3-5	17	18-20	6	21-22	1
6-10	7	21-22	17	23-25	20
11-15	5	23-25	15	26-30	17
16-20	2	26-30	5	31-35	6
21-25	0	31-35	2	36-40	1
26-30	0	36-40	2	41-45	2
-1-2	3	41-45	3	46-50	2
-3-5	1	46-50	1	51-60	3
-6-17	3	51 fölött	1	61 fölött	0

1870

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	1	16 alatt	0	18	0
1-2	11	16-17	2	19-20	0
3-5	12	18-20	9	21-22	1
6-10	13	21-22	10	23-25	22
11-15	3	23-25	14	26-30	19
16-20	1	26-30	9	31-35	7
21-25	0	31-35	4	36-40	1
26-30	0	36-40	1	41-45	0
-1-2	1	41-45	2	46-50	0
-3-5	7	46-50	1	51-60	1
-6-12	3	51 fölött	0	61 fölött	1

1871 Feleségek kora Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	2	16 alatt	0	18	0
1-2	3	16-17	3	19-20	0
3-5	6	18-20	4	21-22	1
6-10	8	21-22	5	23-25	5
11-15	5	23-25	4	26-30	17
16-20	2	26-30	10	31-35	7
21-25	1	31-35	2	36-40	1
26-30	0	36-40	3	41-45	1
-1-2	3	41-45	3	46-50	1
-3-5	1	46-50	0	51-60	1
-6-12	3	51 fölött	0	61 fölött	1

1872 Feleségek kora Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	3	16 alatt	0	18	0
1-2	8	16-17	3	19-20	0
3-5	7	18-20	3	21-22	3
6-10	7	21-22	8	23-25	10
11-15	2	23-25	9	26-30	17
16-20	2	26-30	10	31-35	5
21-25	0	31-35	4	36-40	2
26-30	0	36-40	0	41-45	1
-1-2	6	41-45	0	46-50	0
-3-5	1	46-50	1	51-60	0
-6-10	2	51 fölött	0	61 fölött	0

1873 Feleségek kora Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	2	16 alatt	0	18	0
1-2	5	16-17	0	19-20	0
3-5	9	18-20	9	21-22	1

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
6-10	10	21-22	6	23-25	12
11-15	3	23-25	10	26-30	14
16-20	0	26-30	7	31-35	9
21-25	1	31-35	4	36-40	1
26-30	1	36-40	3	41-45	1
-1-2	2	41-45	0	46-50	1
-3-5	5	46-50	0	51-60	1
-6-13	1	51 fölött	0	61 fölött	0

1874

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	3	16 alatt	0	18	0
1-2	5	16-17	1	19-20	0
3-5	8	18-20	10	21-22	1
6-10	11	21-22	5	23-25	11
11-15	9	23-25	7	26-30	10
16-20	3	26-30	11	31-35	11
21-25	2	31-35	6	36-40	7
26-30	0	36-40	9	41-45	5
-1-2	4	41-45	2	46-50	5
-3-5	5	46-50	2	51-60	3
-6-12	3	51 fölött	0	61 fölött	0

1875

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	2	16 alatt	0	18	0
1-2	4	16-17	0	19-20	0
3-5	7	18-20	5	21-22	0
6-10	7	21-22	5	23-25	8
11-15	3	23-25	8	26-30	17
16-20	0	26-30	11	31-35	5
21-25	2	31-35	3	36-40	4

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
26-30	0	36-40	3	41-45	0
-1-2	6	41-45	0	46-50	2
-3-5	3	46-50	1	51-60	1
-6-13	3	51 fölött	1	61 fölött	0

1876

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	4	16 alatt	0	18	0
1-2	7	16-17	2	19-20	1
3-5	10	18-20	5	21-22	2
6-10	8	21-22	10	23-25	12
11-15	2	23-25	8	26-30	14
16-20	2	26-30	9	31-35	6
21-25	0	31-35	2	36-40	2
26-30	0	36-40	2	41-45	0
-1-2	2	41-45	0	46-50	0
-3-5	3	46-50	0	51-60	1
-6-12	1	51 fölött	1	61 fölött	1

1877

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	3	16 alatt	0	18	0
1-2	7	16-17	1	19-20	0
3-5	5	18-20	6	21-22	2
6-10	9	21-22	6	23-25	8
11-15	1	23-25	6	26-30	10
16-20	0	26-30	3	31-35	4
21-25	2	31-35	5	36-40	0
26-30	0	36-40	0	41-45	2
-1-2	1	41-45	1	46-50	3
-3-5	1	46-50	1	51-60	1
-6-24	1	51 fölött	1	61 fölött	0

1878

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	2	16 alatt	0	18	0
1-2	6	16-17	2	19-20	0
3-5	14	18-20	11	21-22	1
6-10	14	21-22	11	23-25	13
11-15	4	23-25	10	26-30	21
16-20	0	26-30	7	31-35	5
21-25	0	31-35	2	36-40	1
26-30	0	36-40	0	41-45	1
-1-2	2	41-45	1	46-50	2
-3-5	2	46-50	0	51-60	0
-6-12	0	51 fölött	0	61 fölött	0

1879

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	3	16 alatt	0	18	0
1-2	9	16-17	1	19-20	2
3-5	16	18-20	6	21-22	4
6-10	5	21-22	14	23-25	9
11-15	2	23-25	5	26-30	13
16-20	1	26-30	7	31-35	2
21-25	0	31-35	1	36-40	3
26-30	0	36-40	1	41-45	1
-1-2	1	41-45	1	46-50	2
-3-5	0	46-50	1	51-60	1
-6-12	0	51 fölött	0	61 fölött	0

1880

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	1	16 alatt	0	18	0
1-2	5	16-17	1	19-20	0
3-5	6	18-20	7	21-22	3

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
6-10	11	21-22	9	23-25	10
11-15	5	23-25	10	26-30	11
16-20	0	26-30	8	31-35	12
21-25	0	31-35	3	36-40	1
26-33	2	36-40	1	41-45	0
-1-2	4	41-45	1	46-50	1
-3-5	4	46-50	0	51-60	3
-6-13	3	51 fölött	1	61 fölött	0

1881

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	3	16 alatt	0	18	0
1-2	9	16-17	2	19-20	2
3-5	15	18-20	13	21-22	4
6-10	9	21-22	9	23-25	15
11-15	2	23-25	6	26-30	17
16-20	2	26-30	14	31-35	3
21-25	1	31-35	3	36-40	5
26-30	0	36-40	2	41-45	3
-1-2	4	41-45	0	46-50	1
-3-5	2	46-50	0	51-60	1
-6-13	4	51 fölött	2	61 fölött	0

1882

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	0	16 alatt	0	18	0
1-2	5	16-17	6	19-20	1
3-5	12	18-20	17	21-22	3
6-10	18	21-22	5	23-25	11
11-15	2	23-25	5	26-30	19
16-20	1	26-30	3	31-35	2
21-25	1	31-35	2	36-40	2

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
26-30	0	36-40	1	41-45	1
-1-2	1	41-45	2	46-50	2
-3-5	1	46-50	1	51-60	0
-6-12	1	51 fölött	0	61 fölött	1

1883

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	2	16 alatt	0	18	0
1-2	13	16-17	1	19-20	0
3-5	25	18-20	15	21-22	2
6-10	5	21-22	5	23-25	18
11-15	3	23-25	18	26-30	19
16-20	4	26-30	11	31-35	5
21-25	0	31-35	2	36-40	3
26-40	3	36-40	2	41-45	5
-1-2	2	41-45	2	46-50	1
-3-5	2	46-50	1	51-60	5
-6-12	1	51 fölött	3	61 fölött	2

1884

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	1	16 alatt	1	18	0
1-2	5	16-17	4	19-20	0
3-5	16	18-20	21	21-22	1
6-10	17	21-22	10	23-25	15
11-15	5	23-25	9	26-30	25
16-20	5	26-30	7	31-35	5
21-25	2	31-35	0	36-40	4
26-30	0	36-40	2	41-45	2
-1-2	3	41-45	0	46-50	2
-3-5	1	46-50	0	51-60	1
-6-12	0	51 fölött	1	61 fölött	0

1885

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	0	16 alatt	0	18	0
1-2	11	16-17	0	19-20	0
3-5	10	18-20	9	21-22	3
6-10	8	21-22	10	23-25	11
11-15	2	23-25	6	26-30	10
16-20	0	26-30	3	31-35	4
21-25	0	31-35	0	36-40	3
26-30	0	36-40	2	41-45	1
-1-2	1	41-45	2	46-50	0
-3-5	1	46-50	0	51-60	2
-6-14	1	51 fölött	2	61 fölött	0

1886

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	0	16 alatt	0	18	0
1-2	6	16-17	0	19-20	0
3-5	4	18-20	7	21-22	1
6-10	6	21-22	5	23-25	2
11-15	0	23-25	5	26-30	13
16-20	4	26-30	3	31-35	0
21-25	1	31-35	1	36-40	3
26-30	0	36-40	1	41-45	1
-1-2	0	41-45	0	46-50	3
-3-5	1	46-50	1	51-60	0
-6-12	1	51 fölött	0	61 fölött	0

1887

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	2	16 alatt	0	18	0
1-2	3	16-17	2	19-20	0
3-5	5	18-20	4	21-22	0

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
6-10	10	21-22	5	23-25	4
11-15	3	23-25	6	26-30	12
16-20	1	26-30	6	31-35	2
21-25	1	31-35	2	36-40	5
26-30	0	36-40	0	41-45	1
-1-2	0	41-45	0	46-50	1
-3-5	0	46-50	0	51-60	0
-6-12	0	51 fölött	0	61 fölött	0

1888

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	2	16 alatt	0	18	0
1-2	4	16-17	2	19-20	0
3-5	9	18-20	8	21-22	0
6-10	11	21-22	10	23-25	9
11-15	4	23-25	9	26-30	17
16-20	2	26-30	4	31-35	6
21-25	1	31-35	1	36-40	2
26-30	0	36-40	1	41-45	2
-1-2	2	41-45	2	46-50	0
-3-5	0	46-50	0	51-60	1
-6-12	2	51 fölött	0	61 fölött	0

1889

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	5	16 alatt	0	18	0
1-2	7	16-17	0	19-20	0
3-5	14	18-20	12	21-22	0
6-10	13	21-22	10	23-25	21
11-15	3	23-25	12	26-30	23
16-20	0	26-30	12	31-35	3
21-25	0	31-35	3	36-40	4

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
26-30	0	36-40	3	41-45	0
-1-2	4	41-45	0	46-50	1
-3-5	4	46-50	0	51-60	1
-6-12	3	51 fölött	1	61 fölött	0

1890

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	4	16 alatt	0	18	0
1-2	6	16-17	0	19-20	0
3-5	17	18-20	10	21-22	3
6-10	12	21-22	10	23-25	12
11-15	2	23-25	14	26-30	23
16-20	1	26-30	8	31-35	5
21-25	1	31-35	3	36-40	0
26-30	0	36-40	1	41-45	2
-1-2	0	41-45	1	46-50	0
-3-5	5	46-50	1	51-60	3
-6-12	0	51 fölött	0	61 fölött	0

1891

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	3	16 alatt	0	18	0
1-2	2	16-17	0	19-20	0
3-5	19	18-20	13	21-22	1
6-10	8	21-22	11	23-25	10
11-15	6	23-25	9	26-30	19
16-20	1	26-30	5	31-35	9
21-25	0	31-35	1	36-40	1
26-30	1	36-40	2	41-45	0
-1-2	1	41-45	1	46-50	1
-3-5	1	46-50	1	51-60	1
-6-12	1	51 fölött	0	61 fölött	1

1892

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	2	16 alatt	0	18	0
1-2	5	16-17	1	19-20	0
3-5	18	18-20	8	21-22	1
6-10	3	21-22	9	23-25	13
11-15	3	23-25	14	26-30	19
16-20	2	26-30	3	31-35	4
21-25	0	31-35	2	36-40	0
26-30	0	36-40	0	41-45	0
-1-2	2	41-45	1	46-50	1
-3-5	0	46-50	0	51-60	0
-6-17	3	51 fölött	0	61 fölött	0

1893

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	4	16 alatt	0	18	0
1-2	6	16-17	1	19-20	0
3-5	11	18-20	10	21-22	0
6-10	8	21-22	4	23-25	15
11-15	3	23-25	8	26-30	13
16-20	0	26-30	9	31-35	3
21-25	0	31-35	0	36-40	2
26-30	0	36-40	2	41-45	0
-1-2	0	41-45	0	46-50	1
-3-5	3	46-50	0	51-60	1
-6-12	0	51 fölött	1	61 fölött	0

1894

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	2	16 alatt	0	18	0
1-2	3	16-17	2	19-20	0
3-5	13	18-20	13	21-22	1

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
6-10	12	21-22	10	23-25	16
11-15	3	23-25	8	26-30	13
16-20	2	26-30	1	31-35	2
21-25	1	31-35	2	36-40	1
26-30	0	36-40	0	41-45	2
-1-2	0	41-45	0	46-50	1
-3-5	0	46-50	1	51-60	1
-6-12	1	51 fölött	0	61 fölött	0

1895

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	1	16 alatt	0	18	0
1-2	3	16-17	0	19-20	0
3-5	9	18-20	8	21-22	0
6-10	13	21-22	9	23-25	6
11-15	2	23-25	7	26-30	17
16-20	0	26-30	4	31-35	4
21-25	0	31-35	1	36-40	1
26-30	1	36-40	0	41-45	0
-1-2	1	41-45	0	46-50	1
-3-5	0	46-50	0	51-60	1
-6-12	0	51 fölött	1	61 fölött	1

1896

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	0	16 alatt	0	18	0
1-2	6	16-17	1	19-20	0
3-5	14	18-20	12	21-22	5
6-10	10	21-22	8	23-25	10
11-15	5	23-25	16	26-30	14
16-20	0	26-30	4	31-35	9
21-25	3	31-35	0	36-40	1

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
26-30	2	36-40	1	41-45	2
-1-2	2	41-45	2	46-50	2
-3-5	2	46-50	1	51-60	4
-6-18	3	51 fölött	2	61 fölött	1

1897

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	2	16 alatt	0	18	0
1-2	2	16-17	3	19-20	0
3-5	18	18-20	15	21-22	0
6-10	14	21-22	12	23-25	19
11-15	3	23-25	7	26-30	18
16-20	1	26-30	6	31-35	5
21-25	0	31-35	0	36-40	2
26-30	1	36-40	1	41-45	0
-1-2	2	41-45	1	46-50	0
-3-5	1	46-50	1	51-60	2
-6-20	2	51 fölött	1	61 fölött	1

1898

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	2	16 alatt	0	18	0
1-2	3	16-17	3	19-20	0
3-5	8	18-20	11	21-22	0
6-10	16	21-22	9	23-25	14
11-15	6	23-25	6	26-30	14
16-20	2	26-30	7	31-35	5
21-25	0	31-35	0	36-40	3
26-30	0	36-40	1	41-45	2
-1-2	2	41-45	1	46-50	2
-3-5	2	46-50	1	51-60	1
-6-12	1	51 fölött	3	61 fölött	2

1899

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	2	16 alatt	0	18	0
1-2	8	16-17	3	19-20	0
3-5	13	18-20	14	21-22	4
6-10	15	21-22	8	23-25	10
11-15	4	23-25	11	26-30	28
16-20	1	26-30	9	31-35	3
21-25	1	31-35	1	36-40	4
26-30	0	36-40	3	41-45	1
-1-2	1	41-45	2	46-50	1
-3-5	2	46-50	1	51-60	1
-6-12	5	51 fölött	0	61 fölött	0

1900

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	2	16 alatt	0	18	0
1-2	7	16-17	3	19-20	0
3-5	9	18-20	12	21-22	1
6-10	12	21-22	10	23-25	14
11-15	7	23-25	9	26-30	19
16-20	1	26-30	5	31-35	4
21-25	0	31-35	2	36-40	2
26-30	0	36-40	0	41-45	0
-1-2	1	41-45	0	46-50	0
-3-5	3	46-50	0	51-60	2
-6-12	0	51 fölött	1	61 fölött	0

1901

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	1	16 alatt	0	18	0
1-2	9	16-17	1	19-20	0
3-5	11	18-20	7	21-22	3

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
6-10	12	21-22	7	23-25	10
11-15	3	23-25	17	26-30	18
16-20	0	26-30	3	31-35	3
21-25	1	31-35	0	36-40	2
26-30	0	36-40	2	41-45	0
-1-2	4	41-45	0	46-50	2
-3-5	1	46-50	2	51-60	1
-6-12	0	51 fölött	3	61 fölött	3

1902

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	1	16 alatt	0	18	0
1-2	5	16-17	2	19-20	0
3-5	5	18-20	10	21-22	0
6-10	12	21-22	9	23-25	6
11-15	2	23-25	2	26-30	15
16-20	1	26-30	5	31-35	4
21-25	2	31-35	1	36-40	2
26-30	2	36-40	2	41-45	1
-1-2	2	41-45	0	46-50	1
-3-5	0	46-50	0	51-60	3
-6-14	1	51 fölött	2	61 fölött	1

1903

Feleségek kora

Férjek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	1	16 alatt	0	18	0
1-2	5	16-17	0	19-20	0
3-5	8	18-20	9	21-22	0
6-10	13	21-22	8	23-25	8
11-15	3	23-25	11	26-30	17
16-20	1	26-30	4	31-35	4
21-25	1	31-35	1	36-40	2

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
26-30	1	36-40	0	41-45	3
-1-2	1	41-45	1	46-50	0
-3-5	1	46-50	0	51-60	1
-6-12	2	51 fölött	3	61 fölött	2

1904

Feleségek kora

Férfek kora

Év Különbségek	Hány esetben	Év	Hány esetben	Év	Hány esetben
0	2	16 alatt	0	18	0
1-2	9	16-17	2	19-20	0
3-5	11	18-20	14	21-22	2
6-10	15	21-22	7	23-25	16
11-15	3	23-25	13	26-30	16
16-20	1	26-30	6	31-35	8
21-25	0	31-35	1	36-40	1
26-30	0	36-40	0	41-45	0
-1-2	2	41-45	0	46-50	1
-3-5	2	46-50	1	51-60	1
-6-12	0	51 fölött	2	61 fölött	1

A férfiek és a feleségek közötti korkülönbségek jelzik, hogy a házastársak között – legalábbis a házasságkötéskor és azt ezt követő időszakban – reális szerelmi kapcsolat létezett. Másrészt azonban továbbra is élt az a szokás, hogy a férfi először felépítette a házáat, vagyis biztosította otthonát, és csak azután vállalta fel a családalapítást.

A fenti különbségek azt is jelzik, hogy sokak számára termőföldjeik, erdőjogaik elvesztése után is, az elszegényedés körülményei közepette a család továbbra is közösség megtartó erejének számított.

Ernek ellenére a születésekre vonatkozó táblázatunkból az is látható, hogy az előző korszakhoz képest a törvénytelen újszülöttek száma jelentősen növekedett, ami a családi élet erkölcsi sérülését, megbomlását jelképezte.

Gyergyószentmiklós az első világháború idején

A magyar politikusok a XX. század elején tudatában voltak az első világháborúban elszenvedhető vereség következményeivel. Tisza Kálmán a szarajevói merénylet után makacsul ellenezte a Szerbia elleni hadműveleteket, és Romániát már kezdettől fogva a központi hatalmak ellenségei közé sorolta. A Tisza kormány azonban tehetetlennek bizonyult a német és az osztrák politikai nyomással szemben, és kénytelen volt vállalni a világháborúban való részvételt.

A háború kitörése után Erdély területén is életbelépett a sajtócenzúra, a hatóságok pedig szigorúan ellenőrizték a postátávíró és a távbeszélő forgalmat. Egész Erdélyben rendkívüli állapotot rendeltek el: korlátozták a megyék közigazgatási hatáskörét, a gyülekezési jogot, felfüggesztették az esküdtbíróságokat. A kormány kénytelen volt alkalmazni a beszolgáltatások rendszerét, kialakult az ármaximálás és a jegyrendszer. Egyes vállalatokat hadiüzemekké nyilvánítottak, a gyárak munkarejének egy részét, pedig ezekbe irányították. A román politikai elit a német és az osztrák kormányon keresztül próbált nyomást gyakorolni a magyar kormányra azért, hogy az erdélyi románok politikai kedvezményekben részesüljenek. Szeptember hónapban Romániából Berlinen keresztül sugalmazták a Habsburg monarchiának Erdély autonómiáját, Bukovinai részének átadását. A német nyomás tovább fokozódott akkor, amikor Károly királytól megtudták, hogy Oroszország odaígérte

454

Erdélyt Romániának.¹ Rövidesen kiderült, hogy Románia semlegessége formális volt, az 1914. október 1-én kötött orosz-román megállapodás már a semlegességért odaigért Romániának Erdélyt és Dél Bukovinát.

Időközben a Román diplomácia nyomása a német diplomáciára oly erős volt, hogy Németország kész volt elfogadni azt a javaslatot, hogy Erdélyt és Bukovinát közös megegyezéssel Románia csapatai szállják meg.² A magyar kormány e nyomás hatására egy külön román miniszteri tisztség létrehozását, néhány román főispán kinevezését, teljes román iskolahálózatot és egy önálló egyetem létrehozását ajánlotta fel az erdélyi románságnak. Sőt, még 40 román választókerület létrehozását is megígérte. A radikális románság nem tartotta elfogadhatónak a magyar kormány felajánlásait, de magyar részről is igen nagy volt az ellenállás ezen engedményekkel szemben.³ Bár ezek a javaslatok nem léptek életbe, Románia megnyeréséért folytatott diplomáciai harc eredményeként az erdélyi románok helyzete a világháború első két évében javult.

Az első világháború eseményeit Gyergyószentmiklós lakói is igen nagy figyelemmel kísérték. Az odafigyelés egyik fő oka a katonai küzdelmekben való nagyszámú részvétel, mind a város, mind a vidék férfi lakossága részéről. Az emberáldozatok nagy száma, a szerbiai és a galíciai fronton is hozzájárult az özvegyasszonyok és az árva gyermekek számának növekedéséhez Gyergyó vidékén. A város két hetilapja, a *Gyergyó*

¹ Erdély története. Budapest. 1987 III. k. 1690-1691

² Erdély története. Budapest. 1987 III. k. 1692

³ Erdély története. Budapest. 1987 III. k. 1692-1693

és a *Csikóármegye* is részletes tudósításokat közölt a főbb hadszínterekről. Mi azonban Gyergyószentmiklós plébános eszerezésének, Szabó Györgynek leírását közöljük a világháború kitörésére vonatkozóan: „A háború kitörését Ferencz Ferdinánd trónörökösünk és feleségének meggyilkolása – a szerb összeesküvők által – előzte meg. A gyilkosságot egy Gavrillo Princip nevű szerb hajtotta végre 1914. június 28-án.

A kettős monarchia a háborút 1914. július 28-án üzentte meg Szerbiának. A részleges mozgósítást csakhamar követte augusztus 1-én az általános, mely általános lelkesedést kelített. 1914. augusztus 5-én a Monarchia megüzente a háborút Oroszországnak.

Tökéletes együttműködés volt és van Németországgal, a hí szövetséggel.

Háború keletkezett Németország és Franciaország között, Németország és Angolország között. Csakhamar Németország megindult hódító útjára Párizs felé Belgiumon át.

Velünk szemben álltak nemcsak Szerbia, hanem Oroszország és Montenegro. Később a hármas Antante-hoz csatlakozott az angolok révén Japán is. November elején a világháborúba bekeveredett Törökország is.

Déli hadseregünk a tegnap, dec. 2-án I. Ferencz József császár születése napján foglalta el Belgrádot, miután Szerbia tetemes részét meghódította.

Most is dacára a hideg téli időnek, minden vonalon folyik a harc...

December vége felé Szerbiából hadseregünk kénytelen volt kivonulni, és Belgrádot is feladni. Eddig még nem tudjuk, mi

volt ezen visszavonulás oka. Az a véleményünk, hogy árulás történt.”⁴

A gyergyói férfiak többsége a 82. székely gyalogezredbe volt besorozva. Ez az ezred a tűzkeresztségen 1914. augusztus 26-án esett át a Dunajována-i ütközetben. A Nyugat lengyelországi hadszíntéren a székely gyalogezrednek a gorlicei áttörése volt a legnevezetesebb, amikor is 1915. május 7-én kierőszakolta az átkelést a Viszloka folyón.

1915. június 14-én az említett gyalogezred székely katonái – köztük a gyergyószentmiklósiak is – a Szán folyó keleti partján kényszerítették menekülésre az orosz hadsereget. A Piskorovicei csatáról az ezred naplójába a következőket jegyezték fel: „Ha az ezred hősiessége egyáltalában rászorulna a magasztalásra, ezzel a fegyvertényével kapcsolatban valóságos dicshimnuszot kellene zengeni.”⁵ 1916-ban a Lucki áttörésnél tűntek ki hősiességükkel. Bár a gyalogezred állásait szétlőtték, a legénység csodálatos vitézséggel harcolt, és ideiglenes visszavonulásra kényszerítette az oroszokat. A székelyek éjjel pihenő nélkül helyreállították szétlőtt fedezékeiket, pótolták lőszerüket, annak ellenére, hogy az ellenség tüzelése nem szűnt meg. A következő nap a keleti hadszíntéren először alkalmazták a pergőtűzet. A székely katonák ebben a helyzetben is vállalták a végletekig a kiállást, annak ellenére, hogy létszámának szinte 90%-át elvesztette: 5330 katonából 718 maradt életben.⁶

⁴ Gyergyószentmiklósi Római Katolikus Plébánia, Domus Historia

⁵ Endes Miklós i.m. 435.

⁶ Endes Miklós i.m.

A gyergyószentmiklósi esperes plébánost a háborúban elesettek nagy száma igencsak elkésérítette. A Domus Historiában igyekezett összeírni az elesetteket. Az általa elkészített részletes leírást is tartalmazó névsor a következő:

„1. Burján András 30 éves, nő, v.k. nyomdász és kereskedő, a harctéren elgyengült és Besztercén kórházban halt el.

2. Balázs József, Józsefé 25 éves legény, földműves

3. Bajna Márton Ferencz, 25 éves legény, földműves

4. Dezső András nő, 25 éves, földműves

5. Kolumbán Venczel, 26 éves, Galíciában esett el.

6. György Fazakas Lajosé, István, 31 éves, házas

7. György Tamás 31 éves, házas, Galícia, Türka, 1915. okt. 15. halt

8. Baricz János, 21 éves, Uzsoki szorosnál, kezei lábai elfagytak, Szatmáron operálták, elhalt. Huszár Károly őrmester, sárvári képviselő volt mellette és azt jelezte, hogy halála hősi és keresztény volt...

9. Magyar János, 25 éves legény, káplár, elesett 1914. nov. 20-án délelőtt 10 órakor Lodznál, a 82. gy. e. 2. batalion 5. századához tartozott. Requiem cum lib. 1915. március 2-án volt érette.

10. Blénessi Mihály, 22 éves legény honvéd, Galíciában esett el 1914. dec. 28-án, Gryboioban temették el dec. 3-án.

11. Kádár István, 33 éves, 9 éves házas, felesége Gál Anna, a szorosnál esett el.

12. Kari Ferencz, 43 éves, nő, 7 gyermeke, a Kárpáti harcokban betegséget kapott, Budapesten a kórházban halt el, ott

is temették el húsvét első napján, április 4-én, szentmise cum libera 1915. ápr. 14-én volt érette.

13. Madaras Lajos, 29 éves, nő, 1 gyermeke, Galíciában esett el 1914. szept. 26-án, 26 éves házaspár, Requiem cum libera IV/15-én

14. Vitos Ladó András, Lajosé, 27 éves, legyengült, szabadságra hazabocsátották, itt halt el 1915. máj. 21-én, eltemették máj. 23-án, Requiem cum libera volt érette máj 26-án.

15. Kercsó Sándor, a galíciái harcterről beteg hozták vissza a munkácsi kórházba sebesülve, ott halt hősi halált, 1915. júl. 2-án, felesége Várteréz Klára. Gyerek nincs, 31 éves, 6 éves házaspár.

16. Angi András, 34 éves, nő, 1 gyermek atyja, Galíciában a munkás osztállyal volt, a kórházban halt el május hóban.

17. Kercsó Venczel

18. Porner Lajos a Kárpáti harcokban esett el, nő, felesége Ferencz Gábor Teréz, 2 gyermek.

19. Zöld Imre, felesége Kercsó Erzsébet, Bukovinában esett el 1915. jan. 12-én.”⁷

A gyergyószentmiklósi esperes plébános az 1915-ös eseményekről is igen tájékozott volt. Ezeket így mutatta be: „1915. március 22-én éhség miatt vitéz és hős hadseregünk hősi kirohanás után kénytelen volt feladni Przemysl várát. Galíciában cirka 44 ezer védő sereg mind orosz fogoly lett.

1915. május 4-én hadseregünk a Kárpátokban megkezdte az offenzívát, s heteken keresztül nyomta vissza az orosz. Galícia tetemes részét visszafoglaltuk és Orosz-Lengyelországot.

⁷ Gyergyószentmiklósi Római Katolikus Plébánia, Domus História

1915. május 23-án az olasz megüzente a háborút a kettős birodalomnak.

1915: a bulgárok mellettünk akcióba léptek, szeptember végén nagy támadást kezdtünk a Szerbek ellen. Belgrádot 1915. októberben elfoglalta a hős hadseregünk és vidékét. A törökök is harcolnak, a Dardanellák elfoglalása nem sikerült

1915. év őszén Montenegrót is egészen elfoglalta vitéz és hős hadseregünk.

A portugálok is megizenték a háborút Németországnak, de Olaszország 1916. július 28-ig még nem izente meg Németországnak.

Hadseregünk Varsót is elfoglalta, visszafoglalta Czernovicot, Demberget, Przemislit is. Az oroszok 1915. karácsony körül próbálkoztak nagy offenzívával, de nem sikerült.”⁸

Szabó György kerületi főesperes a háborús áldozatokkal kapcsolatos névsorának a folytatása a következőképpen mutat: „20. Török András, felesége Kari Anna, 1915. május 15-én esett el Orosz-Lengyelországban, 28 éves, 1 gyermek: Anna

21. Eröss István, felesége Both Anna, hősi halállal kimúlt 1915. jún. 14-én, 32 éves, 5 gyermeke van: Anna 7 éves, István 5 éves, Erzsi 4 éves, Ágnes 1^{1/2} éves, Tamás 3 hetes – 1915. okt. 27-én.

22. Zöld Miklós, felesége Simon Róza, 39 éves hősi halállal (végezte életét) 1915. dec. 25-én Kárpátokban, 1 gyermek, András 3 éves X. 27-én.

23. Málnási (Jamnevsky) József, felesége Siklódi Róza, hősi halála a Kárpátokban volt.

⁸ Gyergyószentmiklósi Római Katolikus Plébánia, Domus História
460

24. Madaras Elekes Balázs, nős, 35 éves, hősi halála 1915. dec. 22-én Orosz-Lengyelországban (történt), súlyosan sebesülve vitték a kórházba, 1 napig élt, 1 gyermeke 4 hónapos.

25. Dezső Ignác Lajos, 24 éves, nőtlen, hősi halála az olasz harctéren 1915. júl. 18-án, vízbe fúlt.

26. Benedek István, őrvezető, felesége Bajkó Lina, 1 gyermek: Pál. Hősi halála 1915. május 29-én Orosz-Lengyelországban Roshurcénél.

27. Polgár Antal, 24 éves, nőtlen.

28. Csörgő Sándor, nős, felesége Márdirosz Anna, Galíciában 1915. márc. 30-án, állítólag tanuk vannak, kik bizonyítják.

29. Kémenes Antal eltűnt.

30. György János, felesége György Anna, 5 gyermek, Németországban tűnt el 1914. aug. havában, semmi hír róla.

31. Bíró Albert, 1915. május 18-án a Kárpáti harctéren.

32. Kémenes András, 21 éves korában, Galíciában, 1915. május 1-én megsebesült, 3-án elhalt a táborig kórházban.

33. Kolumbán Imre, 31 éves, nős, nincs gyermeke.

34. Gergely Ferencz, 24 éves. Lengyelországban 1914. nov. 21-én, a harctéren fegyver golyó főbe találta, szanitér volt.

35. Benedek Sándor, 30 éves, nős, gyermektelen, 1915. május 18-án Galíciában sebesült meg, Budapesten 1915. dec. havában halt el sebében.

36. Palavits Béla, Székelyudvarhelyt halt meg.

37. Gergely Ferencz

38. Kelemen István

39. Meskó András

40. György Ádám

41. Pál József
42. Barabás Ferencz
43. Madaras Tamás
44. Erős Jakab
45. Ferencz Albert
46. Leopold József
47. Pál Péter
48. Orbán Lázár
49. Hideg János
50. Török András
51. Kolumbán Ferencz
52. Várteréz József
53. György Vincze
54. Burján Imre
55. Barabás Sándor
56. Bernád István
57. Blénesi István
58. Márton Venczel ügyvéd, főhadnagy, Lovcsennél a hegyi rohamnál esett el 1916. jan. havában.
59. Burján Albert
60. Blénesi Mihály
70. Bogdán István
71. Málnási Gerő
72. Bakos Ferencz
73. Köllő József
74. Burján Péter
75. Szabó Balázs – 1915. jan. 14-én
76. Sáska István

77. Kémenes Balázs

78. Kémenes Károly

79. Both István

80. Tankó Károly

81. Nagy Elek

82. Buslig Béla

83. Tiltscher Endre a galíciai harctéren 1916. június havában.

84. Csergő József, Galíciában kórházban, gyomorbetegségben (halt meg) 1916. nov. 27, felesége György Éva, 7 gyermeke van.

85. Madaras János, 33 éves, a brassói fronton 1917. jan. 12(-én) sebesülés után halt el, 3 gyermeke van, József 4 éves, Véri 3 éves, Mari 1 éves.

86. Madaras Balázs, felesége Blénesi Franciska

87. Dezső István 1917. ápr. 10-én a komáromi kórházban (halt meg), ott temették ápr. 12-én, 19 éves, nőtlen.

88. Sólyom János 1914. nov. havában, de 1917. máj. 15-ig semmi értesítés sem jött róla, felesége kerestette, de eredménytelenül.

89. Tímár Rezső (?) éves, közjegyző helyettes 1916. dec.... bombavető rohamnál lövést kapott a Sósmezői harctéren, hősi halállal kimúlt. Tehetséges, értékes fiatal volt. Alkoholelles egyesületünk határozott akaratú titkára volt több éven át, az 'Alkoholizmus ellen' folyóiratunk segédszerkesztője huzamos időn át. Nagy hatással és eredménnyel működött a társadalmi téren. Közkezdveltségnek örvendett. Az 'Alkoholizmus ellen' folyóirat 1916. jan. - márcz. számában szép közleményben méltatta ezen szép jövőjű fiatal érdemeit. Áldott legyen emléke. Nyugodjék békében!

90. Máté Tamás, 43 éves, meghalt 1915. aug. 24-én orosz fogságban, 3 gyermeke van, szitakötő volt. Felesége Gál Éva Ditróból.

91. Jánosi Béla

92. Kémenes Miklós

93. Pál György, Pál József és Márton Karolina 22 éves nőlen fia, a romániai harctéren mell lövést kapott és aug. 10-én hősi halált halt, a Szinaichi (valószínű Szinajai) és Carhagen hegyek között Romániában 750 méteres magaslaton van eltemetve. A háború elején két fia tűnt el, kiről eddig semmi hír sem jött, az orosz fronton valószínű, hogy ezek is elhaltak.

94. Nagy Béla, Nagy Antal nyug. vasúti ellenőr és Oláh Berta 23 éves hadnagy fia 1917. aug. 10-én az oláhországi fronton hősi halállal kimúlt. Magura Kazinul magaslát, 605 m magas mellett van eltemetve. Mérnöki pályára készült. Kis ezüstérem, nagy ezüstérem, III. katonai érdem, a kardokkal kitüntetésre van javaslatba hozva halála után. A requiem 1917. aug. volt cum lib. és gyászbeszéddel.

95. Blénesi András Károlyé, 29 éves korában 1914. szept. havában esett (el) Galíciában, felesége van, 1 gyermeke van: András 1911. évben született. Pál Sándor felszegi Pán Sándor fia temette el, ő tett keresztet is neki, 4 muszka halott közé temették, 6 van egy sírban, 2 magyar és 4 orosz, Berszán Anna, alfalvi, a felesége.

96. Blénesi József Antal, Károlyé 1916. évben esett el galíciái orosz fronton Orosz-Lengyelországban, katonai társai, szárhegyiek és gyergyóalfalviak temették el, nő, Laczkó Anna szárhegyi, 5 gyermeke van: Balázs 8 éves, Róza 4 éves, Anna 2

éves, Veronika 2 éves. Mind a nagyatyjuknál vannak a gyermekek, s az anyák gondolják.

97. Angi Imre Józsefé, 25 éves, házas, felesége Ferencz Anna, nincs gyermek, meghalt 1915. márczius havában a galíciai harctéren.

98. Angi Miklós, előbbi testvére, 35 éves, felesége Nagy Róza, az remetei, nincs gyermek, elesett harctéren 1917. júl. 31-én.

99. Lukács Ferencz, anyja Lukács Erzsébet, Sólyom András felső isk. utca 7 (szám), legény volt, a Kárpátokban esett (el) 1916. máj. havában.

100. Székely Géza, nős, gyermektelen, asztalos, mint sebesült a kórházban halt el.

101. Balázs Ferencz Venczelé

102. Balázs Venczel

103. Burján Albert, Galiciában 1915. máj. 8.

104. Burján Mihály Besztercebányán a kórházban halt el, 1916. aug. 9.

105. Burján Balázs Pozsonyban halt el 1917. jan. 7.

(A főesperes úr valószínű átugrott négy számot és a szöveghűség megtartásáért az ő számozását közöljük).

109. Madaras Tamás, 18 éves korában Orosz-Lengyelországban esett el 1914. nov. 28-án.

110. Török András 82. e. (-zred), 22. század szakaszvezető, hősi halált halt 1915. máj. 11-én, 224 veszteségi lajstrom 224 sz. alatt van bevezetve.

111. Bíró Albert, 1917. május. 18, egy golyó fején találta.

112. Benedek András, kinek neje Csergő Anna, nincs gyermek, circa 32 éves, elesett 1917. július 19-én, Byszki faluért

vívott harcban. A rohamcsapathoz tartozott, roham közben esett rá a gránát. Akkor egyszerre hárman estek el.

113. Pongrácz István, nős, eltűnt 1914.

114. Lázár Albert, nős a háborúban esett (el).

115. Lázár Ferencz, testvére legény.

116. Fülöp József, legény, 1914. óta el van tűnve, utoljára a galíciai fronton volt, akkor 29 éves volt. Semmi sem jött haláláról. Márton Vencel volt hadnagya azt állította, hogy a kozákok összevagdalták valami folyó mellett.”⁹

A Domus Históriaiban összeírt névsor nem teljes, akárcsak a később összeírt névsorok a háborúban résztvevőkre vonatkozóan. A gyergyószentmiklósi politikai foglyok szervezete összegyűjtette Kémenes Antal tanár által az első világháborúban résztvevők névsorát. Bár ez a névsor sem teljes, a következőkben mégis bemutatnám Kémenes Antal által rendelkezésemre bocsátott listát:

- „1. Angi Balázs, földműves
2. Bajna András, szül. 1894. Szárhegyen, orosz front
3. Vitéz Balázs Sándor, állami tanító, szül. 1892-ben
4. Bajna Imre, kereskedő, szül. 1888-ban, orosz front
5. Bajkó József, ács, orosz front
6. Bajtalan Kálmán, szül. 1890-ben, tizedes, orosz front
7. Barabás Albert, szül. 1895-ben Malom u. – kisbirtokos
8. Bálint József, földműves, tizedes
9. Bende János, kovács
10. Benedek András, 1894-ben szül. kereskedő

⁹ Gyergyószentmiklósi Római Katolikus Plébánia, Domus História
466

11. Benedek András - földműves Vár u.
12. Benedek Ignác szül. 1899-ben Gyilkostói u.161
13. Benedek György István , Vár u.
14. Benedek Elek, Vár u. csendőr.
15. Benedek Károly, szül 1897-ben asztalos, Rákóczi u.22
16. Bíró Ágoston, 1895.
17. Bíró Venczel, 1887-ben szül. középbirtokos
18. Blénessy Ágoston, vendéglős
19. Blénessy Elek, földműves, Vár u.
20. Blénessy Mihály, vasutas , Vár u.
21. Blénessy István, földműves
22. Both István, földműves
23. Both József, földműves
24. Buslig Gyula, szül. 1898-ban, mézszáros, Vár u.82
25. Csata Árpád, szül. 1896-ban, Banktisztviselő
26. Csergő Ferenc, Kurta u.
27. Csergő Péter, szül. 1885-ban, Rákóczi u.
28. Csibi Ignác, földműves, Holyvás u.
29. Cziffra Ferenc, szül. 1876-ban. banktisztviselő
30. Csiky Kálmán, szül. 1883-ban, birtokos
31. Dakó Alajos, földműves, Holyvás u.
32. Dénes Arnold, szül. 1894-ben, tisztviselő
33. Elekes Imre, Rákóczi u.
34. Dr. Fejer Mihály, ügyvéd
35. Dr. Ferenczy Balázs, járásbíró
36. Ferencz Simon szül. 1896-ban földműves, Holyvás u.
37. vitéz Ferenczi Márton, földműves, Rákóczi u.
38. Frank Miklós, építészmérnök

39. Fülöp Mihály, földműves
40. Gáspár Máthé, szül. 1871-ben, szabómester
41. György Fazakas István, szül. 1887-ben, közbirtokos
42. György János, Rákóczi út.
43. György Sándor, szül. 1895-ben Ipartestületi elnök
44. György F. József, földműves
45. György Venczel – István, vasutas
46. Hermann József, szül. 1886-ban, kereskedő
47. Hideg Péter, földműves
48. Jakabffy Béla, szül. 1888-ban, vendéglős
49. Kary Péter, szül. 1884-ben telekkönyvvezető
50. Kary Péter, földműves
51. Kastal Alajos, szül. 1885-ben, középbirtokos
52. Kádár Péter, szül. 1897-ben, szabó, Vár u.
53. Kercsó József, villanszerelő, Rákóczi u. 47
54. Kémenes István, kereskedő, Vár u.
55. Kémenes József Antal, szül. 1872-ben, Vár u.30, tisztviselő-birtokos, 82. k.gy.sz./34/1 Népfelk. zászlóalj szakaszvezető, zászlóalj írnok
56. Kémenes Lajos, szül. 1896-ben, Vár u. 30, gyalogos, olasz front
57. Kolbert György, szül. 1877-ben, kőműves, szakaszvezető
58. Kolumbán Albert, szül. 1880-ban, főhidász 12
59. vitéz Kolumbán Lajos, Felsőiskola utca
60. Kolumbán Ferenc, szül. 1874-ben, Rákóczi u.
61. Kovács József szül. 1880-ban kisbirtokos, Holyvás 82, szakaszvezető
62. Koszti András, molnár, honv.

63. Kósa Tamás, szül. 1896-ban jegyző, hadnagy
64. Köllő Balázs, földműves, csendőrőrmester
65. Köllő Balázs, szül. 1884-ben vendéglős
66. Kölonte József, szül. 1889-ben, tantó
67. Kricsa Andor, szül. 1887 -ben, kereskedő
68. Kugler Gyula, szül. 1880-ban, asztalos
69. Kujbusz János, 1891-ben szül, vendéglős
70. Laczkó István, fuvarozó, honv.
71. László Antal, szül. 1891-ben, városi főmérnök
72. László Ignác, 1898. szül. főesperes
73. Lázár Gerő, szül. 1880-ban kereskedő
74. Lázár Gyula, szül. 1878-ban városi tisztviselő
75. Lázár József, szül. 1896-ban, Bank ig.
76. Madaras István, szül. 1898-ban, női szabó,
77. Madaras Sándor, földműves, honv.
78. Málnássy Antal, szül. 1893-ban, kereskedő
79. Málnássy József, szül. 1889-ben, kereskedő
80. Málnássy József, szül. 1885-ben, férfi szabó
81. Mánya Gyula, k. tanító, főhadnagy
82. Márk István, könyvkereskedő, hadnagy
83. Maurer Daniel, szül. 1893-ban városgazda, tűzmester
84. Miklós Antal, földműves, honv.
85. Miklós István, munkás, honv.
86. dr. Nagy József, szül. 1879-ben, ügyvéd
87. Novák Béla, szül. 1881-ben, bádogos
88. Páll András, szül. 1882-ben, Rákóczi u. kisbirtokos
89. Páll Ádám, szül. 1867-ben, Selyem u. 44, honv.
90. Pál István, Selyem u. 44

91. Pál József, szül. 1898-ban, mészáros, huszár sz, honv.
 92. Pál István, 1887. vendéglős
 93. Páll János, román harcban halt el
 94. vitéz Pál János, szül. 1896-ban, kisbirtokos, szakaszvezető
 95. Pál József, földműves Vár u.
 96. id. Pál István, földműves Vár u.
 97. Pál Venczel, Selyem u. 44, harangozó
 98. Péter Árpád, szül. 1896-ban, ig. tanító
 99. Polgár István, szül. 1894-ben, tizedes, szerb-orsz front
 100. Portik József István, földműves, Vár u., huszár
 101. Portik István, földműves, Vár u
 102. Portik Ignác, földműves, Vár u.
 103. id. Portik Balázs, földműves, Vár u.
 104. Puskás Antal, szül 1898. tisztviselő, szakaszvezető, orosz-olasz front
 105. Ráduly Sándor, földműves, Holyvás
 106. Réthi András, földműves, tizedes
 107. Rizoli Antal, kőfaragó
 108. Rubin Izidor, szül. 1886-ban kereskedő
 109. Rubin Fülöp, kereskedő, orosz front, 1916-ban halt el
 110. Rubin Mano, kereskedő, román fronton halt el 1917.
- okt. 10-én
111. Salamon József, tisztviselő
 112. Schaff Ferenc, szül. 1893-ban, tanító, zászlós, orosz fogság
 113. dr. Sáska Andor, szolgabíró
 114. Szabó Ignác, ács, honv.
 115. Szilágyi József, szül. 1894-ben, szállodás-vendéglős, szakaszvezető, orosz-olasz-román front, olasz fogság

116. Színi Ferenc, szül. 1895-ben, kereskedő, főhadnagy, orosz-olasz-front

117. Szentpéteri József, szül. 1877. gépész, honv., orosz front

118. Taag Alfred, szül. 1895-ben, órás-ékszerész, önkéntes

119. Timár János, szül. 1895-ben épület - bútór asztalos, gyalogos, orosz-román front

120. Török István, 1878. kisbirtokos, szakaszvezető, orosz fronton halt el 1915-ben

121. Török András, kisbirtokos, szakaszvezető, orosz fronton halt el 1915-ben

122. Vigovszky József. szül. 1895-ben kántor-tanító ig. olasz front - Doberdo

123. Zöld Sándor, cipész mester

124. Molnár Ágoston. szül. 1896-ban kereskedő, hadnagy

125. Sípos József. szül. 1871-ben"¹⁰

Gyergyószentmiklós lakói számára a háborús megpróbáltatások főleg az 1916-os esztendőben voltak érezhetőek. A korabeli hangulatot és az eseményeket ismét Szabó György főesperesnek a Domus Históriaiban leírt helyzetjelentéséből ismerjük meg. „Reánk, erdélyiekre – olvashatjuk a Domus Históriaiban – ólomsúlyal nehezedett a szomszéd Románia bizonytalan viselkedése. Biztunk abban, hogy a király német, de Károly király halála után bizalmunk Romániában nagyon megingott. Augusztus havában egy hadosztály jött valahonnét, valameily frontról Gyergyóba is. Azt is mondták, hogy tüntető sereg Románia ellen, hogy vegyék észre, hogy ezen keleti határon is van sereg.

¹⁰ Kémenes Antal összeírása

Augusztus 18-án nagy tábori mise volt a Szárhegy felőli réten. Szentmise után... a tábornok azt mind hirdette a papoknak, hogy nyugtassák meg a népet, nincs veszély. Ezenkívül a hatóságok is felszólították a papságot a nép megnyugtására a szószékről. Meg is tettük. Ezt a menekülő nép a szemünkre is vetette. De igazságtalanság volt, mert nekünk kötelességünket teljesíteni kellett.

Legnagyobb megdöbbenésünkre augusztus 28-án este bejöttek a románok. A nép kevés kivétellel augusztus 29-én, 30-án elmenekült. Az összes gyergyói papok elmenekültek. Nem is volt értelme maradni. Úgy se segíthettünk volna a népen. Bejövetel után még... elfogtak volna s internáltak volna.

Híveink Marostordába, Hajdúböszörménybe... és más helyre menekültek. E sorok feljegyzője egy menekülő vonattal hívei között Székesfehérvárra érkezett szeptember 3-án este. Néhány napig Prohászka püspöknek volt szívesen fogadott vendége. Székesfehérvár vidékén sok gyergyói menekült nyert elhelyezést, köztük sok gyergyószentmiklósi. Közben felkerestem Budapesten, Balaton vidéken és Nagyvárad vidékén lévő menekült híveimet.”¹¹

A tekerőpataki Domus Historiában már sokkal részletesebben mutatták be az 1916-os évi katonai eseményeket: „Ezen évben tört ránk Románia népe 1916. augusztus 27-én éjjel és tett minket földönfutóvá. Már az év eleje igen nyomott volt. Az oláh szomszéd mindig alattomosan viselkedett velünk, katonáinkat el-elvonta a hadszíntérről de mindig kétszínűsköd-

¹¹ Gyergyószentmiklósi Római Katolikus Plébánia, Domus História
472

vén ismét más frontra mentek. Február havában már sok katonánk érkezett Csík-Gyergyóba, nagy hadgyakorlatot is tartottak Csíkszenttamás és Szentdomokos között. Roppant hideg volt. Ditró(n) és Remetén állomásozó katonáink február 12-én, ha jól emlékezem délután idejöttek. Parancsnokuk egy kapitány segédtsíjével nálam szállt meg, ide vezették be a telefont is. Itt nyughattak, s reggeli 5 órakor roppant hidegben elindultak a nagy gyakorlatra. Egy pár katona félig meg is fagyott, mi történt velük nem lehetett megtudni. Az oláh mint-ha megszeppent volna annak hallatára, hogy itt sok katonánk van: a vámot ismét megnyitotta és békességet színel.

Az oroszok június és július havában hadseregünket Galíciában szorongatván, az oláh ismét bátorságot vett magának és igen szentelenül kezdett velünk szemben viselkedni, úgy hogy hadvezetőségünk is komoly összeütközésre készült. A legrosszabb hírek keringtek: végtelenül aggaszott ez bennünket. Aratás előtt álltunk. Igen bőséges termésünk ígérkezett. Kerti veteményeink gyümölcsösünk is olyan szépek voltak, hogy ilyen gazdag esztendőre nem emlékeztünk. Augusztus 2-án leszedték hadicélra harangjainkat. Most már igazán nagy aggodalom fogott el...

Alig szállították el harangjainkat már augusztus 5-én, (szombat estére) községünkbe érkezett 600 honvéd Krausz nevű alezredessel... Másnap (vasárnap) a katonaság parancsnokukkal együtt szent misét hallgatott (ezen katonák rövid idő múlva eltávoztak). Alig távoztak, érkezett helyükbe Vaslábról egy más század. Parancsnokuk Muzsik Zoltán. Muzsik századost augusztus 13-án berendelték Szentmiklóásra, s helyébe Guzmányi Károly százados jött... Augusztus 24-én a katoná-

ság elhagyta a vidéket. Augusztus 27-én huszárok érkeztek hozzánk. Parancsnokuk Perczel Ármánd őrnagy volt.

Augusztus 27-én este 11 órakor az oláh tényleg hadat üzent. Éjfél után fél 2 órakor a sürgöny megjött az őrnagynak, s reggel 5 órakor innen elindultak. Éjjel folyton mentek az ágyúsok is Kilyénfalva és Újfaluból községünkön keresztül, valószínűleg Tölgyes és Békás felé.

Másnap 28-án reggel az előjáróság is kitrombitáltatta, hogy 24 óra alatt meneküljön mindenki. Marhákról és sertésekről gondoskodni fog, azokat hajtatta pásztorokkal és Udvarhelyt a hadvezetőségnek beadja. Én is 2 fejős jó bivalomat és 2 drb. sertésemet átadtam, és azok még mindig mennek, vagy az áruk valakinek a zsebébe csúszott.

Nagy volt a sírás-jajgatás. Mindenki csaknem esztét veszítette, a hirtelen változás miatt...”

Az 1916-os évi eseményeknek egy másik krónikása a gyergyóújfalvi Bajkó Péter volt, aki szerint már „1916. augusztus 23-24-e körül a tölgyesi és a gyimesi szorosokon megjelentek a román csapatok.” Három nap múlva, 1916. augusztus 27-én a község előjárósága kihirdette, hogy „Jaj annak, aki rémhíreket terjeszt.”¹² A fenyegetés azonban csupán egy napig tartott, hiszen augusztus 28-án reggel 6 órakor elhagyta Gyergyóújfalut a katonai gyalogezred és a szekeres-csoport, az előjáróság pedig rendőrei által kikiabáltatta, hogy „Fusson mindenki merre lát, gyűnnek az oláhok.” Még ugyanazon a napon a plébános – aki még augusztus 27-én két láda

¹² Gyergyóújfalú. Községi Levéltár. *Bajkó Péter feljegyzései.*

poggyászt küldött el Magyarországra – a jegyző, a kántortanító és a nők, elhagyták a települést. Augusztus 28-ától szeptember 6-ig a falubeliek nagyobb része Gyergyóújfalu erdei helyeire, Veresbükkebe, Libánba és a Limbusba menekült.

„Én az oláh betörésnek nem hittem, – olvashatjuk Bajkó Péter naplójában – s ha jön is, de kis csoport, s ezt a mi csapataink Tölgyesnél s a többi szorosoknál megállásra kényszerítik, de ha Csík-Gyergyóba betörnek is, ott van a második akadály a Hargita hegyléc, itt tönkre fognak veretni.”

Szeptember 7-én azonban, amikor a Békény vize mellett is ropogtak a fegyverek, krónikásunk is Zetelaka felé vette útját, 9-én Székelyudvarhelyen tartózkodott, 10-én pedig vonatra ült, 12-én délelőtt már Debrecenben volt felesége szállásán. Ugyancsak szeptember 7-én több, mint 150 család hagyta el Újfalut, ugyanezen a napon Homlokbükknél megjelentek a vaslábi románok, akik magyar katonák és csendőrök után kutattak. Az első román zászlóalj szeptember 10-én érkezett Gyergyóújfaluba, és a következő napon Székelyudvarhely felé távozott. Ez a csapat kirabolta a Fogyasztási Szövetkezetet és Dobribán kereskedő üzleteit. Csatlakoztak a fosztogatókhoz a vaslábi románok is.

Szeptember 12-én egy újabb román csapat jelent meg Gyergyóújfaluban, mely egy gyalogos zászlóaljból, egy üteg tüzérből és szekerekből állt. Ez a katonai egység két napig tartózkodott a településen. A tiszti kar és kísérete, 15 tiszt, 15 tiszti szolga, 10 lovasz lóval, 4 szakács és 3 tolmács Bajkó Péter százados házában szállt meg. Szórakoztatásukra öt leányzót is vittek: Szócs Gazdi Annát, két csomafalvi hölgyet, akik közül az egyik Csata postásné volt, illetve két vaslábi menyecskét. Bajkó Péter

elpanaszolja, hogy a hívatlan vendégek 'összes élelmiszerekből kipusztítottak, széna, fa, kert, s a deszkáimból, ruházatomnak, ágyneműmnek javát, cipőmnek nagy részét stb. Hordószekerem, lánczkötélt, a második pár hámot gyepelővel elvitték... A bikatelepen Dobribán kertben a Pákával szemben lévő szekeresek a szénámat, sarjúimat etették, 8 fám mellett sütkéreztek. A Visszafolyó melletti kertemet a tűzesség szállá meg. Ahol kerítésemet elégették 18-ban tűzhely bizonyítá. A borjúimat ott a Nagyréti kaszálómon leégették.'

Éz a zászlóalj szeptember 17-18-án Parajd felé indult, de már ezt megelőzően, szeptember 16-án újabb gyalogzászlóalj érkezett Gyergyóújfaluba. A zászlóaljat vezető őrnagy 200 darab szarvasmarhát, számos sertést és lovat kobozott el a lakosságtól, és csupán két hét múlva távozott a településről.

A román hadvezetés egy századot küldött a libáni fatelepre, mely a Sikaszó jobb és baloldalán építette ki állásait. A román katonák a Libánban bujdosó férfiakat elfogták, de két-három napi fogság után szabadon bocsátották. A számukra gyanús elemeket – úgy, mint Pál Antalt a Jánosét, Szabó Pétert és Imre Lajost – kíméletlenül agyonlőtték."

A román katonaság által felállított közigazgatás is számos törvénytelenséget követett el a faluban. Bajkó Péter szerint „itt egy tíz főből álló járőr maradt (akiket) Bányász Jánosnál szállásoltak (el) és két-három oláh csendőr. Ezek a csendőrök úgy szólva mindennap frissen leölt sertéshússal, libával, csirkével táplálkoztak. A sertéshúsból jutott az alszegi asszonyoknak is. A lakmározó helyek a Plébánia lak, Mihálydeák Imre és Máté Mihály háza volt. E csendőrség megkezdé a zsákmányolást, rab-

lást a hős Czirják Mihály (bíró) vezetése alatt. Összegyűjtő hely a Plébánia lak volt, de a vaslábi ringyóknak is sokat juttatott.”

A román csapatok visszavonulását október 9-én észlelte Gyergyóújfalu lakossága, amikor is két-három zászlóalj a Bucsin-tető felől érkezett a településre, Csomafalva felől pedig újabb négy-hat zászlóalj pihent meg Sárospataknál. Október 10-én a felderítő repülőgép megjelenése felgyorsította visszavonulásukat, ami azonban nem korlátozta őket rablásukban. Bajkó Péter elpanaszolta, hogy „amit lehetett összeszedtek, így a község bikáit is, több atyafi lovát hajták Békás felé.”

A román támadás időszakában Gyergyóújfalu lumpen elemei kihasználták a népesség létbizonytalanságát, a román katonák terrorját, feltörték a kereskedők üzleteit, raboltak és erkölcstelenkedtek. Tetteikről Bajkó Péter naplójából értesülünk, melyek közül három esetet emelnénk ki: „1916. augusztus 28 - Kalamár Ignác kis boltját a menekülők és a helybéli lakosok feltörik, és amit kapnak elveszik. Augusztus 30 - Jánosi Márton boltját látogató meg két helybéli csendőr, ott amit kaptak, italt, itták, az élelmiszert evék, az asszonyokat, a menyecskéket a belső szobában ölelgették. De aki a boltba bement, különösen (az) asszonyokat, mindenkit jutalmazták egy-egy bolti cikkel. Egész napon át folyt a tivornya... Szeptember 8-án a vaslábi oláh asszonyok, oláh katonákkal kezdik Újfalut látogatni, több zárt ajtót feltörnek, s különösen pokrócot, vánkost, ágyneműt, ruhaneműt szednek össze és a Folyamban hagyott szekerekre rakva távoznak Vaslábra. De meglátogatják a Fogyasztási Szövetkezetet, még Kocsist és Dobribánt is (kereskedők).”¹³

¹³ Garda Dezső: *A falutörvénytől a közbirtokosságig*. Csíkszereda, 1998. 172-174

A gyergyóújfalvinál sokkal tragikusabbak voltak a szárhegyi események, melyekről a Székely Nép 1943. szeptember 23-i leírásában a következőket olvashatjuk: „Szárhegy férfaiinak szín-java a világháború harcterein tett bizonyosságot arról, hogy méltó utóda Attilának; a zsenge korúak és öregek az elmulasztott kiürítést önmaguk végezték az asszony- és gyermeknépséggel, hogy mentől kevesebb vagyon maradjon az idegenek kezén. A falunak tíz százaléka sem maradt odahaza. A betörők hamar megvetették lábukat. A falu akkori legkorszerűbb központi fekvésű házában szállásolta el magát egy alezredes 'törzskarával', innen gyakorolta hatalmát a kevés itthon maradt és a magukkal tehetetlenek ellen, ez a ház hozta meg a falu legborzalmasabb eseményeit. Tulajdonosa, Oláh Alajos birtokos, aki hosszú időn át bírója volt a községnek, elmenekülésekor Deák Tamás bejáró napszámolásának így szól – Tamás! Jere Ide! A kályha csövébe eldugtam 2 kiló fekete vadászpuskaport, úgy vigyázz reá, mint a szemedre; ha magyar katonaság jön a faluba, vedd ki onnan s tedd jó helyre, amíg haza jövök, ha románok jönnek, ne bántsád, hadd a helyén; te neked nem muszáj menekülni, semmi ember voltál az életben, senki nem fog törődni veled, nekem, ha itthon maradok, vagy golyót, vagy nyakravalót adnak. Nesze, itt egy tízes, iddögálj belőle amíg tart. Isten áldjon meg!

Késő szeptemberi napon az alezredes elrendelte, hogy a következő éjszakára fűtsenek be a kályhába. A hűségese román katona a parancsot még a délután folyamán teljesítette, s tűzrakás után egy őrmesternek a kabátja ujját letépvve, a repeszdarab kisebb horzsolást ejtett a karján. A betörők azonban azt híresztelték, hogy az ezredsegédtisztnek, egy főhadnagynak,

leszakította a karjait, és oldalát kitepte a robbanás, most haldoklik s a parancsnok alezredesnek is súlyos sérüléseket okozott. Ezen az alapon felriasztották a helyőrséget, estére összeterelték a falu minden férfi lakóját, akár gyerek, akár aggastyán volt, hogy egytől-egyig agyonlőjék azokat.

Az összeterelt férfilakosságot, mintegy 80-at – Oláh Gergely birtokos lakásában zsúfolták össze a helyőrség katonái, egész éjszaka ásták Oláh Alajos udvarán a tömegsír, hogy napkeltekor belelődzsék az egészet. Síri csend honolt az egész faluban. A lakásokból egyetlen női fej sem merészelt kitekinteni, csak a sírásó csákányok vágásának tompa zuhanása hallatszott.

A kora reggeli órákban már készen volt a tömegsír, szélein felállítva a kivégzendők csoportja. Megfélemlítésül köréje terelték a hozzátartozókat. Irtózatos percek voltak: senki sem tudta kivel kezdődik a halál aratása, és kivel fejeződik be. Az első hír az volt, hogy az összes férfiakat kivégzik, második, hogy a férfiak hozzátartozóit sem hagyják életben, harmadik, hogy minden felnőttet kivégeznek, a fel nem nőttek majd önmaguktól fognak elpusztulni.

Éppen tömeglövésre állították össze a helyőrség katonáit, amikor az országút porából előbukkanó katonai gépkocsiból egy ezredes lépett elő, s sípjába fújva maga elé rendelte a helyi katonai parancsnokot, magyarázatot kérve a tömeg összetereléséről. A magyarázat és tanácskozás után kihirdették: tekintettel arra, hogy a bűnös kísérlet, alávaló merénylet nem követelt halálos áldozatot, bár a robbanás célja az volt, a parancsnokság a tömeges kivégzéstől eláll s csupán az eljáróság tagjait végeztetik ki, akiknek tudniuk kellett volna a merényletről.

Jövőre való okulásul a kivégzendők hozzátartozóinak közvetlen közelében kell maradniuk a kivégzendőknek, de a tömegnek is jelen kell lennie a kivégzés lefolytatásán. Ha a nemtetszés-nyilvánítás jut kifejezésre, az összeterelt tömeget a katonaság halomra lövi.

Így csökkent le a nyolcvanas szám nyolcra, lévén ennyi főből állt az akkori községi előjáróság. Névszerinti tagjai voltak: Puskás Balázs községi bíró, Simon Sándor, Csergő Alajos, Lehn János, Sajgó Alajos, Fazakas Mihály, Szabó János és Erős István.

A kiásott sír nyugati szélén állott Oláh Alajosnak egy fehérre meszelt raktárepülete, ez az épület és a kiásott tömegsír közötti mindössze egyméteres területre állították fel a kivégzendőket egymás mellé, a hozzátartozóikat pedig a tömegsír északi és déli oldalára. Az ítéletet végrehajtó katonákat a sír keleti részein állították fel, úgyhogy minden kivégzendővel szembe két katona jutott. Egy katona térdelve, egy pedig a mögött állott, és lövésre készen várta a parancsot. Az utolsó szó jogán Puskás Balázs kérte a katonai parancsnokot, hogy hozassanak papot lelki megbékélésre, de megtagadták, pedig valamennyi társa nevében is kérte. Azután arra kérte a parancsnokot, hogy szemeiket köttesse be. Nem félnek ők szembenézni a halállal, de nincs lelkierajjuk a velük szemben felállított hozzátartozóik pokoli kínjának a nézésére. Ezt is megtagadták! Nyolc védte len, ártatlan székely állott tizenhat felfegyverzett, lövésre-kész román katonával szemben. Kínos csend után tizenhat román katona puskájának csattanása következett, amit a hozzátartozók velőtrázó sikítása szárnyalt túl..."¹⁴

¹⁴ Székely Nép, 1943. szeptember 23.

Szabó György plébános esperes a következőképpen értékelte az 1916-os esztendei román támadást, illetve a szinte hat hétig tartó katonai megszállást: „Ezen támadás egészen védtelenül ért. Minden tényező elhanyagolta a megbecsülhetetlen kincses erdélyi-rész védelméről gondoskodni. S minthogy a felelősséget magáról senki tényező el nem háríthatja, – nem mondunk le soha kártalanítási jogunkról.

1916. augusztus 28-án gyorsan menekülnünk kellett. Senki biztonságban nem érezhette magát még 29-én reggelig sem. Én, mint ezen nemes küldöttségnek plébánosa maradni akartam az utolsó percig, de Grallert tábornok Dr. Rudinszky Alajos hadosztály-plébánost, aki nálam volt szállva, háromszor küldötte hozzám azon határozott meghagyással, hogy azonnal távozzam, inkább hagyjam hátra egyik káplánt. Így történt, hogy 28-án este távoztam, hátra maradt Fazakas István segédlelkész, s itt maradhatott augusztus 31-ig, de akkor neki is távoznia kellett.

Híveink kevés kivétellel, mint elmenekültek. Az egyház értékeit biztonságba helyeztük, nagyobb kárunk hála Istennek nem történt. Iskolánk felszerelése esett áldozatul és a zárda felszerelése. Anyakönyveink is mind épségben maradtak. Hat hétig tartott számkivetett helyzetünk, az ország különböző részeiben sínylődve, szenvedve lestük az újság híreit. Gyergyószentmiklósról október 11-én lett kiverve a vad ellenség.”¹⁵

A megszálló csapatok Gyergyó térségének itt maradt állatállományát elhajtották, a módosabb gazdák épületeit kirabol-

¹⁵ Iskolaszéki jegyzőkönyvek, 1916.

ták. A helyzet a következő időszakban sem javult, hisz a román megszállókat a német katonai egységek váltották fel, akik szintén ellenségesen viselkedtek a helyi lakossággal. Példaképpen ugyancsak Szabó György visszaemlékezéseiből idéznék: „1916. október 15-én este 8 órakor visszajöttem parochiámba, egész Gyergyóban egy hétig egyedül voltam, és a tábori lelkészek segítségével én álltam a központi és vidéki hívek szolgálatára. Itt a front mögött az első hetekben két tábori lelkész volt, Szentmiklóson és Ditróban.

Mínthogy az oroszok megérkeztek Erdély határszéleire, a helyzet folytonosan bizonytalan volt. Minden percben készen voltunk az újabb gyors menekülésre. De ettől Isten meggyőzött, mert folytonosan jött a megerősítés.

Minden felé romot találtam, és a helyzet más tekintetben is rendkívül nehéz volt a folyton érkező csapatok miatt, a kiéhezett, megsanyargatott katonaság mindent (kisajátított), sok volt a panasz, különösen a nagy németekre, kik úgy viselkedtek, mintha ellenséges területen voltak volna (mint) megszálló csapatok. Panaszt is emeltünk, de kevés eredménye lett, sőt, azzal is meg voltunk fenyegetve, ha nyugtalanokodunk egyszerűen kiűrtik a területet hadi érdekből. Felülről is utasítva lettünk a panasztól való tartózkodásra...

Székelyfehérvárról hazaérkezve itt találtam a Litzman német csapatot. Az Irgalmas Nővérek zárdáját egészen lefoglalták, mindent az udvarra hánytak le az emeletről. Nem tudtuk megakadályozni, s így a zárda kára megtetőződött. Nálam is sok kárt okoztak, szénatartóba 20 darab lovat helyeztek be, a

drága takarmányt a lovak alá hányták. A panasz hiába való volt. A nép között is sok kárt okoztak.

Végül megkértük Litzman tábornokot, s intézkedése folytán a helyzet enyhült. 1917. január havában ezen sereg Gyergyóból Csikba vonult...¹⁶

Nem nehéz felismernünk Gyergyószentmiklós lakosságának az elszomorító helyzetét. A katonai események a következőképpen alakultak: miután október 11-én legyőzték a magyar honvédek és a bajor hadosztály a városban tartózkodó román hadsereget, a következő nap a Békási szoroson és Békás területén is vereséget mértek rájuk.

Gyergyószentmiklós népességével azonban a később idehozott német csapatok sem bántak jobban.

Mi is történt tulajdonképpen 1916-ban az erdélyi hadszíntéren a román támadás idején?

Az „Ipoteza Z” néven ismert román hadműveleti terv szerint a több mint 440 ezer főnyi hadseregnek néhány nap alatt el kellett volna érnie a Maros vonalát, hogy utána két irányból kijusson a Tisza síkságára. Az offenzíva azonban nagyon lassan haladt, noha a magyar oldalon az erdélyi száz Arz tábornagy parancsnoksága alatt újonnan felállított gyöngye 1. hadsereg (mindössze 34 ezer katona, ezer csendőr és 76 ágyú), összesen mintegy 70 ezer ember nem volt elégséges a védekezésre. Augusztus 30-ig a román csapatok elfoglalták Brassót, majd a Székelyföld nagy részét. Ezt követte Petrozsény, Orsova elfoglalása, a román csapatok a kiürített Nagyszebenbe sem voltak

¹⁶ Római Katolikus Plébánia, Domus Historia

képtelenek bevonulni. A román hadsereg részéről tehát a hatalmas létszámfölényt és helyzeti előnyt nem tudták kihasználni.

Időközben a bolgár–román határon a Mackensen tábornagy alá rendelt bolgár, német és török csapatok a Románia hátát fedező erőket legyőzték. Ezeknek a hadieseményeknek köszönhetően a román hadvezetés szeptember közepén leállította az erdélyi előrenyomulást.

A központi hatalmak a német von Seeckt vezérkari irányításával előbb Nagyváradon, majd Kolozsvárt külön erdélyi parancsnokságot állítottak fel, miután szeptember folyamán Marosvásárhelyen összpontosították az 1. osztrák–magyar (védelmi) hadsereget, a Maros déli szakaszán pedig a különböző frontokról hirtelen összeszedett német és osztrák–magyar alakulatokból álló 9. német hadsereget. Az utóbbi, a német vezérkar éléről éppen menesztett Falkenhayn parancsnoksága alatt szeptember 26–28-án a nagyszebeni ütközetben legyőzte az I. román hadsereget, október 7–9-én Brassónál is vereséget mért a II. hadseregre, majd az 1. hadsereg Arz tábornok parancsnoksága alatt Marosvásárhelytől délkeletre ugyancsak megtörte a román had erejét. Megkezdődött a visszavonulás. A visszavonuló román katonák túszokat vittek magukkal. A Dél-Erdélyi románság részéről igen sokan követték a visszavonuló hadsereget. Fogarasból és Szébenből egész községi előljáróságok tűntek el. Az októberben Erdélyből teljesen kiszorított román hadsereg a Kárpátokban kiépített állásaiban hősiesen védekezett, sőt ellentámadásokkal is próbálkozott. A német–osztrák–magyar hadak november közepén azonban már a határokon túl, Tírgu Jiunál áttörték védelmi vonalukat, s ezzel a központi

hatalmak seregei kijutottak az olténiai síkságra. Miután a román védelem az Arges mentén is összeomlott, s délről Mackensen átkelt a Dunán, szabaddá vált az út Bukarest felé, ahová a központi hatalmak hadosztályai december 6-án be is vonultak.

Az 1916-os hadjáratban Románia másfél-százezer hadifoglyot és több mint százezer holttestet hagyott a hadszíntéren.

A székelység is kivette részét Erdély védelmi harcaiban. A német hadvezetés ugyanis a 82-es gyaloghadosztály egy részét visszarendelte Erdélybe. A székelyek – köztük a gyergyóiak – a brassói csatában hőiesen küzdöttek a betolakodók ellen. Vitézségüket és szívós kitartásukat a hadvezetés részéről is kiemelték. Székelyek harcoltak a 71-ik hadosztályban is, mely Alsókomána és Halmágy vonalán szorította vissza a két román hadosztályt az Olt folyó keleti partjaira. A harmadik zászlóalj olyan fékezhetetlen rohammal támadta az ellenséget, hogy az gőgyereit eldobálva vad futással a közeli erdőbe menekült.¹⁷

A 82-es gyaloghadosztály Kézdivásárhelyen át az Ojtozi szoros felé kényszerítette a román hadsereget, 1916. október 25-én, ahol a Runcul Mare hegytömb birtoklásáért fedezék nélküli nyílt és sziklás telepen küzdöttek. A tüzérség itt a gyalogság segítségére sietett, és sikerült elfoglalni a román hadsereg első, majd második állását. Erről az ütközetről a hadosztály vezérkari parancsnoksága a következőképpen fogalmazott: „Kimondhatjuk, hogy a Runcul Mare elfoglalása egy gyalogezred kimagasló fegyverténye volt. Az ezred minden tagját áthatotta az a tudat, hogy a benne rejlő legjobb értéket kell latba

¹⁷ Endes Miklós i.m. 436

vetnie, hogy a rendkívül válságos helyzet jóra fordulásához hozzá segítsen. Ezt a merész támadást a hadosztály kizárólag csak azért kockáztatta, mert csapataiban korlátlanul bízott, s azok értékét jól ismerte. A 82-ik székely gyalogezred a belé helyezett bizalom jogosultságát fényesen igazolta.”¹⁸

A 82. székely gyalogezred főleg 1917 nyarán tűnt ki vitézségével, amikor a második román hadsereg jobb szárnyán támadó 8. és 6. hadosztályok 1917. július-augusztus hónapjaiban mindent elkövettek a székelyek által őrzött Măgura Cașinului erődítések elfoglalásáért. Ezt az erődítményt, mely a Keleti Kárpátok Moldva felé eső lejtőjének egyik hegytömbje volt, a székelyek 1916 utolsó napjaiban foglalták el, majd verejtékes munkával erődde építették ki. Ezt az erődöt, melyet az Ojtozi szoros bástyájának is tekinthetünk, az 1917-es évi július-augusztusi harcok után a székelyek „Halálvárnak” nevezték. József főherceg tábornagy ezekről a harcokról július 31-én, majd augusztus 7-én a következőképpen fogalmazott: „Az én dicsőségkoszorúza 82. székely ezredem ma éjjel négy tömegrohammal súlyos küzdelemben megvert és visszakergetett: a Măgura Cașinului változatlanul hős székelyeim birtokába van.

Meghatva köszönöm meg vitéz 82-seimnek az utóbbi nehéz harcokban tanúsított kiváló hősiességüket, mellyel az ádáz ellenséget visszaverték és minden támadást megghiúsítottak. Szeretettel üdvözlöm az Erdélyi Kárpátok hőseit, az Isten vezesse, oltalmazza és áldja meg őket mind.”¹⁹

¹⁸ Endes Miklós i.m. 437

¹⁹ Endes Miklós i.m. 438

A székely katonák részt vettek a világháború jelentősebb ütközeteiben: az isonzói, doberdói, san-marinói csatákban. A kitüntetettek közül is számos gyergyói katonát említettek meg, közülük kiemelhetjük: Gereöffy Gézát, Csergő Mihályt, Gáll Sándor, Gáll Emilt, Gáll Miklóst, dr. Imreh Dénest, Ince Antalt, Gáté Józsefet, Puskás Gábort, Puskás Leventét, dr. Ábrahám Mózes, Ábrahám Jánost, Blénessi Sándort, Blénessi Vencelt és másokat.

Az 1916-os évi katonai események Gyergyó lakói számára felbecsülhetetlen értékű kárt okoztak. Ezért a székelység részéről többször is megfogalmazódott a hadikárok megtérítésének az igénye. Több alkalommal is megpróbálták felmérni a háborús pusztítások mértékét. A gyergyószentmiklósiak azonban nem nagyon bíztak a korabeli kormányok ígéreteiben. Ilyen szempontból igen sokatmondó a Gyergyó című lapban megjelent írás az erdélyi hadikárok kifizetésére vonatkozóan:

„Lapunk december 10-iki számában ismertettük – olvashatjuk a gyergyói hetilapban – Széll József kormánybiztosnak a hadműveletek következtében károsult erdélyrészi lakosság segélyezése tárgyában kiadott rendeletét. E rendelettel kapcsolatban 'A Nap' január 3-iki számában a fenti cím alatt a következőket írja:

Amikor az Esterházy-kormány jött, programjának egyik legfőbb pontja volt az erdélyi segélyakció végrehajtása. A román hordáktól dúlt föld népének lábraállítása az egész országnak a szívéhez nőtt és azt hittük, hogy a kártalanítási akció, melyet annyi szép ígérettel vezettek be, nem fog elhúzódni, mint sok más kormányígéret. De Esterházy távozott és jött helyébe

Wekerle, az ígérgetések nagymestere. Akkor már fájdalmas megnyugvással éreztük, hogy az erdélyi segélyezési akció még soká nem ér révbbe. Így is van. Hónapok óta hitegetik a székelységet, egyik napról a másikra ígérgetik a kártalanítást, azalatt pedig nem történik más, mint kárbecslés és egyéb statisztikai munka.”

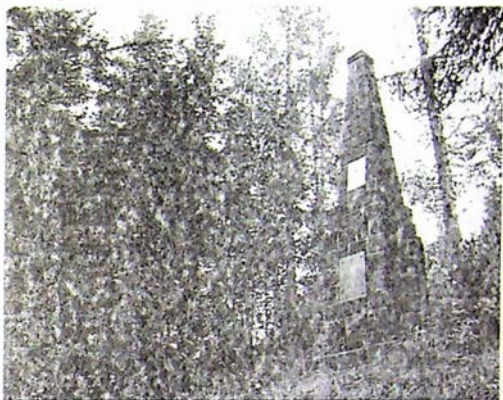
Ezután következik a rendelet ismertetése. A cikk írója az egész akciót röviden, de annál találóbban jellemző mondattal fejezi be: „Az erdélyi kársegélyezési akció tehát újabb etapphoz érkezett. Most pedig már igazán itt volna az ideje, hogy végre már megkezdjék a károk kifizetését is, még pedig nemcsak ígérettel, hanem végre magyar királyi törvényes készpénzben. A rendeletekből már elég volt. Reméljük, hogy 'A Nap' cikke nem fog egyedül maradni, és a fővárosi sajtó más orgánumai is végre-valahára foglalkozni fognak az erdélyi hadikárok kifizetésének már-már tengeri kígyóvá váló kérdésével.”²⁰

A kártérítés sajnos sohasem valósult meg. Az ingó javak elvesztését az első világháború után követte az 1921-es évi földreformmal járó kisajátítás. A gyergyói székelyek azonban lelkierejüknek köszönhetően túléltek az őket ért veszteségeket, és vidékünk lakosságának életerejét a két világháború közötti időszakban is biztosítani tudták.

A második világháború idején, Észak-Erdély és Székelyföld visszacsatolása után 1942-ben Gyergyószentmiklóson a Dancurás nevű helyen elkészült az I. világháborús katonai temető – az első világháború áldozatainak emlékére. Ide hozták át a

²⁰ Gyergyó, 1918. január 10.

Békásban elesett katonák egy részét is. Nem tettek különbséget a magyarok, a németek és a románok között, annak ellenére, hogy ezek a katonák más-más oldalon álltak az első világháború idején.

Az 1917-1918-as évi gyergyószentmiklósi eseményeket Szabó György esperes plébános a következőképpen mutatta be: „Az 1917. év folytonos háborúskodás között folyt le, hadseregünk több helyen győzelmet aratott, Romániának $\frac{3}{4}$ részét elfoglalva tartották egész leszerelésig. Az olasz fronton is több győzelmet arattak, messze benyomultak Olaszországba.

1918 tavaszán az oroszok visszavonultak, mert Oroszországban lázadás tört ki. Breszt-Litovszkban béke is lett kövte az oroszokkal, sokat vártunk ezen békekötéstől, a háború végét is.

Azonban Amerika nagy sereget, sok felszerelést küldött, s bekövetkezett a piavei szerencsétlen vereség, a németek is hátrálni kezdtek a francia fronton.

1918. október havában a bulgárok lerakták a fegyvert, kaptuláltak, utána október vége felé Ausztria és Magyarország is, október végén bekövetkezett a fejnélküli fegyverletétel, a katonaság szertemenése. S bekövetkezett országszerte a belzavar, bekövetkezett Gyergyóban is. Sok községben lázadás ütött ki, Gyergyóremetén november 5-én este betörték Kiss Dénes esperes plébános lakására, ki kénytelen volt ingben, gatyában menekülni, Isten különös oltalma mentette meg a meggyilkolástól. Nagy bajjal tudták ruháit kivinni utána, másnap ide érkezett, s itt volt november 14-ig, s akkor a hívek egy része visszahívta, de a plébániáról lemondott, s december 9-én el is távozott, a plébánia átadása után.

Gyergyószentmiklóson november 22-én a vörös gárdisták kerekedtek felül, feltörték a muníciós raktárt, s rettenetes lövöldözést vittek véghez, a polgármestert, városi főjegyzőt, a városi számvetőt, az egyik aljegyzőt halálra keresték, de részint idejében elrejtőzködtek, kettő a városról elmenekült. Ezen rettenetes éjszakán lőtték meg Blénesi Albert birtokost, egyháztanácsost, ki sebeibe belehalt harmad napra, Pál Ignác birtokost, határbíróát agyba főbe verték, de ez irtózatos sebeiből felépült.

A plébániát nem bántották, sem a plébánost, sem a segédlelkészeket nem bántalmazták, egyes fenyegető hangok voltak a polgármester háza előtt a papokra is, mint népszerűetekre, de dacára annak, hogy egész késő éjig a plébánia körül lődöztek, a polgármestert keresve, de a plébániai lakra nem lőttek. Reggel megérkeztek Marosvásárhelyről a nemzetőrök, kik megakadályozták a további kegyetlenkedést. A főbűnösöket elfogták.

December elején bevonultak a románok, ezután több kitörés nem volt.

1919. február hava egyik napján Voltureszku kapitány összehívatta a képviselőtestületet és azt kívánta, hogy a román nemzeti zászlót tétessük ki. Mi erre hajlandók nem voltunk, hivatkoztunk arra, hogy a békekonferencia még nem döntött, sőt óvást emeltünk, s a jegyzőkönyvet a jelen volt 27 tag aláírta, köztük a két plébános is.

Szabó Györgyöt és Görög Joachimot valószínűleg ezért 1919. április 7-én mindnyájunkat a román csendőrök letartóztattak, és letartóztatva voltunk április 19. estig. Ekkor szabadon bocsátottak. Nem is mondatták meg a letartóztatás okát.

1919. május 19-én vették át a városi hivatalokat. Dr. Tódor Béla h(elyettes) polgármestert hivatalából kivezették, helyébe, polgármesternek Prekup... ügyvédet, városi ügyésznek pedig Dobrán... ügyvédet tették.”²¹

Gyergyószentmiklós főesperese a háború ideje alatti jelentősebb látogatásokról is említést tett, melyekről a következőképpen számolt be:

„1916. november 2-án városunkban járt akkori trónörökös Károly főherceg, 1917. február havában pedig József főherceg.

1918. július havában Károly király látogatta meg városunkat, de csak kevés ideig.

1917. tavaszán itt járt a kegyelmes püspök atya, meglátogatta a kórházakat, a Gyilkostó felőli frontra is kijárt.

²¹ Római Katolikus Plébánia, Domus Historia

1918. január 14-én e sorok írója is kijárt a békási frontra, a 48-as (Zala megyeiek) frontjára, a lövészárkok előtt 8 beszédet tartott, ajándékot is osztogatott ki a katonák között. Feledhetetlen nap! Jól sikerült.

1919. márc. 14-17-ig itt volt a kegyelmes püspök atya, a diákokat látogatta meg, hozzájuk kétszer is beszédet intézett, a hívekhez is, megbérmált felnőttet és serdülőt, 350-et.”²²

Leírásunkban főleg a gyergyószentmiklósi, illetve a gyergyószentmiklósiakat érintő eseményekre tértem ki, kerülve az általánosításokat. A főesperes leírásából nyomon követhetők az első világháború katonai eseményei is.

Az Első Világháború hőseinek emlékműve

²² Gyergyószentmiklósi Római Katolikus Plébánia, Domus Historia
492

Tartalomjegyzék

Gyergyószentmiklós a XIX. század második felében és a XX. század elején.....	5
A céhrendszer hanyatlása	5
A Vegyes kézműipari társulattól az Ipartestületig.....	9
Kereskedelmi élet.....	18
Bankrendszer Gyergyószentmiklóson	26
Hitelszövetkezet Gyergyószentmiklóson	40
Gyergyóvidéki Gazdasági Egyesület	45
Nagyipar Gyergyószentmiklóson.....	49
Változások a birtokviszonyokban.....	58
Változások Gyergyószentmiklós társadalmi rétegződésében	78
Villanyvilágítás	84
Gyergyószentmiklós bekapcsolódása a vasúthálózatba....	112
A Gyilkostó - Békás-szorosi út megépítése.....	127
Az egészségügyi hálózat modernizálása.	
A gyergyószentmiklósi kórház.....	133
A gyergyói iskolák rövid története	146
Az első okleveles említéstől a gimnázium megalapításáig (1614-1908).....	146
A gyergyószentmiklósi gimnázium megalapítása	167
Dalkörök és műkedvelő előadások.....	193
A gyergyószentmiklósi képviselőtestületi gyűlések	218
Gyergyószentmiklós városának fejlődése az Orel-korszakban	310
Orel Dezső pulicisztikai tevékenysége 1907-ben.....	337
A népesség alakulása	388
Gyergyószentmiklós az első világháború idején	454
Tartalomjegyzék	493

In primo...
 In secundo...
 In tertio...
 In quarto...
 In quinto...
 In sexto...
 In septimo...
 In octavo...
 In nono...
 In decimo...
 In undecimo...
 In duodecimo...
 In trigesimo...
 In quadragésimo...
 In quinquagesimo...
 In sexagesimo...
 In septuagesimo...
 In octogésimo...
 In nonagesimo...
 In centesimo...

¶ In primo...
 In secundo...
 In tertio...
 In quarto...
 In quinto...
 In sexto...
 In septimo...
 In octavo...
 In nono...
 In decimo...
 In undecimo...
 In duodecimo...
 In trigesimo...
 In quadragésimo...
 In quinquagesimo...
 In sexagesimo...
 In septuagesimo...
 In octogésimo...
 In nonagesimo...
 In centesimo...